T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI BİLİM DALI

BEŞİKTAŞ-TOPKAPI GÜZERGÂHI MİMARİ ESERLERİNDE CUMHURİYET SONRASI YAPILAN TADİLAT VE TAHRİBATLAR

Yüksek Lisans Tezi

EMİNE AKSU

İstanbul, 2020

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI BİLİM DALI

BEŞİKTAŞ-TOPKAPI GÜZERGÂHI MİMARİ ESERLERİNDE CUMHURİYET SONRASI YAPILAN TADİLAT VE TAHRİBATLAR

Yüksek Lisans Tezi

EMİNE AKSU

Danışman: PROF. DR. AZİZ DOĞANAY

İstanbul, 2020

Anne ve babama...

GENEL BİLGİLER

İsim ve Soyisim	: Emine Aksu
Anabilim Dalı	: İslam Tarihi ve Sanatları
Programı	: İslam Tarihi ve Sanatları
Tez Danışmanı	: Prof. Dr. Aziz Doğanay
Tez Türü ve Tarihi	: Yüksek Lisans- Aralık 2020
Anahtar Kelimeler	: İstanbul, Beşiktaş-Topkapı Güzergâhı, Mimari Eserler, Tadilat, Tahribat

ÖZET

BEŞİKTAŞ-TOPKAPI GÜZERGÂHI MİMARİ ESERLERİNDE CUMHURİYET SONRASI YAPILAN TADİLAT VE TAHRİBATLAR

Osmanlı Devleti'nin son yüzyılında başlatılan şehir planlamaları Cumhuriyet kurulduktan sonra da devam ettirilmiş ve başkent olarak ilan edilen Ankara'nın imarının ardından diğer şehirlere geçilmiştir. Halkın kullanabileceği büyük park ve bahçeleri açmak; anıtsal nitelikteki eserlerin etrafında bulunan bina yoğunluğundan kurtarıp anıtsal meydanlar oluşturmak ve ihtiyaç duyulduğu ölçüde caddeleri genişletip, şehirde bulunması gerektiği düşünülen ögeleri inşa etmek için İstanbul'da da hummalı bir çalışma başlatılmıştır. Lüfi Kırdar'ın belediye başkanlığı döneminde Henri Prost'un yaptığı planlamalarla şehre şekil verilirken Demokrat Parti'nin iktidara gelmesiyle Adnan Menderes'in başkanlığıyla imar faaliyetleri yürütülmüş ve var olan caddeler genişletilirken, ihtiyaç doğrultusunda yeni cadde ve meydanlar açılmıştır. Cumhuriyet sonrasında yapılan imar faaliyetlerini ele alan çalışmamızda, Beşiktaş ile Topkapı güzergâhında yapılan istimlakler sırasında yok edilen, değişime uğrayan ve yerleri değiştirilen eserler incelenmiş ve görsel bir kaynak oluşturulmaya çalışılmıştır.

GENERAL KNOWLEDGE

Name and Surname	: Emine Aksu
Field	: History of Turkish-Islamic Arts
Programme	: History of Turkish-Islamic Arts
Supervisor	: Prof. Dr. Aziz Doğanay

Degree Awarded and Date	: Master- December 2020
Keywords	: Istanbul, Beşiktaş-Topkapı Route, Architectural Works, Renovation, Destruction

ABSTRACT

IN THE ROUTE OF BESIKTAS-TOPKAPI ARCHITECTURAL WORKS OF THE RENOVATION AND DESTRUCTION AFTER THE REPUBLIC

The city planning initiated in the last century of the Ottoman Empire continued after the foundation of the Republic, and after the reconstruction of Ankara, which was declared as the capital, other cities were transferred. Opening large parks and gardens for public use; a feverish work has been initiated in Istanbul in order to save the building density around the monumental works, to create monumental squares and to expand the streets as needed and to construct the elements that are thought to be in the city. During the mayor of Lüfi Kırdar, while the city was shaped with the plans made by Henri Prost, the construction activities were carried out under the presidency of Adnan Menderes and the existing streets were expanded, and new streets and squares were opened in line with the need after the Democratic Party came to power.In our study, which deals with the reconstruction activities carried out after the Republic, the works that were destroyed, changed and relocated during the expropriations on the Beşiktaş and Topkapı route were examined and a visual resource was tried to be created.

ÖNSÖZ

Çalışmamız, Cumhuriyet'in kurulmasından 1960 yılına kadar geçen sürede İstanbul'da yapılmış olan imar faaliyetlerinden etkilenen tarihi eserleri kapsamaktadır. Beşiktaş ile Topkapı güzergâhı ile sınırlı tuttuğumuz çalışmamızda yok edilen, taşınan ya da değişikliğe uğrayan eserlerin listeleri oluşturulmuş ve katolog çalışması yapılmıştır. Çalışmamızı detaylandırmak amacıyla eserlerin bulundukları konum harita üzerinde gösterilmiş ve ulaşılabildiğimiz ölçüde fotoğraf, çizim ve planlarına yer verilmiştir.

Bu vesile ile yok edilen tarihi eserler konusunda çalışmam için bana fikir veren ve karşılaştığımız engel ve sorunlarda beni motive edip destekleyen bana danışmanlık eden kıymetli hocam Prof. Dr. Aziz Doğanay'a; değerli fikirleriyle bana yol gösteren hocalarım Prof. Dr. Ahmet Sacitoğlu ve Prof. Dr. Fatih Özkafa'ya; ders döneminde kendisinden ciddi anlamda istifade ettiğim, tez sürecinde de özellikle Arapça kitabeleri okuma noktasında kıymetli yardımlarını gördüğüm hocam Prof. Dr. Abdülhamit Tüfekçioğlu'na şükranlarımı sunarım.

Çalışmalarım sırasında gerekli izinleri verip arşivinden istifade etmemi sağlayan İstanbul Vakıflar I. Bölge Genel Müdürlüğü'ne ve arşiv çalışanı Elif Yılmaz'a; Atatürk Kitaplığı'nda araştırmalar yaparken her türlü yardımı ve anlayışı gösteren kurum çalışanlarına; Süheyl Ünver arşivi için araştırma yaptığım Süleymaniye Kütüphanesi çalışanlarına ve sıklıkla istifade ettiğim İSAM Kütüphanesi'nin değerli çalışanlarına teşekkür ederim.

Eserlerin fotoğraflarına ulaşmak için istifade ettiğim ve bu görselleri internet üzerinden erişime açan Salt Galata yetkililerine, eski İstanbul'a dair fotoğraf arşivi oluşturup bu arşivi paylaşan eskiistanbul.net sayfasının yöneticisi Caner Cangül'e, Pandemi Süreci'nin ardından bünyesinde bulundurduğu Yıldız Albümü'nü internet erişimine açan İstanbul Üniversitesi'ne ve yine bu süreçte belgeleri internet üzerinden

araştırmacıların erişimine sunan T.C. Cumhurbaşkalığı Devlet Arşivi'ne teşekkür ederim.

Çalışmalarım sırasında her türlü yardım ve destekelerini gördüğüm arkadaşlarım Dursun Arslan, Şerif Tektaş, Fatmanur Keskin, Betül Girdap, Esra Atıcı, İskender Erol, İbrahim Öztürkçü, Büşra Ünaldı, Ebrar Yaşar, Elif Koyun'a teşekkür ederim.

Bugün bulunduğum noktaya gelmemi sağlayan, hayatım boyunca her zaman yanımda olup beni destekleyen, benim için ellerinden gelenin fazlasını yapan, kendilerini her daim şükür sebebi olarak gördüğüm ve haklarını asla ödeyemeyeceğim annem Firdevs, babam Nurettin Aksu'ya ve kardeşlerime sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Emine AKSU

Aralık, 2020

İÇİNDEKİLER

Sayfa No.

ÖZET II

ABSTRACT III

ÖNSÖZ IV

İÇİNDEKİLER VI

HARİTALAR LİSTESİ X

FOTOĞRAFLAR LİSTESİ XIII

PLANLAR LİSTESİ XXI

ÇİZİM LİSTESİ XXII

KISALTMALAR XXIII

1. GİRİŞ 1

1.1 Tezin Konusu Ve Mahiyeti 4

1.2. Kaynak Ve Araştırmalar 5

1.3. Metod Ve Düzen 6

2. İSTANBUL'UN İMARI 9

2.1. Bizantion 9

2.2. Konstantinopolis 12

2.3. Osmanlı Dönemi İstanbul'u 14

2.4. Cumhuriyet Dönemi İstanbul'u 20

3. KATALOG 23

3.1. Ketenciler Hamamı 23

3.2. Hacı Ahmed Ağa Çeşmesi 25

3.3. Yedi-Sekiz Hasan Paşa Türbesi 26

3.4. Beşiktaş Hasan Paşa Karakolu 29

3.5. Sinan Paşa Çeşmesi 32

3.6. Beşiktaş İskele Mescidi 39

3.7. Arabiskelesi Mescidi 40

3.8. Sinan Paşa Hamamı 42

3.9. Bezm-i Âlem Valide Sultan Camii Avlu Duvarı, Sebil Ve Muvakkithanesi. 51
3.10. Dolmabahçe Saray Karakolu 60
3.11. Dolmabahçe Sarayı Istabl-ı Amire 66
3.12. Dolmabahçe Saray Tiyatrosu 71
3.13. Mehmed Emin Ağa Sebili 77
3.14. Dolmabahçe Mescidi 84
3.15. Sadeddin Efendi Çeşmesi 89
3.16. Esad Mehmed Efendi Çeşmesi 93
3.17. Silahdar Yahya Efendi Çeşmesi 97
3.18. Kabataş Karakolu 103
3.19. Hekimoğlu Ali Paşa Çeşmesi 107
3.20. Koca Yusuf Paşa Sebili 113
3.21. Molla Çelebi Hamamı 120
3.22. Hatuniye Külliyesi 126
3.23. Süheyl Bey Camii ve Salıpazarı Çeşmesi 140
3.24. Çivici Limanı Mescidi 149
3.25. Nusretiye Camii İhata Duvarı 156
3.26. Sultan II. Abdülhamid Çeşmesi 160
3.27. Tophane Kışlası 167
3.28. Kılıç Ali Paşa Külliyesi Dükkânları ve İhata Duvarı 174
3.29. Karabaş Hamamı 178
3.30. Surp Krikor Lusavoriç Kilisesi 181
3.31. Sotiros Hristos Kilisesi 185
3.32. Bektaş Efendi Mescidi 189
3.33. Karaköy Mescidi 194
3.34. Borsa Hanı 200
3.35. Seyr-i Sefain İdaresi Binası 204
3.36. Mehmed Ali Paşa Hanı 207
3.37.Balıkpazarı İskele Mescidi 213
3.38. Valide Han 217
3.39. Aydınoğlu Tekkesi 219

3.40. Atik Ali Paşa Camii İhata Duvarı ve Haziresi 224
3.41. Merzifonî Kara Mustafa Paşa Külliyesi 229
3.42. Kemankeş Mustafa Paşa Medresesi 236
3.43. Simkeşhâne-i Âmire 241
3.44. Hasan Paşa Hanı 253
3.45. Koca Râgıb Paşa Kütüphanesi Sebili 259
3.46. Laleli Camii İhata Duvarı 263
3.47. Laleli Baba Mezarı Ve Çeşmesi 269
3.48. Aksaray Valide Sultan Külliyesi 273
3.49. Camcılar Mescidi 280
3.50. Ahmed Paşa Çeşmeleri 286
3.51. Aksaray Karakolu 291
3.52. Oğlanlar Tekkesi 296
3.53. Murad Paşa Külliyesi 306
3.54. Yusuf Paşa Çeşmesi 313
3.55. Tevekkül Hamamı 315
3.56. Şirmerd Çavuş Camii-Türbesi-Çeşmesi 318
3.57. Selçuk Sultan Camii 323
3.58. Molla Gûrânî Camii Haziresi 326
3.59. Hekimbaşı Ömer Efendi Medresesi 330
3.60. Kazasker Abdurrahman Efendi Camii 337
3.61. Saraç Doğan Mescidi 343
3.62. Mimar Şüca Camii–Çorlulu Ali Paşa Çeşmesi Ve Deniz Abdal Tekkesi . 347
3.63. Şehremini Karakolu 356
3.64. Şehremini Camii 359
3.65. Dülbentçizâde Mustafa Efendi Medresesi 363
3.66. Taş Mektep ve Ali Bey Çeşmesi 366
4. DEĞERLENDİRME-SONUÇ 370
KAYNAKÇA 376
FOTOĞRAF KAYNAKÇASI 401
PLAN KAYNAKÇASI 419

ÇİZİM KAYNAKÇASI..... 421
EKLER 422

HARİTALAR LİSTESİ

Sayfa No.

Harita 1: Hasan Paşa Türbesi'nin haritadaki konumu (Pervititch Haritası) 28
Harita 2: Beşiktaş Karakolu'nun Konumu (Pervititch Haritası)..... 31
Harita 3: Sinan Paşa Çeşmesi'nin harita üzerindeki konumu (Pervititch Haritası)..... 36
Harita 4: Sinan Paşa Hamamı'nın Pervititch Haritası'ndaki görünümü..... 46
Harita 5: Dolmabahçe Camii'nin harita üzerindeki konumu (Pervititch Haritası)..... 55
Harita 6: Dolmabahçe Camii'nin harita üzerindeki konumu (Alman Mavileri) 55
Harita 7: Dolmabahçe Saray Karakolu'nun harita üzerindeki konumu (Pervititch Haritası) 62
Harita 8: Istabl-ı Amire'nin harita üzerindeki konumu (Pervititch Haritası) 69
Harita 9:Dolmabahçe Saray Tiyatrosu'nun harita üzerindeki konumu (Pervititch Haritası) 74
Harita 10: Mehmed Emin Ağa Sebili'nin harita üzerindeki konumu (Pervititch Haritası) 82
Harita 11: Mehmed Emin Ağa Sebili'nin harita üzerindeki konumu (Pervititch Haritası) 87
Harita 12: Saadeddin Efendi Çeşmesi'nin harita üzerindeki konumu..... 91
Harita 13: Esad Mehmed Efendi Çeşmesi'nin harita üzerindeki konumu (Pervititch Haritası) 95
Harita 14: Silahdar Yahya Efendi Çeşmesi'nin haritada üzerindeki konumu (Pervititch Haritası) 100
Harita 15: Set başında bulunan Kabataş Karakolu'nun harita üzerindeki konumu (Pervititch Haritası)..... 105
Harita 16: Hekimoğlu Ali Paşa Çeşmesi'nin harita üzerindeki konumu (Pervititch Haritası) 111
Harita 17: Koca Yusuf Paşa Sebili'nin harita üzerindeki konumu (Pervittitch Haritası) 116
Harita 18: Fındıklı Hamamı'nın harita üzerindeki konumu (Pervititch Haritası)..... 122
Harita 19: Hatuniye Külliyesi'nin harita üzerindeki konumu (Pervititch Haritası)..... 132
Harita 20: Süheyl Bey Camii'nin harita üzerindeki konumu (PervititcHaritası)..... 144
Harita 21: Çivici Limanı Mescidi'nin harita üzerindeki konumu (Alman Mavileri) ... 152
Harita 22: Nusretiye Camii'nin harita üzerindeki konumu (Pervititch Haritası)..... 158
Harita 23: Sultan II. Abdülhamid Çeşmesi'nin haritadaki konumu (Pervititch Haritası) 163
Harita 24: Tophane Kışlası Müşirlik Dairesi'nin harita üzerindeki konumu (Pervititch Haritası) 170

Harita 25: Tophane Kışlası İmalat-ı Harbiya Usta Mektebi/Sanayi Kışlası'nın harita üzerindeki konumu (Pervititch Haritası)..... 170
Harita 26: Kılıç Ali Paşa Camii'nin önünde bulunan dükkânların haritada gösterimi (Pervititch Haritası)..... 176
Harita 27: Yamalı Baba Hamamı'nın harita üzerindeki konumu (Pervititch Haritası) 180
Harita 28: Surp Krikor Lusavoriç Kilisesi'nin harita üzerindeki konumu (Alman Mavileri) 183
Harita 29: Sotiros Hristos Kilisesi'nin harita üzerindeki konumu (Alman Mavileri) .. 187
Harita 30: Bektaş Efendi Mescidi'nin harita üzerindeki konumu (Suat Nirven Haritası) 191
Harita 31: Karaköy Mescidi'nin harita üzerindeki konumu (Suat Nirven Haritası)..... 197
Harita 32: Borsa Hanı'nın harita üzerindeki konumu (Suat Nirven Haritası) 202
Harita 33: Vogon-Li Binası'nın harita üzerindeki konumu (Suat Nirven Haritası) 205
Harita 34: Mehmed Ali Paşa Hanı'nın harita üzerindeki konumu (Suat Nirven Haritası) 209
Harita 35: Balıkpazarı İskele Mescidi'nin harita üzerindeki konumu (Goad Haritası) 215
Harita 36: Valide Hanı'nın harita üzerindeki konumu (Goad Haritası) 218
Harita 37: Aydınoğlu Tekkesi'nin harita üzerindeki konumu (Alman Mavileri)..... 221
Harita 38: Atik Ali Paşa Camii'nin harita üzerindeki konumu (Pervititch Haritası).... 226
Harita 39: Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Külliyesi'nin harita üzerindeki konumu (Pervititch Haritası)..... 231
Harita 40: Kemankeş Mustafa Paşa Medresesi harita üzerindeki konumu (Alman Mavileri) 239
Harita 41: 1956 yılında hazırlanan ve Kemankeş Mustafa Paşa Medresesi'nin sadece yola tekabül eden ön kısmın yıkılacağını gösteren harita..... 239
Harita 42: Simkeşhâne-i Amire ve Hasan Paşa Hanı'nın harita üzerindeki konumu (Pervititch Haritası)..... 245
Harita 43: Koca Ragıp Paşa Kütüphanesi'nin harita üzerindeki konumu (Pervititch Haritası) 261
Harita 44: Laleli Camii'nin harita üzerindeki konumu (Pervititch Haritası)..... 266
Harita 45:Laleli Baba Mezarı ve Çeşmesi'nin harita üzerindeki konumu (Pervititch Haritası) 271
Harita 46: Aksaray Valide Sultan Türbesi'nin haritadaki konumu (Pervititch Haritası) 276
Harita 47: Camcılar Mescidi'nin harita üzerindeki konumu (Pervititch Haritası) 283
Harita 48: Ahmed Paşa Çeşmelerinin harita üzerindeki konumları (Pervititch Haritası) 288
Harita 49: Aksaray Karakolu'nun bulunduğu konum (Pervititch Haritası)..... 293
Harita 50: Oğlanlar Tekkesi'nin harita üzerindeki konumu (Pervititch Haritası) 301
Harita 51: Murad Paşa Külliyesi'nin harita üzerindeki konumu (Alman Mavileri)..... 310
Harita 52: Yusuf Paşa Çeşmesin'nin haritadaki konumu (Pervititch Haritası) 314

Harita 53: Tevekkül Hamamı'nın harita üzerindeki konumu (Pervititch Haritası) 317
Harita 54: Şirmerd Çavuş Camii harita üzerindeki konumu (Pervititch Haritası)..... 320
Harita 55: Selçuk Sultan Camii'nin haritada üzerindeki konumu (Alman Mavileri)... 325
Harita 56: Molla Gürani Camii ve Haziresinin harita üzerindeki konumu (Alman Mavileri) 328
Harita 57: Hekimbaşı Ömer Efendi Medresesi'nin harita üzerindeki konumu (Alman Mavileri) 332
Harita 58: Kazasker Abdurrahman Efendi Camii'nin harita üzerindeki konumu (Alman Mavileri) 340
Harita 59: Saraç Doğan Camii'nin harita üzerindeki konumu (Alman Mavileri) 345
Harita 60: Deniz Abdal Camii ismiyle anılan Mimar Şüca Camii'nin harita üzerindeki konumu (Alman Mavileri) 352
Harita 61: Şehremini Karakolu'nun harita üzerindeki konumu (Alman Mavileri) 358
Harita 62:Şehremini Camii'nin harita üzerindeki konumu (Ayverdi Haritası) 361
Harita 63: Dülbentçi Mehmed Efendi Medresesi'nin harita üzerindeki konumu (Alman Mavileri) 365
Harita 64: Taş Mektep ve Ali Ağa Çeşmesi'nin haritadaki konumu (Alman Mavileri) 368

FOTOĞRAFLAR LİSTESİ

Sayfa No.

Fotoğraf 1: Beşiktaş Hasan Paşa Karakolu'nun havadan görünütüsü (Seda Özen) 31
Fotoğraf 2: Çeşmenin, Beşiktaş Caddesi yönünden görünüşü (Seda Özen)..... 36
Fotoğraf 3: Çeşmenin, deniz tarafından görünüşü (Seda Özen)..... 37
Fotoğraf 4: İki sütun arasında bulunan çeşmelerin detay görüntüsü (Seda Özen) 37
Fotoğraf 5: Meydan düzenlemesi sırasında çeşmenin görüntüsü (Seda Özen) 38
Fotoğraf 6:Sinan Paşa Çeşmesi'nin bugünkü görüntüsü (Raziye Aksu)..... 38
Fotoğraf 7: Sinan Paşa Hamamı'nın caddeden görüntüsü (Eski İstanbul) 49
Fotoğraf 8: Sinan Paşa Hamamı (Eski İstanbul)..... 49
Fotoğraf 9: Sinan Paşa Hamamı'nın yıkılmadan önce etrafının çevrelenmiş hali (Eski İstanbul) 50
Fotoğraf 10: Sinan Paşa Hamamı'nın yıkılmasından sonraki yolun görüntüsü (Eski İstanbul) 50
Fotoğraf 11: Dolmabahçe Camii'nin tepeden görüntüsü (Eski İstanbul) 56
Fotoğraf 12: Muvakkithane, sebil ve meydana açılan taç kapının görüntüsü (Salt Galata) 56
Fotoğraf 13: Caminin avlu kapısının yanında bulunan altıgen formdaki duvar (Eski İstanbul) 57
Fotoğraf 14: Caminin cadde üzerinde bulunan avlu kapısı (Salt Galata) 57
Fotoğraf 15: Caminin meydan tarafındaki kapısı ile muvakkithanesi (Salt Galata)..... 58
Fotoğraf 16:Meydan düzenlemesi sonrası Dolmabahçe Camii ve çevresinin görüntüsü (Eski İstanbul)..... 58
Fotoğraf 17: Dolmabahçe Muvakkithanesi'nin bugünkü görüntüsü (Raziye Aksu)..... 59
Fotoğraf 18: Dolmabahçe Camii avlu kapısı kitabesinin bugünkü hali (Raziye Aksu) . 59
Fotoğraf 19: Dolmabahçe Saray Karakolu'nun uzaktan görüntüsü (Eski İstanbul)..... 62
Fotoğraf 20: Saray Karakolu'nun denizden görüntüsü (Eski İstanbul) 63
Fotoğraf 21: I. Dünya Savaşı sırasında toplanan askerlerin arkasında kalan çift katlı karakol binası (Eski İstanbul) 63
Fotoğraf 22: I. Dünya Savaşı sırasında Avusturya-Macaristan askerlerinin önünde fotoğraf çektirdiği karakol binası (Eski İstanbul) 64
Fotoğraf 23: 1930 yılındaki yangın esanasında karakol binasının görüntüsü (Eski İstanbul) 64
Fotoğraf 24: Karakol binası ve çevresindeki yapıların tepeden görüntüsü (Eski İstanbul) 65
Fotoğraf 25: Karakol Binası yıkıldıktan sonra Dolmabahçe Camii ve çevresinin tepeden görüntüsü (Eski İstanbul)..... 65

Fotoğraf 26: Istabl-ı Amire'nin havadan görünüşü (Salt Galata) 69
Fotoğraf 27: Istabl-ı Amire'nin avlusunda bulunan Raht Hazinesi (Yıldız Albümü) 70
Fotoğraf 28: Dolmabahçe Saray Tiyatrosu (Eski İstanbul) 75
Fotoğraf 29: Dolmabahçe Saray Tiyarosu'nun tepeden görüntüsü (Eski İstanbul)..... 75
Fotoğraf 30: Dolmabahçe Saray Tiyatrosu'nun farklı bir açıdan görüntüsü (Eski İstanbul) 76
Fotoğraf 31: Dolmabahçe Saray Tiyatrosu'nun harap hali (Eski İstanbul) 76
Fotoğraf 32: Mehmed Emin Ağa Sebili (Eski İstanbul) 82
Fotoğraf 33: Mehmed Emin Ağa Sebili'nin taşındıktan sonraki görüntüsü (Salt Galata) 83
Fotoğraf 34: Mehmed Emin Ağa Sebili'nin günümüzdeki görüntüsü (Raziye Aksu) ... 83
Fotoğraf 35: Mehmed Emin Ağa Sebili ve Mektebi'nin hemen yanındaki Dolmabahçe Mescidi (Salt Galata) 87
Fotoğraf 36: Dolmabahçe Mescidi'nin, 1940'lı yıllardaki yol çalışmalarından sonraki görüntüsü (İşli)..... 88
Fotoğraf 37: Dolmabahçe Mescidi'nin farklı bir açıdan görüntüsü (Mimarlık Dergisi)88
Fotoğraf 38: Sadeddin Efendi Çeşmesi'nin duvar üzerindeki görüntüsü (Eski İstanbul) 91
Fotoğraf 39:Saadettin Efendi Çeşmesi (Tanışık)..... 92
Fotoğraf 40: Kabataş Seddi üzerinde bulunan Esad Mehmed Efendi Çeşmesi (Eski İstanbul) 95
Fotoğraf 41: Esad Mehmed Efendi Çeşmesi (Eyice)..... 96
Fotoğraf 42: Set üstündeki Silahdar Yahya Efendi Çeşmesi (Gülersoy)..... 100
Fotoğraf 43: Silahdar Yahya Efendi Çeşmesi (Yüngül) 101
Fotoğraf 44: Silahdar Yahya Efendi Çeşmesi (Eski İstanbul) 101
Fotoğraf 45: Silahdar Yahya Efendi Çeşmesini'nin bugünkü görüntüsü (Raziye Aksu) 102
Fotoğraf 46: Kabataş Sahili ve Kabataş Karakolu (Eski İstanbul) 105
Fotoğraf 47: Kabataş Karakolu (Restorasyon Forum)..... 106
Fotoğraf 48: Hekimoğlu Ali Paşa Çeşmesi'nin merdiven cihetindeki cephesi (Salt Galata)..... 111
Fotoğraf 49: Hekimoğlu Ali Paşa Çeşmesi'nin bugünkü görüntüsü (Raziye Aksu).... 112
Fotoğraf 50: Koca Yusuf Paşa Sebili..... 116
Fotoğraf 51: Molla Çelebi Camii ve Koca Yusuf Paşa Sebili (Salt Galata)..... 117
Fotoğraf 52: Koca Yusuf Paşa Sebil Çeşmesi (Salt Galata)..... 117
Fotoğraf 53: Koca Yusuf Paşa Sebili (Salt Galata) 118
Fotoğraf 54: Koca Yusuf Paşa Sebili'nin restorasyon sırasındaki durumu (Salt Galata) 118
Fotoğraf 55: Koca Yusuf Paşa Sebili'nin bugünkü görüntüsü (Raziye Aksu)..... 119
Fotoğraf 56: Fındıklı Hamamı'nın tepeden görüntüsü (Eski İstanbul)..... 123
Fotoğraf 57: Fındıklı Hamamı (DİA) 124

Fotoğraf 58: Fındıklı Hamamı (Mehmet Dilbaz) 124
Fotoğraf 59: Fındıklı Hamam'nın erkekler bölümünün giriş kapısı (Salt Galata) 125
Fotoğraf 60: Fındıklı Hamamı'nın kitabesi (Mehmet Dilbaz)..... 125
Fotoğraf 61: Hatuniye Külliyesi (Salt Galata)..... 133
Fotoğraf 62: Hatuniye Külliyesi Mescidi (VGMA) 133
Fotoğraf 63: Hatuniye Külliyesi'nin Mescidi (VGMA)..... 134
Fotoğraf 64: Hatuniye Külliyesi'nin bünyesinde bulunan türbeler ile çeşme-sebil (VGMA)..... 134
Fotoğraf 65: Hatuniye Külliyesi'nin yıkım çalışmaları (VGMA)..... 135
Fotoğraf 66: Avlu duvarının yıkılmasıyla ortaya çıkan Perizad Hatun ve Arab Ahmed Paşa'nın Türbesi (İşli)..... 135
Fotoğraf 67: Hatuniye Külliyesi yıkıldıktan sonra ortaya çıkan görüntü (VGMA) 136
Fotoğraf 68: Arab Ahmed Paşa Sanduka kitabesi (Tanman) 136
Fotoğraf 69: Perizad Hatun Sanduka Kitabesi (Tanman)..... 137
Fotoğraf 70: Keşfi Cafer Efendi Türbesi'nin kitabesi (Tanman) 137
Fotoğraf 71: Keşfi Cafer Efendi Türbesi'nin onarım kitabesi (Tanman) 138
Fotoğraf 72: Keşfi Cafer Efendi Türbesi'nin kuzey cephesinde yer alan hadis kitabeleri (Tanman)..... 138
Fotoğraf 73: Sağda bulunan hadis kitabesi (Tanman) 139
Fotoğraf 74: Solda bulunan hadis kitabesi (Tanman)..... 139
Fotoğraf 75: Süheyl Bey Camii'nin denizden görüntüsü (Eski İstanbul)..... 144
Fotoğraf 76: Süheyl Bey Camii ve alt katında bulunan Salıpazarı Çeşmesi (Hayalleme) 145
Fotoğraf 77: Salıpazarı Çeşmesi (Hayalleme)..... 145
Fotoğraf 78: Salıpazarı Çeşmesi'nin kitabesi (Hayalleme)..... 146
Fotoğraf 79: Süheyl Bey Camii'nin avlu kapısı (Hayalleme) 146
Fotoğraf 80: Süheyl Bey Camii'nin mihrabı (Hayalleme) 147
Fotoğraf 81: Süheyl Bey Camii'nin minberi (Hayalleme) 147
Fotoğraf 82: Süheyl Bey Camii'nin mahfili (Hayalleme) 148
Fotoğraf 83: 2013 yılında inşa edilen Süheyl Bey Camii (Raziye Aksu)..... 148
Fotoğraf 84: Çivici Limanı Mescidi 152
Fotoğraf 85: Çivici Limanı Mescidi 153
Fotoğraf 86: Çivici Limanı Mescidi 153
Fotoğraf 87: Çivici Limanı Mescidi'nin dikimhane olarak kullanıldığı döneme ait iç mekân görüntüsü..... 154
Fotoğraf 88: İzarî Mehmed Efendi'nin kabri..... 154
Fotoğraf 89: İzarî Mehmed Efendi'nin mezar taşı..... 155
Fotoğraf 90: Nusretiye Camii ve ihata duvarı (Eski İstanbul)..... 158
Fotoğraf 91: Yol çalışmaları sonrasında Nusretiye Camii'nin görüntüsü (Eski İstanbul) 159
Fotoğraf 92: Sultan II. Abdülhamid Çeşmesi'nin açılışı (Yıldız Albümü) 163

Fotoğraf 93: Sultan II. Abdülhamid Çeşmesi'nin uzaktan görüntüsü (Atatürk Kitaplığı) 164
Fotoğraf 94: Sultan II. Abdülhamid Çeşmesi (Yıldız Albümü) 164
Fotoğraf 95: Sultan II. Abdülhamid Çeşmesi (Yıldız Albümü) 165
Fotoğraf 96: Sultan II. Abdülhamid Çeşmesi (Yıldız Albümü) 165
Fotoğraf 97: Sultan II. Abdülhamid Çeşmesi'nin bugünkü görüntüsü (Raziye Aksu) 166
Fotoğraf 98: Tophane Kışlası İmalat-ı Harbiya Usta Mektebi 171
Fotoğraf 99: Tophane Kışlası Müşirlik Dairesi (Salt Galata) 171
Fotoğraf 100: Müşirlik Dairesi'nin yıkımı (Salt Galata) 172
Fotoğraf 101: Müşilik Dairesi'nin ana giriş kapısının yıkımı (Pinterest) 172
Fotoğraf 102: Sanayi Kışlası'nın yıkımı (Hayalleme) 173
Fotoğraf 103: Tophane Ocağı Mescidi (İşli) 173
Fotoğraf 104:Kılıç Ali Paşa Camii'nin Sebah & Joaillier tarafından çekilmiş olan fotoğrafı (Eski İstanbul) 177
Fotoğraf 105: Kılıç Ali Paşa Camii'nin ihata duvarının 1957 yılında yıkılıp geri çekildiği görüntüsü (Ünsal) 177
Fotoğraf 106: Surp Krikor Lusavoriç Kilisesi'nin batı cephesi (Baytar) 183
Fotoğraf 107: Surp Krikor Lusavoriç Kilisesi'nin bugünkü görüntüsü (Raziye Aksu) 184
Fotoğraf 108: Sotiros Hristos Kilisesi'nin yıkılmadan önceki görüntüsü (Cumhuriyet) 187
Fotoğraf 109: Sotiros Hristos Kilisesi'ninyıkımı (Cumhuriyet) 188
Fotoğraf 110: Bektaş Efendi Mescidi'nin taş külahlı minaresi (Eski İstanbul) 191
Fotoğraf 111: Bektaş Efendi Mescidi'nin kurşun kaplanan külahı (Salt Galata) 192
Fotoğraf 112: Bektaş Efendi Mescidi (VGMA) 192
Fotoğraf 113: Bektaş Efendi Mescidi'nin farklı bir açıdan görüntüsü (VGMA) 193
Fotoğraf 114: Bektaş Efendi Mescidi'nin minaresinin sökülmesi (VGMA) 193
Fotoğraf 115: Karaköy Mescidi (Salt Galata) 198
Fotoğraf 116: Karaköy Mescidi (Salt Galata) 198
Fotoğraf 117: Karaköy Mescidi'nin Galata Köprüsü'nden görüntüsü (Salt Galata) 199
Fotoğraf 118: Karaköy Mescidi'nin uzaktan görüntüsü (Atatürk Kitaplığı) 199
Fotoğraf 119:Borsa Hanı (Salt Galata) 202
Fotoğraf 120: Borsa Hanı'nın yıkımı (Salt Galata) 203
Fotoğraf 121: Borsa Hanı'nın yıkımı tamamlanmak üzere (Salt Galata) 203
Fotoğraf 122: Vagon-Li Binası (Salt Galata) 205
Fotoğraf 123: Vagon-Li Binası'nın yıkımı (Salt Galata) 206
Fotoğraf 124: Mehmed Ali Paşa Hanı (Salt Galata) 209
Fotoğraf 125: Mehmed Ali Paşa Hanı'nın Galata Köprüsü'nün üzerinden görüntüsü (Pinterest) 210
Fotoğraf 126: Mehmed Ali Paşa Hanı'nın ek binasının yıkımı (Salt Galata) 210
Fotoğraf 127: Mehmed Ali Paşa Hanı'nın yıkımına başlanması (Salt Galata) 211
Fotoğraf 128: Mehmed Ali Paşa Hanı'nın yıkımı (Salt Galata) 211

Fotoğraf 129: Mehmed Ali Paşa Hanı'nın yıkımı (Salt Galata) 212
Fotoğraf 130: Balıkpazarı İskele Mescidi (İşli) 215
Fotoğraf 131: Balıkpazarı İskele Mescidi'nin uzaktan görüntüsü (Kültür Envanteri) . 216
Fotoğraf 132: Aydınoğlu Tekkesi (Kaybolan Kültür Varlıkları) 222
Fotoğraf 133: Aydınoğlu Tekkesi Türbesi ve Haziresi (Fikriyat) 223
Fotoğraf 134: Aydınoğlu Tekkesi'nin Türbe ve Haziresi'nin buünkü görüntüsü (Emine Aksu) 223
Fotoğraf 135: Atik Ali Paşa Camii ihata duvarının geriye çekilmeden önceki görüntüsü (Salt Galata) 227
Fotoğraf 136: Atik Ali Paşa Camii ihata duvarının geriye çekildikten sonraki görüntüsü (Salt Galata) 227
Fotoğraf 137: Atik Ali Paşa Camii'nin yeniden inşa edilen ihata duvarı (Salt Galata) 228
Fotoğraf 138: Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Külliyesi (Salt Galata) 232
Fotoğraf 139: Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Külliyesi Dershane-Mescit ve Sebil (Salt Galata) 232
Fotoğraf 140: Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Külliyesi Sebil–Haziresi ve Avlu Giriş Kapısı (Salt Galata) 233
Fotoğraf 141: Sebil ve Hazirenin Kemerleri (Salt Galata) 233
Fotoğraf 142: Külliyenin bünyesinde bulunan ve cadde üzerindeki dükkânlar (Salt Galata) 234
Fotoğraf 143: Külliyenin batısında bulunan dükkânlar (Salt Galata) 234
Fotoğraf 144: Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Sebili'nin bugünkü görüntüsü (Raziye Aksu) 235
Fotoğraf 145: Kemankeş Mustafa Paşa Medresesi (Salt Galata) 240
Fotoğraf 146: Kemankeş Mustafa Paşa Medresesi tahrip olmuş görüntüsü (Kütükoğlu) 240
Fotoğraf 147: Simkeşhân-i Âmire'nin ön ecphesi (Salt Galata) 246
Fotoğraf 148: Simkeşhân-i Âmire (Salt Galata) 246
Fotoğraf 149: Simkeşhân-i Âmire'nin giriş kapısı (Salt Galata) 247
Fotoğraf 150: Simjeşhâne-i Âmire'nin arka cephesi (Salt Galata) 247
Fotoğraf 151: Simkeşhâne-i Âmire binasının köşesinde bulunan Başkadın Sebili (Salt Galata) 248
Fotoğraf 152:Simkeşhâne'nin bünyesinde bulunan Başkadın Mektebi ve Sebili (Oldistanbuls) 248
Fotoğraf 153: Simkeşhâne-i Âmire'nin avlusundan bir görüntü (Salt Galata) 249
Fotoğraf 154: Simkeşhâne-i Âmire'nin avlusunda bulunan binalar (Salt Galata) 249
Fotoğraf 155: Simkeşhâne-i Âmire'nin avlusunda bulunan binalar (Salt Galata) 250
Fotoğraf 156: Simkeşhâne-i Âmire ön cephesinin yıkım çalışmaları (Salt Galata) 250
Fotoğraf 157: Başkadın Mektebi'nin yıkımı (Salt Galata) 251
Fotoğraf 158: Simkeşhâne-i Âmire ön cephesinin yıkıldıktan sonraki görüntüsü (Salt Galata) 251

Fotoğraf 159: Simkeşhane'nin bugünkü görüntüsü (Emine Aksu) 252
Fotoğraf 160: Simkeşhane binasının duvarına monte edilen Başkadın Sebili (Emine Aksu)..... 252
Fotoğraf 161: Seyyid Hasan Paşa Hanı'nın giriş kapısı (Salt Galata)..... 256
Fotoğraf 162: Seyyid Hasan Paşa Hanı'nın yan cephesi (Cornelius)..... 257
Fotoğraf 163: Seyyid Hasan Paşa Hanı'nın arka köşe cephesi..... 257
Fotoğraf 164: Hasan Paşa Hanı'nın bugünkü görüntüsü (Emine Aksu) 258
Fotoğraf 165: Hasan Paşa Hanı (Emine Aksu)..... 258
Fotoğraf 166: Koca Ragıp Paşa Kütüphanesi cadde üzerinde bulunan girişi ve mektep binası (Eski İstanbul) 261
Fotoğraf 167: Koca Ragıp Paşa Kütüphanesi Sebili (Kumbaracılar) 262
Fotoğraf 168: Laleli Camii ihata duvarının yıkılmadan önceki görüntüsü (Salt Galata) 266
Fotoğraf 169: Yol yapı çalışmları sırasında Laleli Camii ve Sebili (Eski İstanbul)..... 267
Fotoğraf 170: İhata duvarı yıkılıp geri çekilirken inşa edilen dükkânlar (Eski İstanbul) 267
Fotoğraf 171: Laleli Külliyesi'nin altında inşa edilen dükkânların bugünkü görünüşü (Emine Aksu)..... 268
Fotoğraf 172: Laleli Baba Mezarının uzaktan görüntüsü (Pinterest) 272
Fotoğraf 173: Yol çalışmaları sırasında Aksaray Camii'nin görüntüsü (Salt Galata).. 276
Fotoğraf 174:Yol çalışmları öncesi Aksaray Camii (Salt Galata) 277
Fotoğraf 175: Yol çalışmalarından önce Aksaray Camii'nin avlu kapısı (Salt Galata) 277
Fotoğraf 176: Aksray Valide Sultan Türbesi (İşli) 278
Fotoğraf 177: Yol seviyesinin atında kalan taç kapının görüntüsü (Salt Galata) 278
Fotoğraf 178: Valide Sultan Türbesi'nin bugünkü konumu (Emine Aksu) 279
Fotoğraf 179: Camcılar Mescidi (Kültür Envanteri) 284
Fotoğraf 180: Camcılar Mescidi (Fatih'in Kayıp Camileri)..... 284
Fotoğraf 181: Camcılar Mescidi'nin yıkımı 285
Fotoğraf 182: İhya çalışmaları devam eden Camcılar Mescidi (Emine Aksu)..... 285
Fotoğraf 183: Cadde üzerinde bulunan Ahmed Paşa Çeşmesi (Kültür Envanteri) 288
Fotoğraf 184: Cadde üzerinde bulunan Ahmed Paşa Çeşmesi'nin kitabesi (Kültür Envanteri)..... 289
Fotoğraf 185: Avlu kapısının yanında bulunan Ahmed Paşa Çeşmesi (Kültür Envanteri) 289
Fotoğraf 186: Ahmed Paşa Çeşmesi (Kültür Envanteri) 290
Fotoğraf 187: Avlu kapısının yanında bulunan Ahmed Paşa Çeşmesi'nin kitabesi (Kültür Envanteri)..... 290
Fotoğraf 188: Aksaray Karakolu'nun yakından görüntüsü (Eski İstanbul)..... 294
Fotoğraf 189: Aksaray Karakolu'nun uzaktan görüntüsü (Tas İstanbul) 294
Fotoğraf 190 :Aksaray Karakolu (Tas İstanbul)..... 295
Fotoğraf 191: Oğlanlar Tekkesi (DİA) 301

Fotoğraf 192: Oğlanlar Tekkesi selamlık giriş kapısı ve sebili(İşli) 302
Fotoğraf 193: Oğlanlar Tekkesi Çeşmesi (İşli)..... 302
Fotoğraf 194: Oğlanlar Tekkesi'nin yıkımı (VGMA) 303
Fotoğraf 195: Oğlanlar Tekkesi Sebili'nin sökülmeden önceki görüntüsü (VGMA) .. 303
Fotoğraf 196: Oğlanlar Tekkesi'nin harem giriş kapısı ile çeşmenin sökülmeden önceki görüntüleri (VGMA)..... 304
Fotoğraf 197: Oğlanlar Tekkesi'nin harem giriş kapısı (VGMA)..... 304
Fotoğraf 198: Oğlanlar Tekkesi Türbe Sebil ve Çeşmesi (Emine Aksu) 305
Fotoğraf 199: Murad Paşa Hamamı giriş kapısı (Ayverdi) 312
Fotoğraf 200: Murad Paşa Medresesi'nin kitabesi (Ayverdi) 312
Fotoğraf 201: Yusuf Paşa Çeşmesi (Bulut) 314
Fotoğraf 202: Şirmerd Çavuş Külliyesi (İşli) 321
Fotoğraf 203: Şirmerd Çavuş Türbesi (Salt Galata) 322
Fotoğraf 204: Şirmerd Çavuş Türbesi'nin bugünkü görüntüsü (Emine Aksu) 322
Fotoğraf 205: Selçuk Sultan Camii'nin günümüzdeki görüntüsü (Emine Aksu)..... 325
Fotoğraf 206: Molla Gürani Camii (İşli) 328
Fotoğraf 207: Molla Gürani Haziresi ve kalıntılar (İşli)..... 329
Fotoğraf 208: Molla Gürani Haziresi'nin geriye kalan bölümü (Emine Aksu)..... 329
Fotoğraf 209: Hekimbaşı Ömer Efendi Medresesi (Ünver) 333
Fotoğraf 210: Hekimbaşı Ömer Efendi Medresesi'nin çeşmesi ve hâcât penceresi (Salt Galata)..... 333
Fotoğraf 211: Hekimbaşı Ömer Efendi Medresesi Sebili (Ünver)..... 334
Fotoğraf 212: Hekimbaşı Ömer Efendi Medresesi cadde üzerinden görüntüsü (Ünver) 334
Fotoğraf 213: Hekimbaşı Ömer Efendi Medresesi'nin sokak üzerinden görüntüsü (Ünver)..... 335
Fotoğraf 214: Hekimbaşı Ömer Efendi Medresesi'nin avlu revakları (Ünver)..... 335
Fotoğraf 215: Hekimbaşı Ömer Efendi Medresesi'nin avlusu (Ünver) 336
Fotoğraf 216: Kazasker Abdurrahman Çelebi Camii (Salt Galata)..... 341
Fotoğraf 217: Kazasker Abdurrahman Çelebi Camii'nin farklı açıdan görüntüsü (Ünver) 341
Fotoğraf 218: Kazasker Abdurrahman Efendi Camii'nin bugünkü hali (Emine Aksu)342
Fotoğraf 219: Saraç Doğan Mescidi (Kaybolan Kültür Varlıkları)..... 345
Fotoğraf 220: Saraç Doğan Mescidi (İşli) 346
Fotoğraf 221: İhya edilen Saraç Doğan Mescidi'nin bugün hali (Emine Aksu) 346
Fotoğraf 222:Mimar Şüca Camii (Ünver) 352
Fotoğraf 223: Mimar Şüca Camii'nin yıkımı (Sav)..... 353
Fotoğraf 224: Çorlulu Ali Paşa Çeşmesi (Kaybolan Kültür Varlıkları) 353
Fotoğraf 225: Deniz Abdal Dergâhı (Sav)..... 354
Fotoğraf 226: Deniz Abdal Dergahı avlu kapısı (Ünver) 354
Fotoğraf 227: Deniz Abdal Dergâhı kitabesi (Sav) 355

Fotoğraf 228: Günümüze ulaşan Deniz Abdal'ın kabri (Emine Aksu) 355
Fotoğraf 229: Şehremini Karakolu (Yıldız Albümü) 358
Fotoğraf 230: Şehremini Camii (İşli)..... 361
Fotoğraf 231: Şehremini Camii'nin giriş kısmı (İşli) 362
Fotoğraf 232: Şehremini Camii'nin Minaresi (İşli)..... 362
Fotoğraf 233: Taş Mektep ve Ali Ağa Çeşmesi (Kültür Envanteri)..... 368
Fotoğraf 234: Ali Ağa Çeşmesi (Tanışık)..... 369

PLANLAR LİSTESİ

Sayfa No.

Plan 1: Sinan Paşa Hamamı'nın planı (Ünsal)..... 46
Plan 2: Beşiktaş Sinan Paşa Hamamı'nın röleve kesiti (Ünsal) 47
Plan 3: Fındıklı Hamamı'nın planı (Ünsal) 122
Plan 4: Hatuniye Külliyesi'nin yerleşim planı (Ülgen) 132
Plan 5: Aydınoğlu Tekkesi semahâne planı (Reşad Sevinçsoy)..... 221
Plan 6: Atik Ali Paşa Camii vaziyet planını ve ihata duvarını gösteren plan (Ayverdi) 226
Plan 7: Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Külliyesi planı (Ünsal) 231
Plan 8: Simkeşhâne-i Amire'nin planı (DİA)..... 245
Plan 9: Seyyid Hasan Paşa Hanı'nın planı (Cornelius) 256
Plan 10: Laleli Baba Mezarının vaziyet planı (Ünsal)..... 271
Plan 11: Camcılar Mescidi Rölevesi (Nejad Çetingöz)..... 283
Plan 12: Murad Paşa Külliyesi Vaziyet Planı (Müller) 310
Plan 13: Murad Paşa Hamamı Planı (Heinrich Glück)..... 311
Plan 14: Murad Paşa Hamamı, erkekler bölümü planı (Ünsal) 311
Plan 15: Şirmerd Çavuş Camii vaziyet planı (Ünsal) 320
Plan 16: Şirmerd Çavuş Türbesi plan ve cephe krokisi (Ünsal)..... 321
Plan 17: Hekimbaşı Ömer Efendi Medresesi'nin planı (DİA) 332
Plan 18: Kazasker Abdurrahman Efendi Camii planı (Ünsal)..... 340

ÇİZİM LİSTESİ

Sayfa No.

Çizim 1: Hamamın erkekler bölümünün girişi (Nezihi) 47
Çizim 2: Hamamın erkekler bölümüne ait soyunmalık kısmı (Nezih) 48
Çizim 3: Hamamın erkekler bölümüne ait sıcaklık bölümü (Nezih) 48
Çizim 4: Dolmabahçe Saray Tiyatrosu'nun iç görüntüsü (Tuğlacı) 74
Çizim 5: Fındıklı Hamamı'nın çizimi (S. Mallo Lopes) 123
Çizim 6: Kılıç Ali Paşa Camii'nin 1840 yılında Jules van Gaver tarafından çizilen gravürü (DİA) 176
Çizim 7: Karaköy Mescidi'nin planı ve çizimi (Raimondo D'Aronco) 197
Çizim 8: Aydınoğlu Tekkesi ve Mescidi (Reşad Sevinçsoy) 222
Çizim 9: Aksaray Karakolu (Nezih) 293

KISALTMALAR

Bk/bk.	bakınız
çev.	çeviren
DA	T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi
DBİA	Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi
DİA	Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
ed.	editör
h.	Hicrî
haz.	yayına hazırlayan
İA	İstanbul Ansiklopedisi
İKSA	İstanbul Kültür Sanat Ansiklopedisi
ö.	Ölüm tarihi
r.	Rumî
s.	sayfa
SK	Süleymaniye Kütüphanesi
ss.	sayfa aralığı
t.y.	tarih yok
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
VBMA	İstanbul Vakıflar 1. Bölge Müdürlüğü Arşivi
v.dğr.	ve diğerleri
y.y.	yıl yok
yy.	yüzyıl

1. GİRİŞ

Şehirler, insanların yaşadıkları mekânlar olmanın yanı sıra toplumun kültürünü, dini inançlarını anlatıp sonraki nesillere aktaran arşiv kaynaklarıdır. Şehrin görüntüsünün oluşmasında tasarımcı ve mimarların büyük katkısı olmakla beraber şehre şekil veren şehrin içinde yaşayan toplumdur. Toplumun düşünce yapısı, ihtiyaçları ve ideolojisi değiştikçe şehrin kimliğinde de değişiklikler olur.

İstanbul şehrinin tarihi M.Ö 4 bin yıl öncesine kadar gitmektedir[1]. Ancak ilk Megara kolonisinin M.Ö 7. yüzyılda yarımadanın batı kısmına yerleştikleri bilinmektedir. İlk hükümdarının ismi ile anılan Bizantion kentinin surları, yedi tepeden birincisinin eteklerinde yer almaktaydı[2]. Septimius Severus, belli başlı eserleri ve şehir surlarının bir bölümünü yıkmış ve kentin sınırlarını genişleterek şehri yeniden inşa etmiştir. Bu faaliyet sırasında şehir merkezinde bulunan Agora'dan surlara uzanan revaklı bir yol açılmıştır[3]. Bu yol şehrin iskeletini oluşturmuştur. Hükümdarlar değiştikçe şehrin yapısında değişiklikler olsa da bu yol şehrin ana arterini oluşturmaya devam etmiş ve gelişim göstermiştir.

I. Kostantinus'un Roma İmparatorluğu'nun başkentini Bizantion'a taşımasıyla şehir hem ismini hem de kimliğini değiştirmiştir. Şehrin surları önce I. Konstantinus döneminde daha sonra Teodosios döneminde batıya kaydırılarak şehir büyütülmüş ve şehirde yeni meydanlar açılmıştır. Severus'un açtığı yol iki kola ayrılarak uzunluğu artmıştır. 4. Haçlı Seferi'ne kadar büyüyüp güzelleşen şehir, bu tarihte Latin istilasına uğramış ve talan edilmiştir.

1453 yılında İstanbul'u fetheden Fatih Sultan Mehmed, enkaz olarak bulduğu şehri güzelleştirmek için çalışmalar başlatmıştır ve yaklaşık yarım asır içerisinde

[1] Doğan Kuban, *İstanbul Bir Kent Tarihi*, 3. Basım, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2017), s. 9.
[2] Zeynep Çelik, *19. Yüzyılda Osmanlı Başkenti: Değişen İstanbul*, Selim Deringil (çev.), 4. Basım, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2019), s. 12.
[3] Kuban, *İstanbul Bir Kent Tarihi*, s. 21.

İstanbul'a İslami bir kimlik kazandırılmasını sağlamıştır. İslam şehirlerinde cami merkezdedir ve sosyal hayat caminin etrafında yaşanmaktadır. Mahallelerin, camilerin etrafında kurulması, Bizans meydanlarının önemini azaltmıştır. Kent nüfusu arttıkça mahalleler genişlemiş ve meydanlar küçülmeye, caddeler de daralmaya başlamıştır.

Sonraki asırlarda şehir, ihtiyaçları karşılama noktasında yetersiz kalınca; nüfuz Galata bölgesine ve Beşiktaş, Ortaköy taraflarına kaydırılmıştır. Böylece Bizans Dönemi'nde koloni halinde bulunan Galata bölgesi genişlemiş ve Boğaziçi'nde yeni yerleşim yerleri açılmıştır. Osmanlı sarayının, önce Dolmabahçe'ye daha sonra Beşiktaş sırtlarına taşınması da bu bölgelere olan ilgiyi arttırmıştır.

19. yüzyıla gelindiğinde şehrin ihtiyaçlarında değişiklikler olmuş ve belediyecilik alanında reformlara gerek duyulmuştur. Bu dönemde Paris'te olduğu gibi Avrupa'daki bazı şehirlerde de planlamalar yapılmış ve şehirler yeniden tasarlanmıştır. Bu alanda ün salmış mühendisler İstanbul'a davet edilerek İstanbul'un şehir planlamasının yapılması istenmiştir. Bu projeler hayata geçirilememiş olsalar da, daha sonra yapılacak olan çalışmaların ilk adımını oluşturmaları açısından önemlidirler[4].

Osmanlı Devleti'nin son yüzyılında gerek Suriçi'nde, gerekse Galata Bölgesi'nde ciddi gelişmeler yaşanmıştır. Kent planlamasını ve inşaat faaliyetlerini düzenleyen nizamnameler hazırlanmış[5] ve şehir bölgelere ayrılmıştır. Şehrin ana arterlerinde bulunan caddeleri genişletmek ve şehre demiryolu ağı döşemek için cadde kenarında bulunan evler, hazireler ve bazı tarihi eserler istimlak edilmiştir[6]. Bölgesel yangılardan sonra planlamalar yapılırken sokak yapılarının geometrik olmasına özen gösterilmiş ve şehirde görülen çıkmaz sokak uygulaması azaltılmaya çalışılmıştır.

Cumhuriyet Dönemi'ne gelindiğinde ülkenin ideolojisi değiştiği gibi şehir anlayışında da değişiklikler olmuştur. Bu dönemde çıkarılan kanunlarla tekke ve

[4] Doğan Kuban, "Kentin Gelişimesi", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi* (*DBİA)*, (İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı, 1994), IV, s. 528. Çelik, *19. Yüzyılda Osmanlı Başkebti: Değişen İstanbul*, s. 139-44.
[5] Çelik, *19. Yüzyılda Osmanlı Başkebti: Değişen İstanbul*, s. 65.
[6] Nilgün Kiper, "Osmanlı İstanbul'unda Kentsel Mekânın Değişim Süreci", *Antik Çağ'dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi*, (İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş; Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 2015), I, s. 429.

zaviyeler kapatılmış[7], birbirine yakın mesafede bulunan cami ve mescitler kadro dışı bırakılmıştır[8]. Bu binalardan bazıları satılarak farklı amaçla kullanılırken bazıları da bakımsızlıktan tahrip olmuşlardır.

20. yüzyılın ikinci çeyreğinde, yaşadıklarından dolayı yorulmuş ve yıpranmış bir şehir vardır. İhtişamlı bir geçmişe sahip olan bu kenti yeniden canlandırmak için yarışma düzenlenerek Avrupa'dan ünlü mimarlar getirtilmiştir. Yarışma sonunda ortaya konulan projeler arasından birinci seçilen proje yayınlanmış olmasına rağmen uygulamaya konulmamış[9] ve Fransız mimar Henri Prost şehre özel olarak davet edilmiştir[10]. 1950 yılına kadar İstanbul'da kalacak olan mimarın, uzun incelemeler sonunda ortaya koyduğu nazım planı uygulamaya konulmuştur. Bu plan doğrultusunda var olan caddeler genişletilmiş ve bir yandan ulaşımı sağlamak için yeni caddeler açılırken şehri güzelleştirmek için de yeni meydanlar açılarak tarihi eserlerin etrafları bina yığınlarından arındırılmıştır. Bu faaliyetler esnasında çalışma alanına denk gelen bazı eserler de yıkılarak yok edilmiştir.

İstanbul bir yandan imar edilirken diğer yandan tahribatla karşı karşıya kalmıştır. Şehir nüfusunun artışı ve araba kullanımının yaygınlaşmasıyla da şehirde yeni problemler ortaya çıkmıştır: gecekondulaşma ve trafik sorunu. Demokrat Parti iktidara geldiğinde bu sorunlar üzerine yoğunlaşmış[11], Henri Prost her ne kadar şehirden ayrılmış olsa da, onun ortaya koyduğu planlar, yeni kurulan komisyon tarafından düzenlenerek uygulanmaya devam edilmiştir. Trafik sorununa çözüm bulmak için büyük caddeler planlanmıştır ve açılacak olan caddelerin güzergâhında bulunan pek çok yapı istimlak edilmiştir.

Osmanlı Devleti'nin son yüzyılında başlayıp Cumhuriyet kurulduktan sonra da devam eden şehir planlamalarına baktığımızda amaç; ortaya çıkan sorunlara çözüm

[7] "Kanunlar", *Resmî Ceride*, 13 Aralık 1925, s. 1.
[8] "Kanunlar", *Resmi Gazete*, 22 Kasım 1935, s. 1.
[9] Mehmet Bengü Uluengin-Ömer Turan, "İmparatorluğun İhtişamlı Arayışından Cumhuriyet'in Radikal Modernleşmesine: Türkiye'de Kentsel Planlamanın İlk Yüz Yılı", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 3/6, (2003), s. 416.
[10] Ünal Yavuz, "Demokrat Parti İktidarı Döneminde İstanbul'a İlişkin İmar Politikaları ve Faaliyetleri", (yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi AİİTE), 2008, s. 10-12.
[11] Fatma Cânâ Bilsel, "Geç Osmanlı Döneminden Cumhuriyet Çağdaş Şehir Düşüncesi ve İstanbul Planlaması", *Antik Çağ'dan 21.Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi*, (İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş; Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 2015), VIII, s. 507-8.

bulup, şehri güzelleştirmektir. Bu çalışmalar yapılırken ev, çeşme, sebil, mektep, medrese, han, hamam, mescit, cami, kilise gibi pek çok yapı türleri istimlak edilmiştir. Bu alanda yapılan araştırmalar incelendiğinde, şehir planlamalarıyla ilgili pek çok çalışmayla karşılaşılmakta ve bu çalışmalar; İstanbul'da yapılan imar faaliyetlerini, politikaları, şehirde yapılan genel değişiklikleri, dönemin siyasi yönünü ele almaktadırlar[12]. Planlamalar uygulanırken, tadilata veya tahribata uğrayan eserleri konu alan çalışmalar ise birkaç makale ile sınırlıdır. Biz çalışmamızda, yol ve meydan açma amacıyla yapılan istimlakler sırasında yıkılan, değişikliğe uğrayan veya yerleri değiştirilen eserleri konu alarak bu alandaki eksikliği bir nebze de olsa gidermeye çalıştık.

1.1 Tezin Konusu Ve Mahiyeti

Osmanlı Devleti yıkılıp Cumhuriyet kurulduktan sonra devletin ana hedefi; bir devlet düzenin kurulması ve devlete yakışır başkentin inşa edilmesi idi. Bu süre zarfında İstanbul'a şehreminleri tayin edilmiş olsa da şehir için yapılmış köklü bir planlama bulunmamaktadır.

1933-1950 yılları arasında İstanbul'da imar çalışmaları başlatılmış ve yabancı mimarlar şehir planlamaları yapmıştır. Henri Prost'a ait olan şehir planı kabul görmüş ve uygulamaya konulmuştur. Bu dönem, Cumhuriyet sonrası İstanbul'da yapılan imar faaliyetlerinin ilk adımını oluşturmaktadır. İkinci adım ise 1950-1960 yılları arasında Menderes İmarı olarak adlandırılan imar faaliyetinde gerçekleşmiştir. Daha sonraki yıllarda faaliyetler devam ettirilmişse de bizim konumuz; 1935 yılında başlayıp 1960 yılına kadar devam eden çalışmalarla sınırlıdır.

1935-1960 yılları arasında yapılan imar faaliyetlerini incelediğimizde, bu çalışmaların çok geniş alana tekabül ettiği görülmektedir. Bu da, ortaya koyacağımız

[12] Bk. Ö. Emre Yalçın, "Planning and Construction in Istanbul in The Republican Period (1923-1960)" (yüksek lisans tezi, Boğaziçi Üniversitesi AİİTE, 1997). Bekir Cantemir, "Çok Partili Hayata Geçiş Sürecinde İstanbul'un Mekân ve Sosyal Yapı Dönüşümü (1945-1960)" (doktora tezi, Marmara Üniversitesi TAE, 2013). Hülya Coşkun, "20. Yüzyılın İlk Yarısında Konut Sorununun Ele Alınış Yöntemleri ve Henri Prost İstanbul Örneği", (doktora tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi FBE, 2017). Gül Neşe Doğusan, "İstanbul'un İmarı: 1956-1960" (yüksek lisans tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi FBE, 2004).

listenin hacmini, yüksek lisans tezini aşacak kadar büyülteceği için, güzergâhımızı sınırlandırma ihtiyacı duyduk. Başlangıçta, bugünkü Kabataş-Topkapı tramvay hattının geçtiği güzergâhı kendimize sınır olarak kabul ettik ve araştırmalarımız sırasında imar faaliyetlerinin Beşiktaş Kabataş arasındaki güzergâhta da yoğun olarak devam ettiğini fark etmemiz üzerine sınırımızı Beşiktaş Sinan Paşa Camii'ne kadar uzatmaya karar verdik. Bu yüzden çalışmamız, Beşiktaş-Karaköy arasındaki cadde ile Eminönü'nden Topkapı'ya kadar uzanan caddeyi kapsamaktadır.

Belirlediğimiz güzergâh üzerinde farklı nedenlerden ötürü yok olan pek çok eser bulunmakla birlikte bizim çalışmamız; yol genişletme ve meydan açma çalışmalarından etkilenen eserleri kapsamaktadır. Tez başlığımızda görülen tahribat kavramı, yok olan eserleri ifade ettiği gibi; tadilat kavramı da, bu düzenlemeler sırasında, yola denk gelen kısımlarında değişiklikler yapılan eserleri veya bulunduğu konumdan farklı yerlere taşınan yapıları kapsamaktadır.

Yapı türleri olarak baktığımızda ise çalışmamız; cami, mescit, kilise, han, hamam, mektep, medrese, kütüphane, türbe, çeşme-sebil, muvakkithane, karakol, tiyatro binalarının hepsini kapsamakta ve tespit edebildiğimiz kadarıyla yüz beş eserden oluşmaktadır. Yapılacak olan her yeni tespitle bu sayıya eklemeler yapılabilir.

Çalışmamızda, eserlerin konumlarını, tarihçelerini, mimari yapı özelliklerini ve süsleme detaylarını, kaynaklar el verdiği ölçüde incelenmeye gayret ettik ve eserlerin plan, fotoğraf ve çizimlerini bir araya getirerek görsel bir kaynak oluşturmaya çalıştık.

1.2. Kaynak Ve Araştırmalar

Çalışmamıza referans teşkil eden ilk kaynağımız Behçet Ünsal'ın "İstanbul'un İmarı ve Eski Eser Kaybı" isimli makalesidir[13]. Hareket noktamızı bu makale belirlerken, Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi (DBİA), Reşad Ekrem Koçu'ya ait İstanbul Ansiklopedisi (İA) ve Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA)'nın maddeleri taranarak listemize eklemeler yapılmıştır.

[13] Behçet Ünsal, "İstanbul'un İmarı ve Eski Eser Kaybı", *Türk Sanatı Tarihi: Araştırma ve İncelemeleri II*, (İstanbul: Güzel Sanatlar Akademisi, 1969), ss. 6-61.

Eserlerin bulundukları konumları tespit edebilmek için döneme ait haritalardan istifade ettik. Bu çerçevede Ekrem Hakkı Ayverdi'nin hazırladığı "19. Asırda İstanbul Haritasından[14], Pervititch'e ait Sigorta Haritalarından[15], Alman Mavileri'nden[16] ve İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı Harita Koleksiyonunda Suat Nirven'e ait haritalardan faydalanılmıştır.

Yapılan imar faaliyetlerini birincil kaynaklardan takip edebilmek için Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi'nden (DA) ve İstanbul Vakıflar 1. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden (VGMA) istifade ettik. Kitaplarda karşılaştığımız İstanbul Büyükşehir Belediyesi'ne ait olduğu ifade edilen arşivden istifade edebilmek için başvuruda bulunduğumuzda ise belediyenin bünyesinde yüze yakın birimin olduğunu ve her birimin birbirinden bağımsız olduğunu gördük ve kaynaklarda karşılaştığımız gibi bir arşive ulaşamadık. Konumuzla ilgili, pek çok fotoğraf ve belgeyi bünyesinde barındırdığını düşündüğümüz İstanbul Arkeoloji Müzesi Arşivi'nden ise, arşivde yapılan tasnif çalışmaları ve kütüphanenin iş yoğunluğu nedeniyle istifade edemedik.

İstanbul'da yapılan değişimleri görsel olarak ortaya koymak için Yıldız Albümü'nde, Salt Galata'nın Fotoğraf Arşivinde, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı Fotoğraf Koleksiyonunda ve internette İstanbul'a dair eski fotoğraf koleksiyonunu yapan www.eskiistanbul.net sayfasında taramalar yaptık.

1.3. Metod Ve Düzen

İstimlakler sırasında yok olan veya farklı nedenlerden ötürü sonraki nesillere ulaşamayan eserlerin listelerini vermeye çalışan bazı makaleler bulunmaktadır. Listemizi oluştururken bu çalışmalardan istifade edip, güzergâhımızda bulunan eserleri tespit etmeye çalıştık. Listelerde var olan eksikliği fark edebilmek amacıyla; bir yandan önceki bölümde zikrettiğimiz haritalardan güzergâhımızı takip ederek, gözden kaçırmış olduğumuz eserlerin var olup olmadıklarını kontrol ettik. Listemize son şeklini verebilmek amacıyla Hadikatü'l-Cevami, İstanbul Çeşmeleri, İstanbul Sebilleri kitapları

[14] Ekrem Hakkı Ayverdi, *19. Asırda İstanbul Haritası*, (İstanbul: İstanbul Fethi Derneği İstanbul Enstitüsü, 1958).
[15] Jacques Pervititch, *Sigorta Haritalarından İstanbul*, (İstanbul: Tarih Vakfı, [t.y.]).
[16] İrfan Dağdelen (haz.), *Alman Mavileri: 1913-1941. Dünya Savaşı Öncesi İstanbul Haritaları*, (İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlığı Kütüphane ve Müzeler Müdürlüğü, 2006).

ile İstanbul Ansiklopedisi'nin maddelerini tek tek tarayarak güzergâhımız üzerinde var olan eserleri tespit edip, bu eserleri listemize dâhil edip edemeyeceğimizin araştırmasını yaptık. Kaynak araştırmaları yaptığımız sırada ise gözümüzden kaçtığını fark ettiğimiz eserleri listemize ekleyerek, her yeni bulguda listemizi güncellemeye gayret ettik.

Listemiz büyük ölçüde ortaya çıktığında, bir yandan eserler hakkında bilgi ve belge bulabilmek adına, giriş yapabildiğimiz arşivlerden istifade ederken diğer yandan eserlerin hakkında detaylı bilgi bulabilmek için kaynak taraması yaptık ve mimari yapı özelliklerini ve süsleme detaylarını ortaya koyabilmek adına görsel belgelerden istifade ettik.

Çalışmamız "Giriş" , "İstanbul'un İmarı", "Katalog" ve "Sonuç" bölümü olmak üzere dört bölümden oluşmaktadır. İlk bölümümüz olan giriş bölümünde çalışmamızın detaylarını ifade ettik. Çalışmamızın ikinci bölümü, "Bizantion", "Konstantinopolis", "Osmanlı Dönemi İstanbul'u" ve "Cumhuriyet Dönemi İstanbul'u" olmak üzere dört başlıktan oluşmaktadır. İlk başlıkta, şehrin kurulumu incelenmiş olup daha sonraki dönemlerde de göz önünde bulundurulan ve şehrin temel unsurlarının konumlandırılmasına odaklanılmıştır. "Konstantinopolis" bölümünde şehrin gelişimi takip edilmiş olup, "Osmanlı Dönemi İstanbul'unda ise Fetih sonrasında şehrin Türk-İslam kültürü doğrultusunda şekillendirilirken, sonraki yüzyıllarda şehrin ihtiyaçlarındaki değişimler sonucunda yapılan şehir planlamaları ve imar faaliyetleri üzerinde durulmuştur. Son başlıkta ise, başkent statüsünden çıkan İstanbul'da 1960 yılına kadar yapılan imar faaliyetlerine değinilmiştir.

Üçüncü bölümümüz ise katalog bölümü olup Cumhuriyet'in kurulmasının ardından İstanbul'da yapılan şehir planlamaları sırasında yol ve meydan açma amacıyla Beşiktaş-Topkapı güzergâhında yapılan imar faaliyetleri sırasında değişim ve dönüşüme uğrayan veya yok olan eserler güzergâh sırasına göre incelenmiştir. Bu bölümde eserlerin tarihçeleri ile mimari özellikleri ortaya konulurken, görsel bir kaynak oluşturabilmek için eserlere dair ulaşabildiğimiz bütün fotoğraf ve çizimler derlenerek bir araya getirilmiştir.

Son bölümümüz olan sonuç-değerlendirme bölümünde ise yaptığımız çalışmalar sırasında ulaştığımız bulguları ortaya koyarak değerlendirmesini yaptık.

2. İSTANBUL'UN İMARI

Şehir tarihi MÖ 6 binlere ulaşan İstanbul'un Bizantion tarafından kurulmasının ardından, her gelen devlet tarafından şehir geliştirilmiş ve büyük değişime uğramıştır. Şehrin temel unsurları Antik Dönem'de kurulmuş ve üzerine eklemeler yapılmıştır. Konstantinus tarafından Roma İmparatorluğu'na bağlanmasıyla Roma kültürüyle bütünleşen İstanbul, Fetih sonrasında Türk-İslam kültürüne ait bir kimliğe bürünmüştür. Belli bir kurallar doğrultusunda büyüyüp gelişmesine rağmen düzenli bir plana sahip olmayan şehirde 18. yy.'ın sonralarında bazı problemler ortaya çıkmaya başlamış ve 19. yy. ve sonrasında şehrin planlaması için yapılan bu çalışmalar Cumhuriyet kurulduktan sonra da devam etmiştir.

Çalışmamızın bu bölümünde Antik Dönem'den başlayarak Cumhuriyet sonrasında 1960 yılına kadar yapılan çalışmalar üzerinde durulmuştur.

2.1. Bizantion

Yapılan kazılar sonucunda, İstanbul'da ilk yerleşimlerin MÖ 6 bin yılında başladığı ortaya çıkmıştır. Küçükçekmece'nin kuzeyindeki Yarımburgaz Mağarası'nda Orta Paleotik Çağ'a ait eserler bulunurken, Anadolu yakasında Fikirtepe'de de MÖ 4 bin yıl sonrasına tarihlenen Kalkolitik Çağ'a ait buluntular ortaya çıkmıştır. Kalkolitik kültürünün Marmara çevresinde yaygın olduğunu gösteren buluntulara ise Anadolu yakasında Kadıköy yakınlarındaki Kurbağalıdere kıyılarında rastlanmıştır[17].

İstanbul sınırları içerisinde, yerleri hakkında kesin bilgi bulunmayan ve farklı zamanlarda kurulmuş olan Yunan koloni şehirleri yer almakta idi. Antik metinlerde yazan bilgiler doğrultusunda bazı tahminlerin yapıldığı şehirlerin en eskisi, bugünkü Kadıköy'de denizle Kurbağalıdere arasında kurulan Kalkedon şehridir. İkincisi,

[17] Kuban, *İstanbul Bir Kent Tarihi*, s. 9-11.

bugünkü Üsküdar'ın Marmara kıyılarına bakan yamaçta olduğu düşünülen Hrisopolis'ken, sonuncusu Galata sınırları içinde yer alan Sykai şehridir[18].

Büyük devletlere başkentlik yapan İstanbul'un çekirdeğini oluşturan Yunan kolonisi ise adını, kurucusu olan Bizas'tan alan Bizantion'dur. Şehrin kuruluşuyla ilgili pek çok efsane bulunmakla[19] beraber yaygın olarak kabul gören efsane ise şöyledir: Megara'dan gelen göçmen halk, yerleşmek için kendilerine yer ararlarken liderleri olan Bizas şehrin konumunu tayin etmek için Delphi'de bulunan Apollon mabedinin kâhinine müracaat eder. Kâhin, şehri "Körler Ülkesi"nin karşısına kurmalarını tavsiye eder. Körler Ülkesi'nden kasıt, 17 yıl önce kurulan ve karşılarında bulunan güzelliği fark edemeyip, şehirlerini bugünkü Kadıköy'de kuran Halkedon kolonisidir. Bizas, kâhinin tavsiyesine uyarak şehri, bugünkü Topkapı Sarayı'nın sınırlarının bulunduğu Sarayburnu'na inşa eder[20].

Bizantion'a ait geçerli arkeolojik buluntuların sayısı az olduğu için bu kent hakkındaki bilgiler antik metinlerden ve daha sonraki dönemlerde yaşayan yazarların aktardıkları bilgilerden öğrenilmektedir. Etrafı surlarla çevrili olup sınırları konusunda tartışmalar olan şehrin MÖ 7. yüzyılda kurulduğu kabul edilmektedir[21]. Mango, sınırların Büyük Kostantinus dönemine kadar değişmediğini söylerken; Kuban, bu sınırın o dönemdeki Megaralıların koruyamayacağı bir büyüklük olduğunu ve şehrin sınırlarının, Spartalıların işgali ve Romalıların kenti inşa etmeleri sırasında birkaç kez genişletilmiş olabileceğini ifade etmektedir[22].

Kara yönünde yüksek, deniz yönünde daha alçak seviyede inşa edilen surlar Sarayburnu'nun üzerinde bulunduğu birinci tepeyi sarmakta ve batıda Sirkeci'ye uzanırken, doğuda ise Ahırkapı civarında denize ulaşmaktaydı[23]. Uzunluğu yaklaşık 5 km. olan surlar[24], 27 kuleye sahipti[25]. Kuban, Klasik Dönem'e ait ikinci sur sisteminin

[18] Kuban, *İstanbul Bir Kent Tarihi,* s. 13.
[19] Bu efsanelerle ilgili bk. Semavi Eyice, *Tarih Boyunca İstanbul*, (İstanbul: Etkileşim Yayınları, 2006), s. 20-22. Oğuz Tekin, *Byzas'tan I. Constantius'a Kadar Eskiçağ'da İstanbul: (Byzantion),* (İstanbul: Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları, 1996), s. 3-5.
[20] Eyice, *Tarih Boyunca İstanbul*, s. 21. Kuban, *İstanbul Bir Kent Tarihi*, s. 13. Pars Ğ. İnciciyan, *XVII. Asırda İstanbul*, Hrand D. Andreasyan (çev.), (İstanbul: İstanbul Fetih Derneği İstanbul Enstitüsü, 1956), s. 77.
[21] Doğan Kuban, "Bizantion", *DBİA*, (İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı, 1994), II, s. 258.
[22] Kuban, *İstanbul Bir Kent Tarihi*, s. 16.
[23] Doğan Kuban, "İstanbul'un Tarihi Yapısı", *Mimarlık Dergisi*, S. 5, (1970), s. 27.
[24] Kuban, "İstanbul'un Tarihi Yapısı", s. 27.

Severus'un kenti yıkmasından önce inşa edildiğini ve bu surların ikinci tepenin bir bölümünü de kapsayıp bugünkü Bâb-ı Âli Caddesi'ne kadar gelmiş olabileceğini ifade etmektedir[26].

Kentin yapısına baktığımızda, merkezde Akropolis[*] bulunmaktaydı. Kentin limanı, Akropolis'in eteklerinde olan Neorion Limanı'ydı[27]. Limana varan ana caddenin sonunda Trakion kapısı vardı[28]. Limanın yanında stadyumun olduğu tahmin edilmekte ve Akropolis'in doğu yakasında da bir tiyatro bulunmaktaydı[29]. Zeus, Apollo, Poseidon, Afrodit, Artemis, Athena isimli tapınaklar[30] ve gimnazyon[**] Akropolis'in altında denize kadar uzanan farklı seviyelerdeki terasların üzerine inşa edilmişti[31]. Şehrin agorası bugünkü Ayasofya meydanına tekabül eden düzlükte bulunmaktaydı. Şehrin iki meydanı vardı ve diğer antik şehirlerde olduğu gibi bu meydanlar da heykellerle süslenmişlerdi. Şehrin nekropollerine[***] ise surların dışında yer verilmişti[32]. Şehrin askeri merkezi olan ve Strategion olarak adlandırılan bölge yaklaşık olarak bugünkü Bab-ı Âli'ye tekabül etmekte ve burada bazı kamu yapıları bulunmakta idi[33].

Antik Bizantion'un gelişimi, Septimius Severus'un şehri kuşatması ve iki buçuk yıl sonra da ele geçirmesiyle son bulmuştur. Severus kentin surlarını ve önemli yapıların yıkılmasını emrederek şehri Marmara Ereğlisi'ne bağlamasına rağmen 197 yılında şehrin sınırlarını genişleterek, birinci ve ikinci tepelerle limanı da içine alarak surları yeniden inşa ettirir. Severus, kentin fiziki yapısına katkı sağlayacak önemli unsurları şehre eklemiştir. Agora'nın revaklarını yeniden inşa ettirerek burayı Tetrastoon Forumu'na dönüştürmüştür. Forumdan şehrin ana kapısına kadar uzanan, her iki tarafı da revaklarla süslenmiş olan ve uzantıları ile gelecekte inşa edilecek olan

---

[25] Eyice, *Tarih Boyunca İstanbul*, s. 22.
[26] Kuban, *İstanbul Bir Kent Tarihi*, s. 17.
[*] Eski Yunan kentlerinde, kentin hâkim tepesi üzerine kurulan ve en önemli yapıları, çeşitli tapınakları; hamam, tiyatro, agora yapılarını barındıran iç kale. Bk. Doğan Hasol, *Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü*, 13. Basım, (İstanbul: YEM Yayın, 2014), s. 27.
[27] Doğan Kuban, "Akropolis", *DBİA*, (İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı, 1994), I, s. 161.
[28] Kuban, "İstanbul'un Tarihi Yapısı", s. 18.
[29] Wolfgang Müller-Wiener, *İstanbul'un Tarihsel Topografyası*, Ülker Sayın (çev.), (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2001), s. 18.
[30] Çelik, *19. Yüzyılda Osmanlı Başkenti Değişen İstanbul*, s. 12.
[**] Eski Yunan ve Roma'da, beden eğitimi ve spor etkinliklerinin yer aldığı, çevrede revaklı avlular bulunan büyük bina. Bk. Hasol, *Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü*, s. 181.
[31] Kuban, "İstanbul'un Tarihi Yapısı", s. 27.
[***] Antikçağ'da genellikle kentler dışına yayılan mezarlık alanı. Bk. Hasol, *Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü*, s. 339.
[32] Kuban, *İstanbul Bir Kent Tarihi*, s. 19.
[33] Kuban, *İstanbul Bir Kent Tarihi*, s. 18.

Mese'nin iskeletini oluşturacak olan bir yol inşa ettirmiştir ve bu yol Embolos ismiyle anılmıştır[34]. Severus aynı zamanda I. Konstantinus döneminde tamamlanacak olan hipodromun da temellerini atarken yarımadanın güneybatı bölümüne de Zeuksippos Hamamlarını inşa ettirmiştir[35].

Severus'un inşa ettirdiği şehrin yapısı, daha sonra kurulan diğer şehirlere de temel teşkil etmiştir. Şehir akropolise kurulurken şehrin agorası isim değiştirerek varlığını korumaya devam etmiştir. Kamu binalarının yer aldığı Strategion, Osmanlı Devleti'nde Bâb-ı Âli adıyla anılırken[36] günümüzde İstanbul Valiliği olarak kullanılmaktadır. Embolos isimli yolun ebatlarında sonraki yüzyıllarda değişiklikler olsa da Konstantinopolis'te Mese, Osmanlı Devleti'nde Divanyolu ismiyle varlığını sürdürmüştür. Severus'un inşasına başladığı hipodrom ise büyük değişikliklere uğramasına rağmen günümüze kadar ulaşmıştır.

2.2. Konstantinopolis

3. yüzyılın sonunda Roma İmparatorluğu'nun jeopolitik yapısından dolayı, imparatorlar daha güvenli bölge arayışına girerek, imparatorun ikamet ettiği şehri Roma'dan Milano ve Ravenna gibi şehirlere taşımışlardır[37]. Konstantinus'un imparatoru olduğu bu devletin başkentini Bizantion'a taşıma kararı almasının ardından Roma İmparatorluğu Doğu ve Batı olarak ikiye bölünmüş ve batının başkenti Roma olarak devam ederken, doğunun başkenti Konstantinopolis olmuştur.

Konstantinus, 328 yılında yeni yönetim merkezi ilan ettiği şehri, Roma'dan daha görkemli bir şehre dönüştürmek için çalışmalar başlatmıştır[38]. Şehrin surları yaklaşık 2.5 km daha batıya taşınarak, şehrin boyutu büyültülmüştür[39]. Konstantinus'un Deutera Rome (İkinci Roma) adını verdiği, Nea Rome (Yeni Roma) ismiyle de anılan

[34] Çelik, *19. Yüzyılda Osmanlı Başkenti Değişen İstanbul*, s. 12.
[35] Çelik, *19. Yüzyılda Osmanlı Başkenti Değişen İstanbul*, s. 12
[36] Kuban, "İstanbul'un Tarihi Yapısı", s. 27.
[37] Kuban, *İstanbul Bir Kent Tarihi*, s. 24.
[38] Müller, *İstanbul'un Tarihsel Topografyası*, s. 19.
[39] Kuban, *İstanbul Bir Kent Tarihi*, s. 27.

ve nihayetinde Konstantinopolis olarak adlandırılan şehrin açılış töreni 11 Mayıs 330 tarihinde yapılmıştır[40].

Başa geçen bütün imparator tarafından geliştirilen şehir, II. Teododisios zamanında 1400 hektarlık alana ulaşmış ve 410-442 yılları arasında Hun saldırılarını önlemek amacıyla, kentlilerin bireysel çabalarıyla şehrin etrafına 19 km uzunluğunda surlar inşa edilmiştir[41]. Asırlar boyunca gelişim gösteren ve dış surları tarafından korunan şehir, 1203 yılındaki 4. Haçlı Seferi sırasında askerlerin yönünü Konstantinopolis'e çevirmesiyle, şehir ilk defa işgal edilmiştir. Bir sonraki yıl, ikinci kez işgal edilen şehir ihtişamı yağmalanarak yok edilmiştir.

Konstantinus, kent merkezini, Severus'un geride bıraktığı şehrin üzerine inşa etmiştir[42]. Severus'un yapımına başladığı hipodromun inşasını tamamlayarak, şehrin sarayını hipodromun yanına inşa etmiştir. Büyük sarayın girişinin ve Ayasofya'nın bulunduğu meydanda, Roma kentlerinde başkentten diğer şehirlere giden yolların başlangıcını belirlediği kabul edilen Milion Taşı dikilmiştir[43]. Şehrin kaburgasını oluşturan ve Mese adı verilen anayol, bu noktadan başlayarak batı yönünde düz devam etmekteydi. Müller, Konstantinus'un şehri, Romada'ki gibi ızgara planına sahip bir yapıda değil, birbirini yelpaze şeklinde ayıran ana cadde ile bunları kesen büyük caddelerin olduğu bir planda kurduğunu ifade eder[44].

Konstantinus; kendi adına inşa ettirdiği forum ile saray arasındaki yolu iki katlı revaka sahip olarak inşa ettirmiştir ve bu yolu heykellerle süsletmiştir[45]. Regia adını taşıyan bu yolda başlatılan revak uygulamasının, Mese'nin bütün güzergâhı boyunca devam ettirilme ihtimali yüksektir[46]. Kuban; iki katlı olarak inşa edilen revakların, korent ya da kompozit başlıklara sahip yüksek sütunlu ve düz atkılı inşa edildiğini, yüksek saçaklarının heykellerle bezendiğini, alt katlarında dükkânların bulunduğunu ve

[40] Alexander Van Millingen, *Konstantinopolis İstanbul*, Aykut Gürçağlar (çev.), (İstanbul: Alkım Yayınevi, 2003), s. 22. Eyice, *Tarih Boyunca İstanbul*, s. 28.
[41] Kuban, *İstanbul Bir Kent Tarihi*, s. 50-51.
[42] Cyril Mango, *Bizans Mimarisi*, Mine Kadiroğlu (çev.), [y.y., t.y.], s. 40.
[43] Kuban, "Kentin Gelişimesi", s. 528.
[44] Müller, *İstanbul'un Tarihsel Topografyası*, s. 19.
[45] Doğan Kuban, "Mese", *DBİA*, (İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı, 1994), V, s. 404.
[46] Kuban, *İstanbul Bir Kent Tarihi*, s. 78.

üst katta insanların yürüyerek şehri gezebildiğini ve forumlarla buluştukları yerde kemerli taş kapılara sahip olduğunu bildirmektedir[47].

Milion Taşı'nın önünden başlayan Mese, batı yönünde düz ilerleyerek önce Konstantinus Forumu'dan, daha sonra Theodosius Forumun'dan geçerek Filedelfion'a ulaşır. Yol burada ikiye ayrılarak; doğu yönünde olan, Haliç'e paralel bir şekilde uzanarak bugünkü Edirne Kapısı (Harisius Kapısı)'na ulaşır. Batıya doğru kıvrılan yol ise, Amastrianon Forumu, Bous Forumu ve Arkadius Forumu'ndan geçerek Konstantinus'un inşa ettirdiği surlardaki Altınkapı (Porta Auera)'ya ulaşır. II. Theodos'un döneminde surların batı yönünde taşınmasının ardından, şehre girişin sağlandığı bu kapı Yedikule'ye taşınmış ve Mese de buraya kadar uzatılmıştır[48].

2.3. Osmanlı Dönemi İstanbul'u

İslam inancının Müslümanlarda oluşturduğu ruh dünyası ve İslam dininin; sosyal, siyasi hayata dair ortaya koyduğu yaklaşımlar, Müslümanların inşa ettikleri şehirlerin fiziki yapılarını da etkilemiştir.

Müslümanlar tarafından inşa edilen ilk şehir olan Medine'de, peygamber olmasının yanı sıra bir lider olan Hz. Muhammed Mustafa (s. a.v)'in evinin ve mescidin merkezde yer alması daha sonra inşa edilen şehirlere örnek olmuş ve şehrin merkezine cuma camisi, darü'l-imare* ve çarşı yerleştirilmiştir. Bu yapıların daha gerisinde yer alan ve mahrem olarak kabul edilen mahallelerin kendine özgü oluşum tarzı, mimarisi ve yerleşim tarzı bulunmakta idi[49].

İslam dininde, yapılan amellerin sevabının öldükten sonra kesileceğine inanılmasıyla beraber sadaka-yı cariyelerin* insana kazandırdığı sevabın devam ettiği inancı ve yeryüzünde mescit inşa eden kişiye Allah'ın Cennet'te bir köşk vereceği, susayan insanın susuzluğu giderildiğinde Allah'ın o kişiye Cennet'te güzel kokulara

[47] Kuban, *İstanbul Bir Kent Tarihi*, s. 78-79.
[48] Kuban, "Mese", s. 404-5.
* Yönetim kademesindeki görevlilerin işlerini gördükleri yer.
[49] İsmail Pırlanta, "Ortaçağ İslam Şehirlerinde Mahallelerin Oluşumu (Nişabur Örneği), *İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1/2, (2010), s. 137.
* Sürekli hayra sebep olan sadaka (mektep, cami, çeşme vb.). Mehmet Doğan, *Doğan Büyük Türkçe Sözlük*, 19. Basım, (İstanbul: Pınar Yayınları, 2005), s. 1106.

sahip içeceklerin içirileceği, yolda kalanlara yardım edilip onlara ev inşa ettirilmesinin büyük sevap olarak görülmesi Müslümanları mescit, çeşme, imaret, han gibi yapılar inşa etmeye sevk etmiştir. İslamiyet'i kabul eden Türkler de bu değerlere sıkı sıkıya bağlanarak şehirlerini bu yapılarla süslemişlerdir.

Latin İstilası'nın ardından harap olmasına rağmen Roma İmparatorluğu'nun bin yıllık başkentinin izlerini taşıyan Konstantinopolis'in[50], Fatih Sultan Mehmed tarafından fethedilmesiyle Türk ve İslam kültürünün birikimleriyle inşa edilmeye başlanmıştır. Fatih Sultan Mehmed ilk olarak II. Theodosios'a ait olan surların onarımını yaptırmış ve şehrin nüfusunu artırmayı hedeflemiştir[51]. Mese güzergâhında bulunan Havariyun Kilisesi'nin üzerine kendi adına bir külliye inşaatı başlatırken, paşalarını da şehri güzelleştirmesi için teşvik etmiştir.

Sur içerisindeki yerleşimler ilk zamanlarda camiye dönüştürülen kiliselerin etrafında gerçekleşirken zamanla yeni mahalleler oluşturulmuş ve şehrin tipik kalıpları büyük ölçüde devam ettirilmiştir[52]. Fatih Sultan Mehmed, Eyüb el-Ensari'nin kabrini ortaya çıkartarak buraya bir külliye inşa ettirirken, Tophane sırtlarına da top döküm yerleri kurdurmuş ve Haliç ile Boğaz kıyılarında yeni mahallelerin oluşmasını sağlamıştır[53].

Fatih'in başlattığı iskân hareketlerinin sonuç vermesiyle şehrin nüfusunda ciddi anlamda artışın gerçekleştiğini ifade eden Çelik, bu yoğunluk sonucunda 16. yüzyılda Tophane, Fındıklı, Cihangir, Kasımpaşa'da yeni mahallelerin kurulduğunu ve sur içinde de yoğunluktan ötürü konut yapımlarının caddelere taştığı gibi bazı saray ve köşklerin bahçelerinin yapılaşmaya açıldığını aktarmaktadır[54].

Roma'daki gibi ızgara planına sahip, sistemli bir sokak yapısı olmayan Konstantinopolis, ana arterde Mese'nin uzanması ve üzerinde bulunan meydanlarıyla kendi içinde bir sisteme sahipti[55]. Müslüman kentlerinde ise şehir, caminin etrafında

[50] Kiper, "Osmanlı İstanbul'unda Kentsel Mekânın Değişim Süreci", s. 429.
[51] Kuban, "İstanbul'un Tarihi Yapısı", s. 30.
[52] İlber Ortaylı, "İstanbul'un Mekânsal Yapısının Tarihsel Evrimi", *Amme İdaresi Dergisi*, 10/2, (1977), s. 86.
[53] Kuban, "İstanbul'un Tarihi Yapısı", s. 30.
[54] Çelik, *19. Yüzyılda Osmanlı Başkenti Değişen İstanbul*, s. 32.
[55] Müller, *İstanbul'un Tarihsel Topografyas*, s. 19.

şekillenen mahallelerden oluşmaktadır. Bu yüzden üzerinde külliyelerin inşa edildiği meydanlar kullanılmaya devam edilirken, sosyal yaşam camilerin etrafında sürdürüldüğü için diğer meydanların işlevi azalmıştır.

Bizans Dönemi'nde savaş sonrasında şehre giriş, Altın Kapı'dan sağlanmakta ve Mese'nin güney kanadında bulunan yol kullanılmakta iken; Fetih'ten sonra Haliç kıyısında bulunan ve Eyüp Sultan'a atfedilen değerden ötürü, şehre Edirnekapı'dan girilerek Mese'nin kuzey yönündeki kolu kullanılmaya başlanmıştır.

16. ve 17. yüzyıllarda klasik eserlerle şehri süsleyen Osmanlı Devleti; 18. yüzyılda elçi olarak Paris'e gönderdiği Yirmisekiz Çelebi Mehmed Efendi'nin (ö.1731) dönüşünde şehirde gördüklerini anlatması üzerine Avrupa tarzında saray ve bahçelerin inşasına başlanmış ve Osmanlı baroğunun oluşması için adımlar atılmıştır[56]. Bu yüzyıl, şehrin geleneksel yerleşme düzenindeki değişimlerin ortaya çıktığı ilk dönemdir[57]. Galata Bölgesi'nin sur içi, kâgir binalarla dolu iken; sur dışında Avrupalı zenginler ile Osmanlı Devleti'nde bulunan Hristiyan tebaa tarafından Pera bahçeleri içinde inşa edilen geniş konaklar yer almaktadır[58]. Bu dönemde Anadolu'dan İstanbul'a çalışmak için gelen bekâr erkeklerin ve hatta ailelerin yoğunlaşması ile Eyüp, Kaşımpaşa, Üsküdar semtlerinde, gecekondulaşmanın ilk adımları atılmış oldu. Şehrin yapısının değişime uğramasının nedenlerini Ortaylı, kente göç ile gecekondulaşmanın artmasının, sınıf ayrımlarının oluşmaya başlamasının ve demiryolu, denizyolu ulaştırma konularına bağlı olarak ortaya çıktığını ifade etmektedir[59].

18. yüzyılda mimari olarak Avrupa'dan etkileşim söz konusuyken 19. yüzyıla gelindiğinde bu durum şehir planlamasına da yansımıştır. Şehrin planlamasının yapılması için Avrupa'dan mimarlar davet edilmiş, gelemeyenlere de şehrin fotoğrafları gönderilerek tasarım yapmaları istenmiştir.

[56] Çelik, *19. Yüzyılda Osmanlı Başkenti Değişen İstanbul*, s. 36.
[57] Ortaylı, "İstanbul'un Mekânsal Yapısının Tarihsel Evrimi", s. 92.
[58] Çelik, *19. Yüzyılda Osmanlı Başkenti Değişen İstanbul*, s. 38.
[59] Ortaylı, "İstanbul'un Mekânsal Yapısının Tarihsel Evrimi", s. 92-95.

İstanbul'un ilk planlı imar etkinliği, Sultan II. Mahmud'un (ö.1839) saltanatının son yıllarında, Helmuth von Moltke tarafından önerilmiştir[60]. Moltke'nin 1839 tarihli planına göre; şehirde beş ana caddenin oluşturulmasını önerilmektedir. Topkapı Sarayı'nın avlu kapısının önünden başlayıp, Beyazıt Meydanı'na kadar ulaşan Divan Yolu, buradan ikiye ayrılmaktadır. Biri Aksaray üzerinden Topkapı'ya ulaşırken, diğeri Fatih Külliyesi'nin önünden ikiye ayrılarak Edirnekapı ile Eğrikapı'ya ulaşmaktadır. Ayrıca Kadırga'dan başlayıp Yedikule'ye ulaşan bir cadde ile Eminönü'nden başlayıp Haliç boyunca devam edip Eyüp Sultan'a ulaşan bir cadde planlamıştır[61].

Caddelerin genişliği için 15,2 m olmasını öneren Moltke, sokak yapısı ile ilgili de çalışmalar yapmıştır. Evlerin sokağa taşmasına izin vermeyip, güzergâh üzerinde bulunabilecek çeşme ve kamu yapılarının taşınmasını önerirken, camilere dokunmadan planlama yapıyordu[62]. Bu çalışma kenti bir bütün olarak düşünerek hazırlanan ilk projedir.

İstanbul için önerilen diğer projelerden biri Arnodin'e ait olup diğeri ise Sultan II. Abdülhamid tarafından Joseph Antoine Bouvard'a hazırlatılmıştır. Arnodin'e ait olan ve Avrupa ile Asya kıtalarını birbirine demiryolu ile bağlamayı hedefleyen proje yaya ve araç trafiğini düzenlemeyi hedeflemekteyken; Bouvard'ın kendisine gönderilen İstanbul fotoğraflarını göz önünde bulundurarak hazırladığı projesi sadece Yeni Camii Meydanı, At Meydanı ve Beyazıt Meydanlarını içine alan düzenlemeyi kapsamaktaydı[63].

İstanbul'da hedeflendiği gibi bir şehir planlaması uygulamaya konulamamışsa da çıkarılan nizamnamelerle şehrin sokak ve cadde yapıları ile ilgili maddeler hazırlanmıştır. 1848 ile 1882 yılları arasında hazırlanan bu nizamnameler, çıkmaz sokak

[60] Kuban, "Kentin Gelişmesi", s. 542.
[61] Kuban, *İstanbul Bir Kent Tarihi*, s. 459.
[62] Çelik, *19. Yüzyılda Osmanlı Başkenti Değişen İstanbul*, s. 137-8.
[63] Çelik, *19. Yüzyılda Osmanlı Başkenti Değişen İstanbul*, s. 139, 144.

yapısının ortadan kaldırılması gerektiğini vurgularken, sokak ve cadde genişlikleriyle ilgili sınırlamalar ortaya koymuştur[64].

1856 Aksaray yangınından sonra bölgede yeniden yapılanmalar gerçekleştirilirken ızgara planına uygun olarak inşa edilmesine özen gösterilmiştir[65]. Aynı zamanda 1865 yılında gerçekleşen Hocapaşa Yangını'ndan sonra Islahat-ı Turuk Komisyonu kurularak Divanyolu ve çevresinin planlaması sağlanmıştır[66]. Bu çalışmalar sırasında yanan yerler yeniden inşa edilirken, Divanyolu da 19 m genişliğinde olacak şekilde planlanmış[67] ve bu çalışmalar sırasında Atik Ali Paşa Külliyesi, Köprülü Medresesi, Çemberlitaş Hamamı gibi bazı yapıların cadde üzerine denk gelen bölümleri kesilmiştir[68].

Divanyolu ana arter olarak kabul edilirken, ikinci arterlerin genişliği 12,2 m olarak belirlenmiş ve yeni caddeler açılmıştır. Bunlar; Sirkeci İskelesi ile Bab-ı Âli'yi birbirine bağlayan Aziziye Caddesi; Bab-ı Âli'den Divanyolu'na uzanan Mahmudiye Caddesi; Nuruosmaniye Camii'ni bu caddeye bağlayan Nuruosmaniye Caddesi ve Divanyolu'nu Kadırga'ya bağlayan Kumkapı Caddesi'dir[69].

Suriçi faaliyetlerinin yanı sıra, özellikle Galata Bölgesi'nde şehir düzenleme çalışmaları yapılmıştır. Pera, Galata ve Tophane'nin içinde bulunduğu bölge pilot bölge seçilerek, kurulan Altıncı Daire Belediyesi tarafından çalışmalar başlatılmıştır. Çelik bu bölgenin pilot olarak seçilmesini, Avrupa nüfusunun burada yoğun olmasından ve 1840 sonrasında bu bölgenin gözde semt olmasından kaynaklandığını ifade etmektedir[70]. Altıncı Daire Belediyesi'nin bu bölgede yaptığı en önemli çalışmalar sokak ve cadde düzenlemeleridir. Kaldırımları ve kanalizasyon şebekeleri yenilenen sokak ve caddeler aydınlatılmıştır. Galata Surları yıkılarak yeni cadde ve sokaklar açılmıştır. Ayrıca 1870 Pera yangınından sonra binaların kâgir olarak inşa edilmesi zorunlu hale getirilmiş ve sokakların ızgara planına uygun olarak oluşturulması sağlanmıştır. Pek çok çalışma

[64] Nizamnamelerin detayları için Bk. Mustafa Cezar, *Osmanlı Başkenti İstanbul*, (İstanbul: Ak Yayınları, 1991), s. 333-4.
[65] Çelik, *19. Yüzyılda Osmanlı Başkenti Değişen İstanbul*, s. 69.
[66] Kiper, "Osmanlı İstanbul'unda Kentsel Mekân'ın Değiş Süreci", s. 453.
[67] Çelik, *19. Yüzyılda Osmanlı Başkenti Değişen İstanbul*, s. 74.
[68] Maurice Cerasi, *Divanyolu*, Ali Özdamar (çev.), 2. Basım, (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2014), s. 149.
[69] Bilsel, "Geç Osmanlı Döneminden Cumhuriyet Çağdaş Şehir Düşüncesi ve İstanbul Planlaması", s. 507-8.
[70] Çelik, *19. Yüzyılda Osmanlı Başkenti Değişen İstanbul*, s. 58.

yapan Altıncı Daire'nin yabancı güçler tarafından korunması hükümeti tedirgin ettiği için 1913 yılında İstanbul Belediyesi'ne bağlanarak ayrıcalıklı durumuna son verilmiştir[71].

Sultan Abdülmecid'in sarayı Dolmabahçe'ye taşımasının ardından, devlet yönetiminde bulunan paşalar da konutlarını bu bölgelere taşımışlardır. Sarayın taşınmasının ardından buradaki cadde ve sokaklarda düzenlemeler yapılmıştır. 1863 yılında yangın geçiren Beşiktaş'ın düzenlemesi sırasında, öncekinden daha düz ve geniş sokaklar yapılmıştır[72].

Tramvayın kullanılmaya başlamasının ardından Tramvay Şirketi ile yapılan anlaşma gereğince, Belediye tramvayın geçtiği güzergâh üzerinde düzenlemeler yaparak caddeleri genişletmiştir[73]. 1925 tarihli İstanbul Elektrikli Tramvay Hatlarını gösteren haritaya[74] bakıldığında İstanbul'un tramvay yolunu şu şekilde çıkarılabilir; Eminönü'nden başlayarak Beyazıt'a kadar uzanan tramvay güzergâhı buradan ikiye ayrılarak biri, Fatih yolu üzerinde devam ederken diğeri Aksaray üzerinden Topkapı'ya ulaşmaktadır. Aynı zamanda Aksaray'dan Yedikule'ye uzanan bir güzergâh da bulunmaktadır. Galata Bölgesi'nde ise; Azapkapı ile Karaköy arasında uzanan güzergâh başlangıçta Beşiktaş'a kadar devam ederken daha sonraki dönemlerde Ortaköy'e kadar uzatılmıştır. Bu bölgedeki diğer tramvay güzergâhı ise Karaköy ile Şişli arasındadır.

Fetih sonrasında İstanbul'un inşası için çalışmalar başlatıldığında merkezde konumlandırılan camilerin etrafında mahalleler teşekkül etmiş ve bu mahallelerde kurulan evler belli kurallar çerçevesinde inşa edilmelerine rağmen herhangi bir plana veya planlamaya sahip değillerdi. Konstantinopolis'ten devralınan şehirdeki cadde ve sokaklarda zamanla daralmalar olmuş ve çağın değişmesi ile bu durum bazı sorunları beraberinde getirmiştir. İlk yüzyıllarda şehrin inşa edilmesi için çabalanırken Osmanlı Devleti'nin son yüzyılında bu durum şehrin sorunlarını çözme ve planlamaya dönüşmüştür. 19. yy.'da başlayan bu çalışmalar 20. yy.'da Cumhuriyet'in kurulmasından sonra da devam etmiştir.

[71] Kuban, *İstanbul Bir Kent Tarihi*, s. 461.
[72] Çelik, *19. Yüzyılda Osmanlı Başkenti Değişen İstanbul*, s. 90.
[73] Çelik, *19. Yüzyılda Osmanlı Başkenti Değişen İstanbul*, s. 97.
[74] Sertaç Kayserilioğlu, *Dersaadet'ten İstanbul'a Tramvay*, (İstanbul: İETT Genel Müdürlüğü, 1998), s. 96-97.

2.4. Cumhuriyet Dönemi İstanbul'u

Osmanlı Devleti yıkılıp Cumhuriyet kurulduktan sonra başkent Ankara'ya taşınmış ve başkenti imar etmek için çalışmalar başlatılmıştır. Cumhuriyet'in ilk yıllarında İstanbul geri planda kalırken, küçük çaplı da olsa bazı çalışmalar yapılmaya çalışılmıştır[75].

Osmanlı'nın son döneminde klasik mimariye olan özlemden ötürü Yeni Milli Mimari oluşturulmaya çalışılmıştır. Bu durum başlangıçta İmparatorlukla bağdaştırılsa da Balkan Savaşları sonrasında Türk milliyetçiliğinin ortaya çıkmasıyla bu üsluptaki form ve motiflere Türklüğe ait kültürel anlamlar yüklenmiştir. Bu durum Cumhuriyet'in kurulmasından sonra da yaklaşık on yıl devam etmiş ve bu üslupta eserler verilmiştir. Bozdoğan bu durumun, İslam ve sultana yaptığı örtük göndermelerden ötürü gelenekçi halka cazip geldiği için tercih edildiğini ifade etmekte ve Cumhuriyet Halk Partisi'nin tek partili rejimini pekiştirdikten sonra Osmanlı canlandırılmacılığını hızla terk ederek Yeni Mimari anlayışı benimsediğini aktarmaktadır[76].

Yeni Mimari anlayış benimsendikten sonra geçmişe dair var olan şeyler reddedilmeye başlanmış ve yobazlık olarak kabul edilen dinin varlığından uzaklaşılmak istenmiştir. Tekke ve zaviyeler 1925 yılında çıkarılan kanunla kapatılırken[77], 1935 yılında da birbirine yakın mesafede bulunan cami ve mescitler kadro dışı bırakılarak[78] farklı amaçlarla kullanılmaya başlanmışlardır.

Ankara'nın imar edilmesinin ardından diğer şehirlerin de imarının hedeflendiği ve İstanbul'un imar çalışmalarının 1933 yılında başladığı görülmektedir[79]. Bu dönemde Burhan Arif, Mithat Yenen, Celal Uluşan, Semih Rüstem, Aslı Kömürcüoğlu gibi Türk şehircileri de var olmasına rağmen onlara yabancı uzmanlar kadar ilgi gösterilmemiş[80] ve imar sorununu çözmek için kendi ülkelerinde şehir planlamasında ün salmış isimler

[75] Bu çalışmaların detayları için Bk. Osman Nuri, *Cumhuriyet ve İstanbul Mahalli İdaresi*, (İstanbul: Matbaacılık ve Neşriyat Türk Anonim Şirketi, 1933).
[76] Sibel Bozdoğan, *Modernizm ve Ulusun İnşası: Erken Cumhuriyet Türkiyesi'nde Mimari Kültür*, Tuncay Birkan (çev.), 5. Basım, (İstanbul: Metis, 2020), s. 36-37.
[77] "Kanunlar", *Resmî Ceride*, 13 Aralık 1925, s. 1.
[78] "Kanunlar", *Resmi Gazete*, 22 Kasım 1935, s. 1.
[79] "Cumhuriyetten Buyana İstanbul'un Planlaması", *Mimarlık Dergisi*, 105, (1972), s. 67.
[80] Seda Bayındır Uluskan, "Atatürk Döneminde İstanbul'un İmar Meselesi ve Henri Prost Planının Basındaki Yankıları (1936-1939)", *Erdem*, 16/48, (2007), s. 114.

İstanbul'a davet edilerek bir fikir yarışması yapılmak istenmiştir ve bu doğrultuda Alfred Agache, Hermann Elgötz ve H. Lambert farklı zamanlarda İstanbul'a gelerek bir aylık süreyle incelemelerde bulunup projelerini ortaya koymuşlardır[81]. Yarışmayı Elgötz'ün kazandığı ilan edilmesine rağmen bilinmeyen bir nedenden ötürü kendisi ile resmi bir anlaşma yapılmamıştır[82].

1933 yılında yapılan yarışmaya davet edilmekle beraber işleri yoğun olduğu için katılamayan Henri Prost'a 1936 yılında İstanbul'u planlaması için tekrar davet gönderilmiştir[83]. 1950 yılına kadar İstanbul'da kalan Prost, Avrupa'daki gibi bahçe ve meydanlar açmaya özen göstermiş, anıtsal görüntüye sahip olan yapıların etraflarını açmış ve yeni yolların açılması, liman ve fabrikalara ait bölgelerin belirlenmesi için çalışmalar yapmıştır[84]. Bu faaliyetler sırasında bazı eserler yıkılarak yok edilirken (Dolmabahçe Saray Tiyatrosu, Istabl-ı Amire, Valide Han...) bazı eserlerin de yerleri değiştirilmiştir (Sinan Paşa Çeşmesi)[85].

Büyük umutlarla İstanbul'a davet edilen Prost, şehirde bulunduğu süre zarfında yaptığı planlamalarının uygulanmasını sağlamış olmasına rağmen 1940'ların sonunda kente göçün artmasıyla birlikte mevcut konut arzının yetersizliği sonucunda planlar yetersiz kalmış[86] ve planlamaların İstanbul'daki karşılığı, beklenen hedefe ulaşmadığı için birçok eleştirilere maruz kalmıştır. Bu durum Demokrat Parti'nin seçim sloganı olmuş ve harap şekilde bulunan İstanbul'un ulaşım ve gecekondulaşma problemlerine çözüm getirileceği vaad edilmiştir[87].

Demokrat Parti'nin iktidara gelmesinin ardından Prost'la yapılan anlaşma iptal edilmiş ve şehrin nazım planının ortaya konulması için bir heyet oluşturulmuştur. Bu

[81] Uluengin, "İmparatorluğun İhtişamlı Arayışından Cumhuriyet'in Radikal Modernleşmesine", s. 416.
[82] Uluengin, "İmparatorluğun İhtişamlı Arayışından Cumhuriyet'in Radikal Modernleşmesine", s. 419.
[83] Yavuz, "Demokrat Parti İktidarı Döneminde İstanbul'a İlişkin İmar Politikaları ve Faaliyetleri", s. 10-12.
[84] Prost İstanbula 1936 yılında İstanbul'a geldikten sonra suriçi başta olmak üzere İstanbul'un birçok semtinde liman, köprü, sanayi bölgesi, bulvar, park, bahçe, spor sahaları, plajlar, tayyare meydanı, okul, hastaneler gibi birçok yapının imar ve yenilenmesinde faaliyetlerde bulunmuştur. Ayrıntılı bilgi için, Bk. Uluengin, "İmparatorluğun İhtişamlı Arayışından Cumhuriyet'in Radikal Modernleşmesine", s. 415-28.
[85] Bu çalışmalardan etkilenen ve Beşiktaş-Topkapı güzergâhında bulunan eserler katolog bölümünde detaylı olarak incelenmiştir.
[86] Bilsel, "Geç Osmanlı Döneminden Cumhuriyet Çağdaş Şehir Düşüncesi ve İstanbul Planlaması", s. 520.
[87] Murat Gül, "Menderes Dönemi İstanbul'unda İmar Hareketleri ve Arka Planı", *Antik Çağ'dan 21. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi,* (İstanbul: İstanbul Büyük Şehir Belediyesi Kültür A.Ş; Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 2015), s. 539-40.

heyet Henri Prost'un daha önce hazırlamış olduğu planları inceleyerek yeni rapor ve planlar ortaya koymuşlardır. Bu sürecin ardından Adnan Menderes görevi devralarak, İstanbul'un imarını bizzat kendisi yürütmüştür.[88] Menderes, bu imar etkinliklerinin amacını trafiği rahatlatmak için yol ve meydan açmak, kenti güzelleştirmek ve dini yapıları restore etmek olarak tanımlamıştır[89].

Menderes İmarı olarak adlandırılan çalışmalar sırasında pek çok eser yıkılarak yok edilmiş (Sinan Paşa Hamamı, Hatuniye Külliyesi...), yıkılan eserlerin bazıları yeniden inşa edilirken (Kazasker Abdurrahman Efendi Mescidi, Süheyl Bey Camii...), bazı eserlerin yerleri değiştirilerek yeniden kurulmuş (Sultan II. Abdülhamid Çeşmesi, Mehmed Emin Ağa Sebili...) ve yol genişletilmesi sırasında bazı eserler traş edilirken (Simkeşhane, Hasan Paşa Hanı...) yol seviyesinin alçalıp yükselmesiyle bazı eserlerin temelleri ortaya çıkarken (Bayezid Hamamı) bazı eserler de toprağın altına gömülü kalmıştır (Tophane Kasrı, Koca Ragıp Paşa Kütüphanesi)[90].

İstanbul'da yapılan çalışmalar Menderes İmarı sonrasında da devam etmiş ve İstanbul kendi öz kimliğinden çok fazla uzaklaştırılmıştır[91].

[88] Bilsel, "Geç Osmanlı Döneminden Cumhuriyet Çağdaş Şehir Düşüncesi ve İstanbul Planlaması", s. 520-2.
[89] Doğan Kuban, "Menderes ve İstanbul", *DBİA*, (İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Kurumu, 1994), V, s. 390.
[90] Beşiktaş-Topkapı güzergâhında bulunan ve Menderes faaliyetleri sırasında etkilenen eserler katalog bölümünde detaylı olarak incelenmiş olup, yol seviyesinin altında kalan veya temelleri ortaya çıkan eserler konu dışında bırakılmıştır.
[91] İstanbul'un çehresindeki değişim için Bk. Kuban, *İstanbul Bir Kent Tarihi.*

3. KATALOG

Cumhuriyet'in kurulmasının ardından başkentin Ankara'ya taşınmasıyla, bu şehrin imarı için çalışmlar başlatılmış ve ardından İstanbul'un imarı için adımlar atılmıştır. Bu faaliyetlerin başlatılmasından 1960 yılana kadar devam eden faaliyetler sırasında yapılan meydan düzenlemesi, park açma ve yol genişletme faaliyetleri sırasında Beşiktaş-Topkapı güzergâhı üzerinde bulunup yıkılan veya yerleri değiştirilen tarihi eserlerin katolog çalışması bu bölümde yapılmış olup Beşiktaş'tan başlanarak Topkapı'ya doğru sırayla incelenmişlerdir.

3.1. Ketenciler Hamamı

Katalog No: 1

Harita: -

Plan ve Çizimler: -

Fotoğraflar: -

Yer: Beşiktaş, eski tramvay deposunun önünde

İnşa Tarihi - Yıkılma Tarihi: 18. yy. - 1938-43

Banisi: Bilinmiyor

Mimarı: Bilinmiyor

İnceleme Tarihi: Kasım, 2019

Hamam, Beşiktaş'ta Sinan Paşa Camii karşısında bulunan eski tramvay deposu önünde yer almaktaydı[92].

Kuşluk hamamı[*] olarak kullanılan hamamın[93] banisi ve mimarı hakkında herhangi bir bilgiye ulaşılamamış olup, 1766 Tarihli Hamam Tahrir Defteri'nden

[92] Şinasi Akbatu, "İstanbul Hamamları", Bedi N. Şehsuvaroğlu (haz.), *Cumhuriyetin 50. Yılında İstanbul İl Yıllığı*, [y.y., t.y.], s. 492.

[*] Kadınlara ve erkeklere belirli gün ve saatlerde ayrı ayrı hizmet veren hamam. Bu hamamlar kuşluk saati denilen, sabah 10 ya da 11 sularında kadınlara ayrıldıkları için bu adla anılmışlardır. Hasol, *Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü*, s. 125.

[93] Ahmet Yaşar, "İstanbul Hamamları", *Osmanlı İstanbulu II, II. Uluslararası Osmanlı İstanbulu Sempozyumu Bildirileri*, (İstanbul: 29 Mayıs Üniversitesi, 27-29 Mayıs 2014), s. 583.

hamamın özel mülke ait olduğu öğrenilmektedir. Mülk sahiplerinin Seyyid Mustafa Ağa ile oğlu Seyyid Mehmed Emin olduğu yazılan defterde, hamamın Seyyid Mehmed Emin tarafından işletildiği de aktarılmıştır[94].

1936 yıllarında[95] yıktırılan yapının fotoğraf ve planına ulaşılamamış olup mimarî ve süsleme özellikleri hakkında detaylı bilgi bulunmamaktadır.

[94] Nadide Şimşir, "XVIII. Yüzyılın Ortalarında İstanbul ve Çevresindeki Hamamların Sosyal ve İktisadi Özellikleri", *XVI. Türk Tarih Kongresi*, (İstanbul: 20-24 Eylül 2010), s. 90.
[95] Mehmet Nermi Haskan, *İstanbul Hamamları*, (İstanbul: Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Yayınları, 1995), s. 208. Aslan Burak Metin, "Beşiktaş'ın Kentsel Tarihi ve Barındırdığı Mimari Eserler", (yüksek lisans tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi SBE, 2010), s. 205.

3.2. Hacı Ahmed Ağa Çeşmesi

Katalog No: 2

Harita: -

Plan ve Çizimler: -

Fotoğraflar: -

Yer: Beşiktaş'ta Barbaros Hayreddin Paşa Türbesi'nin ihata duvarında

İnşa Tarihi - Yıkılma Tarihi: 1755/56 (h. 1169) - 1938-1943

Banisi: Hacı Ahmed Ağa

Mimarı: Bilinmiyor

İnceleme Tarihi: Kasım, 2019

"Ebuvukuf" lakabıyla tanınan, Sultan III. Osman'ın (ö. 1757) kızlarağası Hacı Ahmed Ağa tarafından 1755 yılında Beşiktaş'ta Barbaros Hayreddin Paşa Türbesi'nin ihata duvarında inşa ettirilen çeşme[96], 1938-1943 yılları arasında yapılan meydan düzenlemesi sırasında ortadan kaldırılmıştır[97].

Süsleme detayları hakkında herhangi bir bilgiye ulaşılamayan çeşmenin Şair Nüzhet Ömer Efendi'ye ait olan üç kıtalık bir kitabesi bulunmaktadır[98]. Kitabenin tarihi beytini Tanışık şöyle aktarmaktadır:

Lüle su gibi okur târîh-i cevher Nüzhetâ
Çeşme-i dülcûdan ola nûş-i cân mâü'l-hayat
1169 (1755/56)[99]

Çeşmenin herhangi bir fotoğraf ve çizilerine ulaşılamamıştır.

[96] İbrahim Hilmi Tanışık, *İstanbul Çeşmeleri*, (İstanbul: Maarif Matbaası, 1943), s. 112-4.
[97] Haluk Kargı, "Hacı Ahmet Ağa Çeşmesi" *Dünden Bugüne Beşiktaş*, Nuri Akbayar (ed.), (İstanbul: Beşiktaş Belediye Başkanlığı; Tarih Vakfı, 1998), s. 129.
[98] Tanışık, *İstanbul Çeşmeleri II*, s. 114.
[99] Tanışık, *İstanbul Çeşmeleri II*, s. 114.

3.3. Yedi-Sekiz Hasan Paşa Türbesi

Katalog No: 3

Harita: 1

Plan ve Çizimler: -

Fotoğraflar: -

Yer: Beşiktaş, Barbaros Hayreddin Paşa Türbesi'nin avlusunda

İnşa Tarihi - Yıkılma Tarihi: 1905/06 – 1938-1943

Banisi: Sultan II. Abdülhamid

Mimarı: Bilinmiyor

İnceleme Tarihi: Şubat, 2020

Okuma-yazması olmadığı için Arapça 7-8 (٧-٨) rakamlarını yazarak imza atmasından dolayı Yedi-Sekiz Hasan Paşa adıyla anılan paşa; Sultan Abdülaziz (ö. 1876) zamanında karakol kumandanlığına getirilmiştir. Beşiktaş Karakolu muhafızlığını yapan paşa, Sultan II. Abdülhamid (ö. 1918) zamanında, Sultan V. Murad'ı (ö. 1904) tahta çıkarmak amacıyla yapılan Çırağan Baskını'nın bertaraf edilmesini sağlamıştır. Bu olay sırasında kullandığı sopa Beşiktaş Karakolu'nun duvarına asılmış ve karakolun simgesi haline gelmiştir[100]. Murat Belge, müşirliğe kadar yükselen Hasan Paşa'nın baskınını önlenmesindeki etkin rolünden dolayı, İstanbul'daki karakolların zamanla Hasan Paşa Karakolu adıyla anılmaya başladığını ifade etmektedir[101].

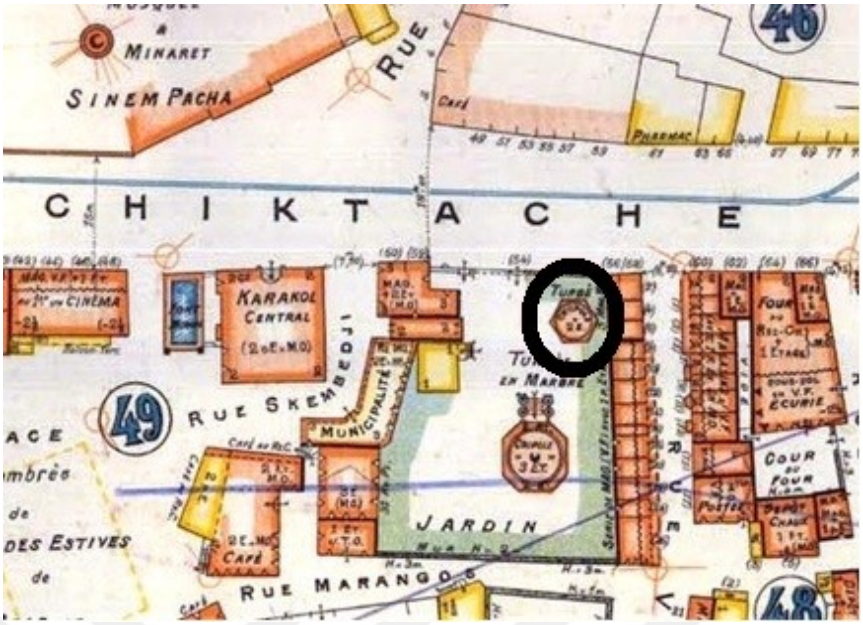
1905 yılında vefat eden Hasan Paşa; Beşiktaş Karakolu'nun yakınında Hayreddin Paşa Türbesi'nin önüne defnedilmiştir. Hasan Paşa adına, Sultan II. Abdülhamid tarafından inşa ettirilen türbenin mimarı bilinmemektedir.

Pervititch Haritası'ndan, üzeri kubbeyle örtülmüş, altıgen bir planda inşa edildiği anlaşılan türbe, 1938-1943 yılları arasında yapılan meydan düzenlemesi

[100] Ethem Erkoç, *Beşiktaş Muhafızı Yedi Sekiz Hasan Paşa ve Bir Devrin Hikâyesi*, 2. Basım, (Çorum: Çorum Belediyesi Kültür Yayını, 2015), s. 125.
[101] Murat Belge, *Boğaziçi'nde Yalılar, İnsanlar*, (İstanbul: İletişim Yayınları, 1997), s. 60.

sırasında ortadan kaldırılmış ve Hasan Paşa'nın kemikleri de Yahya Efendi Tekkesi mezarlığına nakledilmiştir[102]

[102] Metin, "Beşiktaş'ın Kentsel Tarihi ve Barındırdığı Mimari Eserler", s. 196.

Harita 1: Hasan Paşa Türbesi'nin haritadaki konumu (Pervititch Haritası)

3.4. Beşiktaş Hasan Paşa Karakolu

Katalog No: 4

Harita: 2

Plan ve Çizimler: -

Fotoğraflar: 1

Yer: Beşiktaş, Sinan Paşa Camii karşısında, Sinan Paşa Çeşmesi'nin hemen yanında

İnşa Tarihi - Yıkılma Tarihi: 19. yy. – 1938-1943

Banisi: Bilinmiyor

Mimarı: Bilinmiyor

İnceleme Tarihi: Ocak, 2020

Sinan Paşa Camii'nin karşısında ve Sinan Paşa Çeşmesi'nin hemen yanında yer alan yapı; Çırağan Baskını'nı bertaraf eden Hasan Paşa'nın muhafızlığını yaptığı karakol olması nedeniyle, Çırağan Baskını'ndan sonra Hasan Paşa ismi ile anılmaya başlanmıştır.

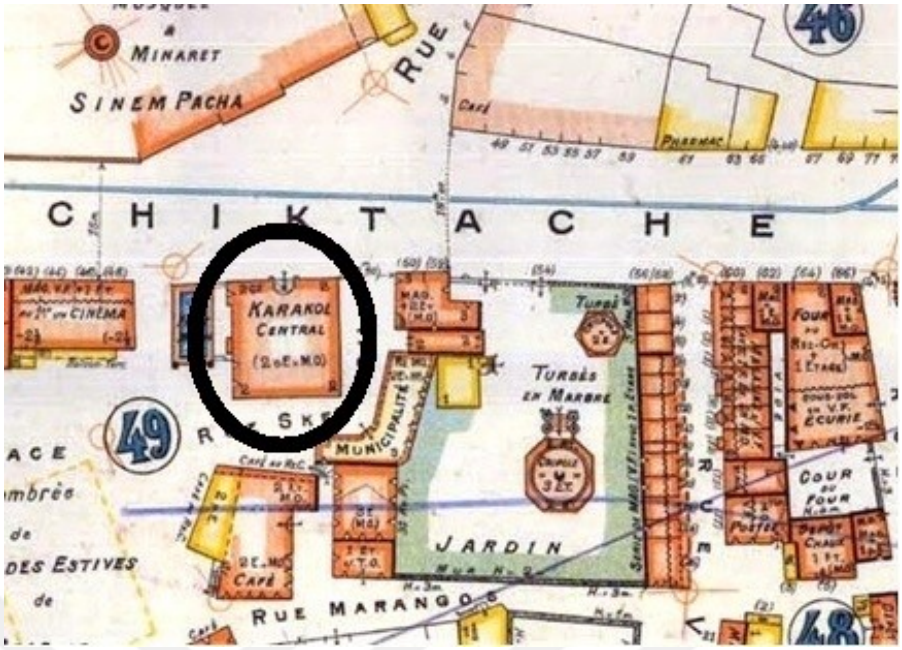
Sultan II. Mahmud'un 1826 yılında Yeniçeri Ocağı'nı kaldırmasının ardından[103], kolluk kuvvetlerine ait olan binaların yerlerine karakol binaları inşa edilmeye başlanmıştır[104]. 19. yüzyılda inşa edildiği tahmin edilen yapı, 1940'lı yıllarda Barbaros Meydanı'nın açılışı sırasında ortadan kaldırılmıştır.

Kare plana sahip olan yapı, iki katlı olarak inşa edilmiştir ve ayrıca bir de bodrum katı bulunmaktadır. Yapının girişi cadde üzerinden olup basık kemerli bir açıklıktan giriş sağlanmaktadır. Yapı, etrafı söve ile çevrili basık kemerli pencerelere sahiptir. Ön cephede altı penceresi bulunurken yan cephesinde dört adet pencere bulunmaktadır. Sinan Paşa Çeşmesi'nin yan tarafına tekabül eden cephenin üst katında basık kemerli bir kapı bulunmakta ve bu kapıdan çeşmenin teras kısmına geçişi

[103] Abdülkadir Özcan, "Karakol", *DİA*, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2001), XXIV, s. 431.
[104] Aynur Çiftçi, "Karakol", *DİA*, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2001), XXIV, s. 431.

sağlayan bir köprü bulunmaktadır. Duvarın köşe kısımlarına yuvarlak sütunçeye benzeyen süslemeler yerleştirilmiş ve iki kat arasına silme geçilmiştir. Yapı kırma çatı ile son bulmaktadır.

19. yy. karakol mimarisinin güzel örneklerinden biri olan yapı Barbaros Hayreddin Paşa Meydanı için yıktırılmış olsa da bugün arsasının üzeriden yol geçmektedir.

Harita 2: Beşiktaş Karakolu'nun Konumu (Pervititch Haritası)

Fotoğraf 1: Beşiktaş Hasan Paşa Karakolu'nun havadan görünütüsü (Seda Özen)

3.5. Sinan Paşa Çeşmesi

Katalog No: 5

Harita: 3

Plan ve Çizimler: -

Fotoğraflar: 2-6

Yer: Beşiktaş, Sinan Paşa Camii karşısında

İnşa Tarihi - Yıkılma Tarihi: 19. yy. – 1940'lı yıllar

Banisi: Bilinmiyor

Mimarı: Bilinmiyor

İnceleme Tarihi: Ocak, 2020

Çeşme, Beşiktaş Caddesi üzerinde Hasan Paşa Karakolu'nun yanında bulunmakta idi. Kaynaklarda farklı isimlerle zikredilen çeşme[105], Sinan Paşa Camii'nin karşısında bulunması dolayısıyla, yaygın olarak Sinan Paşa Çeşmesi olarak adlandırılmaktadır. Bazı kaynaklarda Valide Çeşmesi olarak isimlendirilse de hangi validenin olduğu konusunda karışıklıklar vardır; Kargı, Bezm-i Âlem Valide Sultan Çeşmesi olarak ifade ederken[106]; Çorak, Mihrişah Valide Sultan Çeşmesi olarak zikretmektedir[107]. Yazıcıoğlu ise bu çeşmenin 1887 yılında Sultan II. Abdülhamid tarafından tek yüzlü olarak inşa edildiğini bildirmektedir.[108].

Kitabesinin olmaması ve üzerindeki tuğraların kazınmış olmasından ötürü, çeşmenin banisi ve tarihi hakkında kesin bilgi bulunmamaktadır. Ünsal, bu çeşme ile ilgili, Sinan Paşa Camii ile beraber inşa edilen çeşmenin 19. yy.'da yenilenmiş hali olduğunu söylemektedir[109]. Evliya Çelebi ise Seyahatnamesinde Sinan Paşa Camii'nden

[105] Tanışık'ın İstanbul Çeşmeleri kitabında bu çeşmeye dair herhangi bir bilgi bulunamamıştır.
[106] Haluk Kargı, "Sinan Paşa Çeşmesi", *Dünden Bugüne Beşiktaş*, **(**İstanbul: Beşiktaş Belediye Başkanlığı, 1998), s. 134.
[107] Reyhan Çorak, *İstanbul Semtleri: Beşiktaş*, **(**İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi, 2003), s. 4.
[108] Kare planda çift yüzlü olarak inşa edilen bu çeşmenin tek yüzlü olduğunun ifade edilmesi, farklı bir çeşmeden bahsedilmiş olma ihtimalini de düşündürmektedir. Lütfi Yazıcıoğlu, "İstanbul'da Su Yapıları ve Çeşmeler", *Tarihi İstanbul Çeşmeleri Kurtarılmalıdır: 1. Seminer 1 Mart 1985 Pazartesi*, (İstanbul: Güneş Gazetesi; İstanbul Büyükşehir Belediyesi, 1985), s. 52.
[109] Ünsal, "İstanbul'un İmarı ve Eski Eser Kaybı", s. 60.

bahsederken, caminin mihrap önünün iskeleye kadar boş bir alan olduğunu ifade etmektedir[110]. Bu durumda, iskele ile caminin mihrap duvarı arasındaki alanda kalan bu çeşmenin, cami ile beraber değil, sonraki yüzyıllarda inşa edildiği ihtimalini artırmaktadır.

Kaynaklarda 1938 yılında Barbaros Meydanı'nın düzenlenmesi sırasında yakınındaki karakol, türbe gibi yapılarla beraber ortadan kaldırıldığı yazmaktadır[111]. Bir belgede; Belediye tarafından türbenin etrafını açılırken bu çeşmenin de yıkılmasının istendiği ve Eski Eserleri Koruma Encümeni'nin eserin korunması yönünde beyan verdiği ve daha sonra yapılan toplantıda, yapıyı taşımak için uygun bir yer belirlenene kadar, çeşmenin mevcut konumunda muhafaza edilmesinin kararlaştırıldığı ifade edilmektedir. Yine aynı belgede alınan kararlara rağmen, Belediye'nin emri vaki yaparak çeşmeyi yıktığı eklenmektedir[112].

O dönemde çekilmiş olan bir fotoğrafta meydan düzenlemesi yapılmasına rağmen çeşmenin kendi konumunda bulunduğu görülmektedir. Bu durum; çevresindeki diğer yapıların yıkılmasından ve çevre düzenlemelerinin yapılmasından sonra çeşmenin kaldırıldığını göstermektedir. Ayrıca, mevcut konumunda korunsaydı meydanın nasıl bir görünüme sahip olacağını da gözler önüne sermektedir.

Çeşmenin parçaları sökülerek, uzun yıllar Sular İdaresi'nin Feriköy'deki deposunda muhafaza edilmiş ve 1950 yılında Harbiye Açık Hava Tiyatrosu'nun karşısındaki duvara, tek yüzü monte edilerek duvar çeşmesine dönüştürülmüştür[113].

Gemicilerin su ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla inşa edilen çeşme, Taksim Suyu'na bağlıydı[114]. Dikdörtgen bir gövdeye sahip olan çeşme mermerden inşa edilmiştir. Cadde ile denize bakan cepheleri eklektik üslupta süslenmiş olup, her iki

---

[110] Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı, *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi I*, (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2003), s. 410.
[111] Ünsal, "İstanbul'un İmarı ve Eski Eser Kaybı", s. 60. Ayrıca Bk. Haluk Kargı, "Sinan Paşa Çeşmesi", *DBİA*, (İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı, 1994), VII, s. 1.
[112] https://twitter.com/Seda_Ozen/status/781577016814559232/photo/1 (Erişim Tarihi: 30.08.2020)
[113] Engin Aktürk, "İstanbul Beşiktaş-Karaköy Aksındaki 1950'li Yıllarda İmar Çalışmaları Nedeniyle Yıkılma ve Yeniden Yapılan Kültür Varlıkları", *Uluslararası Katılımlı 6. Tarihi Yapıların Korunması ve Güçlendirilmesi Sempozyumu*, (2-4 Kasım 2017), s. 344.
[114] Naci Yüngül, *Taksim Suyu Tesisleri*, (İstanbul: İstanbul Belediyesi Sular İdaresi, 1957), s. 47.

cephe de birbirinin benzeridir. Deniz tarafına bakan cephe kot farkından dolayı yüksek bir kaide üzerine yerleştirilmiştir.

Çeşmeye uzaktan bakıldığında, merkeze yerleştirilen dikdörtgen bir niş ile nişin sağında ve solunda simetrik olarak bulunan ve dışa taşkın olan saçağı taşıyan dört sütun ve saçağın üzerindeki korkuluk dikkat çekmektedir.

Çeşmenin cephesi Antik dönemlere ait zafer taklarını hatırlatmaktadır. Merkezde dikdörtgen bir niş içerisine yerleştirilmiş ayna taşı bulunmaktadır. Çeşmenin lülesinin hemen üstünde boynuzun içerisinden çıkan çiçeklerle süslenmiştir. Niş kemerinin üzerinde, daha önceden içerisinde tuğranın bulunduğu anlaşılan, oval bir çerçeve bulunmaktadır. Kemerin sağında ve solunda iyon başlıklı ikişer sütun yer almaktadır. Sütunların arasında kalan boşluklar birer küçük çeşme ile doldurulmuştur. Çeşmeler dışa taşkın, daire formunda kemerin içerisine yerleştirilmiş olup çanak kısmı istiridye formundadır ve kemerin yuvarlak kısmına istiridye formunda süsleme yerleştirilmiştir. Üçgen şeklinde bir tepelikle çeşmenin formu sonlandırılmıştır.

Çeşmenin saçağı, sütun başlıklarının hemen üzerine oturtulmamış, boşluklar bırakılarak yerleştirilen akantus yapraklarıyla süslenmiş ara bir bölümle saçağa geçiş yapılmıştır. Yatay silmelerle son bulan saçağın üzerine korkuluklar yerleştirilmiştir. Etrafı çiçek süslemelerle donatılmış bir madalyon ve çeşmenin köşe kısımlara yerleştirilmiş tepeliklerle cephe son bulmaktadır.

Çeşme, bugünkü yerine monte edilirken, yapıyla uyum sağlayan bir cephe düzenlemesi yapılmıştır. Geniş bir duvarın orta kısmına çeşme yerleştirilmiş ve her iki yanına sivri kemerli nişlere sahip üçer çeşme yapılmıştır.

Banisinin ve mimarının kim olduğu kesin olarak bilinmeyen ve 19. yy.'da inşa edildiği anlaşılan Sinan Paşa Çeşmesi; iskele yakınında inşa edilmesi âdet olan çeşmelerden biri olup bulunduğu caddenin kenarını da süslemekteydi. Barbaros Meydanı'nın açılması sırasında, konumunu bir müddet daha korumuş olsa da yerinden sökülerek kimliğinden uzaklaşmış bir şekilde yeniden inşa edilmiştir. Meydan düzenlemesi sırasında çekilmiş olan fotoğraf; çeşmenin özgün konumunda muhafaza

edilmesinin de mümkün olduğunu göstermektedir. Çeşmenin konumu korunmuş olsaydı; hem iskele başlarında inşa edilen çeşme kültürü devam ettirilmiş olacaktı; hem de çeşme, meydanın güzelliğine katkı sağlamaya devam edecekti.

Harita 3: Sinan Paşa Çeşmesi'nin harita üzerindeki konumu (Pervititch Haritası)

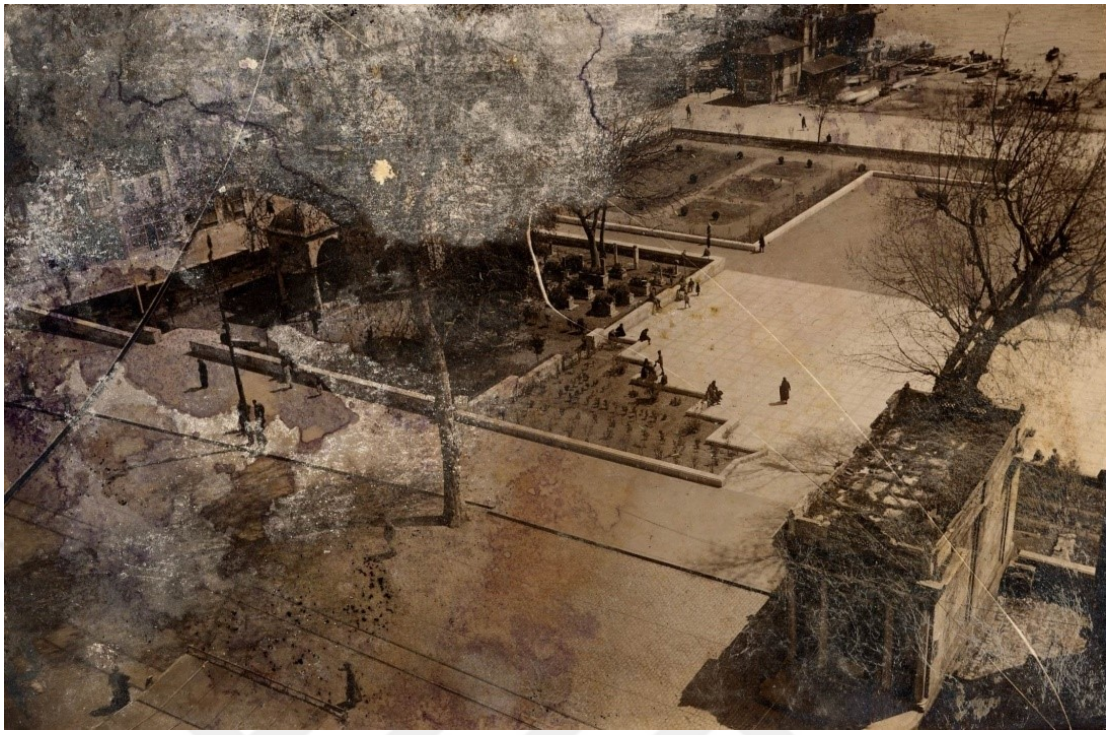
Fotoğraf 2: Çeşmenin, Beşiktaş Caddesi yönünden görünüşü (Seda Özen)

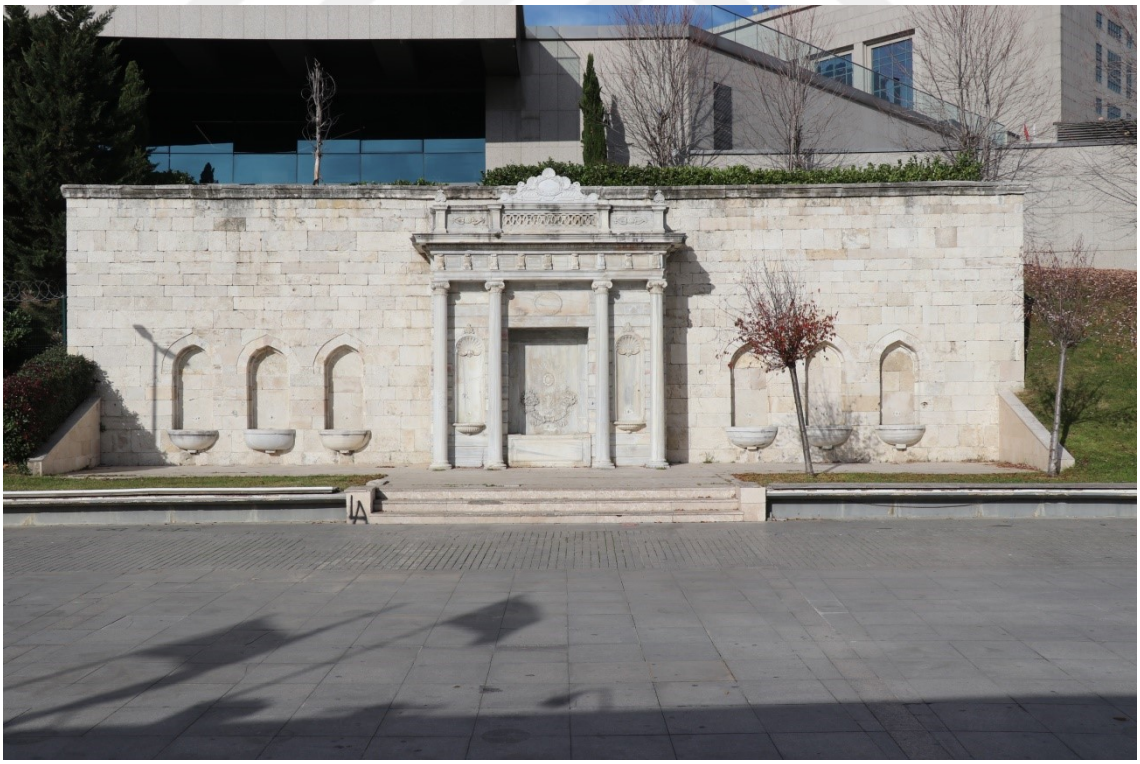
Fotoğraf 3: Çeşmenin, deniz tarafından görünüşü (Seda Özen)

Fotoğraf 4: İki sütun arasında bulunan çeşmelerin detay görüntüsü (Seda Özen)

Fotoğraf 5: Meydan düzenlemesi sırasında çeşmenin görüntüsü (Seda Özen)

Fotoğraf 6:Sinan Paşa Çeşmesi'nin bugünkü görüntüsü (Raziye Aksu)

3.6. Beşiktaş İskele Mescidi

Katalog No: 6

Harita: -

Plan ve Çizimler: -

Fotoğraflar: -

Yer: Beşiktaş İskelesi'nde

İnşa Tarihi - Yıkılma Tarihi: 18. yy. – 1938-1943

Banisi: Mehmed Sadık Efendi

Mimarı: Bilinmiyor

İnceleme Tarihi: Ocak, 2020

Beşiktaş İskelesi'nin yakınında Barbaros Hayreddin Paşa Türbesi'nin yanında bulunan mescit[115] bulunduğu konumdan ötürü Beşiktaş İskele Mescidi adıyla anılırken banisine atıfla Sadık Efendi Mescidi ismiyle de zikredilmekte idi[116].

Sultan I. Abdülhamid'in (ö. 1789) mektup kalemi kâtiplerinden Mehmed Sadık Efendi tarafından inşa ettirilen[117] mescidin yapım tarihi kesin olarak bilinmemektedir. Yapı, 1938-1943 yılları arasında Barbaros Hayreddin Paşa Türbesi'ni meydana çıkarmak için yapılan meydan düzenlemesi sırasında ortadan kaldırılmıştır.

Ayvansarâyî'nin fevkani olarak inşa edildiğini aktardığı mescitle ilgili herhangi bir fotoğraf ve plana ulaşılamamış olup mimarî, süsleme detayları hakkında bilgi bulunamamıştır.

[115] Reşad Ekrem Koçu, "Beşiktaş İskele Mescidi", *İA*, (İstanbul: İstanbul Ansiklopedisi ve Neşriyat Kollektif Şirketi, 1961), V, s. 2582. Ayrıca bk. Enis Karakaya, "Beşiktaş İskele Mescidi", *Dünden Bugüne Beşiktaş*, (İstanbul: Beşiktaş Belediye Başkanlığı, 1998), s. 159. Süleyman İlhami Özden, *Geçmişten Günümüze, Dünden Bugüne Beşiktaş Camileri*, (Ankara: [y.y.], 2009), s. 39.
[116] Tahsin Öz, *İstanbul Camileri II*, 4. Basım, (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2015), s. 12.
[117] Hafiz Hüseyin b. İsmail Hüseyin Ayvansarayî, *Hadîkatü'l-Cevâmî II*, (İstanbul: Matbaa-i Amire, 1281), s. 92. Ayrıca bk. Mehmed Raif, *Mir'ât-ı İstanbul*, (İstanbul: Alem Matbaası Ahmed İhsan ve Şükerası, 1314), s. 311.

3.7. Arabiskelesi Mescidi

Katalog No: 7

Harita: -

Plan ve Çizimler: -

Fotoğraflar: -

Yer: Beşiktaş, Arab İskelesi'nde

İnşa Tarihi - Yıkılma Tarihi: 17. yy. – 1938-1943

Banisi: Tekerlek Mustafa Efendi

Mimarı: Bilinmiyor

İnceleme Tarihi: Ocak, 2020

Beşiktaş'ta Arap İskelesi'nde, Barbaros Hayreddin Paşa Türbesi'nin yakınında olan mescit, bulunduğu iskelenin ismini almıştır.

17. yy.'da inşa edildiği tahmin edilen mescidin bânîsi Tekerlek Mustafa Efendi olup mescidin mihrap duvarı önündeki mahalde metfundu. Mescidin yakınlarında yine Tekerlek Mustafa Efendi tarafından fevkanî olarak inşa ettirilen bir mektep de bulunmaktaydı[118].

Hadîkatü'l-Cevâmî'de kaydedildiğine göre, Sultan III. Ahmed'in (ö. 1763) bir Cuma günü, namazını burada kılmak istemesi üzerine, mescide minber eklenerek yapı camiye dönüştürülmüş ve müezzin mahfilinin yarısı, kafesle kapatılmak suretiyle hünkâr mahfiline çevrilmiştir. Namaz sonrasında, Şehzade Camii Vakfı'ndan, bu mescide müezzin ve hatip tayin edilmiş ve mescit Sultan III. Ahmed tarafından tamir ettirilerek ihya edilmiştir[119].

Sultan I. Mahmud (ö. 1754), 1748 (h. 1161) yılında Beşiktaş'taki Çinili Köşk'ü tamir ettirirken bu mescidi de tamir ettirmiştir. Bu çalışma sırasında mescidin sınırları

[118] Ayvansarayî, *Hadîkatü'l-Cevâmî II*, s. 94.
[119] Ayvansarayî, *Hadîkatü'l-Cevâmî II*, s. 94.

genişletilerek minaresi temelden yenilenmiş ve bu tadilat için devrin şairlerinden olan Nimet Efendi şu tarihi düşmüştür:

Câmi-i ilm ü amel pâdişah-ı devrânın
İtdi sıyt-ı keremi minber-i eflâke suûd
Ahdidir bâis-i mamûre-i rubi meskûn
Zâtîdir âleme mahz-ı kerem-i Rabb-i Vedûd
Kıldı ez-cümle kemâl-i kereminden ihyâ
Kalmamışken bu ibadetegehde câ-yı sücûd
Eyleyüb vüsat ü füshatle ânı tarh ü bina
Oldu bir mabed-i pür-nûr letâfet-i endûd
Bastı seccâde-i mihrâbı müberrât ide tâ
Ola tâatgeh-i âlemde kıyâm ile kuûd
Mahfil-ârâ-yı cihan kerem itsün dâim
O şehin zât-ı hümâyûnunu feyzi mabûd
Yazdı târihini Nimet dü-zebân-ı hâme
Oldı pâkize eser câmi-i Sultan Mahmûd
1161 (1748)[120]

Herhangi bir fotoğrafına ulaşılmayan mescidin mimari özellikleri hakkında detaylı bir bilgi bulunamamıştır.

1938-1942 yılları arasında Henri Prost'un planlamasıyla Barbaros Hayreddin Paşa Türbesi'ni ortaya çıkarmak ve oluşan meydana Barbaros Hayreddin Paşa'nın heykelini dikmek için yapılan çalışmalar sırasında diğer eserler gibi bu mescit de ortadan kaldırılmıştır.

[120] Reşad Ekrem Koçu, "Arabiskelesi Mescidi", *İA*, (İstanbul: İstanbul Ansiklopedisi ve Neşriyat Kollektif Şirketi, 1959), II, s. 954.

3.8. Sinan Paşa Hamamı

Katalog No: 8

Harita: 4

Plan ve Çizimler: 1-2/ 1-3

Fotoğraflar: 7-10

Yer: Beşiktaş Caddesi ile Hayrettin İskelesi Sokağı'nın birleştiği yerde

İnşa Tarihi - Yıkılma Tarihi: 1555/56 (h. 963) – 1957

Banisi: Kaptân-ı Derya Sinan Paşa

Mimarı: Mimar Sinan

İnceleme Tarihi: Şubat, 2020

Beşiktaş Caddesi ile Hayreddin İskelesi Sokağı'nın birleştiği noktada Sinan Paşa Camii ile beraber inşa edilmiştir.

Kaynaklar, Akaretlerin inşası sırasında doldurulan Beşiktaş Deresi'nden bahsetmekte[121] ve derenin denize döküldüğü yere yakın bir yerde, Dolmabahçe ile Beşiktaş arasındaki gidiş gelişi sağlamak amacıyla Lale Devrinde inşa edildiği düşünülen bir taş köprü bulunmakta idi[122]. Sinan Paşa Hamamı, bu köprünün başında inşa edildiği için Köprübaşı Hamamı olarak da isimlendirilmektedir[123]. Bazı kaynaklarda da Beşiktaş İskelesi'ne yakın olmasından ötürü Beşiktaş İskele Hamamı olarak zikredilmektedir[124].

[121] Reşad Ekrem Koçu, "Beşiktaş Deresi", *İA*, (İstanbul: İstanbul Ansiklopedisi ve Neşriyat Kollektif Şirketi, 1961), V, s. 2579.
[122] Reşad Ekrem Koçu, "Beşiktaş Köprüsü", *İA*, (İstanbul: İstanbul Ansiklopedisi ve Neşriyat Kollektif Şirketi, 1961), V, s. 2583.
[123] Bu isimle zikreden kaynaklar için bk; Haskan, *İstanbul Hamamları*, s. 214. Metin, "Beşiktaş'ın Kent Tarihi ve Barındırdığı Mimari Eserler", s. 197. Enis Karakaya, "Köprübaşı Hamamı", *Dünden Bugüne Beşiktaş*, (İstanbul: Beşiktaş Belediye Başkanlığı, 1998), s. 140.
[124] Reşad Ekrem Koçu, "Beşiktaş İskele Hamamı", *İA*, (İstanbul: İstanbul Ansiklopedisi ve Neşriyat Kollektif Şirketi, 1961), V, s. 2579.

Hamamın banisi Kaptân-ı Derya Sinan Paşa'dır. Hamamın az ilerisindeki cami ile beraber Mimar Sinan'a inşa ettirilen yapı, Sinan Paşa'nın vefatından iki yıl sonra 1555 yılında tamamlanmıştır[125].

1766 tarihli Hamam Tahrir Defteri'ndeki bilgilere göre çifte hamam olarak kullanılan yapı, Sinan Paşa Vakfı'na bağlıdır[126] ve Hasan Halil Efendi, Mustafa Ağa ve Molla İbrahim tarafından işletilmektedir. 25 kuruşunu şahsın, 15 kuruşunu vakfın aldığı toplam 42 kuruş kirasının olduğu nakledilmektedir[127].

Hamam, zaman içerisinde dıştan tahribata uğrasa da, planını ve iç yapısını korumaya devam etmekteydi[128]. 1957 yılında Tophane-Beşiktaş güzergâhı yol genişletme çalışmaları sırasında, yol üzerine denk geldiği için yıkılması gündeme gelmiş ve bu durum Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu'nda[129] tartışmalara neden olmuştur. Yapılan oylama sonucunda bir oy farkla yıkılması yönünde karar çıkmıştır[130].

Yıkımı gerçekleşen hamamın bazı mimari parçaları, Köyiçi Hamamı'nda inşaat malzemesi olarak kullanılmış ve kapı söveleri üzerindeki rozet kabartmalar Köyiçi Hamamı'na yerleştirilmiştir[131]. Hamamın arsasının bir bölümünün üzerinden yol geçerken, geri kalan bölümüne de benzin istasyonu yapılmıştır. Günümüzde benzin istasyonu da oradan kaldırılmıştır.

Çifte hamam olarak inşa edilen hamamın kadınlar bölümü batı yönünde, erkekler bölümü doğu yönünde bulunmaktaydı. Klasik çifte hamamlarda olduğu gibi iki bölümün de girişi farklı yönlerden sağlanmaktadır. Cadde üzerindeki, iki yanına süsleme amaçlı sütun yerleştirilen ve basık kemerli kapıdan erkekler bölümüne

[125] Haskan, *İstanbul Hamamları*, s. 215.
[126] Akbatu, "İstanbul Hamamları", s. 492. Yaşar, "İstanbul Hamamları," s. 583.
[127] Şimşir, "XVIII. Yüzyılın Ortalarında İstanbul ve Çevresindeki Hamamların Sosyal ve İktisadi Özellikleri", s. 90, 93, 95.
[128] Koçu, 1811 yılında gerçekleşen sel felaketi sırasında taş köprünün yıkıldığını ve derenin suyunun taşarak hamamı bastığını ve suyun kısa sürede camekânın kubbesi hizasına kadar çıktığını, o esnada orada bulunan çalışanların ve müşterilerin boğularak öldüklerini nakletmektedir. Bk. Reşad Ekrem Koçu, "Beşiktaş İskele Hamamı'nda Sel Vakası", *İA*, (İstanbul: İstanbul Ansiklopedisi ve Neşriyat Kollektif Şirketi, 1961), V, s. 2581.
[129] Günümüzde Kültür Varlıklarını Koruma Kurulu ismiyle anılan kurul, çalışmamızın konusunu kapsıyan dönemde Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu ismiyle faaliyetlerini yürütüğü için çalışmamızda bu isimle zikredilmekte veya bazı bölümlerde Anıtlar Yüksek Kurulu olarak geçmektedir.
[130] Ünsal, "İstanbul'un İmarı ve Eski Eser Kaybı", s. 60.
[131] Metin, "Beşiktaş'ın Kentsel Tarihi ve Barındırdığı Mimari Eserler", s. 198.

girilmektedir. Kapının her iki yanında iki sıra, dikdörtgen formda ve demir şebekelere sahip pencereler bulunmaktadır. Alt sırada iki, üst sırada ise bir pencere vardır.

Kapıdan soyunmalık (camekân) olarak adlandırılan bölüme girilir. Diğer hamamlarda olduğu gibi bu mekân; büyük ve gösterişli olup kubbe ile örtülüdür ve kubbenin ortasında aydınlık feneri vardır. Bazı hamamların soyunmalık bölümünde ferahlığı artırmak için fıskiyeli şadırvan inşa edilse[132] de, Nezih'e ait İstanbul Ansiklopedisi'ndeki, hamamın iç kısmını gösteren çizimden, bu hamamda fıskiyenin olmadığı anlaşılmaktadır[133]. Kare olan bu mekânın kubbeye geçişi tromplarla sağlanmıştır. Hamama giren ve çıkan insanların dinlenmesini sağlamak için yapılan bu bölüm çift katlıdır ve alt kattaki duvar kenarlarına sedir konulmuş, merdivenle çıkılan üst mekânda da ahşap galeriler vardır.

Dar bir kapı ile soyunmalık bölümünden ılıklık bölümüne geçilir ve burası aynalı tonoz ile örtülü ince uzun bir mekândır. Helalar, bölümün girişinde bulunmaktadır. Sıcaklığın dışarıya kaçmasını önlemek için dar yapılan kapıdan hamamın sıcaklık bölümüne geçilir.

Üzerinde filgözleri bulunan bir kubbe ile örtülü olan sıcaklık bölümünde kubbeye geçiş aslangöğsü ile sağlanmıştır. Kapıdan girildiğinde ortada, sekiz köşeli ve mermerden yapılmış bir göbek taşı vardır. Mekânda sivri kemerlerin içine yerleştirilmiş üç eyvan bulunmaktadır. İkisi birbiriyle karşılıklı yerleştirilmiş olup içerisinde iki kurna vardır. Diğer eyvan ise halvet odalarına girişi sağlayan iki kapının ortasındadır ve içerisine tek kurna sığacak genişliktedir. Kubbe ile örtülü iki halvet odası vardır ve bunların içerisinde de üçer adet kurna bulunmaktadır.

Batı tarafında bulunan kadınlar bölümünün kapısı, Hayrettin İskelesi Sokağı'na açılmaktadır. Sinan Paşa Caddesi üzerinde kalan cephede, basık kemerli üç pencere ve altlarında da düz atkılı üç kapı bulunmaktadır. Cadde ile sokağın kesiştiği bölüm pahlanmış ve duvarda basık kemerli bir pencere konulmuştur. Bu kısmın iç tarafı, kadınlar bölümünden duvarla ayrılmış olan bir alana tekabül etmektedir. Pencerelerin

[132]Hamamların genel özellikleri için detaylı bilgi için bkz: Semavi Eyice, "Hamam", *DİA*, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1997), XV, s. 416.
[133] *İA*, V, s. 2580.

altından düz olarak geçirilen silme; düz atkılı giriş kapısının üzerine gelindiğinde silmeye basık kemer formu verilerek kapının üzerine hareketlilik katılmıştır.

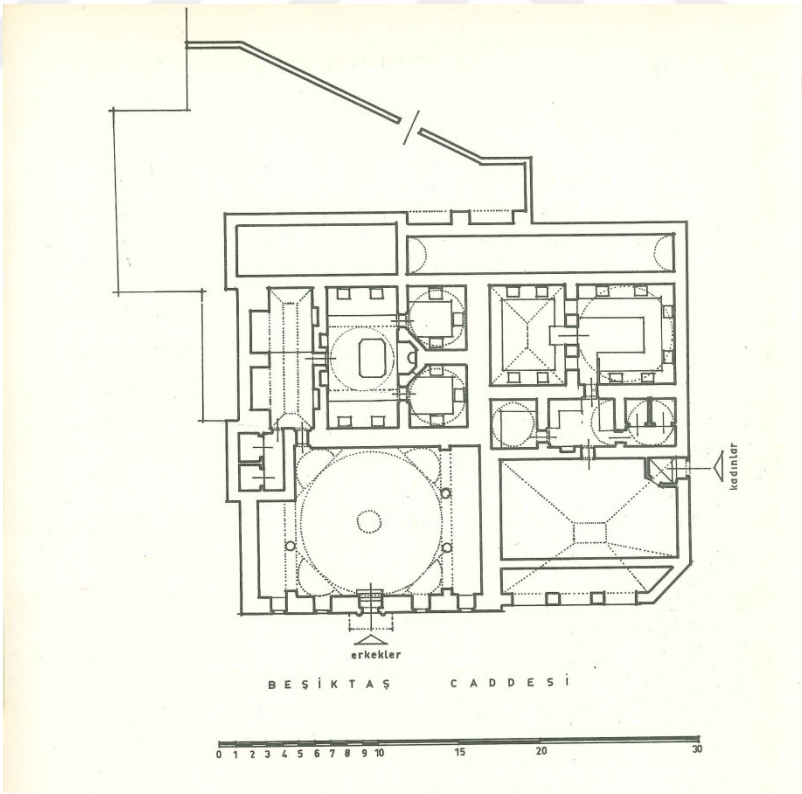
Sade ve küçük bir kapıdan girilen soyunmalık kısmının üzeri tonoz örtülüdür. Ilıklık kısmı; ortada aynalı tonozla örtülü antre, sağda kubbe ile örtülü kare bir mekan ve solda ise yine kubbe ile örtülü helaların bulunduğu kare bir mekan olmak üzere üç bölümden oluşmaktadır. Sıcaklık bölümü ise; kubbe ile örtülmüş, altı adet kurnanın bulunduğu bir sofa ile çapraz tonozla örtülü, dört adet kurnanın bulunduğu halvet bölümünden meydana gelmektedir. Hamamın arka cephesindeki tonozlu bölümler, su depolarının da bulunduğu külhanlık kısmıdır.

Herhangi bir fotoğraf ya da çizimine ulaşılamayan kadınlar bölümü hakkında detaylı bilgi bulunmamaktadır.

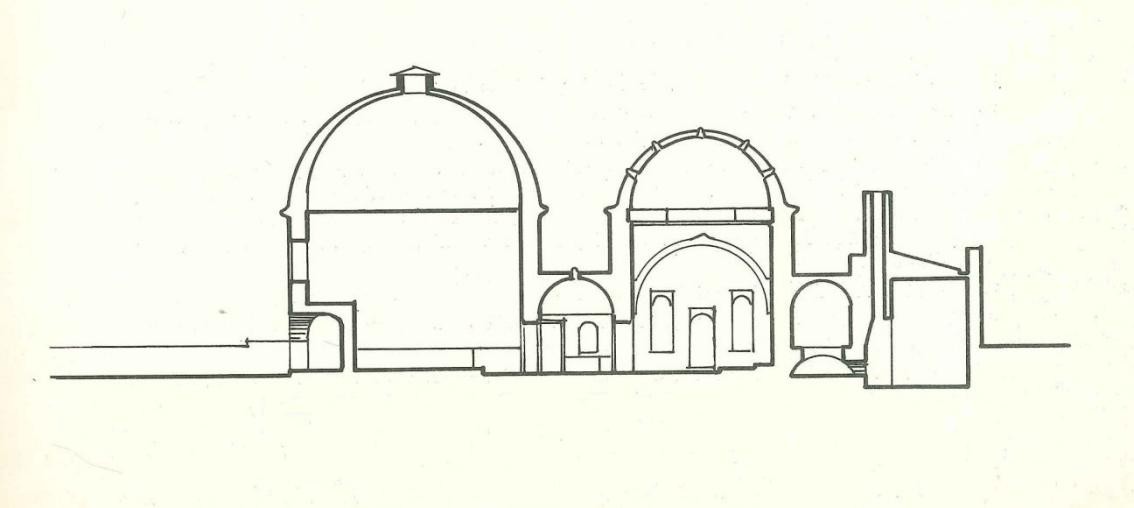
Kaptan-ı Derya Sinan Paşa tarafından Mimar Sinan'a inşa ettirilen ve 1555 yılında tamamlanan hamamın; tarihi değeri dışında bir önemi olmadığı ifade edilerek, tarihi eserleri koruma gayesi taşıyan Anıtlar Yüksek Kurulu'nda gerçekleşen oylamada fazladan çıkan bir oy sonucunda yıkılması Türk mimari tarihinde acı bir gerçek olarak kalmaya devam etmektedir.

Harita 4: Sinan Paşa Hamamı'nın Pervititch Haritası'ndaki görünümü

Plan 1: Sinan Paşa Hamamı'nın planı (Ünsal)

Plan 2: Beşiktaş Sinan Paşa Hamamı'nın röleve kesiti (Ünsal)

Çizim 1: Hamamın erkekler bölümünün girişi (Nezihi)

Çizim 2: Hamamın erkekler bölümüne ait soyunmalık kısmı (Nezih)

Çizim 3: Hamamın erkekler bölümüne ait sıcaklık bölümü (Nezih)

Fotoğraf 7: Sinan Paşa Hamamı'nın caddeden görüntüsü (Eski İstanbul)

Fotoğraf 8: Sinan Paşa Hamamı (Eski İstanbul)

Fotoğraf 9: Sinan Paşa Hamamı'nın yıkılmadan önce etrafının çevrelenmiş hali (Eski İstanbul)

Fotoğraf 10: Sinan Paşa Hamamı'nın yıkılmasından sonraki yolun görüntüsü (Eski İstanbul)

3.9. Bezm-i Âlem Valide Sultan Camii Avlu Duvarı, Sebil Ve Muvakkithanesi

Katalog No: 9

Harita: 5-6

Plan ve Çizimler: -

Fotoğraflar: 11-18

Yer: Dolmabahçe, Meclis-i Mebusan Caddesi üzerinde

İnşa Tarihi - Yıkılma Tarihi: 1855 – 1938- 1942

Banisi: Bezm-i Âlem Valide Sultan

Mimarı: Bilinmiyor

İnceleme Tarihi: Şubat, 2020

Meclis-i Mebusan Caddesi üzerinde Dolmabahçe Sarayı'nın ana giriş kapısının karşısında bulunan cami; banisine atıfla Bezm-i Âlem Valide Sultan Camii adıyla anılmakla birlikte, bünyesinde bulunduğu saraydan ötürü Dolmabahçe Camii ismiyle de anılmaktadır.

Bezm-i Âlem Valide Sultan tarafından 1853 yılında yapımına başlanan yapı, Valide Sultan'ın vefat etmesi üzerine oğlu Sultan Abdülmecid (ö. 1861) tarafından tamamlatılmış ve 23 Mart 1855 tarihinde Cuma töreniyle ibadete açılmıştır[134]. Yapının mimarının kim olduğu ile ilgili farklı bildirimler söz konusudur. Aslanapa[135] ve Tuğlacı[136], caminin mimarının Nikoğos Balyan olduğunu söylerken; Öz, Sarkis Balyan olduğunu söylemekte[137]; Batur ise tasarımın Garabet Balyan'a ait olduğunu ifade etmektedir[138]. Can, inşası düşünülen yapıların plan ve projelerinin Ebniye Müdürlüğü'nce hazırlandığını ve ihaleye çıkarıldıktan sonra yeterlilik belgesi olan bir

[134] Afife Batur, "Dolmabahçe Camii", *DBİA*, (İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı, 1994), III, s. 88. Sibel Özel, "Dolmabahçe Bezm-i Âlem Valide Sultan Camisi", (yüksek lisans tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi FBE, 2010), s. 26.
[135] Oktay Aslanapa, *Osmanlı Devri Mimarisi*, İstanbul: İnkılap Kitabevi, 1986, s. 447.
[136] Pars Tuğlacı, *Osmanlı Mimarlığında Batılılaşma Dönemi ve Balyan Ailesi*, (İstanbul: İnkılâp ve Aka Kitabevleri, 1981), s. 62.
[137] Öz, *İstanbul Camileri II*, s. 20.
[138] Batur, "Dolmabahçe Camii", s. 88.

üstleniciye işin teslim edildiğini ifade etmektedir. Bu üstlenici kişiler için DA belgelerinde kalfa tabirinin kullanıldığını ve Balyan ailesinin de mimar olarak değil, kalfa olarak değerlendirildiğini ifade etmektedir[139]. Göncü ise, kalfa olarak isimlendirilen kişilerin tasarımla da ilgilendiklerini ve DA belgelerinde bunu gösteren ipuçlarının var olduğunu ifade etmektedir[140].

Osmanlı'nın son dönemlerinde inşa edilen dinî yapılar, büyük külliye formatından arındırılsa da camiler, ihata duvarlarıyla çevrelenmeye devam etmiştir. Dolmabahçe Camii de kuzey yönünde bulunan Meclis-i Mebusan Caddesi'nden ve doğu yönündeki rıhtım ve meydandan, kendisini ayıran avlu duvarları ile çevrelenmiş; sebil, muvakkithane ve karakol binasıyla küçük bir külliyeyi oluşturmuştur. Yapı, 1876, 1892, 1906, 1911 yıllarında onarım görmüş[141] ve 1938-1942 yılları arasında yapılan meydan düzenlemesiyle, önce saray kapısının karşısındaki karakol binası kaldırılmış ve oluşan boşluğa ise diğer cephenin devamı niteliğinde avlu duvarı örülmüştür. Daha sonra, cadde düzenlenmesi sırasında, ihata duvarları tamamen yıkılmış ve caminin kuzeydoğu yönündeki muvakkithane binası sahil kenarına taşınarak sebil de kaldırılmıştır. Meydana açılan avlu kapının üzerinde bulunan kitabe de caminin mihrap duvarının önüne yerleştirilmiştir.

Cami avlusuna giriş; üçü cadde üzerinden, biri saray kapısının bulunduğu meydan üzerinden olmak üzere toplam dört kapıdan sağlanmaktadır[142]. Bu kapılar; üzerinde, etrafı silme ile geçilmiş, basık kemerli pencerelerin bulunduğu duvarlarla birbirine bağlanmıştır[143]. Kemerler de, sade sütun başlıkları olan dikdörtgen sütunların üzerine yerleştirilmiştir. Sütunların caddeye bakan, ince kenarlarının üzeri, kabartmalı

[139] Selman Can, "Balyanlar ve Dolmabahçe Sarayı Mimarı Sorunu", *Milli Saraylar Kültür- Sanat- Tarih Dergisi*, 6, (2010), s. 24. Ayrıca daha detaylı bilgi için bk. Selman Can, *Bilinmeyen Aktörleri ve Olayları İle Son Dönem Osmanlı Mimarlığı*, (Erzurum: Erzurum İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2010).

[140] Cengiz Göncü, "Dolmabahçe Sarayı'nın Mimari Kadrosu, İnşa Süresi ve Maliyeti Üzerine Yeni Tespitler", *Milli Saraylar Kültür-Sanat- Tarih Dergisi*, 4, (2008). s. 60.

[141] Gözde Çelik, "İstanbul'da 19. Yüzyıl Abdülmecid Camileri", (yüksek lisans tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi FBE, 2000), s. 39.

[142] Pervtitch Haritasında caddeye bakan ihata duvarının üzerinde iki kapının var olduğu görülmektedir. Alman Mavileri ve zamanın fotoğrafları incelendiğinde caddeye açılan toplam üç kapının var olduğu görülmektedir.

[143] Haritalar detaylı olarak incelendiğinde caddeye bakan avlu duvarında, avluya doğru çıkıntı yapan yarım sekizgen formunda bir duvarın var olduğu görülmektedir. Fotoğraflar incelendiğinde ise bazı fotoğraflarda bu çıkıntının sekizgen planda olup yola taşmış olduğu ve hemen yanında da diğer kapılarla aynı forma sahip bir yapının bulunduğu görülmektedir. (Bu çıkıntının yanında var olan kapı Pervititch Haritası'nda gösterilememektedir.) Diğer fotoğraflarda ise sekizgen yapının yola taşan bölümünün kırpılıp, avlu duvarının düz bir şekilde devam ettirildiği görülmektedir. Bu yapının ne amaçla yapıldığına dair bir bilgiye ulaşılamamış olup, caddeye taşan bölümünün Osmanlı Dönemi'nde yapılan yol çalışmaları nedeniyle yarısının yıkılıp yola katılmış olabileceğini düşündürmektedir.

çiçeklerle süslenmiştir. Ayrıca pencereler, siyah demirlerden yapılmış şebekelere sahiptir.

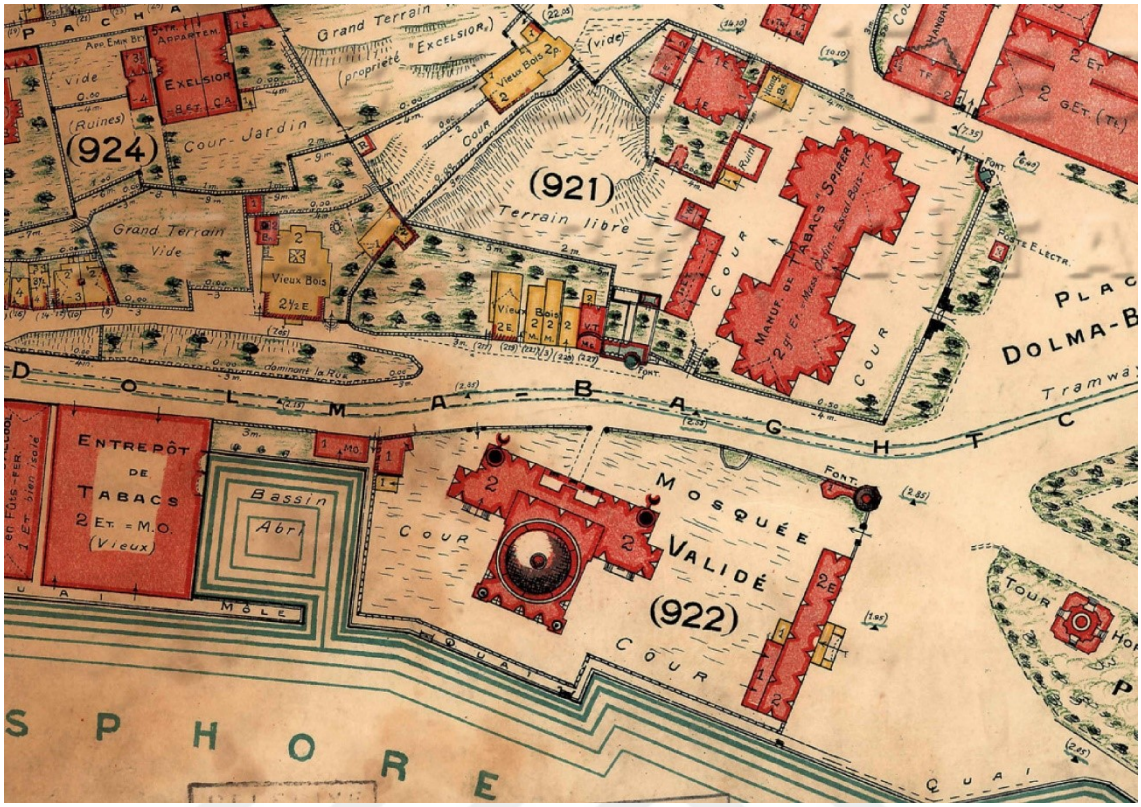
Avlu kapısı sade bir yapıya sahip olup, ufak detaylarla süslenmiştir. Pencerelerle aynı formda olan kemerin içerisine, pencerelerin şebekeleriyle aynı desende demir kapı yerleştirilmiştir. Kemerin hemen yanında duvara gömülmüş, korent başlıklı kare bir sütun bulunmaktadır. Kemerin alınlık kısmı sade bir şekilde son bulurken, dikdörtgen sütun sade bir başlıkla tamamlanmıştır. Meydana açılan avlu kapısı, sarayın karşısına tekabül ettiği için diğerlerinde daha ihtişamlı inşa edilmiş ve diğerlerinden farklı olarak, beşik kemerli inşa edilmiş ve kemerin kilit taşına, dışarıya taşkın bir süsleme yerleştirilmiştir. Kemerin üzerinde dört beyitlik bir kitabe bulunmakta ve oluşan üçgen alınlıklara ise yaprak ve istiridye motifleri yerleştirilmiştir. Taçla son bulan kapının ortasında ise çiçek motifleriyle çerçevelenmiş ve içerisinde tuğranın bulunduğu bir madalyon vardır. Madalyonun her iki tarafı kıvrımlı formla tamamlanmış olup; köşe kısımlarda, dikdörtgen bir yüksekliğin üzerine yerleştirilmiş topuz bulunmaktadır.

Ampir üslubunda inşa edilen muvakkithane, kubbe ile örtülü olup sekizgen plana sahiptir ve bütün yüzeyleri aynı şekilde tasarlanmıştır. Pencereler; beşik kemerli olup, etrafı silmelerle geçilmiştir ve kemerin merkezinde süslemeli bir kilit taşı yerleştirilmiştir. Kemerin üçgen alınlıkları ile duvarın üst bölümleri büyük yaprak motifleriyle bezenmiştir.

Caminin sebili, fotoğraflardan anlaşıldığı üzere, külliyenin inşaatından sonra muvakkithaneye bitişik olarak inşa edilmiştir. Altıgen plana sahip olan sebil, tonozlu bir bölümle muvakkithaneye birleşmekte ve L'ye benzeyen bir görüntü vermektedir.

Bezm-i Âlem Valide Sultan tarafından inşasına başlanıp Sultan Abdülmecid tarafından tamamlanan camii bünyesinde bulunan sebil, muvakkithane ve karakol binası ile küçük bir külliyeyi oluşturmakta idi. Klasik Dönem sonrasında inşa edilen külliyelerin unsurlarında azalmalar olmakla beraber, camilerin etrafının ihata duvarıyla çevrilerek yapıları caddeden ayırma uygulaması bu camide de devam etmekte ve bu duvar camiye farklı bir anlam kazandırmakta idi. Etrafındaki yapılar yıkılınca bu anlamı

yitirmiş olsa da cami, deniz kenarına taşınan muvakkithanesi ile beraber şehri süslemeye devam etmektedir.

Harita 5: Dolmabahçe Camii'nin harita üzerindeki konumu (Pervititch Haritası)

Harita 6: Dolmabahçe Camii'nin harita üzerindeki konumu (Alman Mavileri)

Fotoğraf 11: Dolmabahçe Camii'nin tepeden görüntüsü (Eski İstanbul)

Fotoğraf 12: Muvakkithane, sebil ve meydana açılan taç kapının görüntüsü (Salt Galata)

Fotoğraf 13: Caminin avlu kapısının yanında bulunan altıgen formdaki duvar[*] (Eski İstanbul)

Fotoğraf 14: Caminin cadde üzerinde bulunan avlu kapısı (Salt Galata)

[*] Bu fotoğrafta sebil henüz inşa edilmemiştir.

Fotoğraf 15: Caminin meydan tarafındaki kapısı ile muvakkithanesi (Salt Galata)

Fotoğraf 16:Meydan düzenlemesi sonrası Dolmabahçe Camii ve çevresinin görüntüsü (Eski İstanbul)

Fotoğraf 17: Dolmabahçe Muvakkithanesi'nin bugünkü görüntüsü (Raziye Aksu)

Fotoğraf 18: Dolmabahçe Camii avlu kapısı kitabesinin bugünkü hali (Raziye Aksu)

3.10. Dolmabahçe Saray Karakolu

Katalog No: 10

Harita: 7

Plan ve Çizimler: -

Fotoğraflar: 19-25

Yer: Dolmabahçe Sarayı'nın ana giriş kapısında, saat kulesi ile Bezm-i Âlem Valide Sultan Camii'nin arasında

İnşa Tarihi - Yıkılma Tarihi: 19. yy. – 1938-1942

Banisi: Sultan Abdülmecid

Mimarı: Bilinmiyor

İnceleme Tarihi: Ağustos, 2020

Dolmabahçe Sarayı'nın Saltanat Kapısı karşısında, Bezm-i Âlem Valide Sultan Camii'nin avlu kapısının hemen yanında inşa edilen yapı, denize dik konumda bulunmaktaydı.

Sultan Abdülmecid döneminde, sarayın güvenliğini sağlamak için tek katlı inşa edilen karakolun[144]; I. Dünya Savaşı sırasında çekilmiş olan fotoğraflarda, çift katlı olduğu görülmektedir[145]. Bu dönemine ait olan fotoğraflar detaylı incelendiğinde eski yapının üstüne yeni bir katın inşa edildiği anlaşılmaktadır. T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi'ndeki; Dolmabahçe'de inşa edilen karakolun zabıtlara ait olan iki odanın döşeme masraflarının karşılanmasını bildirilen belge[146], bu yeniliğin 1910 (h. 1328) yılında yapılmış olabileceği ihtimalini akla getirmektedir. Fotoğraflarda 1930 yılındaki yangında söndürülmeye çalışıldığı görülen yapı, 1938 yılında Henri Prost tarafından

[144] Aynur Çiftçi, "19. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Askerî Mimari ve İstanbul'da İnşa Edilen Askerî Yapılar", (doktora tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi FBE, 2004), s. 259. T. Cengiz Göncü, "Dolmabahçe Sarayı'nın İnşa Süreci, Mekân ve Teşkilatı", (doktora tezi, İstanbul Üniversitesi SBE, 2015), s. 176.

[145] Fotoğraflar incelendiğinde binanın önünde topların da bulunduğu görülmektedir. Bu toplarla ilgili DA'ndeki belgelerle ilgili Bk. Aynur Çiftçi, "II. Mahmud'un İstanbul'da Yaptırdığı Askerî Yapılar", Coşkun Yılmaz (ed.), *II. Mahmud: Yeniden Yapılanma Sürecinde İstanbul*, (İstanbul: İstanbul 2010 Avrupa Kültür Başkenti, 2010), ss. 163-77.

[146] DA HH. İ...203/10.

planlanan 2 Numaralı Park Projesi[147] nedeniyle yıktırılmıştır. Yıkımın ardından, caminin avlu duvarı, karakol binasının bulunduğu alan üzerinden sahile kadar devam ettirilmiştir.

Dikdörtgen plana sahip olan kâgir yapı, tek katlı olup neo-klasik üslupta inşa edilmiştir. Simetrik bir düzeni olan binanın merkezinde giriş kapısı ve her iki tarafında sıralanmış pencereler bulunmaktadır. Giriş revakı, hafif dışarıya taşkın olan giriş bölümünün önünde, üç pencerenin sığacağı genişliktedir ve dört adet sütunun üzerine yerleştirilmiştir. Demir parmaklıklı, yarım daire kemerli ve söveli olan pencereler, Bezm-i Âlem Valide Sultan Camii'nin avlu duvarındaki pencerelerin devamı niteliğindedir.

1910 yılından sonra inşa edildiği tahmin edilen ikinci kat ise giriş revakının üstünü de örtecek şekilde yapılmıştır. Bu katın pencereleri; dikdörtgen forma sahip, düz atkılı ve etrafı sövelidir. Revak ile giriş bölümünün üstüne tekabül eden cumbalı kısmın pencerelerinin üzerine yerleştirilen üçgen formdaki alınlıkları, Dolmabahçe Camii'nin hünkâr mahfili ile uyum içerisindedir. Üstü kırma çatı ile örtülen yapının cumbalı kısmının duvarı taç ile sonlandırılmıştır.

Dolmabahçe Karakolu, Dolmabahçe Sarayı'nın güvenliği için inşa edilmiş ve 1940'lı yılların başında yapılan düzenlemeler sırasında yıktırılmıştır. Kaynaklar bu yıkımın 2 Numaralı Park Projesi nedeniyle gerçekleştiğini ifade etseler de bina, yıkıldıktan sonra yerine avlu duvarlarının devam ettirilmesi, binanın farklı nedenle yıkılmış olma ihtimalini düşündürmektedir.

[147] Projenin Dolmabahçe Sarayı ve çevresi üzerindeki etkileri için Bk. Emine Atalay Seçen, "Henri Prost'un İmar Planı Kararlarının Dolmabahçe Sarayı ve Yakın Çevresi Üzerine Etkileri", *Milli Saraylar Sanat- Tarih- Mimarlık Dergisi*, S. 11 (2013), ss. 199-211.

Harita 7: Dolmabahçe Saray Karakolu'nun harita üzerindeki konumu (Pervititch Haritası)

Fotoğraf 19: Dolmabahçe Saray Karakolu'nun uzaktan görüntüsü (Eski İstanbul)

Fotoğraf 20: Saray Karakolu'nun denizden görüntüsü (Eski İstanbul)

Fotoğraf 21: I. Dünya Savaşı sırasında toplanan askerlerin arkasında kalan çift katlı karakol binası (Eski İstanbul)

Fotoğraf 22: I. Dünya Savaşı sırasında Avusturya-Macaristan askerlerinin önünde fotoğraf çektirdiği karakol binası (Eski İstanbul)

Fotoğraf 23: 1930 yılındaki yangın esanasında karakol binasının görüntüsü (Eski İstanbul)

Fotoğraf 24: Karakol binası ve çevresindeki yapıların tepeden görüntüsü (Eski İstanbul)

Fotoğraf 25: Karakol Binası yıkıldıktan sonra Dolmabahçe Camii ve çevresinin tepeden görüntüsü (Eski İstanbul)

3.11. Dolmabahçe Sarayı Istabl-ı Amire

Katalog No: 11

Harita: 8

Plan ve Çizimler: -

Fotoğraflar: 26-27

Yer: Dolmabahçe Sarayı'nın karşısındaki Saray Tiyatrosu'nun yanında

İnşa Tarihi - Yıkılma Tarihi: 1853 – 1940/41

Banisi: Sultan Abdülmecid Han

Mimarı: Bilinmiyor

İnceleme Tarihi: Şubat, 2020

Padişah ve saray mensuplarına ait olan at ve arabaların bulunduğu ahırlar Istabl-ı Amire ismiyle anılmaktadırlar[148]. Behçet Ünsal; Dolmabahçe Saray avlusunun dışında inşa edilen Istabl-ı Amire binasının, ilk yapısının 1853 yılında, diğer ilavelerin ise 1861- 1875 yılları arasında inşa edildiğini düşünmektedir[149]. Cezar, 1833-1834 (h. 1249) yılında tüfenkhanenin yıkılmasının ardından Istabl-ı Amire'nin burada inşa edildiğini ifade ederken[150]; Raif Mirât-ı İstanbul kitabında, Istabl-ı Amire binasının kapısı üzerinde olan kitabe metnini aktarmaktadır. 1249 tarihli bu kitabede, Sultan Mahmud tarafından inşa edilen tüfenkhaneden bahsedilmektedir[151]. Öner; tüfenkhaneye ait olan kitabenin yeni yapılan binanın kapısı üzerine asılmış olabileceği gibi daha önce var olan binanın bazı bölümlerinin korunarak, Istabl-ı Amire binasının yapısına uygun olarak yeniden inşa edilircesine düzenlenmiş olabileceğini de ifade etmektedir[152].

Sultan Abdülmecid Han tarafından saray için inşa ettirilen yapı; DA'daki belgelerden Eylül 1881 (Şevval 1298) tarihinde bir yangın geçirdiği[153] ve yangın

[148] Abdülkadir Özcan, "Istabl", *DİA*, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1999), XIX, s. 203.
[149] Ünsal, "İstanbul'un İmarı ve Eski Eser Kaybı" s. 60.
[150] Sema Öner, "Dolmabahçe Saray Kompleksini Oluşturan Yapıların Değerlendirilmesinde Yeni Bulgular", *Milli Saraylar 1994/1995*, (İstanbul: TBMM Milli Saraylar Daire Başkanlığı Yayını, 1996), s. 125.
[151] Raif, *Mîrât-ı İstanbul*, s. 322.
[152] Öner, "Dolmabahçe Saray Kompleksini Oluşturan Yapıların Değerlendirilmesinde Yeni Bulgular", s. 125.
[153] DA, Y..PRK.BŞK. 5/4.

esnasında gayret gösteren memurlara saray tarafından taltifte bulunulduğu[154] anlaşılmaktadır. 12 Eylül 1881 (h. 17 Şevval 1298) tarihinde kontrol altına alınan yangından[155] sonra binanın tamiri için 25 Mayıs 1882 (h. 07 Recep 1299) tarihinde keşif yapılmış[156] ve ardından çalışmalara başlanmıştır[157]. Arşiv belgelerinde görüldüğü üzere yapı, yangının öncesinde[158] ve sonrasında[159] pek çok tadilat geçirmiştir. Göncü; Hilafet'in lağvedilmesinden sonra buradaki atların, Karacabey Harası'na nakledildiğini ve binanın ise Cumhuriyet'in ilanından sonra Maliye Vekâleti'nin Kırtasiye Deposu Başmemurluğu'na teslim edildiğini aktarmaktadır[160]. 09.11.1939 tarihli belgede ise burada bir hayvan hastanesi olduğu ifade edilmekte ve İstanbul'un imarı kapsamında yapılacak olan stadyum için bu hastanenin kaldırılması istenmektedir. Bu belgeye verilen 28.11.1939 tarihli cevapta ise; belediye tarafından bir hayvan hastanesi yaptırıldığı takdirde; bu mekânın, Belediye'ye terk edilebileceği ifade edilmektedir[161].

Stadyum yapılması için[162] 1939 yılının sonlarında tahliye işlemleri başlatılan yapının 1940 ya da 1941 yılında yıkılmış olma ihtimali yüksektir.

Dikdörtgen plana sahip olan yapının bazı bölümleri çift katlı olarak inşa edilmiştir. Bünyesinde baştavile, fayton, arabalık, ahır, samanlık, mutfak, kiler, müdüriyet, kalem odaları, marangozhane, demirhane, ambar gibi bölümleri bulunmakta olup[163] seyis, hademe, müdüriyet ve kalem odaları, saraya bakan cephede inşa

[154] DA, Y..MTV. 7/44.
[155] DA, Y..PRK.BŞK. 5/4.
[156] DA, Y..PRK.HH. . 9/53.
[157] Bu tadilat sırasında çalışanların günlük ücretleri ve satın alınan eşyaların listeleri için bk. DA, TS. MA.e 291/14. DA, TS. MA.e 291/15. DA, TS. MA.e 291/16. DA, TS. MA.e 291/17.
[158] Yangın öncesinde yapılan tadilatlarla ilgili belgeler ve keşif defterleri için bk. DA, HH. d... 15013. DA, HH. d... 15010. DA, HH. d... 11648. DA, MB.İ... 30/86. DA, MB.İ... 31/18.
[159] Yangın sonrasında binanın yenilenmesinin ardından yapılan tadilatlar için; Istabl-ı Amire'nin Dolmabahçe cihetine bakan kısımlarının ve bazı mahallerin inşası ile ilgili bk. DA, HH. İ... 67/26. Istabl-ı Amire'nin dairelerinin tamiri; DA. HH. İ... 72/88.Dlmabahçe ahırlarının tamiri için; DA, Y..MTV. 46/49. Mutfağın yeniden inşası; DA, HH. İ... 80/8. İdare binasının tamiri için; DA, Y..MTV.98/57. Istabl-ı Amire Dairesi'nin tamiri için; DA, HH. İ... 107/31. İç duvarlar ile Raht-ı Hümayun Hazinesi'nin dışının tamiri için; DA, HH. İ... 109/20. Ahırların çatısının tamiri için; DA, HH. İ... 110/42. Döşemelerin tadilatı için; DA, HH. İ... 124/53. Arabalığın üstünün tavanla örtülerek, alt katın arabalık olarak kullanılırken, üst katın koşumhane haline getirilmesiyle ilgili; DA, HH. İ... 136/16. Nalbandhanenin tamiri için; BAO, HH. İ... 171/40. Nakliye araçlarının bulunduğu alan ile, öküz ahırlarının döşemelerinin tamiri için; DA, HH. İ...180/49. Cam ve çerçevelerinin yenilenmesi için; DA, HH. İ... 180/49. Istabl-ı Amire'de bulunan tiyatro ahırlarının tamiri için; DA, ML.EEM. 926/39. ve DA, ML.EEM. 914/27. Istabl-ı Amire'nin tamiri için; DA, ML.EEM. 1312/35.
[160] Göncü, Dolmabahçe Sarayı'nın İnşa Süreci, Mekân ve Teşkilatı", s. 181.
[161] DA, 30-10-0-0 Muamelat Genel Müdürlüğü, 81-534-10.
[162] Yaptırılacak olan bu stadyumun planları için Mimar Şahingiray ve Mimar Fazıl Ayson, üç aylık bir süre için İtalya'ya gönderilmişlerdir. Bk. DA, 30-18-1-2 Kararlar Daire Başkanlığı, 88-75-19.
[163] Göncü, "Dolmabahçe Sarayı'nın İnşa Süreci, Mekân ve Teşkilatı", s. 180.

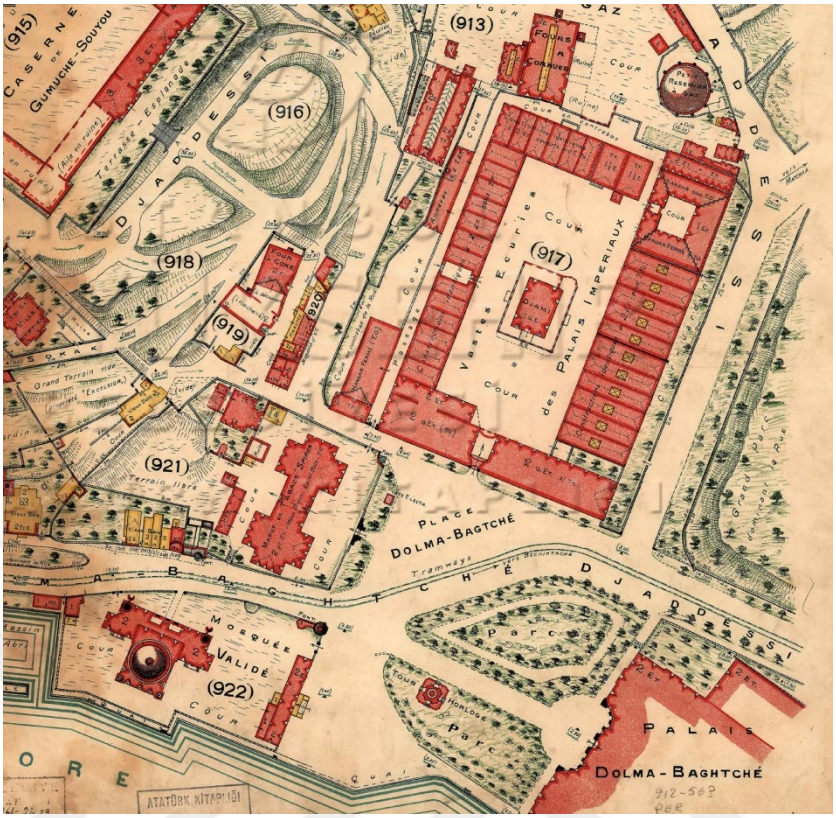
edilmiştir[164]. Avlunun ortasında 21x25 metrekarelik boyutlarda Raht Hazinesi bulunmaktaydı[165].

Sarayın bulunduğu meydana açılan yapının ana giriş kapısı üçgen bir alınlığa sahipti. Bu cephede bulunan pencereler dikdörtgen forma sahip olup etrafı sövelidir. Yapının yan cephelerinde ise beşik kemer formunda pencereler açılmış ve bazı bölümlerin alınlıklarında yarım daire formunda niş bulunurken bazılarında bu yere cam konulmuştur.

Avlunun ortasında bulunan ve değerli eşyaların muhafaza edildiği Raht Hazinesi olarak isimlendirilen yapı dikdörtgen bir plana sahip olup, etrafı silmeyle süslenmiş beşik kemerli demir kapıdan yapıya giriş sağlanmaktadır. Yıldız Albümü'ndeki bir fotoğraftan, bu yapının etrafının alçak bir bahçe duvarıyla çevrilmiş olduğu ve hemen önünde bir çeşmenin bulunduğu görülmektedir[166].

Dolmabahçe Sarayı'nın inşaatı sırasında yakınında bulunan tüfenkhane binasının, saraya ait olan at ve arabaların konulduğu ahıra dönüştürüldüğü düşünülen yapı Cumhuriyet sonrasında inşa amacına uygunluk göstererek hayvan hastanesi olarak kullanılmıştır. İstanbul'u imar etmek amacıyla yapılan çalışmalarda Osmanlı Dönemi'nde stad olarak kullanılan Taksim Topçu Kışlası'nın yıkılıp parka dönüştürülmesinin ardından insanların sportif faaliyetlerini gerçekleştirebileceği bir alana ihtiyaç duyulmuştur. Bu alan için Henri Prost farklı bir yer önerse de yöneticiler tarafından Dolmabahçe Sarayı'nın yakınında inşa edilmesi için ısrarcı olunmuş ve Gazhane'nin yanında bulunan Istabl-ı Amire binası inşa edilecek stad için uygun bulunmuştur. Stadyum için farklı bir yer arayışında bulunulmuş olsaydı, sarayın atları için inşa edilen yapının hayvan hastanesi olarak kullanılmaya devam etmesi günümüz için çok büyük kazanç olurdu.

[164] Öner, "Dolmabahçe Saray Kompleksini Oluşturan Yapıların Değerlendirilmesinde Yeni Bulgular", s. 127.
[165] Göncü, Dolmabahçe Sarayı'nın İnşa Süreci, Mekân ve Teşkilatı", s. 180.
[166] Yıldız Albümü, 90547-0007.

Harita 8: Istabl-ı Amire'nin harita üzerindeki konumu (Pervititch Haritası)

Fotoğraf 26: Istabl-ı Amire'nin havadan görünüşü (Salt Galata)

Fotoğraf 27: Istabl-ı Amire'nin avlusunda bulunan Raht Hazinesi (Yıldız Albümü)

3.12. Dolmabahçe Saray Tiyatrosu

Katalog No: 12

Harita: 9

Plan ve Çizimler: -/ 4

Fotoğraflar: 28-31

Yer: Dolmabahçe Meydanı'nda Bezm-i Âlem Valide Sultan Camii ile Istabl-ı Amire arasında

İnşa Tarihi - Yıkılma Tarihi: 1859 – 1937

Banisi: Sultan Abdülmecid

Mimarı: Bilinmiyor

İnceleme Tarihi: Temmuz, 2020

Dolmabahçe Meydanı'nda Bezm-i Âlem Valide Sultan Camii'nin karşısında inşa edilen yapı, bünyesinde bulunduğu sarayın ismi ile Dolmabahçe Saray Tiyatrosu adıyla anılmaktadır.

Sultan Abdülmecid Dönemi'nde Dolmabahçe Sarayı ile beraber inşa edilen tiyatronun keşfi, T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi'ndeki belgeye göre 1849 (h. 1265) yılında yapılmış[167] ve 1851 (h. 1267) yılında inşaatına devam edilen yapının[168] açılışı 1859 yılında gerçekleşmiştir[169]. Tiyatro binasının mimarının; Tuğlacı, Nikoğos Balyan olduğunu ifade ederken[170]; Cezar, Diéterle ve Hammond[171]; Denel, Barborini[172] olduğunu söylemektedirler. Can ise; isimleri zikredilen bu sanatçıların tiyatro binasının inşası sırasında emek vermiş olabileceklerini ifade edip; arşivlerde projeleri bulunan Fossati'nin tasarımından hareketle yüklenicinin Nikoğos Balyan, uygulayıcının

[167] DA, MVL 75/40.
[168] DA, A.}DVN. 67/58. DA. A.}MKT.UM.. 68/28.
[169] Öner, "Dolmabahçe Saray Kompleksini Oluşturan Yapıların Değerlendirilmesinde Yeni Bulgular", s. 123.
[170] Tuğlacı, *Osmanlı Mimarlığında Batılılaşma Dönemi ve Balyan Ailesi*, s. 185.
[171] Mustafa Cezar, *XIX. Yüzyıl Beyoğlusu*, (İstanbul: Ak Yayınları, 1991), s. 325.
[172] Serim Denel, *Batılılaşma Sürecinde İstanbul'da Tasarım ve Dış Mekânlarda Değişim ve Nedenleri*, (Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi, 1982), s. 40.

Barborini ve dekoratörlerin Diéterle ve Hammond olabileceğini ifade etmektedir[173]. Umur ise; tiyatro binasının Diéterle ve Hammond'un hazırladığı proje doğrultusunda inşa edildiğini ve iç dekorasyonunun Séchan tarafından yapıldığını aktarmaktadır[174]. Ayrıca Umur, bir makalesinde, DA'da bulunan belgeden hareketle, Séchan'ın ortaya koyduğunu çalışmanın beğenilmesinden ötürü kendisine dördüncü dereceden bir kıt'a nişan verildiğini ifade etmektedir[175].

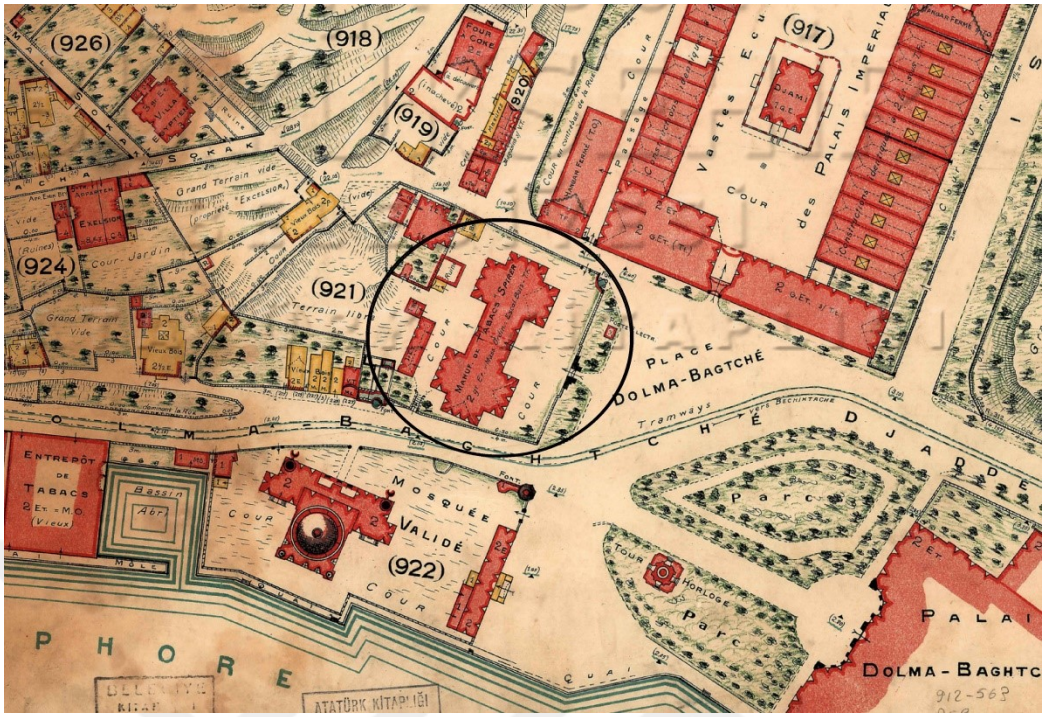
1859 yılında açılışı gerçekleşen tiyatro binasının içerisindeki faaliyetler Sultan Abdülaziz Dönemi'nde düzensiz olarak devam etmekle beraber 1863 yılına kadar sürmüş[176], bu tarihlerde Kıbrıslı Mehmed Paşa'nın sadrazamlığı sırasında saray bütçesinde bir takım tasarruflar yapılmak istenmiş ve saray tiyatrosu kapatılarak buradaki sanatkârlardan bir kısmının asker yapılıp bir kısmının da açığa alınması sağlanmıştır[177]. İç kısmının yanmasının ardından, alınan bir kararla Istabl-ı Amire'nin ek binası olarak kullanılmasına karar verilmiş ve "Tiyatro Tavilası" ismiyle anılmıştır[178]. 1917 yılında Rusya'da gerçekleşen devrimden kaçarak İstanbul'a göç edenler tarafından bir müddet kullanılan bina, Cumhuriyet'in ilanından sonra tütün deposu olarak kullanılmış ve 1937 yılında Taksim-Dolmabahçe arasındaki yolun genişletilmesi sırasında da yıkılmıştır[179].

Kâgir olarak inşa edilen yapının etrafı meyilli bir alanda bulunmasından ötürü kademeli olarak yükseltilmiş bir duvarla çevrilidir ve avluya girişi sağlayan üç kapısı bulunmaktadır; biri Bezm-i Âlem Valide Sultan Camii'nin karşısında, diğeri Istanbl-ı âmire binası cihetinde ve ana kapısı ise Dolmabahçe Sarayı'nın girişinin bulunduğu meydandadır. Saray cihetine bakan kapı, çift sütun ile hareketlendirilmiş ve yarım daire kemere sahip olup üzerinde Osmanlı armasınında bulunduğu anıtsal bir görüntüye sahiptir.

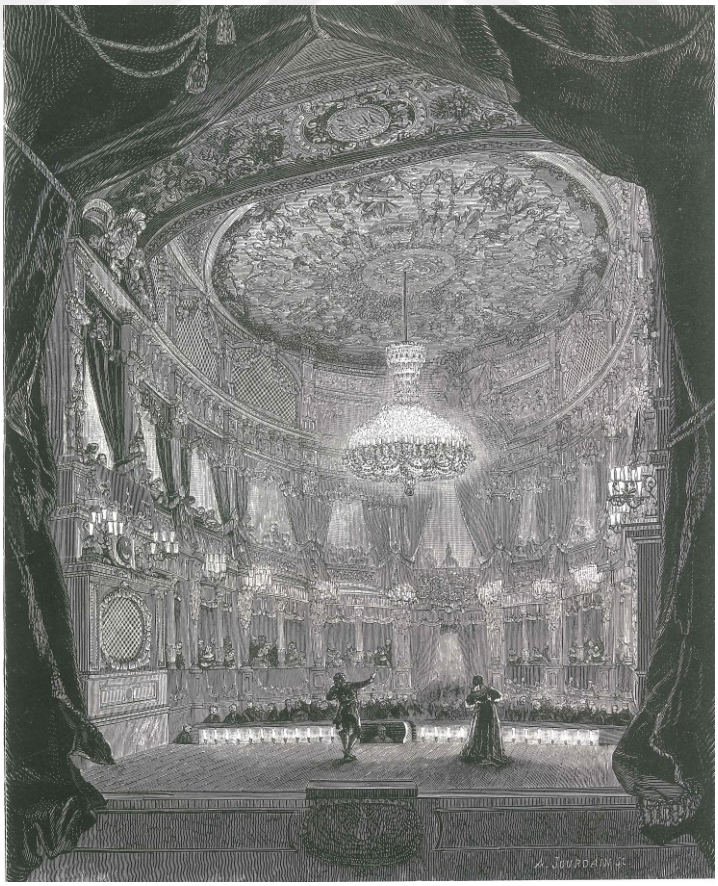
[173] Cengiz Can, "İstanbul'da 19. Yüzyıl Batılı ve Levanten Mimarların Yapıları ve Koruma Sorunları", (doktora tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi FBE, 1993), s. 156.
[174] Süha Umur, "Dolmabahçe Sarayı Tiyatrosu", *DBİA*, (İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı, 1994), III, s. 96.
[175] Süha Umur, "Abdülmecit, Opera ve Dolmabahçe Saray Tiyatrosu", *Milli Saraylar Dergisi*, 12, (2014), s. 186.
[176] Refik Ahmet Sevengil, *Türk Tiyatrosu Tarihi*, (İstanbul: Alfa Basım Yayım, 2014), s. 142.
[177] Haluk Y. Şehsuvaroğlu, "Dolmabağçe Tiyatrosu", *İA*, (İstanbul: Koçu Yayınları, 1968), IX, s. 4681.
[178] Göncü, "Dolmabahçe Sarayı'nın İnşa Süreci, Mekân ve Teşkilatı", s. 181.
[179] Öner, "Dolmabahçe Saray Kompleksini Oluşturan Yapıların Değerlendirilmesinde Yeni Bulgular", s. 125.

Neoklasik üslupta inşa edilen yapı iki katlı olup bir de bodrum katına sahiptir. Binanın alt katında yarım daire kemerli pencerler yer alırken üst katında dikdörtgen formda pencereler yer almaktadır. Alt kattaki pencerelerin kemer kısımları ile binanın köşe kısımlarına taşlarla yerleştirilmiş ve iki kat arasına silme çekilerek cepheye hareketli bir görüntü kazandırılmıştır. Kırma çatı ile örtülü olan yapının dışarıya taşan cepheleri üçken alınlıklarla son bulmuştur.

Sultan Abdülaziz'in Dolmabahçe Sarayı ile birlikte inşa ettirdiği tiyatro, ilk saray tiyatrosu olması hasebiyle önem taşımakta idi. Kısa süreli faaliyet gösterdikten sonra kapatılan yapı, yanmasının ardından atıl kalmış ve Dolmabahçe yol çalışmaları sırasında yok edilmiştir.

Harita 9:Dolmabahçe Saray Tiyatrosu'nun harita üzerindeki konumu (Pervititch Haritası)

Çizim 4: Dolmabahçe Saray Tiyatrosu'nun iç görüntüsü (Tuğlacı)

Fotoğraf 28: Dolmabahçe Saray Tiyatrosu (Eski İstanbul)

Fotoğraf 29: Dolmabahçe Saray Tiyarosu'nun tepeden görüntüsü (Eski İstanbul)

Fotoğraf 30: Dolmabahçe Saray Tiyatrosu'nun farklı bir açıdan görüntüsü (Eski İstanbul)

Fotoğraf 31: Dolmabahçe Saray Tiyatrosu'nun harap hali (Eski İstanbul)

3.13. Mehmed Emin Ağa Sebili

Katalog No: 13

Harita: 10

Plan ve Çizimler: -

Fotoğraflar: 32-34

Yer: Meclis-i Mebusan Caddesi üzerinde Bezm-i Âlem Valide Sultan Camii karşısında

İnşa Tarihi - Yıkılma Tarihi: 1741/42 (h. 1154) – 1957

Banisi: Sipahiler Ağası Mehmed Emin Ağa

Mimarı: Bilinmiyor

İnceleme Tarihi: Temmuz, 2020

Meclis-i Mebusan Caddesi üzerinde, Bezm-i Âlem Camii karşısında yer almaktadır. Kaynaklarda banisinin atıfla; Emin Ağa Sebili[180], Mehmed Emin Ağa Sebili[181] ve Sipahiler Ağası Emin Ağa Sebili[182] adlarıyla geçmektedir.

Sultan I. Mahmud dönemi sipahi ağalarından Mehmed Emin Ağa tarafından 1741/42 (h. 1154) yılında inşa ettirilen yapı; sebil, çeşme, hazire, mektep ve dükkândan mürekkep küçük bir külliyedir. 1937 yılında, II. Türk Tarih Kongresi'nin Dolmabahçe Sarayı'nda toplanması vesilesiyle tamir edilen[183] külliye ömrünü 1957 yılına kadar devam ettirebilmiştir. Meclis-i Mebusan Caddesi ile Dolmabahçe Gazhane Caddesi'ni bağlayan kavşak varyantı için yerinden sökülen yapı topluluğundan sebil ile müştemilatı, 1964 yılında biraz daha geriye çekilerek yeniden inşa edilirken mektep,

[180] Ünsal, "İstanbul'un İmarı ve Eski Eser Kaybı", s. 57. Yılmaz Önge, *Türk Mimarisinde Selçuklu ve Osmanlı Dönemlerinde Su Yapıları*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1997), s. 73.
[181] İzzet Kumbaracılar, *İstanbul Sebilleri*, (İstanbul: Devlet Basımevi, 1938), s. 39. Doğan Kuban, *Türk Barok Mimarisi Hakkında Bir Deneme*, (İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, 1954), s. 105. Yüngül, *Taksim Suyu Tesisleri*, s. 48. Ömer Faruk Şerifoğlu, *Su Güzeli İstanbul Sebilleri*, (İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Dair Başkanlığı Yayınları, 1995), s. 150. Betül Bakır, *Mimaride Rönesans ve Barok: Osmanlı Başkenti İstanbul'da Etkileri*, (İstanbul: Nobel Yayın Dağıtım, 2003), s. 70. Nejdet Ertuğ (ed.), *İstanbul Tarihi Çeşmeler Külliyatı II*, (İstanbul: İstanbul Su ve Kanalizasyon İdaresi, 2006), s. 102. Aktürk, "İstanbul Beşiktaş-Karaköy Aksında 1950'li Yıllarda İmar Çalşmları Nedeniyle Yıkılan ve Yeniden Yapılan Kültür Varlıkları", s. 345.
[182] Fazıl İsmail Ayanoğlu, "Vakıflar İdaresince Tanzim Ettirilen Tarihi Makbereler", *Vakıflar Dergisi*, 2, (1942), s. 401.
[183] Önge, *Türk Mimarisinde Selçuklu ve Osmanlı Dönemlerinde Su Yapıları*, s. 75.

dükkân ve çeşmenin yalak bölümü ise yok olup gitmiştir[184]. Sebil, 1968 yılında kahve, çay ve soğuk içecekler satmak şartıyla kiraya verilmiştir[185].

Mehmed Emin Ağa Sebili; mektep, dükkân, hazire, çeşme ve yalaktan oluşmaktadır. Mektep almaşık duvar örgüsüyle fevkanî olarak inşa edilmiş olup alt katında dükkân bulunmaktadır. Külliyenin diğer unsurları ise bir bütün olup mermerden inşa edilmiştir[186] ve mektep binasının bitişiğinde yer almaktadırlar.

Sebil merkezde olup, beş dilimli formuyla cephenin dışına taşarken, içeride dikdörtgen bir alana sahiptir. Sebilin sağında ve solunda aynı forma ve süsleme detaylarına sahip olan çeşme ve kapı bulunmaktadır. Kapının solunda üç bölümden oluşan hâcât penceresi yer alırken çeşmenin sağında ise yalak bulunmaktadır.

Alçak bir duvar şeklinde olan sebilin tezgâhında; yüksek kaidelerin üzerine denk gelen, eşit aralıklarla yerleştirilmiş, korent başlıklı altı sütun bulunmaktadır. Sütunlar; açık C kıvrımlarına sahip, dilimli kemerlerle birbirine bağlanmıştır. Bu kemer formu hazirenin kapı ve pencereleri ile çeşmede de kullanılmıştır. Sebilin dikdörtgen şebekeleri pirinçten olup, kemerin altına denk gelen kısımlara da; kıvrımlı dallardan, yaprak ve çiçeklerden oluşan bitkisel motifli pirinç şebekeler yerleştirilmiştir[187]. Sebil pencerelerinin üzerinde, sütun kaidelerinin yüksekliği kadar bir alan bulunmaktadır. Sütunların devamı niteliğinde olan bölümde, daire kemerlerle birbirine bağlanmış olan sütunlar süsleme amaçlı yerleştirilmiştir. Kemerlerin üzerine tekabül eden kısımlarda ise S-C kıvrımlarına sahip içleri boş çerçevelerin altında ve üstünde, Şakir'e ait kaside[188], ikişer beyitler halinde celî talik hattıyla yazılmıştır. Kitabenin metni şu şekildedir[189]:

Cenâb-ı sâhib-i hayrat Emîn Mehmed Ağâ
Kim oldur elsinede bezl-i cûd ile meşhur

[184] Ünsal, "İstanbul'un İmarı ve Eski Eser Kaybı", s. 57.
[185] Önge, *Türk Mimarisinde Selçuklu ve Osmanlı Dönemlerinde Su Yapıları*, s. 75.
[186] Sebilin inşaatı sırasında gerekli olan mermerlerin tamamının Marmara'dan getirilemeyip, Kapudağı'ndan bir miktar mermer getirilmesi için Yorgi adında bir şahıs görevlendirilmiştir. Bk. Ahmet Refik, *Hicri On İkinci Asırda İstanbul Hayatı*, (İstanbul: Enderun Kitabevi, 1988), s. 152.
[187] Bu şebekeler günümüzde mevcut değildir.
[188] Ayanoğlu, "Vakıflar İdaresince Tanzim Ettirilen Tarihi Makbereler", s. 401.
[189] Günümüzde kitabede eksiklikler olduğu gibi, yeniden inşası sırasında metinlerin yerlerinde de değişiklikler olmuştur. Yüngül'ün Taksin Suyu Tesisleri kitabında aktarmış olduğu metni buraya not etmeyi uygun gördük. Bkz: Yüngül, *Taksim Suyu Tesisleri*, s. 48.

Derûnu menba-ı âb-ı zülâl-i hayr ü hasân
Birûnu masdar-ı birr ü nevâl-i nâ-mahsûr
Ümîd-i ecr-ü rica-yı kabul ile Haktan
Bu âbı eyledi icrâya gûşiş-i mevfûr
Hulûs-i niyyet ü sıdk-i derûnu bâisdir
Yerinde böyle bir âlî eser ola manzûr
Tevessül etti rıza-yı Hüda-yı hemcûne
Sebîli yaptı edip bezl-i vüs'at-i makdûr
Sebîl-i pâkinin âb-ı hayât.....
.....
Atâşı eyledi irvâ sebîl ü çeşme-i pâki
Anî da iki cihanda Hüdâ ide mesrûr
Ümîd-i sâdık odur hânedân-ıikbâlin
Zemân-ı haşre dek avn-ı İlâh eder ma'mûr
Edâ-yi hidmet-i târîhî beyt-i vâhid ile
Aceb mi Şâkir olursa bu vech ile mestûr
Sebîl-i pâki bu sûde binâ iden yâ Rab
Bi-hakk-ı câh-i Muhammed Emîn ola me'cûr
1154 (1741/42)

Mermer saçağa sahip olan sebilin üstü kubbe ile örtülü olup dıştan sekizgen kasnağın üzerine yerleştirilen kurşun bir külahla kaplıdır[190].

Birbirine simetrik olarak inşa edilmiş ve süsleme amaçlı yerleştirilen iki sütunun arasında bulunan çeşme ve kapının ayırt edici yanları kitabe metinleri ile s-c kıvrımına sahip nişin içerisinde birinde ayna taşının olması, diğerinde ise ahşap kapının yer almasıdır. Dikdörtgen formda koyu zeminin üzerine Besmele-i Şerif ile bir ayet-i kerimenin hâk edilmiş olduğu levhanın altında, içerisinde daire şeklinde kabartmalı madolyonun bulunduğu mermer kakmalı kare bir pano yer almaktadır. Koltuk kısmında rokoko motiflerinin yer aldığı kemer, korent başlıklı sütunçelerin üzerine yerleştirilmiş olup hemen üstünde celî talik hattı ile yazılmış bir kitabe yer almaktadır. Çeşmenin ayna taşında silmelerle oluşturulmuş s-c kıvrımlı kemer kabartması bulunmkata ve çeşmenin lülesi bir madalyonun ortasına yerleştirişerek, etrafına yapraklardan oluşan kıvrımlarla şemse formu hâk edilmiştir.

[190] Bu külahın, daha sonraki yıllara ait fotoğraflarda mermere dönüştüğü görülmektedir.

Çeşmenin üzerinde bulunan kitabelerin metinleri şu şekildedir:

Bismillahirrahmanirrahim
Ve mine'l-mâ'i külle şey'in hayy

Zâbit-i cünd-i sipâh tâif-i beyt-i İlah
Umde-i ashâb-ı câh ya'ni Mehmed Emin
Etdi yerinde eser nâil-i ecreyleyüb
Eyleye sa'yin Hüdâ hüsn-i kabûle karîn
Şâkirâ oku teşnegân su gibi târihini
Çeşme-i aynü'l-hayât yapdı Mehemmed Emin
1154 (1741/42)

Hazirenin giriş kapısı üzerinde yazılan kitabelerin metinleri şu şekildedir:

Bismillahirrahmanirrahim
Ve sakâhüm rabbühüm şerâben tahûrâ

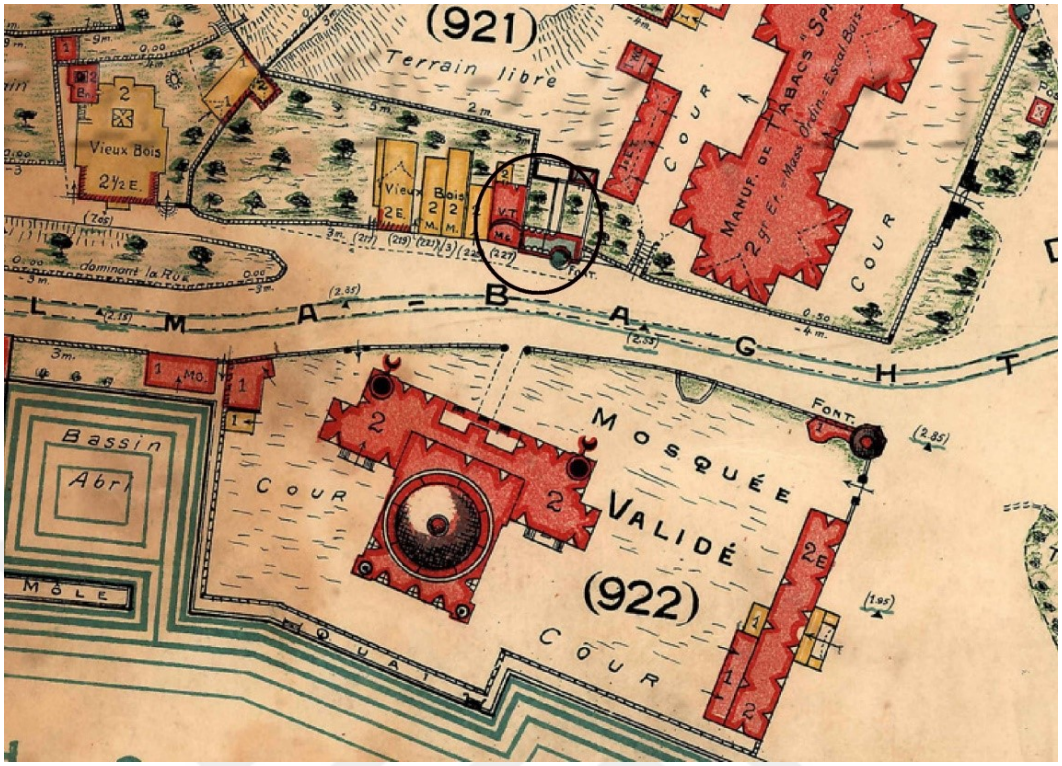
Kapu sana açıldı ey sebîl-i pâk ü bî-hemtâ
Attâşı sen de kıl âb-ı revân-efzâ ile irvâ
Bir içim suyun ammâ hakkı vardır olmayup münkir
Duâ-yı hayr bânisiyle olsun nûş iden gûyâ
Gel ey leb-teşnegân işte sebîl ve çeşmesâr işte
Hep ebnâ-i sebile âfiyetler nûş idün sıhhâ

Hazirenin önünde bulunan hâcât pencereleri de s-c kıvrımlı kemerlerden oluşmaktadır. Demir şebekelere sahip olan pencerenin üzerine celi sülüs hattıyla Aşere-i Mübeşşere'nin isimleri yazılmıştır.

Çeşmenin sağ tarafında bulunan yalağın yüzeyinde silmelerle sade başlıklara sahip sütunların üzerine yerleştirilmiş yarım daire formunda kermerler yapılmış ve ortada geniş üç adet kemerin her iki yanında birer adet dar kemer bulunmaktadır.

18. yy.'da Mehmed Emin Ağa tarafından bir bütün halinde inşa ettirilen ve mektep, dükkân, sebil, çeşme, hazire ve yalaktan oluşan yapı topluluğu 1957 yılında yapılan çalışmalar sırasında sökülerek mevcut konumunun biraz daha gerisinde hazire, sebil ve çeşme üçlüsü olarak yeniden inşa edilmiştir. Yapılar tasarlanırken bulunduğu konum ve yakınında bulunan binalar göz önünde bulundurulduğu için, eserler inşa edildiğinde o konum ve binalarla anlam kazanmaktadırlar. Eserlerin yerleri değiştiğinde

veya bünyelerinde bulunan unsurlardan biri çıkarıldığında anlamlarında da değişim olmaktadır. Mehmed Emin Ağa Sebili de bugünkü konumunda, anlam kazandığı yapılardan arındırılmış ve yanlışlıkla oraya konulmuş hissi vermektedir.

Harita 10: Mehmed Emin Ağa Sebili'nin harita üzerindeki konumu (Pervititch Haritası)

Fotoğraf 32: Mehmed Emin Ağa Sebili (Eski İstanbul)

Fotoğraf 33: Mehmed Emin Ağa Sebili'nin taşındıktan sonraki görüntüsü (Salt Galata)

Fotoğraf 34: Mehmed Emin Ağa Sebili'nin günümüzdeki görüntüsü (Raziye Aksu)

3.14. Dolmabahçe Mescidi

Katalog No: 14

Harita: 11

Plan ve Çizimler: -

Fotoğraflar: 35-37

Yer: Dolmabahçe Caddesi üzerinde, Dolmabahçe Camii karşısında,

İnşa Tarihi - Yıkılma Tarihi: 17. yüzyıl sonu – 1958

Banisi: Çakır Dede, Tersane emini Hüseyin Ağa

Mimarı: Bilinmiyor

İnceleme Tarihi: Mayıs, 2020

Dolmabahçe Camii karşısında Mehmed Emin Ağa Sebili ve Mektebi'nin yanında bulunan mescit, ilk banisine atıfla Çakır Dede Tekkesi ya da Karabâli Tekkesi isimleriyle de anılmıştır[191].

17. asrın başlarında Çakır Dede'nin inşa ettirdiği mescit, zaman içerisinde harap olmuş ve Sultan III. Ahmed devrinde tersane emini olan Hüseyin Ağa tarafından fevkanî olarak ihya edilerek içerisine minber konulmuştur[192]. Mescidin tekkeye dönüştürülmesi, 1715 (h. 1127) yılında Kasımpaşa Camii'nin cuma vaizi Şeyh Mustafa tarafından mescidin alt katının tevhidhane olarak düzenlenmesiyle gerçekleşmiştir[193]. Raif, zaman içerisinde harap olan bu tekkenin 1838-39 (1254) yılında Sultan Mahmud Han tarafından ihya edildiğini ifade etmektedir[194]. Tekke Sipahi Ağası Mehmed Emin Ağa tarafından yeniden inşa ettirildiği gibi II. Abdülhamid zamanında Ahmed Muhiyyiddin Efendi'nin şeyhliği sırasında da yenilenmiştir[195].

[191] Reşad Ekrem Koçu, "Dolmabahçe Tekkesi", *İA*, (İstanbul: Koçu Yayınları, 1968), IX, s. 4681.
[192] Öz, *İstanbul Camileri II*, s. 21. Koçu, "Dolmabahçe Tekkesi", s. 4681.
[193] Ayvansarayî, *Hadîkatü'l-Cevâmî II,* s. 88.
[194] Raif, *Mîrât-u İstanbul*, s. 324.
[195] Necdet İşli-İsmail Büyükseçgin, *Osmanlı Devri İstanbul Camileri III*, (İstanbul: Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu, 2017), s. 221.

Mescit, tekkeye dönüştürüldüğünde, Nakşibendiyye tarikatına bağlanmış ve cuma geceleri ve salı günleri zikir ve tehlil merasimleri yapılmıştır. Koçu'nun aktardığı kaynaklardan, tekkenin zaman içerisinde farklı tarikatlara da bağlandığı görülmektedir; Üsküdarlı Ahmed Münib Efendi'nin 1889-1890 (h. 1307) yılında Mecmua-i Tekâyâ'da tekkenin ayin gününün Çarşamba olduğu ve Celvetiyye'ye bağlı olduğu nakledilmekte, Terceman-ı Hakikat gazetesindeki kayıttan Kadiriyye'ye bağlandığı anlaşılmaktadır[196].

15 Tişrinisani 1935 tarihli Resmi Gazete'de yayınlanan kanun ile kadro dışı bırakılan mescit; ev haline getirilmiş ve kiraya verilmiştir. Özgün bir yapıya sahip olan bu mescidin 1958 yılında yol çalışması sırasında, ihya edilmesi koşuluyla yıkılmasına izin verilmiş ve bir daha inşa edilmemiştir[197].

İlk haliyle düzayak inşa edilen mescidin yanında Çakır Dede'nin mezarı bulunmakta idi[198]. İkinci inşasında fevkanî olarak yapılan mescidin alt katında Öz'ün bildirdiğine göre, ilk banisinin yani Çakır Dede'nin kabri bulunmaktaydı. Mescit, tekkeye dönüştürüldükten sonra bu kat, tevhidhane olarak da kullanılmıştır.

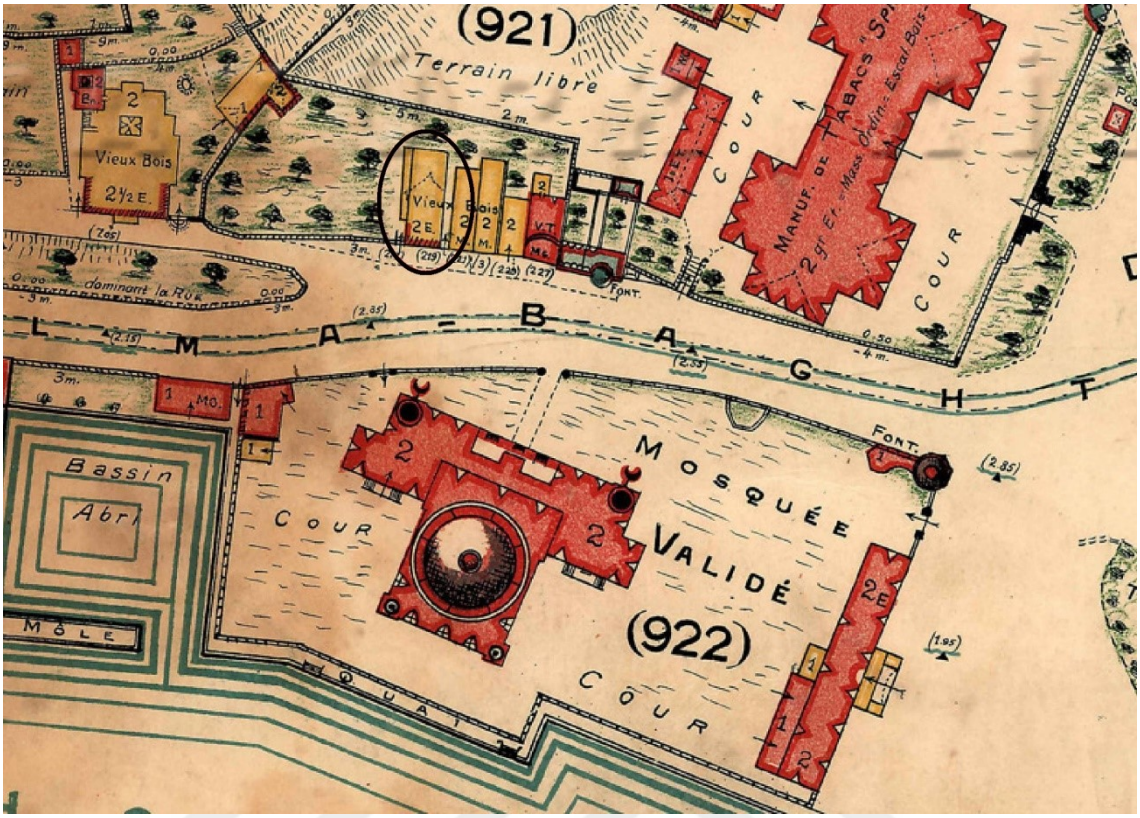
Dikdörtgen bir plana sahip olan mescit, dışarıdan bakıldığında iki katlı ahşap bir evi andırmaktadır. Binanın sağında ve solunda bahçeye girişi sağlayan iki ahşap kapı bulunmaktadır. 1940'lı yıllarda yapılan cadde düzenlemeleri nedeniyle, bu kapılar; yol seviyesinden yaklaşık bir insan boyu kadar yüksekte kalmıştır. Binanın önüne merdivenle çıkılan, betondan bir düzlük yapılmıştır.

Yapının caddeye bakan cephesinin alt katında; yuvarlak kemerli, ince uzun, üzerinde demir parmaklıkları olan üç pencere bulunmaktadır. Üst katta cephenin tamamına ise boydan boya dikdörtgen pencereler yerleştirilmiştir. Ahşap yapıda çatıya geçiş eliböğründelerle sağlanmıştır.

17. yy.'da inşa edilen ve zaman içerisinde tahrip olup farklı tadilatlar geçiren mescit, Cumhuriyet sonrasında kadro dışı bırakılarak eve dönüştürülmüş olmasına rağmen 1950'li yıllara kadar ulaşabilmeyi başarmıştır. Ahşap olarak inşa edilen mescit;

[196] Koçu, "Dolmabahçe Tekkesi", s. 4681.
[197] Öz, *İstanbul Camileri II*, s. 21.
[198] Ayvansarayî, *Hadîkatü'l-Cevâmî II*, s. 88.

özgün bir yapıya sahipti ve yanında bulunan Mehmed Emin Ağa Sebili ve Mektebi ile bir manzume oluşturmaktadır. Yol çalışmaları nedeniyle yerinden söküldüğünde Mehmed Emin Ağa Sebili gibi geriye alınarak yeniden inşa edilebilirdi.

Harita 11: Mehmed Emin Ağa Sebili'nin harita üzerindeki konumu (Pervititch Haritası)

Fotoğraf 35: Mehmed Emin Ağa Sebili ve Mektebi'nin hemen yanındaki Dolmabahçe Mescidi (Salt Galata)

Fotoğraf 36: Dolmabahçe Mescidi'nin, 1940'lı yıllardaki yol çalışmalarından sonraki görüntüsü (İşli)

Fotoğraf 37: Dolmabahçe Mescidi'nin farklı bir açıdan görüntüsü (Mimarlık Dergisi)

3.15. Sadeddin Efendi Çeşmesi

Katalog No: 15

Harita: 12

Plan ve Çizimler: -

Fotoğraflar: 38-39

Yer: Kabataş seddi merdivenlerinin alt başında

İnşa Tarihi - Yıkılma Tarihi: 1629 (h. 1039) – 1957

Banisi: Sadeddin Efendi

Mimarı: Bilinmiyor

İnceleme Tarihi: Mart, 2020

Dolmabahçe yakınında, Kabataş seddinin altında, merdivenlerin hemen başında yer alan çeşme, Osmanlı coğrafyasında pek çok şehirde müftülük yapan[199] Sadeddin Efendi tarafından 1629 (h. 1039) yılında inşa edilmiştir[200]. 1957 yılında, set üzerinde bulunan diğer çeşmeler kaldırılırken, bu çeşme istinat duvarının içine gömülü kalmıştır[201].

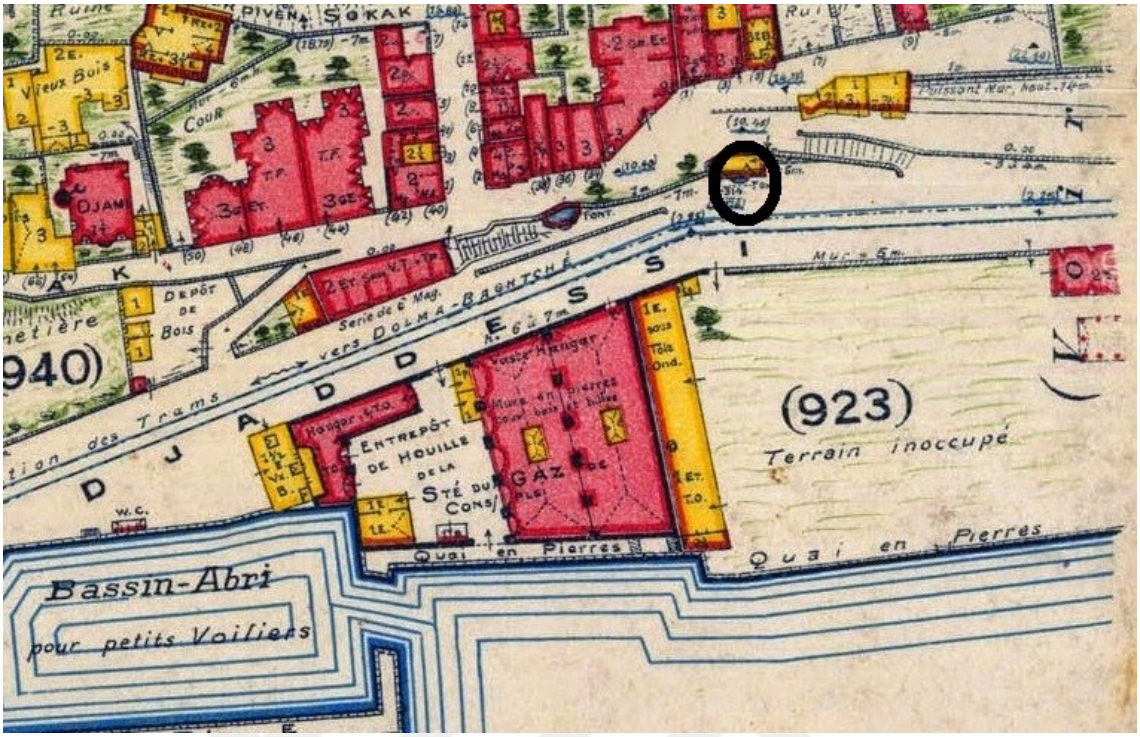
Kesme taştan, klasik üslupta inşa edilen çeşme, hafif dışarıya taşkın bir duvar çeşmesidir. Çeşme nişini oluşturan kemer, beşik kemer formundadır ve kemer taşlarının alt kenarları yarım daire şeklinde yontulmuştur. Tanışık, ayna taşının üzerinde yer alan kitabenin, Arapça kıta şair Şamizade Sadi Mehmet Efendi'ye ait olduğunu ifade edip tarih beytini şöyle aktarmaktadır[202]:

Binâ-i hayrü's-sadi

Kemer alınlığının üst kısmına yatay silmeler çekilmiş olan çeşme mukarnaslı çatı çıkıntısıyla tamamlanmıştır.

[199] Semavi Eyice, *Eski İstanbul'dan Notlar*, 2. Basım, (İstanbul: Küre Yayınları, 2009), s. 161.
[200] Tanışık, *İstanbul Çeşmeleri II*, s. 21.
[201] Ünsal, "İstanbul'un İmarı ve Eski Eser Kaybı" s. 55. Eyice, *Eski İstanbul'dan Notlar,* s. 162.
[202] Tanışık, *İstanbul Çeşmeleri II*, s. 21.

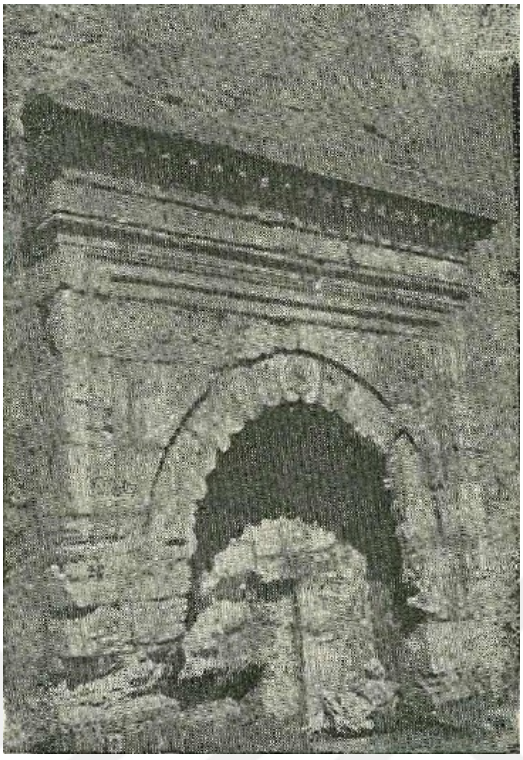
Kabataş'ta bulunan set duvarlarının estetik görünmesini sağlayan üç çeşmeden biri olan Sadeddin Efendi Çeşmesi 17. yy.'da inşa ettirilmiştir. 1957 yılında yapılan yol çalışmalarında aynı yerde inşa edilen duvarın üzerinde yeniden kurulması mümkünken inşa edilen duvarın içerisine gömmek tercih edilmiştir.

Harita 12: Saadeddin Efendi Çeşmesi'nin harita üzerindeki konumu

Fotoğraf 38: Sadeddin Efendi Çeşmesi'nin duvar üzerindeki görüntüsü (Eski İstanbul)

Fotoğraf 39:Saadettin Efendi Çeşmesi (Tanışık)

3.16. Esad Mehmed Efendi Çeşmesi

Katalog No: 16

Harita: 13

Plan ve Çizimler: -

Fotoğraflar: 40-41

Yer: Kabataş Seddi altında

İnşa Tarihi - Yıkılma Tarihi: 1613 (h. 1022) – 1957

Banisi: Esad Mehmed Efendi

Mimarı: Bilinmiyor

İnceleme Tarihi: Mart, 2020

Kabataş Seddi'nin altında inşa edilmiş olan çeşme, 1613 (h. 1022) tarihinde Esad Mehmed Efendi tarafından yaptırılmıştır[203]. İkinci kitabesinden anlaşıldığı üzere 1797 (h. 1212) yılında Sultan III. Selim (ö. 1808) tarafından tamir ettirilmiştir[204]. Yol çalışmaları nedeniyle teknesi toprağa gömülmüş olan çeşme, 1957 yılında yol çalışmaları sırasında Sadeddin Efendi çeşmesi gibi duvarın içerisinde bırakılmıştır[205].

Büyük bir haznenin önünde yer alan çeşmenin üzerinde ahşap bir oda bulunmaktadır. Çeşme klasik üslupta olup tek kemerli olarak kesme taştan inşa edilmiştir. Eyice, Osmanlı Türk mimarisinde bu formda inşa edilen duvar çeşmeleri arasında, Esad Mehmed Efendi Çeşmesi kadar büyük bir çeşmenin olmadığını ifade etmektedir[206].

Celî sülüs hattıyla Arapça olarak yazılan çeşme kitabesi, ayna taşının üzerinde yer almaktadır[207]. Kitabenin metni şu şekildedir[208]:

[203] Tanışık, *İstanbul Çeşmeleri II*, s. 14.
[204] Affan Egemen, *İstanbul'un Çeşme ve Sebilleri*, (İstanbul: Arıtan Yayınevi, 1993), s. 272.
[205] Eyice, *Eski İstanbul'dan Notlar,* s. 161.
[206] Eyice, *Eski İstanbul'dan Notlar,* s. 160.
[207] Tanışık, *İstanbul Çeşmeleri II*, s. 16.

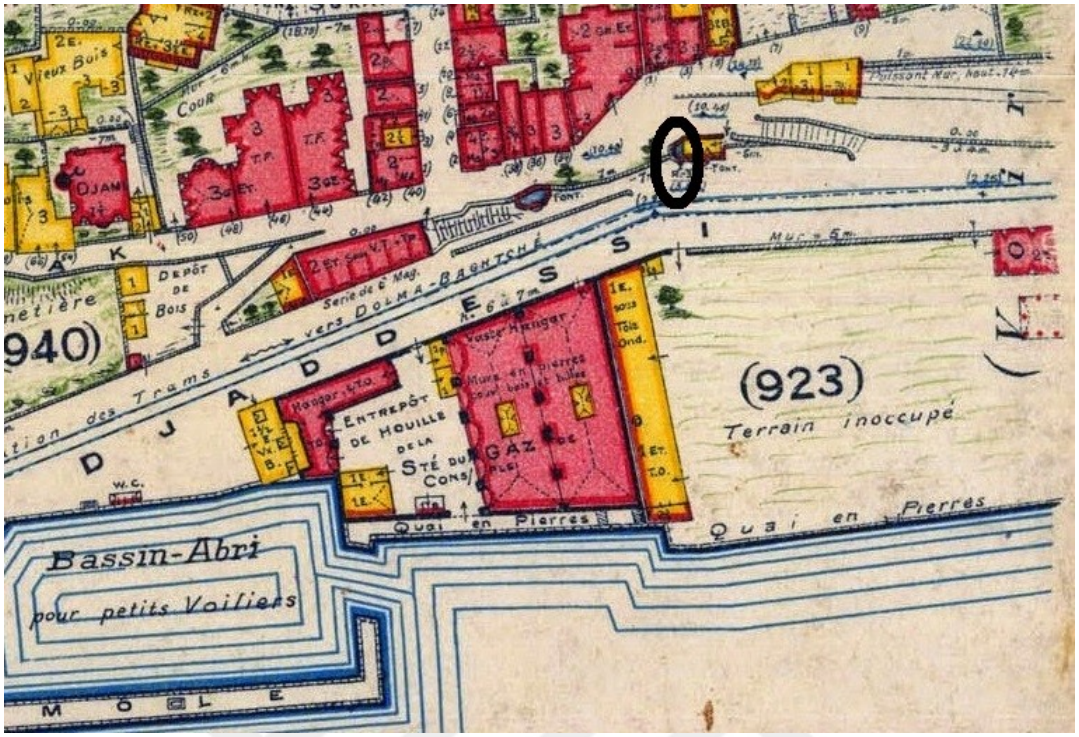
E'l-hamdü li'l-lahi'l-lezî
Lâ yu'bed Rabben gayruhu
Sümme's-salatü ve's-selam
Ale'l-muallâ sirrahû
Ve hüve'l-habîbü'l-Muhammed
Fahrü'l-enâm ve hayruhû
Kâle ibn Sa'd b. Es'adün
Bi'l-hayri beddi'l-dayrahû
Ecrayte maen sâfiyen
E'l-himmetü fî tarîhihi
Mâün li-es'ad hayrahu
1022

İkinci kitabenin metni ise şöyledir:

"Şevketlü kerametlü Efendimiz hazretlerinin taraf-ı hümayunlarından işbu çeşme tamir ve devletlü Mihrişah Valide Sultan-ı aliyyetü'ş-şan Efendimiz hazretlerinin livech'u-llah-i kerim bina buyruldukları bend-i kebirlerinden yarım masura mâ-i leziz ihsaniyle ihyasına muvaffak buyrulmuştur."

Kabataş Seddi üzerinde ilk inşa edilen çeşme olan Esad Mehmed Çeşmesi, klasik formdaki en büyük çeşme olup 1613 yılında inşa edilmişti. Kabataş-Dolmabahçe güzergâhında yapılan yol çalışmaları nedeniyle teknesi ile toprağa gömülmesine rağmen ihtişamıyla 1950'li yıllara ulaşmıştı. Korunması yönünde çalışmalar yapılabilecekken değeri hiçe sayılarak duvarın içerisine gömülmüştür.

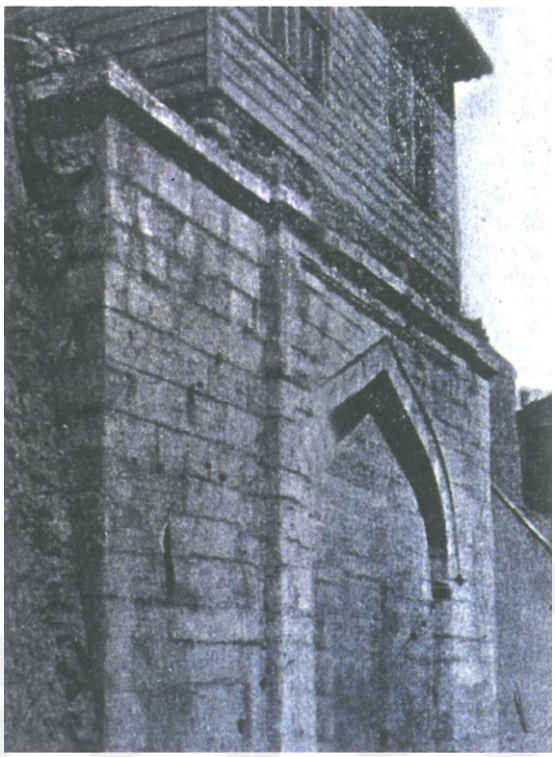
[208] Görsellerine ulaşılamayan kitabenin metinleri, Egemen'in kitabından alınmıştır. Egemen, *İstanbul'un Çeşme ve Sebilleri*, s. 269, 272.

Harita 13: Esad Mehmed Efendi Çeşmesi'nin harita üzerindeki konumu (Pervititch Haritası)

Fotoğraf 40: Kabataş Seddi üzerinde bulunan Esad Mehmed Efendi Çeşmesi (Eski İstanbul)

Fotoğraf 41: Esad Mehmed Efendi Çeşmesi (Eyice)

3.17. Silahdar Yahya Efendi Çeşmesi

Katalog No: 17

Harita: 14

Plan ve Çizimler: -

Fotoğraflar: 42-45

Yer: Kabataş Seddi üstünde

İnşa Tarihi - Yıkılma Tarihi: 1788/89 (h. 1203) – 1957

Banisi: Silahdar Yahya Efendi

Mimarı: Bilinmiyor

İnceleme Tarihi: Mayıs, 2020

Kabataş'ta Meclis-i Mebusan Caddesi üzerinde bulunan seddin üstünde yer alan çeşme, Sultan I. Abdülhamid'in silahdarlarından olan Yahya Efendi tarafından 1788 (h. 1203) tarihinde inşa edilmiştir[209]. 1955-1960 yılları arasında yapılan yol çalışmaları nedeniyle Feriköy Sular İdaresi deposuna kaldırılan[210] çeşme, 1993 yılında Kabataş'taki set duvarına yeniden inşa edilmiştir[211].

Mermerden, Barok üslupta inşa edilen çeşme, yarım altıgen formunda duvara yerleştirilmiş, üç yüzü olan bir duvar çeşmesidir. Ön yüzeyinde üç, yan yüzeylerinde birer olmak üzere toplam beş bölüme sahip olan yapının sadece üç bölümünde çeşme lülesi bulunmaktadır ve aralarında kalan bölümler süsleme amaçlıdır. Her bir bölümün arasında yüksek kaidelere oturtulmuş yarım sütunçeler ile sütun başlıklarının üzerine yerleştirilen konsollar bulunmaktadır.

Beşik kemerli nişin içerisine yerleştirilen ayna taşı, çeşme lülesinin etrafındaki barok süslemelerle tezyin edilmiş ve büyük bir çiçek motifiyle son bulan çerçevenin içine alınmıştır. Kemerin koltuk kısmına kabartmalı olarak geometrik şekiller

[209] Tanışık, *İstanbul Çeşmeleri II*, s,142.
[210] Ünsal, "İstanbul'un İmarı ve Eski Eser Kaybı", s. 7.
[211] Aktürk, "İstanbul Beşiktaş-Karaköy Aksında 1950'li Yıllarda İmar Çalışmaları Nedeniyle Yıkılan ve Yeniden Yapılan Kültür Varlıkları", s. 345.

yerleştirilmiştir. Ana çeşmenin her iki yanında bulunan nişler ise yine beşik kemerlidir ve sadece kemerin yuvarlak kısmına yerleştirilen midye formuyla süslenen nişler sade bir yapıya sahiptir. Yan yüzeylerde bulunan çeşmeler, basık kemerli olup içerisine içbükey ayna taşı yerleştirilmiştir. Kemer nişinin etrafı kıvrımlı bordürle çevrelenmiştir[212].

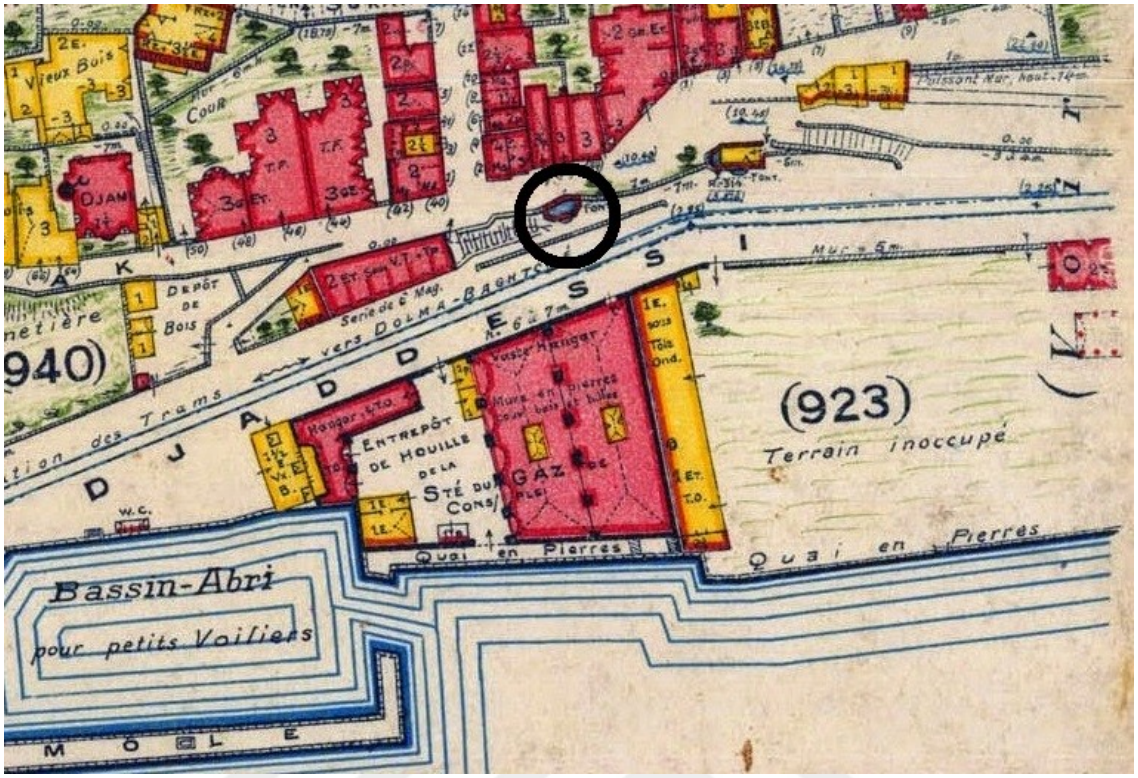
Çeşme kemerlerinin üzerindeki silmelerle kuşak bölümüne geçilmektedir. Çeşme lülelerinin bulunduğu bölümlerin üzerinde çeşme kitabesi bulunurken, ara bölümlerde daire şeklinde içleri boş madalyon bulunmaktadır. Celî sülüs hattıyla yazılmış on altı beyitten oluşan metin Edip Mehmed Efendi'ye ait olup kitabenin metni şu şekildedir[213]:

Padişâh-ı dîn-ü devlet hazret-i Abdülhamid
Taht ü baht ü şevketin Sultan-ı sâhib-efseri
Ser-be-ser sîrab-ı âb-ı cû-yi cûdu kâinat
Ser-be-ser doldurdu sıyt-ı adli ile kişveri
Gâlib olsun düşmen-i dîn-i mübîne dâima
Görmesin feyz-ü felâh anın adû-yı kemteri
Hak muzaffer eyleye dâim livâ-yi şevketin
Nâsırı Allah ola tevfîk-i Bâri yâveri
Eyliye evlâd-ü ensâb-ı kiramın haşre dek
Zâtı-...veş Mevlâ bu dîn-ü devletin...
Hem silâhdârı anın Yahya Efendi muhterem
Sâye-i lütfunda oldu nîce hayrın mazharı
Hep duâ-i nâsı celb etmekte Şâh-ı âleme
Hep Vücûh-i bire sarfetmekte tab'-ı enveri
Sevk edip ez-cümle hasbî bu muallâ çeşmeyi
Defteri-i a'mâl-i hayre virdi zîb-ü zîveri
Dil-küşâ bir tarh-ı nev-zîba-edâdır hak bu kim
Pür tarap eyler görünce resm-ü tarz-ı dilleri
Bir kafesle mürg-i hoş-endâma benzer gûyiya
Cânib-i deryaya açmış şevk ile bâl-ü peri
Teşneler içtikçe âbından cenâb-ı Müsteân
İde şâd ervâh-ı sıbt-ı Hazret-i Peygamberi

[212] Barışta, yan yüzeylerde bulunan bu çeşmelerin süslemeleriyle ilgili; sağ taraftaki çeşmenin, ince uzun kaideli vazodan çıkan sarmaşıkla bezendiğini; sol taraftakinin ise, değişik yönlere bakan gül, gonca, yıldız gibi çiçek dallarıyla bezendiğini ifade etmektedir. Örcün Barışta, "Silahdar Yahya Efendi", *DBİA*, (İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Kurumu, 1994), VI, s. 553.
[213] Tanışık, *İstanbul Çeşmeleri II*, s. 142.

Yaz Edîbâ şevk ile târîh-i tâmın sen dahi
Menba'-ı sâf-ı musaffadır içen gelsin beri
1203 (1788/89)

18. yy.'da Silahdar Yahya Efendi tarafından Kabataş Seddi üzerinde inşa edilen mermer çeşme yol çalışmaları nedeniyle 1957 yılında yerinden sökülmüştür. Yakınında bulunan Esad Mehmed Efendi ve Saadeddin Efendi Çeşmelerine göre şanslı olan çeşme bir süre depoda tutulduktan sonra eski konumunun yakına yeniden inşa edilmiştir.

Harita 14: Silahdar Yahya Efendi Çeşmesi'nin haritada üzerindeki konumu (Pervititch Haritası)

Fotoğraf 42: Set üstündeki Silahdar Yahya Efendi Çeşmesi (Gülersoy)

Fotoğraf 43: Silahdar Yahya Efendi Çeşmesi (Yüngül)

Fotoğraf 44: Silahdar Yahya Efendi Çeşmesi (Eski İstanbul)

Fotoğraf 45: Silahdar Yahya Efendi Çeşmesini'nin bugünkü görüntüsü (Raziye Aksu)

3.18. Kabataş Karakolu

Katalog No: 18

Harita: 15

Plan ve Çizimler: -

Fotoğraflar: 46-47

Yer: Kabataş İskelesi karşısındaki merdivenlerin yanı başında

İnşa Tarihi - Yıkılma Tarihi: 19. yy. – 1940'lı yıllar

Banisi: Bilinmiyor

Mimarı: Bilinmiyor

İnceleme Tarihi: Eylül, 2020

Kabataş İskelesi'nin karşısında merdivenlerin yanında, Hekimoğlu Ali Paşa Çeşmesi'nin yakınında inşa edilen yapının banisi bilinmemektedir. Sultan II. Mahmud döneminde yapılan yenilikler sonucunda ahşap olan kolluk binaları kâgir yapılara dönüştürüldükten sonraki dönemlerde inşa edilen 19. yy. karakol yapılarından biridir. DA'da bulunan 15.10.1906 (h. 26.08.1324) tarihli belgede; yeni yapılan polis düzenlemesi nedeniyle, yeni karakollara ihtiyaç duyulduğu ve Kabataş Karakol'un, polis karakoluna uygun olduğu için zabıta karakoluna terk edilmesi talep edilmektedir[214].

1940'lı yıllarda Henri Prost'un liderliğinde yapılan düzenlemeler sırasında, merdivenin başında bulunan Hekimoğlu Ali Paşa Çeşmesi'nin etrafını açmak amacıyla yıkılmıştır.

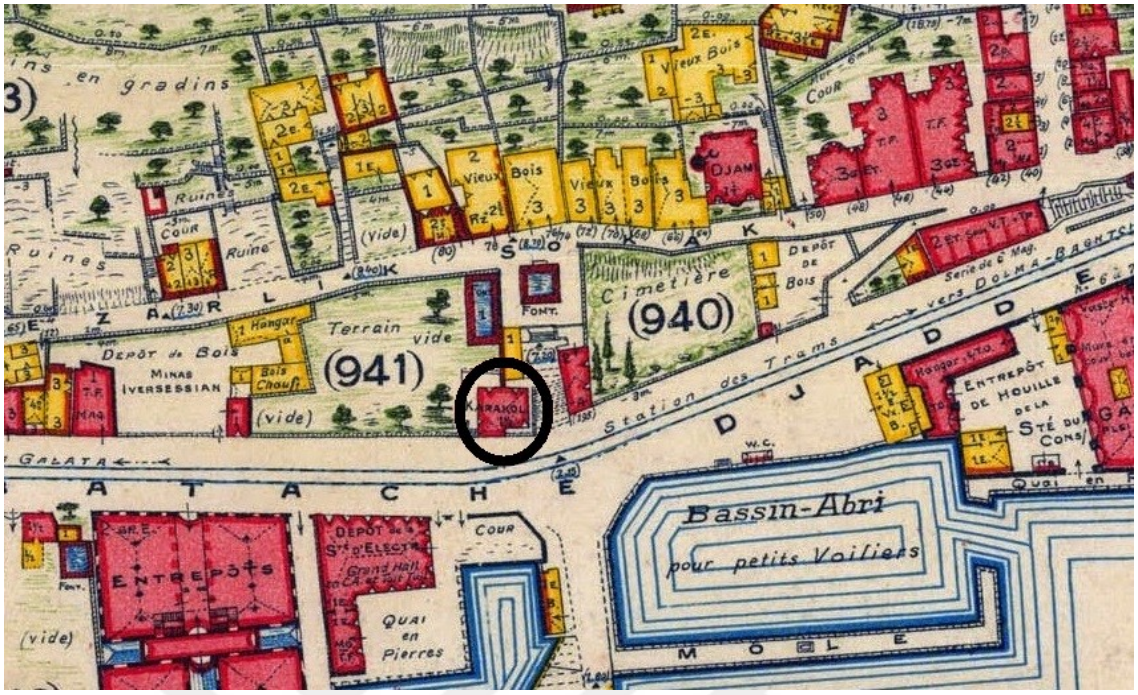
Kot farkından dolayı iki katlı inşa edilen yapı, kare plana sahiptir ve neo-klasik üsluptadır. Karakolun giriş, Kabataş set merdivenleriyle ulaşılan verandadan sağlanmaktadır. Planı hakkında bilgi bulunmayan binanın cepheleri sıvalıdır ve duvarların köşe kısımları beyaz taşlarla süslenmiştir. Üst katta, dikdörtgen; alt katta ise

[214] DA, ZB. 357/148.

kare formlu, etrafı silmelerle çevrili pencereler bulunmaktır. Pencerelerin hepsi demir şebekelerle kapatılmıştır. Yapının üstü kırma çatı ile kaplanmıştır ve çatının etrafı silmelerle geçilmiştir. Çatının köşe kısımlarına, kare üzerine oturtulmuş topuzlar yerleştirilmiştir.

19. yy.'da inşa edilen karakol binalarından biri olan Kabataş Karakolu, döneminin karakol mimarisini incelemek için güzel bir örnekti. Osmanlı Dönemi'nde yapılar inşa edilirken, etrafında bulunacak olan diğer yapılarla bütünlük oluşturması göz önünde bulundurulmakta idi. 19. yy.'da inşa edilen karakol yapıları da insanların yoğun olarak faaliyetlerini gerçekleştirdikleri cami, iskele, çeşmelerin yakınlarına inşa edilmekte idiler[215]. Kabataş'taki odun iskelesinin başında bulunan Hekimoğlu Ali Paşa Çeşmesi'nin yakınında inşa edilen karakol binası da bu çevredeki yoğunluğu takip etmek amacıyla inşa edilmişti. Osmanlı Dönemi'ndeki iskele kültürünü devam ettirmek amacıyla korunması anlamlı olacakken Ali Paşa Çeşmesi'ni anıtsal bir yapı olarak ortaya çıkarmak için yıktırılmıştır. Yapı bu tarihlerde korunmuş olsaydı, 1957 yılında yapılan yol çalışmaları sırasında yıkılması kuvvetle muhtemeldi.

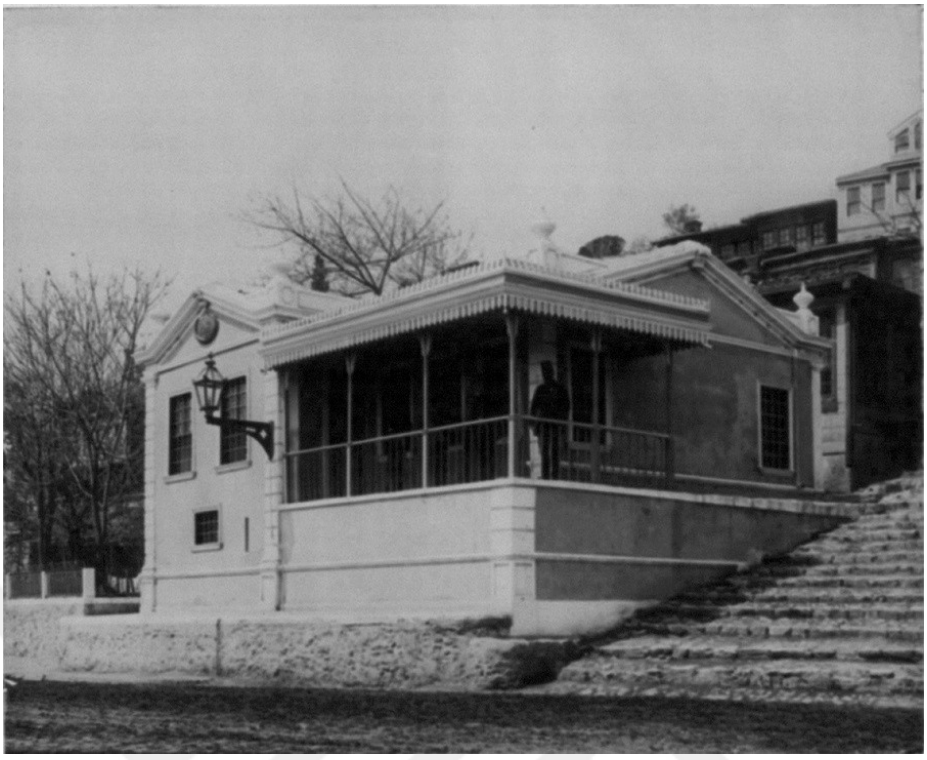
[215] Karakol yapıları hakkında detaylı bilgi için Bk. Aynur Çiftçi, "Son Dönem İstanbul Karakolları Anadolu Yakası ve Büyükdere Topçu Karakolu" (yüksek lisans tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi FBE), 1996.

Harita 15: Set başında bulunan Kabataş Karakolu'nun harita üzerindeki konumu (Pervititch Haritası)

Fotoğraf 46: Kabataş Sahili ve Kabataş Karakolu (Eski İstanbul)

Fotoğraf 47: Kabataş Karakolu (Restorasyon Forum)

3.19. Hekimoğlu Ali Paşa Çeşmesi

Katalog No: 19

Harita: 16

Plan ve Çizimler: -

Fotoğraflar: 48-49

Yer: Kabataş İskelesi'nin karşısındaki merdivenli setin üzerinde, Kabataş Karakolu'nun yakınında

İnşa Tarihi - Taşınma Tarihi: 1732 (h. 1145) – 1957

Banisi: Hekimoğlu Ali Paşa

Mimarı: Bilinmiyor

İnceleme Tarihi: Mayıs, 2020

Kabataş İskelesi'nin karşısındaki set merdivenlerinin başında inşa edilen çeşme 1732 (h. 1145) yılında I. Mahmud'un sadrazamlarından olan Hekimoğlu Ali Paşa tarafından, Taksim Suyu Tesisleri'ne bağlı olarak inşa ettirilmiştir[216]. Yakınında Kabataş Karakol'u ve üç katlı kâgir bir bina bulunuyordu. 1940'lı yıllarda Henri Prost'un planlamasıyla çevresindeki binalar yıkılarak, çeşmenin etrafı açılmış ve çeşme ortaya çıkarılmıştır. 1957 yılında Meclis-i Mebusan Caddesi'nin yeniden düzenlenmesi sırasında önündeki merdivenler kaldırılmış ve istinat duvarı geriye alınarak çeşmenin önünde inşa edilmiştir[217]. Anıtlar Yüksek Kurulu'nun aldığı kararla, iki yıl sonra Kabataş Parkı'ndaki bugünkü yerine taşınmıştır[218]. Taşınma sırasında bir onarım geçiren çeşme, 1986 yılında ikinci bir onarım daha geçirmiştir[219].

Kare plana sahip olan yapı, dört yüzlü bir meydan çeşmesi olarak kesme taştan inşa edilmiştir. Yan yüzeyleri sade bırakılırken, çeşme lülelerinin bulunduğu iki cephesinin ortasında dikey dikdörtgen bölüm süslenerek vurgulanmıştır. Tezyin edilmiş

[216] Alin Talasoğlu, "Hekimoğlu Ali Paşa Çeşmesi", *DİA*, (İstanbul: Türk Diyanet Vakfı, 1998), XVII, s. 168.
[217] Egemen, *İstanbul'un Çeşme ve Sebilleri*, s. 374.
[218] Ünsal, "İstanbul'un İmarı ve Eski Eser Kaybı", s. 54.
[219] Örcün Barışta, *İstanbul Çeşmeleri: Kabataş Hekimoğlu Ali Paşa Meydan Çeşmesi*, (Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1993), s. 29.

olan bu iki yüzey form olarak benzerlik gösterse de süsleme detaylarında farklılıklar vardır. Çeşmenin; geniş, dışa taşkın teknesinin her iki yanında oturma taşı bulunmaktadır. Kemer nişinin içerisine yerleştirilen ayna taşı, dikdörtgen bölümlere ayrılarak süslenmiştir. Kemer ve üzerindeki kitabenin etrafı bordürlerle çevrelenmiştir. Tezyin edilen bu yüzeyin yanındaki alanlar, etrafı dikdörtgen ve kare paftalara bölünen, içleri sade bırakılan bordürlerle çevrilerek, kare ve dikdörtgen bölümlere ayrılmıştır. Çeşmenin cephe düzenlemesi; dört duvar boyunca devam eden, bir ters bir düz tepeliklerin yerleştirildiği şerit ve üzerindeki mukarnaslarla tamamlanmaktadır. Üzerinde saçak bulunmayan çeşmenin üstü demir korkuluklarla çevrilmiştir.

Çeşme lülesinin iki yanında uç kısımları içeriye doğru kıvrılmış birer servi ağacı bulunmaktadır. Dilimli bir kemer görüntüsüyle, silmelerle çevrelenmiş olan bu alanın tepe kısmına gülçe yerleştirilmiştir. Kemer koltuğunda oluşan üçgen boşluklar yaprak motifleriyle bezenerek üzerindeki dikdörtgen blok boş bırakılmıştır ve etraflarına yaprak motifleriyle süslü bordür geçilmiştir. Sokak yönüne bakan cephede ise bu bölüm, paftalara bölünerek sade bırakılmıştır. Rumi motifiyle tezyin edilmiş bordürün üzerinde bitkisel kompozisyonla doldurulmuş bir taç kısmı vardır. Tepeliğin yanında oluşan boşluklara da gülçeler yerleştirilmiştir. Dikdörtgen şeklinde oluşturulan bu kompozisyonun her iki yanına, vazonun içiresine yerleştirilmiş farklı çiçek motifleri yer alır. Bir sıra mukarnas ve bir sıra rumi motifiyle süslenmiş bordürün üzerine girift bir bitkisel kompozisyon yerleştirilerek niş kısmının süslemesi tamamlanmıştır.

Kilit taşının üzerine gülçe yerleştirilen kemerin koltuk kısmındaki üçgen boşluklara, yaprak motifiyle oluşturulan kompozisyonlar yerleştirilmiştir. Kemerin ve üzerinde bulunan kitabenin etrafı yine yaprak motifleriyle süslenmiş bordürlerle çevrilmiştir. Tezyin edilen dikdörtgen alan, sokak yönünde burmalı sütünçe ile merdivene bakan cephede ise boğumlarla[220] oluşturulmuş sütünçe ile tamamlanmıştır.

Çeşmenin her iki cephesinde de, altınla çevrelenmiş paftaların içerisinde celî talik hattıyla yazılmış kitabe bulunmaktadır. Merdivenlere bakan cephedeki on iki beyitlik kitabe, Seyit Vehbi Efendi'ye aittir. Sokak cihetindeki yirmi dört beyitlik

[220] Barışta, *İstanbul Çeşmeleri: Kabataş Hekimoğlu Ali Paşa Meydan Çeşmesi*, s. 46.

kitabenin; Tanışık, Bursalı Müderris Vakıf Mamud Efendi'ye ait olduğunu ifade ederken; Raif, Şakir Hüseyin Efendi'ye ait olduğunu aktarmaktadır[221].

Merdiven cihetindeki kitabenin her mısrası 1145 tarihini göstermektedir. Kitabe metni şu şekildedir:

Vezîrân-ı cihânın âb-ı rû-yi maʿdelet cû-yî
Vekîl-i saltanat sadr-i cemîl-i sâye-i Mevlâ
Benân-ı destini ayniyle îdip lüle-i maksemde
Atâşı bahr ü berde mâ-i cûdu eyledi irvâ
Bu ihyâ eyledi sâkî-i âb-ı kevserin nâmın
Ali Pâşâ yüzü suyuna gel âb-ı hayât iç mâ
Cihâna adli sârî âb-ı cûd-ı dehre câridir
O sadr-ı ekremî Mevlâ muammer îde Nûh-âsâ
Hisâb olsâ çıkar her mısraındâ Vehbiyâ târîh
Kalemde sen yine mermerde kazdın sikkeyi hâlâ
Muhammed Mustafâ ruhuna bu âb-ı hayât akdı
Ne dil-cû çeşme yaptı fî-sebîl-i'llâh Ali Paşa
1145 (1732/33)

Sokak cihetindeki kitabenin metni ise şu şekildedir:

Şeh-î sütûde-siyer, Hüsrev-i Süleyman-fer
Cenâb-ı Hazret-i Mahmûd Hân-ı mülk-ârâ
O âb-ı rû-yı selâtîn ki, iki üç şehrin
Atâş-ı teşne-lebin etti sû-be-sû irvâ
Mahatt-ı idde-i şevket Galata, Tophâne
Merâsî-i süfün-î nasr olan Kâsımpâşâ
Birini Vâlide Sultan, birin o şâh-ı cihan
Sebîl ü çeşme binâsiyle ettiler ihyâ
Ânâ suyundan edib ehl-i devlete taksîm
Kusûr yerlere de oldu nîçe çeşme binâ
Fakat bu mevzı-i hâlîye olmayub himmet
Serab-zâr îdi der-pîş iken iki deryâ
Anâ da Hızr erişib himmet-i aliyye ile
Semiyy-i sâkî-i kevser, güzîde-i vüzerâ
Bu himmet-î ulvî, bu sehâ-yı murtazavî
Bu îtikâd-ı kavî, bu nevâziş-i zuafâ
Bu hazm-ı devlet ü bû iffet ü diyânet ile
O sadr-ı muhteremin misli gelmedi hakkâ
Vezirler arasında nîce müsellem ise

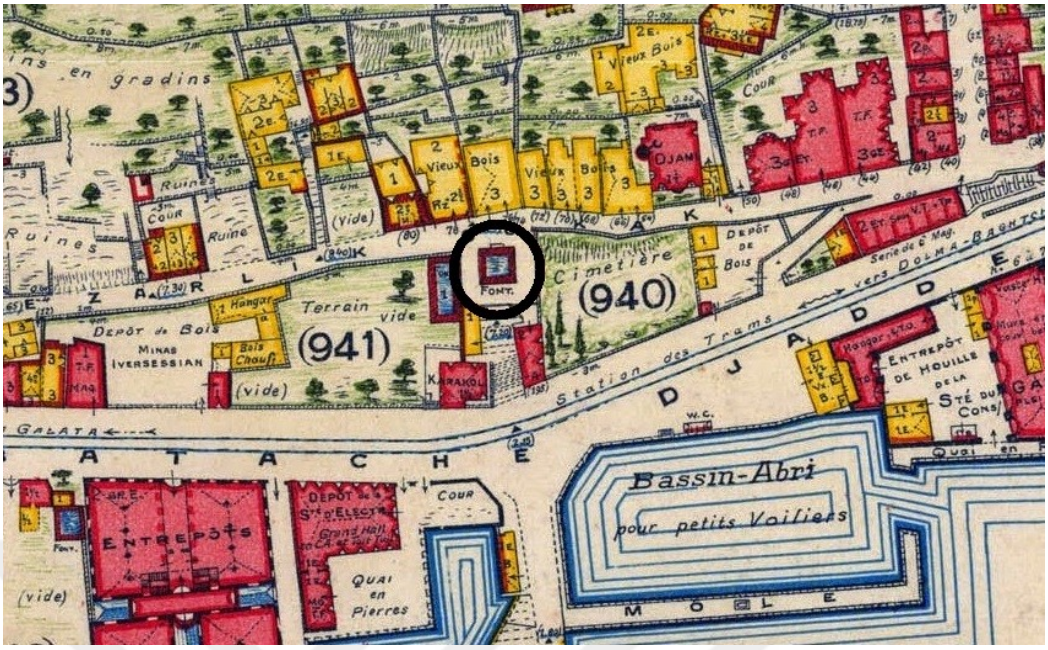
[221] Raif, *Mîrât-ı İstanbul*, s. 329. Tanışık, *İstanbul Çeşmeleri II*, s. 85.

Bu çeşme-sârîde oldu, o denlü müstesnâ
Hudâ makâm-ı şerifinde eyleyib dâim,
Nîce meâsire tevfîk eyleye Mevlâ
Yazılsa tâkına şâyeste Vâkıfâ, târîh:
Yerinde oldu binâ, çeşme-î Alî Pâşâ

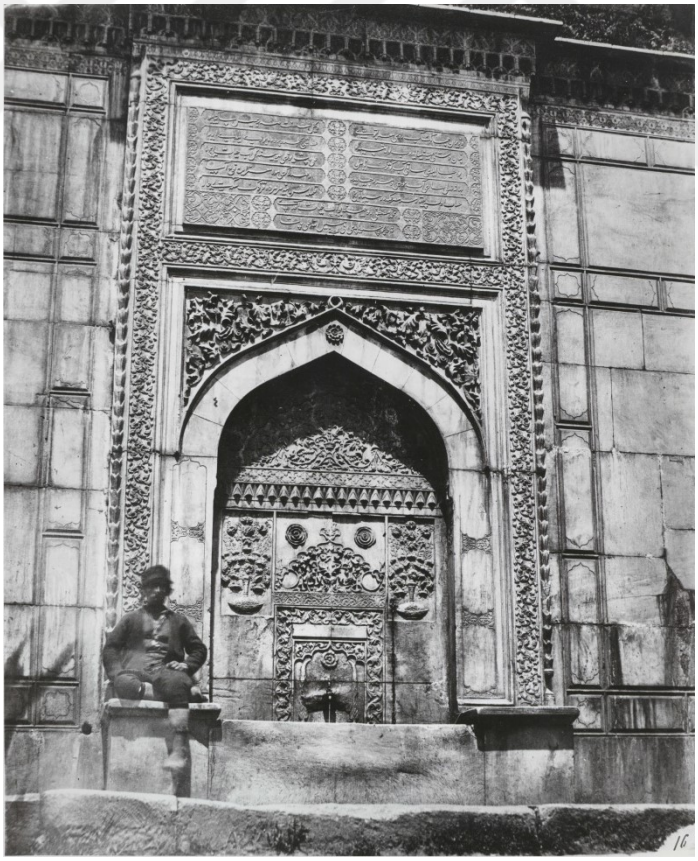
Çeşme 1960 yılında bugünkü konumuna taşınırken, üzerine bir saçak eklenmiş ve 1986 yılında restore edilirken de saçak kısmı kırmızı renkte kalem işleriyle süslenmiştir.

Eski İstanbul'da bulunan iskelelerde; çalışanların namazlarını kılmaları için bir mescit ve su itiyaçlarını karşılamak için bir de çeşme inşa edilmekte idi. Kabataş Odun İskelesi'nin karşısında bulunun seddin üzerine inşa edilen Hekimoğlu Ali Paşa Çeşmesi de bu amaca hizmet etmekte idi.

Ön ve arka yüzeyinde bulunan tezyinatın mermere hâk edilmesiyle muhteşem bir görüntü ortaya koyan çeşmenin anıtsal değerini ortaya koymak için 1940'lı yıllarda etrafındaki yapılar yıkılmış ve çeşme yalnız başına bırakılmıştır. Etrafındaki yapılarla anlam kazanan tarihî eserlerlerin yalnızlaştırılması, eserlerin ihtişamını sergilemesi açısından önemli olarak görülse de, içersinde bulunduğu yapı topluluğuyla beraber var olan anlamının yok olmasına neden olmaktadır. 1940'lı yıllarda yalnızlaştırılan çeşme, 1960 yılında konumunun da değiştirilmesiyle özgün anlamından uzaklaştırılmıştır.

Harita 16: Hekimoğlu Ali Paşa Çeşmesi'nin harita üzerindeki konumu (Pervititch Haritası)

Fotoğraf 48: Hekimoğlu Ali Paşa Çeşmesi'nin merdiven cihetindeki cephesi (Salt Galata)

Fotoğraf 49: Hekimoğlu Ali Paşa Çeşmesi'nin bugünkü görüntüsü (Raziye Aksu)

3.20. Koca Yusuf Paşa Sebili

Katalog No: 20

Harita: 17

Plan ve Çizimler: -

Fotoğraflar: 50-55

Yer: Meclis-i Mebusan Caddesi üzerinde Molla Çelebi Camii önünde

İnşa Tarihi - Yıkılma Tarihi: 1787 (h. 1201) – 1957

Banisi: Sadrazam Koca Yusuf Paşa

Mimarı: Hafız İbrahim Efendi

İnceleme Tarihi: Temmuz, 2020

Meclis-i Mebusan Caddesi üzerinde Molla Çelebi Camii önünde bulunan sebil, banisine atıfla Koca Yusuf Paşa Sebili olarak anılmaktadır.

Sultan I. Abdülhamid'in sadrazamlarından olan Koca Yusuf Paşa tarafından[222], Hafız İbrahim Efendi'nin mimarbaşılığı zamanında inşa edilen sebil[223], Ünsal'ın ifadesine göre, Paşa'nın her zaman namaz kıldığı Fındıklı Camii önünde idi[224]. Yusuf Paşa, 1787 yılında Sarıyer üzerindeki harap olan suyollarını tamir ettirerek, kendi sebil ve çeşmesi için üç masura su tahsis etmiştir[225]. 1957 yılında yapılan yol çalışmaları sırasında yerinden sökülen sebil, Kabataş İskelesi'nin karşısında bulunan set duvarının önüne yeniden inşa edilmiştir.

Dikdörtgen alanın bir yüzüne yarım dairenin yerleştirilmesiyle oluşan bir plana sahiptir. Tamamı mermerden inşa edilmiş olan sebilin saçak kısmı ahşaptır ve üstü düz olup kurşunla kaplanmıştır. Ortada sekiz köşeli yüksek bir kasnağa oturtulan bir kubbe bulunmaktadır.

---

[222] Yazıcıoğlu, "İstanbul'da Su Yapıları ve Çeşmeler", s. 52. Ayla Ödekan, "Koca Yusuf Paşa Sebili", *DBİA*, (İstanbul: İstanbul Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı, 1994), V, s. 35. Ertuğ, *İstanbul Tarihi Çeşmeler Külliyatı*, s. 134.
[223] Kumbaracılar, *İstanbul Sebilleri*, s. 47. Şerifoğlu, *Su Güzeli İstanbul Sebilleri*, s. 156.
[224] Ünsal, "İstanbul'un İmarı ve Eski Eser Kaybı", s. 52.
[225] Cengiz Orhonlu, "Fındıklı Semtinin Tarihi Hakkında Bir Araştırma", *Tarih Dergisi*, c. VIII, S. 11-12, (1956), s. 65.

Yarım daire olan cephenin merkezinde, çeşme konumlandırılmış olup, her iki yanında üçer kanat bulunmaktadır. Her bölüm yüksek kaidelerin üzerine yerleştirilmiş, volütlü başlıklara sahip, duvara gömülü ince sütunlarla birbirinden ayrılmıştır.

S-C kıvrımına sahip kemer nişinin içerisinde bulunan çeşmenin ayna taşı, kabartmalı rokoko motifleriyle süslenmiştir. Geniş bir tekneye sahip olan çeşmenin her iki yanında orturma taşı vardır.

Çeşmenin her iki yanında bulunan ikişer kanada sebilin pencereleri yerleştirilmiştir. İçerisine demir şebekelerle kapatılmış olan, S-C kıvrımına sahip kemerlerin etrafı silmelerle geçilmiş ve kilit taşında istiridye kabuğu formunda bir düzenleme görülür.

Pencerelerin yanındaki en dış kanatlar birbiri ile aynı tasarıma sahiptir. S-C kıvrımlı kemerin altında, sağdakinde kapı bulunurken soldakine bir niş yerleştirilmiştir. Kemerin üzerinde ise kare panonun içinde, daire formunda, mermer şebekeli birer madalyon bulunmaktadır.

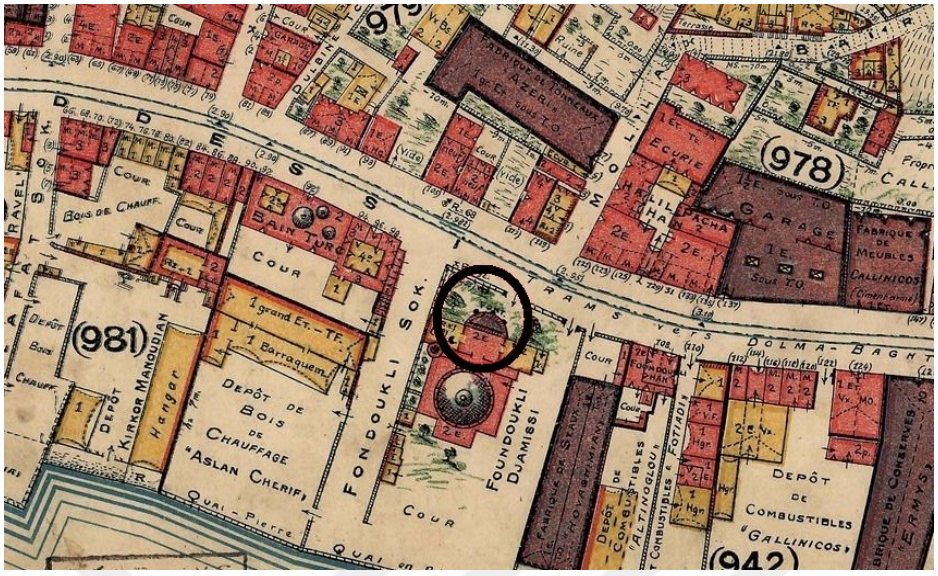
Sebilin alınlık kısmında yer alan, on dört beyitlik tarihi manzume Vakanüvîs Mehmed Emin Edib'e aittir[226]. Celî sülüs hattıyla, altın varakla yazılmış olan kitabe metni şu şekildedir:

Şehinşâh-ı cihân Abdülhamîd Hân ibn-i Ahmed Hân
Hemîşe mazhar-ı feyz-i cenâb-ı Kibriyâ'dır bu
Anın asr-ı hümâyûnunda bulmuştur cihân zînet
Her etvârında fâiktir seleften bî-riyâdır bu
Husûsâ kıl nazar hayrâtına düstûr-ı zî-şânın
Muvaffak oldu âsâra ona Hak'dan atâdır bu
Mahallinde aceb bezl-i kerem sarf-ı himem kıldı
Hulûsudur onun bi'llah tevfîk-i Hudâ'dır bu
Bu cemiyyetli ranâ câ-yı pâkin yoğ iken âbı
Bi-hamdi'llah ki şimdi reşk-i rıdvân-ı safâdır bu
Akıtdı selsebîl ırmağını gûyâ ki cennetten
Hayât olsun ibâdullaha kim aynü'ş-şifâdır bu
Bu semtin âb ü tâbın verdi Hakkâ âsaf-ı yektâ

[226] Hatice Aynur, "Yer Değiştiren Yapılar: Dolmabahçe Bölgesinin Çeşme ve Sebilleri", *Dolmabahçe Mekânın Hafızası*, (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2016), s. 359.

Şerefle sâhil-i Fındıklı fahr etse revâdır bu
Zülâl-âsâ için ey teşnegânâb-ı musaffâdan
Sebîl ü çeşme-i pâkîze-i sadrü'l-alâdır bu
Nasîr-i saltanat hâmî-i dîn ü devlet ü millet
Yûsuf Paşa-yı pür-savlet zihî medhe sezâdır bu
Vekîl-i mutlak-ı şâh-ı muazzamdır sadakâtle
Duâsı vâcib-i her uhde-i bây ü gedâdır bu
Nice hayrât ile nâm-ı şerîfin yazdı mermerde
Hudâ-yı mağfiret-sâza kemâl-i ilticâdır bu
Değildir zînet-i sadr-ı cihâna münhasır belki
Li-vechi'llah eserdir tûşe-i yevm-i bekâdır bu
Edip rûh-i revân-i âl-i pâke tuhfe-i nâ-çîz
Şefâat-cû-yi bâb-ı habîb-i müctebâdır bu
Edîbâ sen de yaz itmâmına târîh-i zîbâsın
Söz olmaz tarhına alâ sebîl-i dil-küşâdır bu
1201

1957 yılındaki Fındıklı-Dolmabahçe arasındaki yol genişletme çalışmaları sırasında Molla Çelebi Camii'nin etrafında bulunan bütün yapılar yıkılmış ve cami caddenin kenarında yalnız bırakılmıştır. Aynı yıllarda caminin restorasyon faaliyetleri gerçekleşmiş ve caminin ilk inşa edildiği dönemde bir giriş revakına sahip olmasından ötürü, camiye revaklı harici bir sofa eklenmiştir. Hâlbuki çalışmalar sırasında revak eklemek yerine, Koca Yusuf Paşa Sebili özgün konumunda muhafaza edilebilirdi.

Harita 17: Koca Yusuf Paşa Sebili'nin harita üzerindeki konumu (Pervittitch Haritası)

Fotoğraf 50: Koca Yusuf Paşa Sebili

Fotoğraf 51: Molla Çelebi Camii ve Koca Yusuf Paşa Sebili (Salt Galata)

Fotoğraf 52: Koca Yusuf Paşa Sebil Çeşmesi (Salt Galata)

Fotoğraf 53: Koca Yusuf Paşa Sebili (Salt Galata)

Fotoğraf 54: Koca Yusuf Paşa Sebili'nin restorasyon sırasındaki durumu (Salt Galata)

Fotoğraf 55: Koca Yusuf Paşa Sebili'nin bugünkü görüntüsü (Raziye Aksu)

3.21. Molla Çelebi Hamamı

Katalog No: 21

Harita: 18

Plan ve Çizimler: 3 / 5

Fotoğraflar: 56-60

Yer: Meclis-i Mebusan Caddesi üzerinde, Molla Çelebi Camii'nin yanında

İnşa Tarihi - Yıkılma Tarihi: 1561/62 (h. 969) – 1957

Banisi: Mehmed Vusûlî Efendi (Molla Çelebi)

Mimarı: Mimar Sinan

İnceleme Tarihi: Temmuz, 2020

Fındıklı'da Meclis-i Mebusan Caddesi üzerinde, Molla Çelebi Camii'nin yanında bulunan hamam, bulunduğu konumdan ötürü Fındıklı Hamamı olarak bilinse de banisinin lakabından ötürü Molla Çelebi Hamamı ismiyle de anılmaktadır.

Hamam; "Molla Çelebi" veya "Hubbi Molla" lakaplarıyla tanınan İstanbul kadısı ve Anadolu kazaskeri Mehmed Vusuli Efendi tarafından bir cami ve bir mekteple beraber Mimar Sinan'a inşa ettirilmiştir[227]. İnşa tarihiyle ilgili kaynaklarda farklı bilgiler olmakla beraber, hamamın kitabesindeki tarih mısrasına göre ebced hesabıyla 1561/62 (h. 969) tarihi çıkmaktadır[228]. Koçu; Küçükçelebizade İsmail Asım Efendi'nin Râşid Tarihi'ni kaynak göstererek, 6 Kasım 1725 tarihinde Fındıklı Çarşısında çıkan bir yangınla hamamın camekân bölümünün yanmış olduğunu ifade etmektedir[229]. Zaman içerisinde pek çok onarım geçiren yapı, 1957 yılında yol çalışmaları sırasında Anıtlar Yüksek Kurulu'na sorulmadan yıkılmıştır[230]. Ünsal; Ayverdi'nin yapının kitabesini ve

[227] Arzu İyianlar, "Molla Çelebi Hamamı", *DBİA*, (İstanbul: İstanbul Bakanlığı ve Tarih Vakfı, 1994), V, s. 484. Süleyman Faruk Göncüoğlu, *İstanbul'un Semtleri: Fındıklı*, (İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi, 2003), s. 25. Baha Tanman, "Molla Çelebi Camii", *DBİA*, (İstanbul: İstanbul Bakanlığı ve Tarih Vakfı, 1994), V, s. 483.
[228] Koçu, 1565/65 (h. 963) tarihini verirken; İyianlar, ebced hesabına göre 1551/52 (h. 959) tarihli olduğunu ifade etmektedir. Bk: Reşad Ekrem Koçu, "Fındıklı Hamamı", *İA*, (İstanbul: Koçu Yayınları, 1971), X, s. 5753.
[229] Koçu, "Fındıklı Hamamı", s. 5723. Orhonlu yangın tarihini 1724 olarak vermektedir. Orhonlu, "Fındıklı Semtinin Tarihi Hakkında Bir Araştırma", s. 60.
[230] Ünsal, "İstanbul'un İmarı ve Eski Eser Kaybı", s. 51.

bazı elemanlarını, yıkan kişilerden satın aldığını ifade etmektedir[231]. Kitabenin sağ bölümü İstanbul Fetih Cemiyeti tarafından kullanılan Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Medresesi'nin avlusunda bulunmaktadır, diğer yarısı ise kaybolmuştur.

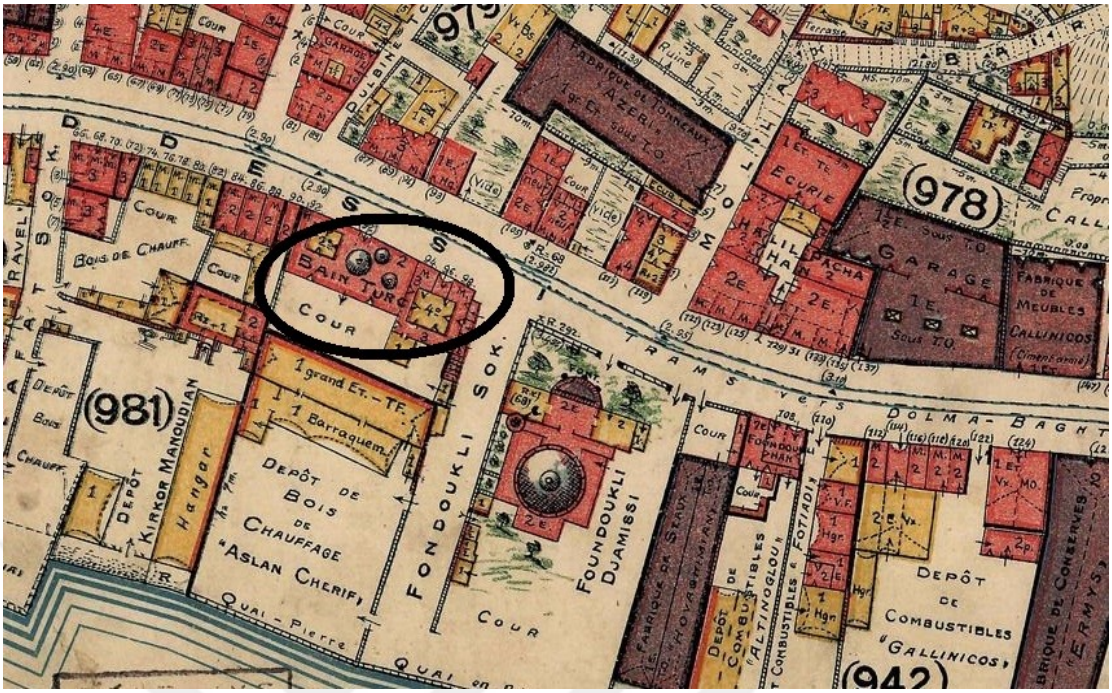
Dikdörtgen bir plana sahip olan hamam, kâgir duvarlı çifte bir hamam olarak inşa edilmiştir. Dışarıdan sivil mimariyi andıran yapının erkekler bölümü solda, kadınlar bölümü ise sağdadır. Çifte hamam mimarisinde yaygın olarak görülen, kadınlar ve erkekler girişinin farklı cephelere yerleştirilme uygulamasının aksine, bu hamamda her iki kapı da tramvay caddesi üzerinde konumlandırılmak, kapılar birbirine oldukça uzak ve cephenin iki ayrı ucunda bulunmaktadırlar. Basık kemerin içerisine yerleştirilen kapılar sade bir görünüme sahip olup, erkekler bölümünün giriş kapısının kemerine renkli taşlar yerleştrilmiştir ve hamamın kitabesi kemerin üzerinde yer almaktadır:

Dediler Hazreti Monla Efendi yapdı bir hamam
Nazîrin görmedi âlemde erbâb-ı nazar anın
Su gibi n'ola aksa ayağına saf meşrebler
Ki zira şimdi ol kadar âb-ı rû-yı sahnı dünyanın
Görenler ol makam-ı dil-güşanın dedi târihin
Leb-i deryâda seyran eyle hamamını Monla'nın

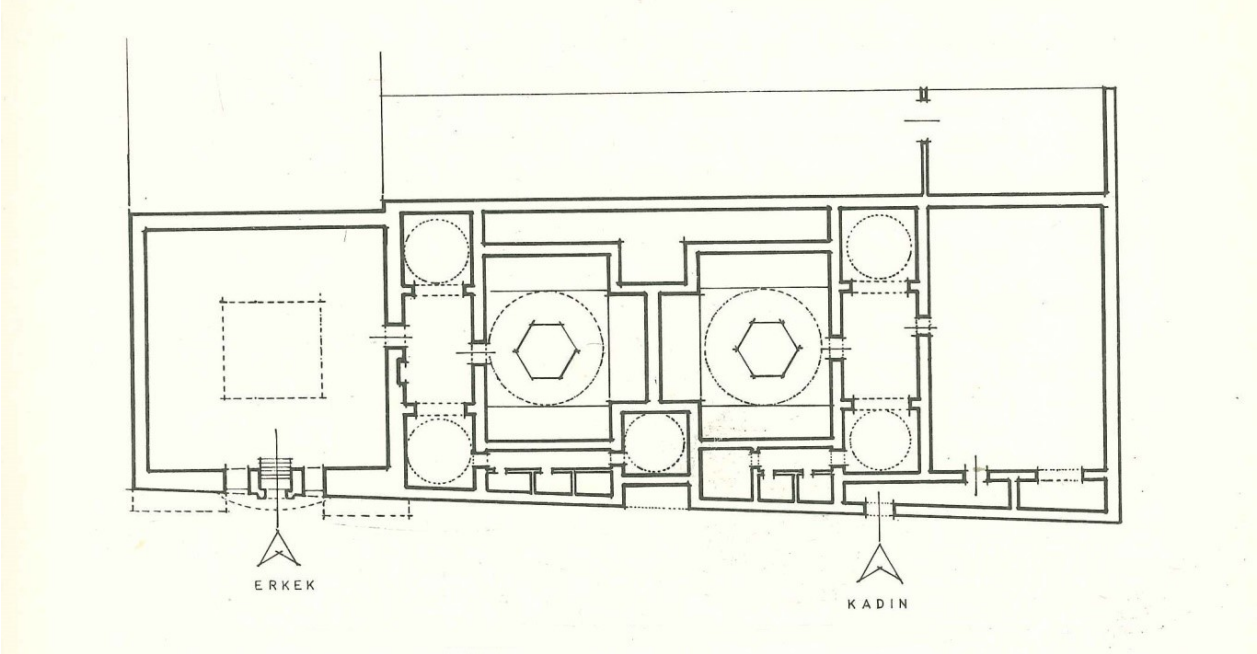
Hamamın her iki bölümü de yaklaşık olarak aynı plana sahip olmakla beraber erkeklerin soğukluk bölümü daha geniş ve kare plana sahiptir. Erkekler bölümünde giriş kapısınından girildiğinde direk soğukluğa ulaşılırken kadınlar bölümünde bir koridordan geçilerek soğukluğa girilmektedir. Dar bir kapıdan girilen ılıklık kısmının her iki yanında kubbe ile örtülü kare alanlar bulunmaktadır ve bu alanlardan birinden geçilerek helalara ulaşılmaktadır. Üzeri kubbe ile örtülü sıcaklık bölümünün dikdörtgen formda üç eyvanı bulunmakta ve mekânın ortasında altıgen formda göbek taşı yer almaktadır.

Mehmed Vusulî Efendi tarafından Mimar Sinan'a inşa ettirilen yapı; karşısında bulunan cami ile bir bütünken 1957 yılında özgün yapısı ve tarihi değeri göz ardı edilerek yol çalışmalarına kurban edilmiştir.

[231] Ünsal, "İstanbul'un İmarı ve Eski Eser Kaybı", s. 51.

Harita 18: Fındıklı Hamamı'nın harita üzerindeki konumu (Pervititch Haritası)

Plan 3: Fındıklı Hamamı'nın planı (Ünsal)

Çizim 5: Fındıklı Hamamı'nın çizimi (S. Mallo Lopes)

Fotoğraf 56: Fındıklı Hamamı'nın tepeden görüntüsü (Eski İstanbul)

Fotoğraf 57: Fındıklı Hamamı (DİA)

Fotoğraf 58: Fındıklı Hamamı (Mehmet Dilbaz)

Fotoğraf 59: Fındıklı Hamam'nın erkekler bölümünün giriş kapısı (Salt Galata)

Fotoğraf 60: Fındıklı Hamamı'nın kitabesi (Mehmet Dilbaz)

3.22. Hatuniye Külliyesi

Katalog No: 22

Harita: 19

Plan ve Çizimler: 4/-

Fotoğraflar: 61-74

Yer: Meclis-i Mebusan Caddesi üzerinde, Çifte Saraylar'ın (Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi) yanında

İnşa Tarihi - Yıkılma Tarihi: 16. yy. – 1957

Banisi: Arab Ahmed Paşa ve eşi Perizad Hatun

Mimarı: - – Ahmed Paşa Türbesi: Mimar Sinan

İnceleme Tarihi: Temmuz, 2020

Meclis-i Mesbusan Caddesi üzerindeki Çifte Saraylar'ın (Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi) yanında bulunan külliye banisine atıfla Perizad Hatun Külliyesi, Hatuniye Külliyesi isimleriyle anılırken; tekke, külliyenin bünyesinde türbesi bulunan Keşfî Cafer Efendi'nin ismiyle de anılmaktadır.

Mescidin banisi, Sultan I. Süleyman (ö. 1566)zamanında saraylılardan olup, saraydan çerağ edilmesinin ardından, Kıbrıs beylerbeyliği yapan Arab Ahmed Paşa ile evlenen Perizad Hatun'dur[232]. Tekkenin inşa edildiği arsa, Arab Ahmed Paşa'ya aitken, paşa tarafından eşi Perizad Hatun'a hibe edilmiştir. Deniz tarafında paşanın yalısı inşa edilmiş olup, cadde tarafında ise paşanın 1575/76 (h. 983) tarihinde yaptırdığı bir çeşme[233] ile kütüphane binası bulunmakta idi[234]. 1586 yılında paşanın vefat etmesinin ardından, Mimar Sinan'a bir türbe inşa ettirilmiştir[235]. Perizad Hatun'un kendisine ait olan bu bahçeye, vefatından sonra bir mescit yapılmasını vasiyet etmesi üzerine, vâsisi

[232] Ayvansarâyî, *Hadîkatü'l-Cevâmî II*, s. 78.
[233] Ayvansarâyî, *Hadîkatü'l-Cevâmî II*, s. 78.
[234] Ünsal, "İstanbul'un İmarı ve Eski Eser Kaybı", s. 50.
[235] Baha Tanman, "Keşfî Cafer Efendi Tekkesi", *DBİA,* (İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı, 1994), IV, s. 550.

el-Hac Mehmed Ağa tarafından 1599/1600 (h. 1008) tarihli vakfiyeye sahip bir mescit ve zaviye inşa edilmiştir[236].

Külliyenin bünyesinde bulunan yapılardan biri de 1643 yılında vefat eden ikinci postnişin Şeyh Seyyid Keşfî Cafer Efendi'nin türbesidir. Bu yapı şeyhin vefatından az önce veya sonra inşa ettirilmiş olup 1772/73 (h. 1186) tarihinde onarım geçirmiştir[237].

Suyollarının harap olmasının ardından Sultan III. Ahmed devrinde tersane emini olan el-Hac Hüseyin Ağa tarafından yollar tamir edilmiş ve tekkenin yakınında bulunan çeşme yeniden inşa edilip üzerine de bir mektep yapılmıştır[238].

Şeyh Yunus Hilmi Efendi'nin[239] posta geçtiği 1819 yılında harap durumda olan mescit-tevhidhane, bir zamanlar Ahmed Paşa'ya ait olan yalının o günkü sahibi Esma Sultan'ın kethüdası Ömer Ağa tarafından tamir edilmiştir. 1823 yılında gerçekleşen Tophane yangınında, mescidin de hasar görmesi üzerine; yalının yeni sahibi Kaptan-ı Derya Mehmed Paşa tarafından mescit yeniden yaptırılmış ve mescide minber konularak camiye dönüştürülmüştür. Sultan II. Mahmud'un pek çok defa ziyaret ettiği tekkenin bahçesinde bulunan Keşfî Cafer Efendi Türbesi ile çeşmeler 1835 yılında sultan tarafından yeniden inşa ettirilmiştir[240].

1925 yılında çıkarılan tekkelerin ve türbelerin kapatılması kanununun ardından külliye farklı fonksiyonda kullanılmaya başlanmıştır. Kütüphane binası Güzel Sanatlar Akademisi'nin Seramik Bölümü ocağı olarak kullanılırken, Arab Ahmed Paşa ile Perizad Hatun'un medfun olduğu türbe Akademi'de çalışan hademelere tahsis

[236] Öz, *İstanbul Camileri II*, s. 30. Fazıl Ayanoğlu, "İstanbul'da Yola Kalbedilen Cami Vesaire", *Vakıflar Dergisi*, 8, (1969), s. 330. Tanman, "Keşfî Cafer Efendi Tekkesi", s. 549.
[237] Tanman, "Keşfî Cafer Efendi Tekkesi", s. 550.
[238] Ayvansarâyî ve Raif'in Sultan III. Osman döneminde Bıyıklı Ali Paşa tarafından inşa edildiğine dair aktardığı bu bilgiyi, Tanman, Sultan III. Ahmed döneminde el-Hac Hüseyin Ağa tarafından yapıldığını ifade etmekte ve Ayvansarâyî ile Raif'in bahesttiği çeşmenin Zevkî Kadın tarafından tamamlanan ve günümüze ulaşan çeşme olduğunu eklemektedir. Bk. Ayvansarâyî, *Hadîkatü'l-Cevâmî II*, s. 78. Mehmed Raif, Mîrât-ı İstanbul, s. 339. Baha Tanman, "İstanbul'un Ortadan Kalkan Tarihi Eserlerinden Fındıklı'da Hatuniye Külliyesi", *Prof. Dr. Yılmaz Önge Armağanı*, (Konya: Selçuk Üniversitesi Selçuk Araştırma Merkezi, 1993), s. 142.
[239] Tekkenin şeyhlerinin listesi için Bk. Şinasi Akbatu, "İstanbul Tekkeleri Silsile-i Meşayihi I", *İslam Medeniyeti Mecmuası*, V, s. 72-73.
[240] Tekkenin 18. yy.'da geçirdiği onarımların anlatıldığı bu paragraf Tanman'ın makalesinden istifade edilerek yazılmıştır. Bk. Tanman, "Keşfî Cafer Efendi Tekkesi", s. 550.

edilmiş[241], mescidi de Akademi depo olarak kullanmıştır[242]. 1957 yılında Dolmabahçe yolunun genişletilmesi sırasında tamamıyla yok edilen külliyenin kitabeleri Türk İnşaat ve Sanat Eserleri Müzesi'nde sergilenmektedir[243].

Mescit-tevhidhane, Arab Ahmed Paşa- Perizad Hatun Türbesi, Keşfî Cafer Ağa Türbesi, kütüphane ve çeşmeden oluşan külliye taş duvarla çevrili bir avlunun içerisinde bulunmakta idi. Mescidin girişi cadde üzerinde iken, türbelere ve kütüphaneye bahçeden girilmekteydi. Dikdörtgen plana sahip olan mescit-tevhidhane cadde hizasında ve batıda yer alırken, kütüphane binası, mescidin güneyinde bulunmakta, Arab Ahmed Paşa-Perizad Hatun Türbesi cadde sırasına göre biraz daha içeride ve ortada inşa edilmişken, Keşfî Cafer Efendi Türbesi de en solda bulunmakta ve çeşmeler de bu türbenin cadde üzerinde bulunan duvarına yerleştirilmiştir.

Kâgir duvarlı, ahşap kırma çatılı inşa edilen mescit; harim ve harici sofadan oluşmaktadır. Harici sofanın üzerine mahfil konulmuştur. Kuzeyde, cadde üzerinde bulunan basık kemerli kapının üzerinde dikdörtgen bir levha bulunmakta ve levhanın üstüne; ortasında boş bir madalyon bulunan, üçgen formda bir tepelik yerleştirilerek kapının tasarımı sonlandırılmaktadır. Kapının her iki yanında; üzerine kavisli silme geçilerek belirginleştirilen, basık kemerli bir pencere ile üstünde dikdörtgen bir pencere bulunmaktadır. Bahçeye bakan doğu cephesinde beş sıra pencere ve güney cephesinde dışarıya taşırılmış mihrap nişinin her iki yanında tek sıra pencere yer almaktadır. Yüksek bir kaidenin üzerine oturtulan minarenin gövdesi armudî bir formla başlamaktadır. Tek şerefeli olan minarenin üzeri küçük, kurşun bir külahla örtülmüştür.

Mimar Sinan'ın tasarlamış olduğu, Arab Ahmed Paşa- Perizad Hatun Türbesi, içte kareye yakın bir plana sahipken, köşeleri pahlanarak sekizgen bir plan oluşturulmuştur. Kesme taştan inşa edilmiş olan yapının girişi doğu cephesindedir. İkisi duvara gömülmüş, toplam altı sütunun üzerine kurşun kaplı, ahşap bir saçak yerleştirilmiştir[244]. Türbenin pahlı olan cepheleri sade bırakılırken, diğer cephelere altta hafif sivri kemerli, üstte mümaslı kemerli ikişer pencere yerleştirilmiştir. Türbenin

[241] Göncüoğlu, *İstanbul'un Semtleri: Fındıklı*, s. 18.
[242] Öz, *İstanbul Camileri II*, s. 30.
[243] Göncüoğlu, *İstanbul'un Semtleri: Fındıklı*, s. 18.
[244] Tanman, "İstanbul'un Ortadan Kalkan Tarihi Eserlerinden Fındıklı'da Hatuniye Külliyesi", s. 146.

içerisinde bulunan ve Perizad Hatun ile Ahmed Paşa'nın sandukalarının başucunda bulunan celî sülüs hattıyla yazılmış mermer kitabede şunlar yazılıdır[245]:

Kanunî saraylılarından ve bu mescidin
baniyesi Perizad Hatun

Perizad Hatun zevci Kıbrıs
beylerbeyisi Arab Ahmed Paşa
995

Avlunun en solunda dikdörtgen plana sahip Keşfî Cafer Efendi Türbesi bulunmaktadır. Yığma taştan örülü duvarlarla inşa edilmiş olan yapı üç bölümden oluşmaktadır. Ortada türbe bulunurken, doğu tarafındaki bölümde su haznesi, batı tarafında ise yine su haznesiyle aynı boyutta inşa edilen türbeye giriş sofası yer almaktadır.

Keşf-i Cafer Efendi'nin vefat tarihini veren celî talik hattı ile yazılmış kitabe iki bölümden oluşmakta ve alt kısımda tasavvufî Arapça bir metin yazmaktadır:

Yâ Hazret-i Seyyid Keşfî Cafer Efendi
Men arefe sırrına vâkıf yine bir ferd-i Hüdâ
Terk-i mâ ve lâ kılıb illâya gönlün bağladı
Gûş edince kudsiyân târîhin anın dediler
Hû deyüb Cafer Efendi azm-i firevs eyledi

يا طالب المجد من مولاك اجمعه
انهض و بادر فباب الفضل مفتوح
اهل المقامات اهل الله قَاصدهم
ينجو من الهم حيث الصدر مشروح

Yâ tâlibe'l-mecd min Mevlâke icma'hü
İnhad ve bâdir febâbu'l-fadli meftûhun
Ehlü'l-mekâmâti Ehlu'llâhi kâsidühüm
Yencû mine'l-hemmi haysü's-sadr meşrûhun*
1053 (1643/44)

[245] Bu bölümde zikredilecek olan kitabelerin hepsi Ayanoğlu'nun makalesinden alınmıştır. Bk. Ayanoğlu, "İstanbul'da Yola Kalbedilen Camii Vesaire", s. 331-2.

* Arapça olan bölümün anlamı şu şekildedir: Ey rabbinden şeref isteyen, onu toplamak için gerekeni yap, ayağa kalk doğrul ve yönelip koş, böyle yapınca Allah'ın iyilik kapısı açıktır. Yüksek makamlara erişenler, Allah dostları, o yüceliklere faziletlere yönelenlerdir, o yönelen kişiler gam ve kederden kurtulur, zira gönül orada huzura erer, rahatlar.

II. Mahmud tarafından konulan tamir kitabesi de celî talik hattı ile yazılmış olup tarihi yoktur:

Türbe-i Cafer Efendi'dir mutâf-ı kudsiyân
Eyledi ihyâ anı rûh-i cihân Mahmud Hân
Anlar oldukça mekîn-i kurb-i Hak ol şâh-ı dîn
Nusret ü ikbâl ile olsun hemîşe kâmurân

Türbenin caddeye bakan cephesi bütünüyle mermerden inşa edilmiş olup her iki yanında kitabesi olmayan birer çeşme bulunmaktadır. Türbenin cephesi çeşmelere göre daha yüksek tutularak cephede hareketlilik sağlanmıştır. Köşeli gömme sütunla sınırlandırılan cephenin ortasında birleşik kemerlerin içerisine yerleştirilmiş pencereler bulunmaktadır ve her iki pencerenin üzerinde, Hz. Muhammed Mustafa (s. a.v)'in türbe adabı ile ilgili söylemiş olduğu iki hadisin, celî talik hattı ile yazılmış iki ayrı kitabe bulunmaktadır. Kitabelerin metinleri şu şekildedir:

روى ابن ماجه عن ابن مسعود رضى الله ان رسول الله صلى الله
عليه و سلم قال كنت نهيتكم عن زيارة القبور فزوروا القبور فانها
تزهد في الدنيا و تذكر الاخرة كذا في جامع الصغير و روى الطبرانى
فى الاوسط عن زيد بن ثابت زوروا القبور و لا تقولوا هجرًا كذا
في جامع الصغير صدق رسول الله و صدق حبيب الله تعالى

Ravâ ibni Mâce an İbn-i Mes'ûd radiya'llâhu enne Rasûlallah salla'llâhu aleyhi ve sellem kâle küntü neheytüküm an ziyâreti'l-kubûri fe-zûrû'l-kubûra fe-ennehâ tüzhedü fi'd-dünyâ ve tüzekkiru'l-âhirate kezâ fi câmi'i's-sağîr ve ravâ't-Taberânî fi'l-Evset an Zeyd bin Sâbit zûrû'l-kubûra ve lâ tekûlû hecran kezâ fî câmi'i's-sağîr sadeka Rasûlullah ve sadeka Habîbüllâhi Teâlâ*

روى الحاكم عن أنس رضى الله عنه ان رسول الله صلى الله عليه و سلم
قال كنت نهيتكم من زيارة القبور الآ فزوروها فانها ترق القلب
و تدمع العين تذكر الآخرة و لا تقولوا هجرًا وروى الحاكم
في تاريخه عن أبى هريرة رضى الله عنه ان رسول الله صلى الله
عليه و سلم قال زوروا القبور فانها تذكركم الاخرة صدق رسول الله

* Kitabenin anlamı şu şekildedir: İbn Mace, İbn Mesud(ra)'dan rivayet etti ki Rasulullah (sav) şöyle buyurmuştur: Kabir ziyaretini size yasaklamıştım. Artık kabirleri ziyaret edebilirsiniz. Kabir ziyaretleri dünyada zühde yöneltir, ahireti hatırlatır. Camiu's-Sağîr'de böyle geçer. Evsat'da Taberânî, Zeyd b. Sabit'den rivayet etmiştir. Kabirleri ziyaret edin, onları kabir sahiplerini terkettik demeyin, Câmiu's-Sağîr'de böyle geçmiştir. Allah'ın Rasulü doğru söyledi, Habibullah doğru söyledi.

> Ravâ'l-Hâkim an Enes radiya'llâhu anhu enne Rasûlallâhi salla'llâhu aleyhi ve sellem: Kâle küntü neheytüküm min ziyâreti'l-kubûri elâ fe-zûrûhâ feinnehâ türıkku'l-kalbe ve tüdmiu'l-ayne ve tüzekkiru'l-âhira ve la tekûlû hecran ve ravâ'l-hâkim. fî târihihi an Ebî Hureyre radiya'llâhu anhu enne Rasulallâhi salla'llâhu aleyhi ve sellem kâle zûrû'l-kubûra fe innehâ tüzekkirukümü'l-âhirate sadeka Rasûlullah[*]

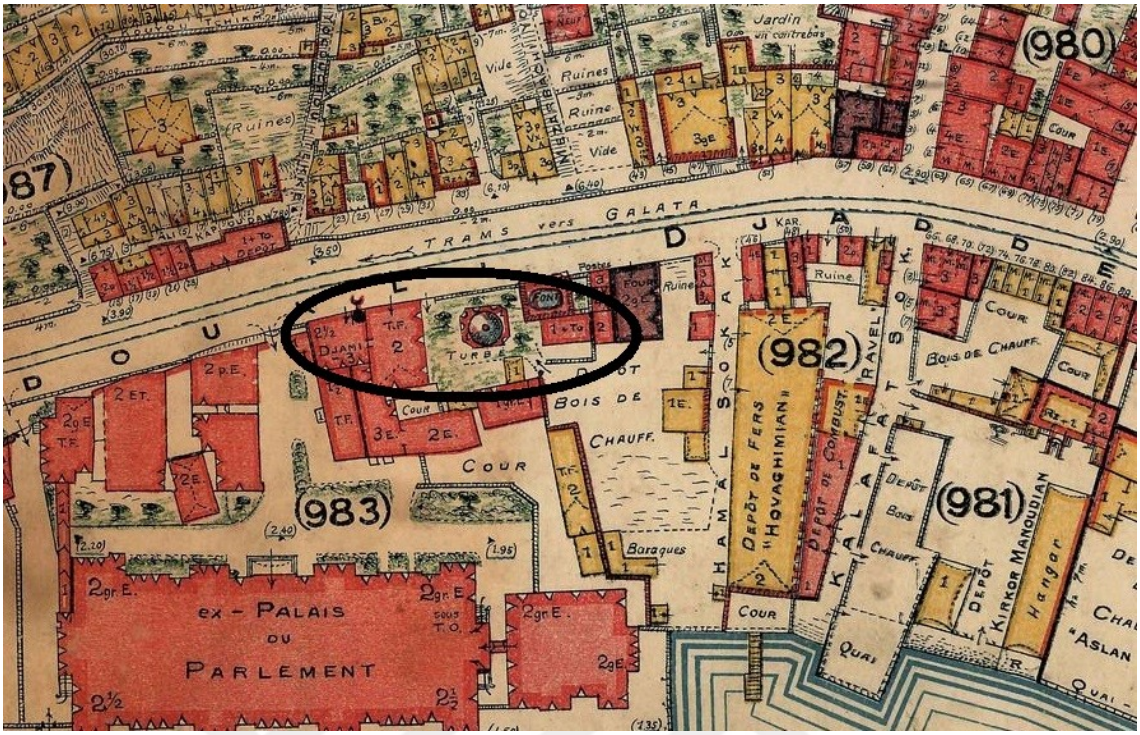
Simetrik olarak inşa edilen çeşmeler basık kemerli bir nişin içerisine yerleştirilmiş olup; ayna taşına, pencerelerle uyum sağlaması açısından aynı forma sahip kemer yerleştirilmiştir. Geniş bir teknesi olan çeşmelerin her iki yanında oturmalıklar bulunmaktadır.

Külliyenin bünyesinde bulunan ve Arab Ahmed Paşa tarafından inşa edilen kütüphane binası ise koyu nefti taş cepheye sahip olup iki katlı inşa edilmiş ve tonozlu bir yapıya sahiptir[246].

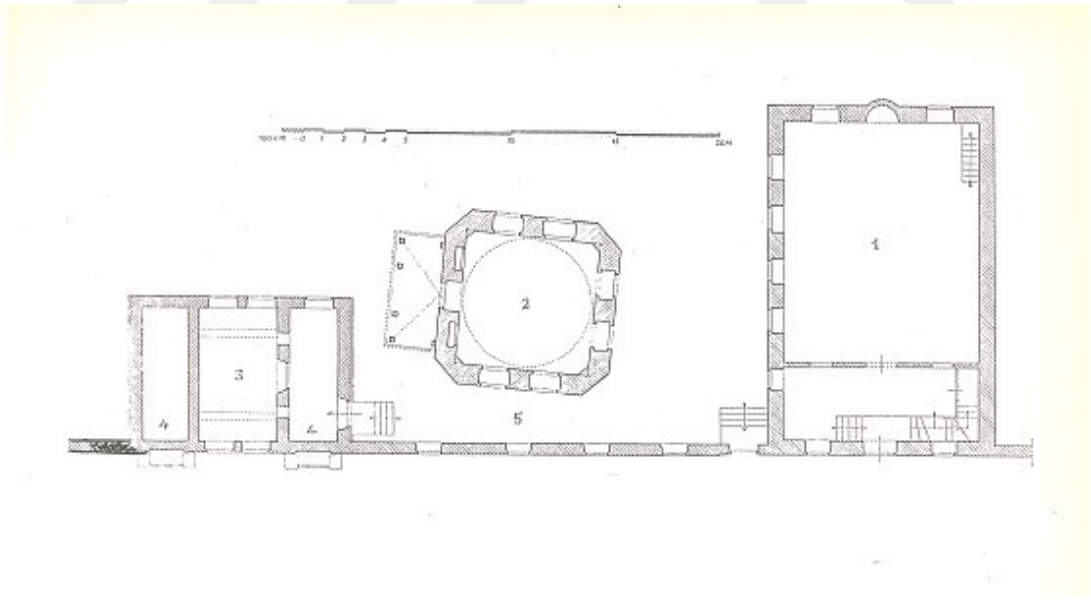
16. yy.'da Arab Ahmed Paşa'ya ait olan bahçenin üzerine, çeşme ve kütüphane binası inşa edilmesinin ardından; mescit-tevhidhane ve türbelerin de inşa edilmesiyle küçük bir külliye teşekkül etmiştir. Zaman içerisinde değişim ve dönüşüm yaşamış olan külliye, çıkarılan kanun ile kapatılmış ve Güzel Sanatlar Akademisi'ne devredilmesiyle işlevinin çok dışında kullanılmaya başlanmıştır. Bir türbenin lojman olarak, mescidin de depo olarak kullanılması tarihî eserlere yaklaşımın nasıl bir boyuta indirgendiğinin göstergesidir. Farklı işlevlerde kullanılmasına rağmen 1956 yılına kadar varlığını korumuş olan külliye, bu sefer de yol açmak için tarihi eserlerin yıkılabileceği düşüncesiyle karşılaşmış ve yol çalışmalarına kurban edilmiştir. Müzede serglinenen kitabeleri ve fotoğraflarından başka geriye hiçbir şey kalmamıştır.

[*] Kitabenin anlamı şu şekildedir: el-Hâkim, Enes'(ra)den rivayet etti ki Rasulullah (sav) şöyle buyurmuştur: Size kabir ziyaretlerini yasaklamıştım. Fakat şimdi Onları ziyaret edin, kabir ziyareti kalbi yumuşatır, gözleri yaşartır, ahireti hatırlatır. Kabir sahiplerine sizi terkettik demeyin. el-Hâkim, tarihinde Ebu Hureyre'den şöyle rivayet etmiştir; Rasulullah şöyle buyurmuştur: kabirleri ziyaret edin, o ahireti hatırlatır. Rasulullah doğru söyledi.

[246] Ünsal, "İstanbul'un İmarı ve Eski Eser Kaybı", s. 50.

Harita 19: Hatuniye Külliyesi'nin harita üzerindeki konumu (Pervititch Haritası)

Plan 4: Hatuniye Külliyesi'nin yerleşim planı (Ülgen)[247]

[247] 1. Hatuniye Mescidi 2. Perizad Hatun ve Arab Ahmed Paşa Türbesi 3. Keşfi Cafer Efendi Türbesi 4. Arab Ahmed Paşa Çeşmeleri 5. Hazire.

Fotoğraf 61: Hatuniye Külliyesi (Salt Galata)

Fotoğraf 62: Hatuniye Külliyesi Mescidi (VGMA)

Fotoğraf 63: Hatuniye Külliyesi'nin Mescidi (VGMA)

Fotoğraf 64: Hatuniye Külliyesi'nin bünyesinde bulunan türbeler ile çeşme-sebil (VGMA)

Fotoğraf 65: Hatuniye Külliyesi'nin yıkım çalışmaları (VGMA)

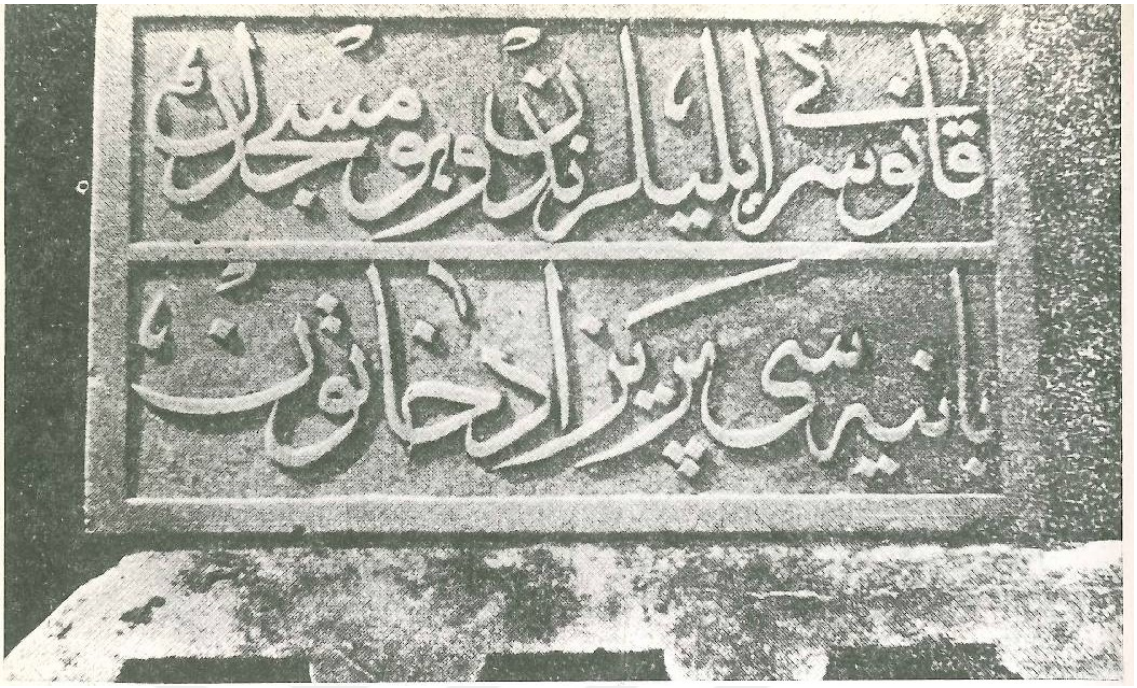
Fotoğraf 66: Avlu duvarının yıkılmasıyla ortaya çıkan Perizad Hatun ve Arab Ahmed Paşa'nın Türbesi (İşli)

Fotoğraf 67: Hatuniye Külliyesi yıkıldıktan sonra ortaya çıkan görüntü (VGMA)

Fotoğraf 68: Arab Ahmed Paşa Sanduka kitabesi (Tanman)

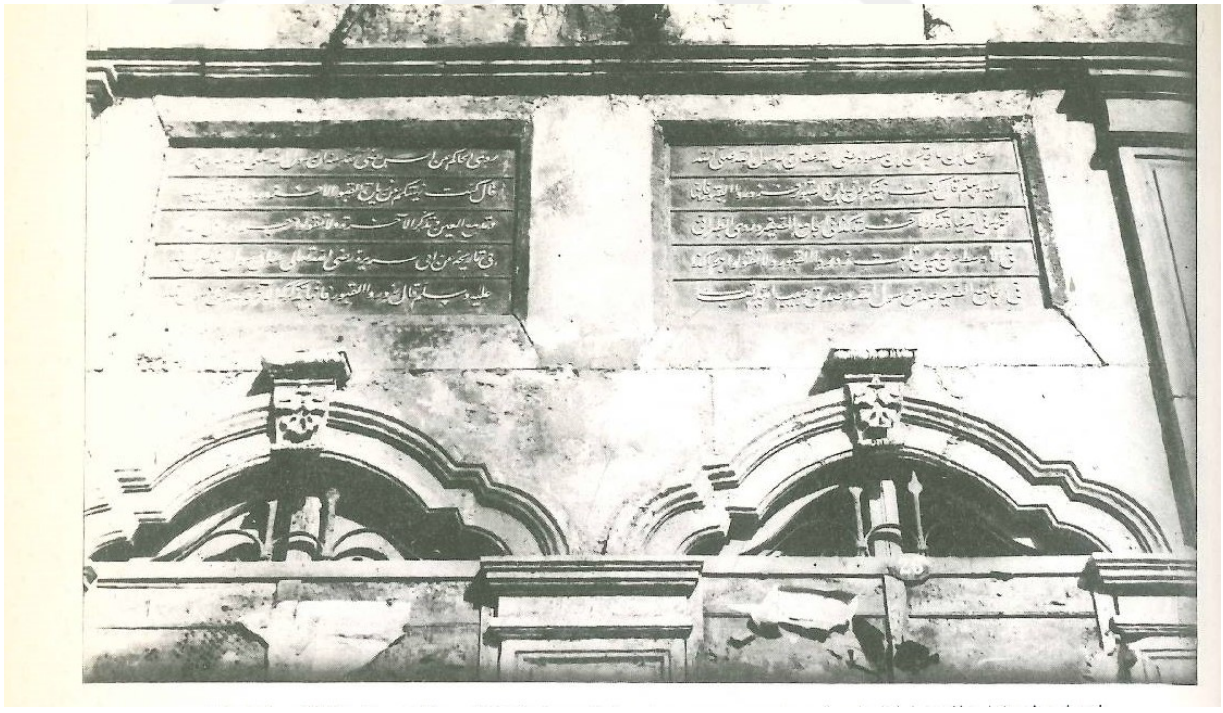
Fotoğraf 69: Perizad Hatun Sanduka Kitabesi (Tanman)

Fotoğraf 70: Keşfi Cafer Efendi Türbesi'nin kitabesi (Tanman)

Fotoğraf 71: Keşfi Cafer Efendi Türbesi'nin onarım kitabesi (Tanman)

Fotoğraf 72: Keşfi Cafer Efendi Türbesi'nin kuzey cephesinde yer alan hadis kitabeleri (Tanman)

Fotoğraf 73: Sağda bulunan hadis kitabesi (Tanman)

Fotoğraf 74: Solda bulunan hadis kitabesi (Tanman)

3.23. Süheyl Bey Camii ve Salıpazarı Çeşmesi

Katalog No: 23

Harita: 20

Plan ve Çizimler: -

Fotoğraflar: 75-83

Yer: Fındıklı'da Mimar Sinan Üniversitesi binalarının karşısında

İnşa Tarihi - Yıkılma Tarihi: 16. yy. -1873-2013 – 1957

Banisi: Süheyl Bey - Sultan Abdülaziz

Mimarı: Mimar Sinan - Bilinmiyor

İnceleme Tarihi: Haziran, 2020

Fındıklı, Meclis-i Mebusan Caddesi üzerinde bulunan cami, bânisine atıfla Süheyl Bey Camii olarak anılmakla beraber, Salıpazarı mevkiinde bulunması nedeniyle Salıpazarı Camii olarak da isimlendirilmektedir[248]. 1543-1592 (h. 950-1000) yılları arasında yaşadığı tahmin edilen[249], derya beylerinden Süheyl Bey tarafından inşa ettirilmiştir[250].

1591 yılında Mimar Sinan'a inşa ettirilen mescidin[251] karşısında padişahın sohbet arkadaşlarından olan Mehmed Ağa'nın inşa ettirdiği bir çeşme de bulunmakta idi[252]. Sultan Abdülaziz Han zamanında yapılan yol genişletme çalışmaları sırasında Süheyl Bey Camii sökülürken bu çeşme de kaldırılmış olacak ki Sultan'ın emriyle iki metre geriye alınarak 1873 yılında fevkanî olarak inşa edilen caminin altına Eski Salıpazarı Çeşmesi veya Fındıklı Çeşmesi olarak anılacak olan bir çeşme de inşa edilmiştir.

[248] Öz, *İstanbul Camileri II*, s. 57.
[249] Ayanoğlu, "İstanbul'da Yola Kalb Edilen Camii Vesaire", s. 333.
[250] Ayvansarayî, *Hadîkatü'l-Cevâmi II*, s. 78.
[251] Öz, *İstanbl Camileri II*, s. 57.
[252] Ayvansarayî, *Hadîkatü'l-Cevâmî II*, s. 78.

Süheyl Bey Camii ve Çeşmesi 1957 yılında Fındıklı-Dolmabahçe yolunun genişletilmesi sırasında yola denk geldiği gerekçesi ile yıktırılmıştır ve Ünsal'ın aktardığına göre arsanın geri kalanına lokanta yaptırılmıştır[253].

Mescidin yeniden inşa edilme sürecinde, 2010 yılının bahar aylarında temel araştırmasına yönelik kazı çalışmaları yapılmıştır. Sav; bu çalışmalar sonucunda, Osmanlı mimarisindeki klasik-barok üslubundaki birkaç ögeye rastlandığını ve bunlardan volütlü alınlık parçası ile damgalı tuğlanın ayırt edici olduğunu ifade etmektedir[254]. 2 Numaralı Koruma Kurulu'nun, 15.09.2010 tarihinde aldığı 3772 sayılı kararda; minarenin daha önceki özgün konumuna konumlandırılmasına ve kalıntıların korunarak, var olan alanda modern bir caminin inşa edilmesine karar verilmiştir[255].

2013 yılında restorasyonu tamamlanan cami inşasıyla beraber, özgün haline benzememesi, iş yeri görünümüne sahip olması ve estetik bir yönünün bulunmaması nedeniyle pek çok tartışmayı da beraberinde getirmiştir. Habertürk'ün 05.07.2013 tarihinde yayımlanan internet haberine göre; yetkililer "sanki yarısından kesilmiş gibi" görünen bir yapının projesine onay verildiğini ve cami arsasının yarısının üzerinden yol geçtiği için geri kalan bölüme caminin aslının küçültülerek inşa edilmesi durumunda, cami işleviyle kullanılabilecek bir yapının ortaya çıkmayacağını ifade etmişlerdir[256].

Süheyl Bey'in Mimar Sinan'a inşa ettirdiği caminin detayları hakkında bilgi bulunmamakla beraber, Sultan Abdülaziz'in inşa ettirdiği yapının fotoğrafları günümüze ulaşmıştır. Fevkanî olarak inşa edilen yapı sekizgen plana sahip olup, kubbe ile örtülüdür. Kıblenin cadde yönünde olmasından ötürü, yokuş üzerinde bulunan kapıdan önce küçük bir avluya girilip, buradan camiye geçiş sağlanmaktadır. Almaşık duvar örgüsüyle örülen duvar, bir sıra kesme taştan, bir sıra da tuğladan inşa edilerek caminin cephelerine renk katılmıştır. Geniş pencerelere sahip olan yapının duvar süslemesi; iki sıra mukarnasın üzerine yerleştirilmiş olan, ortasında sekiz köşeli yıldızın bulunduğu kıvrımlı süslemelere sahip taç kısmıyla son bulmaktadır. Caminin kuzey

[253] Ünsal, "İstanbul'un İmarı ve Eski Eser Kaybı", s. 50.
[254] Murat Sav, "İhya Sürecinde Temel Araştırmasına Dönük Mescid Kazıları", *Vakıf Restorasyon Yıllığı: Restorasyon, Konservasyon, Arkeoloji ve Sanat Yıllığı*, 2, (2011), s. 100.
[255] https://www.arkitera.com/haber/minareli-avmye-sorusturma-maksat-adi-yasasin/ (Erişim Tarihi: 07.10.2020)
[256] https://www.haberturk.com/gundem/haber/858005-yok-boyle-restorasyon (Erişim Tarihi: 07.10.2020)

batısında bulunan, tek şerefeli olarak kesme taştan inşa edilen minarenin duvarı tek sıra mukarnasla sona ermekte ve kurşun kaplı bir külahla üzeri örtülmektedir.

Caminin kuzeyinde bulunan küçük avluya dikdörtgen forma sahip ahşap kapıdan girilmektedir. Kapının üzerinde bulunan kırık bölüm burada caminin kitabesinin var olabileceği izlenimi vermektedir. Kapının taç kısmı akantus yaprakları ile oluşturulmuş ve yaprakların alt kısmında, inşa edildiği tarihlerde Sultan Abdülaziz'in tuğrasının var olduğu tahmin edilen yuvarlak bir madalyon vardır.

İç kısmında barok süslemelerin hâkim olduğu caminin girişinde, sade başlıklara sahip dört adet sütunun üzerine yerleştirilmiş olan mahfil bulunmaktadır. Cami giriş kapısının karşısında bulunan mihrap nişi, köşeli yarım sütunun üzerine oturtulan yarım daire kemerin içerisine yerleştirilmiştir ve üzerine her iki yanda toplanmış perde resmi çizilmiştir. Mermerden yapılan mihrabın etrafına çizgiler geçilip, mihrabın üst kısmına büyük motiflerle taç görünümü verilmiştir. Haremin üstünü örten kubbenin etek kısmı yine barok süslemelerle tezyin edilmiştir.

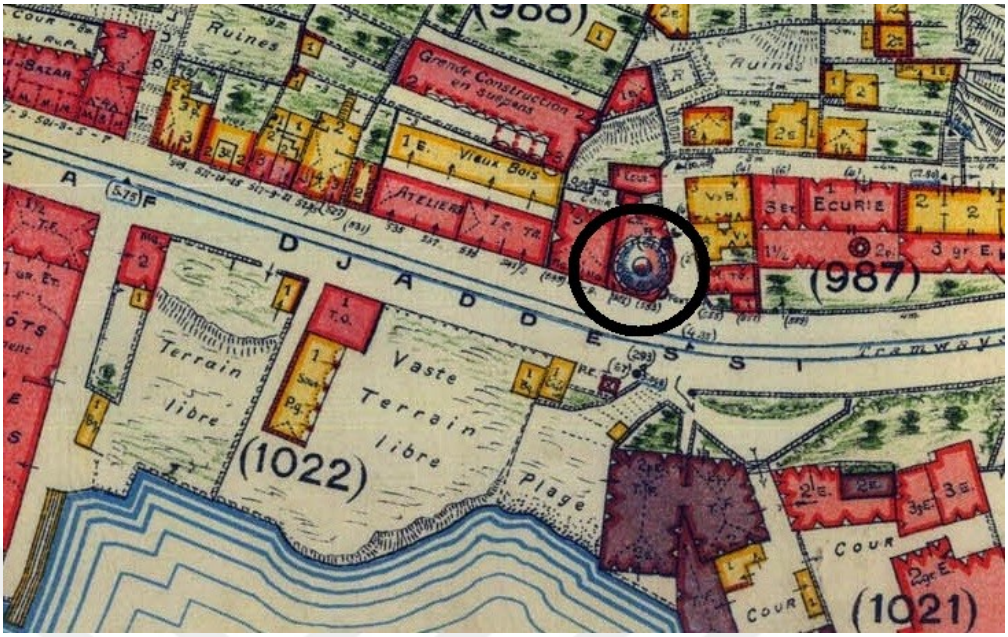
Caminin alt katında mermerden inşa edilmiş sade bir duvar çeşmesi bulunmaktadır ve çeşme teknesinin her iki yanında oturma taşı yer almaktadır. Çeşmenin ayna taşı; duvara gömülü olan dikdörtgen iki sütunun arasında bulunmaktadır. Hemen üzerine yerleştirilen celî talik hattıyla yazılmış olan, Fethî adında bir şair tarafından yazılan[257] manzum kitabede, çeşmenin Sultan Abdülaziz tarafından yaptırılan yol genişletme çalışmaları sırasında yeniden inşa ettirilen Süheyl Bey Camii'nin altında yer aldığı ifade edilmektedir. Kitabenin metni şu şekildedir:

Hazret-i Abdülaziz Han'ın yemm-i lütfu Hüda
Eylemiş sîrâb-sâz-ı kişt-i âmin-i kâinât
Tahr-ı tevsî-i tarîhde bu Süheyl Bey Camii'n
Yabdurub nev-tarz ile ol dâver-i şevket-simât
Kıldı tahtında bu dilcû çeşmeyi icra ile
Bu mahalle halkını sîrâb-ı şehd-i iltifât
Safvet-i âbın görüb serdi nümâ olur zülâl
Reşk-i şîrîni taamından erir kand-ı nebât

[257] Eyice, *Eski İstanbul'dan Notlar*, s. 165.

Fethiyâ ihya-yı atşâna revân tarih-i tâm
Gel bu vâlâ çeşme-i şâhiden iç mâ-i hayat
1290

16. yy.'da Süheyl Bey tarafından Mimar Sinan'a yaptırılan mescit, 19. yy.'da yapılan yol çalışmaları nedeniyle karşısında bulunan Mehmed Ağa Çeşmesi ile birlikte yıkılmış olup eski konumuna yakın bir yerde döneminin anlayışına göre yeniden inşa edilmiştir. Fındıklı-Kabataş arasındaki yolun 1957 yılında tekrar genişletilmesiyle tekrar yıkılan cami 2013 yılında yola giden arsadan geriye kalan kısımda camekânlı ve estetik hiçbir yönü olmadan yeniden inşa edilmiştir. Özgün yapısından geriye hiçbir şeyin kalmadığı mescidin, geçmişle bağlantılı tek yönü, isminin Süheyl Bey Camii olarak anılıyor olmasıdır. Yol çalışmalarına kurban giden; küçük ve güzel bir yapıya sahip olan mescit Türk cami mimarisinde başka bir örneği olmayan çirkin bir binaya dönüşmüştür.

Harita 20: Süheyl Bey Camii'nin harita üzerindeki konumu (PervititcHaritası)

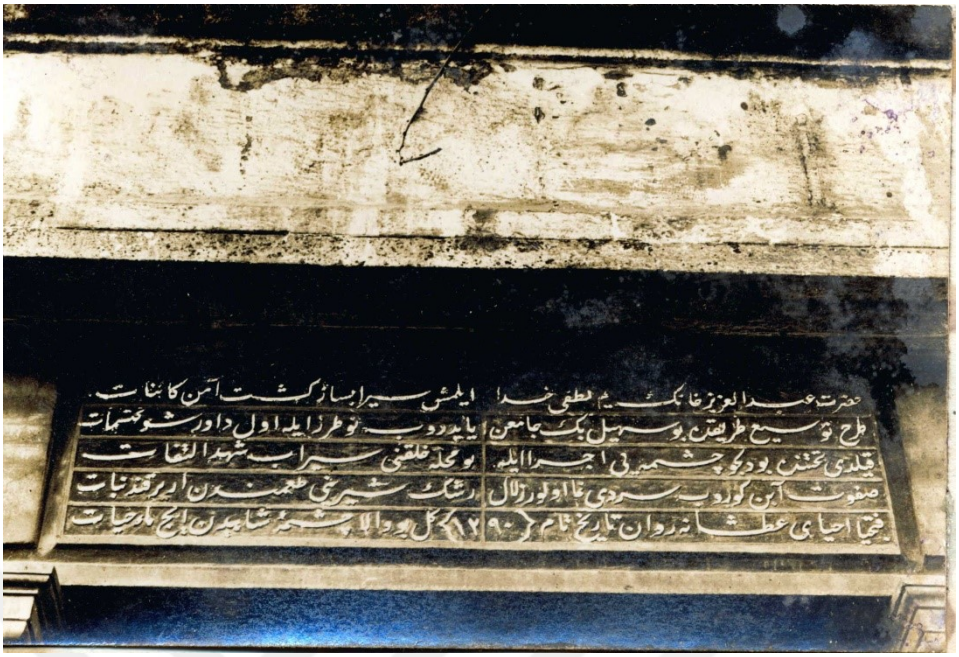
Fotoğraf 75: Süheyl Bey Camii'nin denizden görüntüsü (Eski İstanbul)

Fotoğraf 76: Süheyl Bey Camii ve alt katında bulunan Salıpazarı Çeşmesi (Hayalleme)

Fotoğraf 77: Salıpazarı Çeşmesi (Hayalleme)

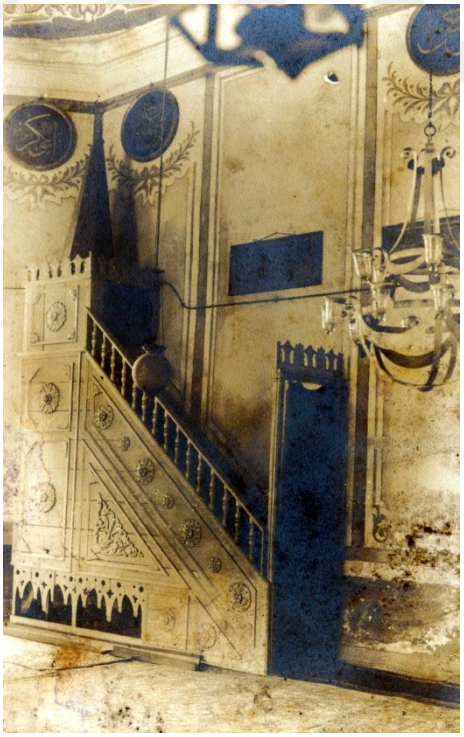
Fotoğraf 78: Salıpazarı Çeşmesi'nin kitabesi (Hayalleme)

Fotoğraf 79: Süheyl Bey Camii'nin avlu kapısı (Hayalleme)

Fotoğraf 80: Süheyl Bey Camii'nin mihrabı (Hayalleme)

Fotoğraf 81: Süheyl Bey Camii'nin minberi (Hayalleme)

Fotoğraf 82: Süheyl Bey Camii'nin mahfili (Hayalleme)

Fotoğraf 83: 2013 yılında inşa edilen Süheyl Bey Camii (Raziye Aksu)

3.24. Çivici Limanı Mescidi

Katalog No: 24

Harita: 21

Plan ve Çizimler: -

Fotoğraflar: 84-89

Yer: Tophane'de Nusretiye Camii yakınında

İnşa Tarihi - Yıkılma Tarihi: 17. yy. - 1740 (h. 1153) – 1957

Banisi: Mahmud Çavuş- İzari Muhammed Efendi[258]

Mimarı: Bilinmiyor

İnceleme Tarihi: Haziran, 2020

Tophane'de Nusretiye Camii yakınında bulunan mescit ilk banisine atıfla Çavuşbaşı Mescidi; ikinci banisine atıfla İzarî Mehmed Efendi Mescidi ve bulunduğu konumdan ötürü de Çivici Limanı Mescidi[259] olarak isimlendirilmektedir.

Tophane, Salıpazarı yakınında bulunan mescidin ilk banisi, Sultan IV. Murad (ö. 1640)zamanında yaşamış olan Mahmud Çavuş'tur[260]. Önceleri namazgâh iken üzerine sadece bir çatının inşa edilmesiyle mescide dönüştürülen yapı[261], ilerleyen zamanlarda yanmıştır. Dîvân-ı Hümâyûn'da kîse-dâr[*] olarak görev yapan İzarî Muhammed Efendi tarafından 1740 (h. 1153) yılında ihya edilerek içerisine minber de konulan yapının yakınında bir de mektep inşa edilmiştir. 1935 yılında çıkarılan kanunla kadro dışı kalan mescit[262], 1939 yılında askeri idarenin dikimhane yapmak için talepte bulunması üzerine, mescidin tahribine meydan verilmemesi şartıyla askeriyeye teslim

[258] Kaynaklarda Mehmed Efendi olarak geçmekle beraber, zikredilen şahsa ait olan mezar taşında ismi مُحمّد افندى şeklinde yazıldığı için Muhammed Efendi olarak zikretmeyi uygun gördük.
[259] Öz'ün İstanbul Camileri kitabında Çivili Limanı Mescidi olarak geçen mescit, Hadikatü'l-Cevami'de Çivici Limanı Mescidi olarak zikredilmektedir. Bk. Öz, *İstanbul Camileri II*, s. 18. Ayvansarayî, *Hadîkatü'l-Cevâmî II*, s. 77.
[260] Öz, *İstanbul Camileri II*, s. 18.
[261] Ayvansarayi, *Hadîkatü'l-Cevâmî II*, s. 77.
[*] kîse-dâr: para hesabını tutan, parayı toplayan kimse, vekilharaç. Bk. Ferit Develioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, 30. Basım, (Ankara: Aydın Yayınları, 2013), s. 600.
[262] Süleyman Faruk Göncüoğlu, *Bir Semt-i Meşhur Tophane: Değişimin ve Yıkımın Hikâyesi*, İstanbul: (İstanbul Şehir Tarih Araştırma Merkezi, 2009), s. 54.

edilmiş[263] ve mescit, 1957 yılındaki imar faaliyetleri sırasında Encümen'in onayına sunulmadan[264], Anıtlar Yüksek Kurulu'nun yerinde muhafaza edilmesi gerektiği kararına[265] rağmen belediye tarafından yıkılmıştır.

Kâgirden fevkânî olarak inşa edilen yapı[266] tek kubbelidir. Ünsal'ın bir iki basamaktan oluşan taşlık bölümünden merdivenle çıkılarak ulaşıldığını ifade ettiği mescidin[267] küçük bir avlusu vardır ve İzârî Muhammed Efendi'nin kabri burada bulunmaktadır. Taş olarak yapılmış olan lahitin üzerinde gülçe motifleri bulunmaktadır. Celî sülüs hattı ile yazılmış olan mezar taşı kitabesinin metni şu şekildedir:

Hüve'l-hallâku'l-bâki
Sâhibü'l-hayrât ve'l-hasenât
Ve râğib'ü-sadekati ve'l-müberrâti
Merhum ve mağfuru'l-muhtaç ilâ rahmet-i
Rabbihi'l-ğafûr sâbıkan dîvân-ı hümâyûn
Kîse-dâr-ı İzârî el-hâc Muhammed
Efendi ruhiçün el-Fâtihâ
Sene 1129

Kare plana sahip olan mescit kâgirden inşa edilmiştir ve tek kubbeye sahiptir. On ikigen kasnağın üzerine oturtulmuş olan kubbenin altında, mescidin köşe kısımlarında oylumlar (tromp) bulunmaktadır. Mescidin bütün cephelerinde üç sıra pencere yer almakta ve alt sırada dikdörtgen formda üç, ortada yarım daire kemerli üç ve en üstte oylumların bulunduğu sırada yarım daire kemerli bir pencere yer almaktadır. Ön cephedeki pnecereler birbirine yakınken diğer cepehedekilerin arasında mesafe vardır.

Mescidin minaresi kuzey batı yönünde olup tek şerefelidir. 1854 yılına ait fotoğrafta minarenin külahının ince uzun olduğu ve şerefesinin taştan olduğu görülmektedir. 1936 yılına ait olan fotoğraflarda ise şerefenin demirden olduğu ve külahının küçük soğan kubbe formunda olduğu görülmektedir.

[263] Yazıyla ilgili belge için bk. https://mufity.blogspot.com/2018/07/istanbulun-kaybolan-camileri-civici.html (Erişim Tarihi: 22.01.2020).
[264] Süleyman Faruk Göncüoğlu, *Yitik Mirasın Peşinden*, (İstanbul: İstanbul Şehir Kültür Tarihi Araştırmaları Merkezi, 2008), s. 44.
[265] Ünsal, "İstanbul'un İmarı ve Eski Eser Kaybı", s. 50.
[266] Ayvansarayi, *Hadîkatü'l-Cevâmî II*, s. 77.
[267] Ünsal, "İstanbul'un İmarı ve Eski Eser Kaybı", s. 50.

İskelelerde, yolcuların ve çalışanların namazlarını edâ edebilmeleri için inşa edilen mescitlerden biri olan Çivici Limanı Mescidi, yakınında Nusretiye Camii'nin bulunması nedeniyle 1936 yılında kadro dışı kalmasının ardından, askeriye tarafından dikimhane olarak kullanılmış ve 1957 yılında yol çalışmaları nedeniyle, ihtiyaç olmadığı halde yıkılmış; liman binalarının otoparkı için kullanılan arsası günümüzde ise, Galataport Liman İşletmeleri'nin bünyesine katılmıştır. Osmanlı Dönemi'ndeki liman yapılarından geriye kalan nadir eserlerden biri olması nedeniyle önem arz eden bu mescidin muhafaza edilmesi Türk mimarisi açısından büyük kazanç olacaktı.

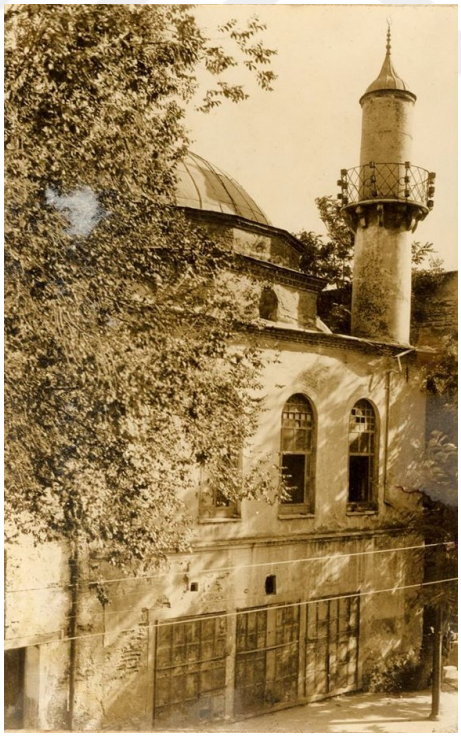
Harita 21: Çivici Limanı Mescidi'nin harita üzerindeki konumu (Alman Mavileri)

Fotoğraf 84: Çivici Limanı Mescidi

Fotoğraf 85: Çivici Limanı Mescidi

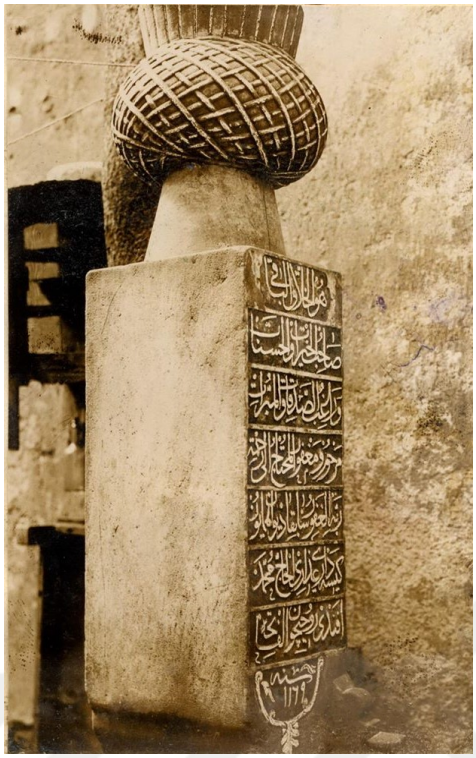
Fotoğraf 86: Çivici Limanı Mescidi

Fotoğraf 87: Çivici Limanı Mescidi'nin dikimhane olarak kullanıldığı döneme ait iç mekân görüntüsü

Fotoğraf 88: İzarî Mehmed Efendi'nin kabri

Fotoğraf 89: İzarî Mehmed Efendi'nin mezar taşı

3.25. Nusretiye Camii İhata Duvarı

Katalog No: 25

Harita: 22

Plan ve Çizimler: -

Fotoğraflar: 90-91

Yer: Tophane Kışlası'nın karşısında

İnşa Tarihi - Yıkılma Tarihi: 1826 (h. 1241) – 1957

Banisi: Sultan II. Mahmud

Mimarı: Krikor Balyan

İnceleme Tarihi: Temmuz, 2020

Tophane'de cadde üzerinde, kışlanın karşısında bulunan cami, bulunduğu konumdan ötürü Tophane Camii adıyla anılmakla beraber, Sultan II. Mahmud'un yeniçeri ocağının kaldırması nedeniyle zafer anlamında[268] Nusretiye Camii ismiyle de anılmaktadır.

Sultan III. Selim'in Tophane-i Amire Arabacılar kışlasına yaptırdığı caminin 1823 yılında yanmasının ardından, caminin bulunduğu konuma Sultan II. Mahmud) Krikor Balyan'a inşa ettirilmiştir[269]. 1823 yılında inşasına başlanan cami, 8 Nisan 1823 yılında ibadete açılmıştır[270]. Sultan Abdülaziz döneminde yapılan cadde düzenlemesi sırasında caminin karşısında, kışlanın kapısının yanında bulunan sebil cami avlusuna taşınmıştır[271]. Yine bu çalışmalar sırasında, caminin etrafında bulunan duvarlar yıktırılmış ve biraz daha geriye çekilerek yeniden inşa edilmiştir[272]. 1957 yılında Tophane-Dolmabahçe Caddesi'nin genişletilmesi sırasında bu duvar tamamen kaldırılarak avlu daraltılmış ve cami ile sebilin önüne basamak ilave edilmiştir[273]. Avlu

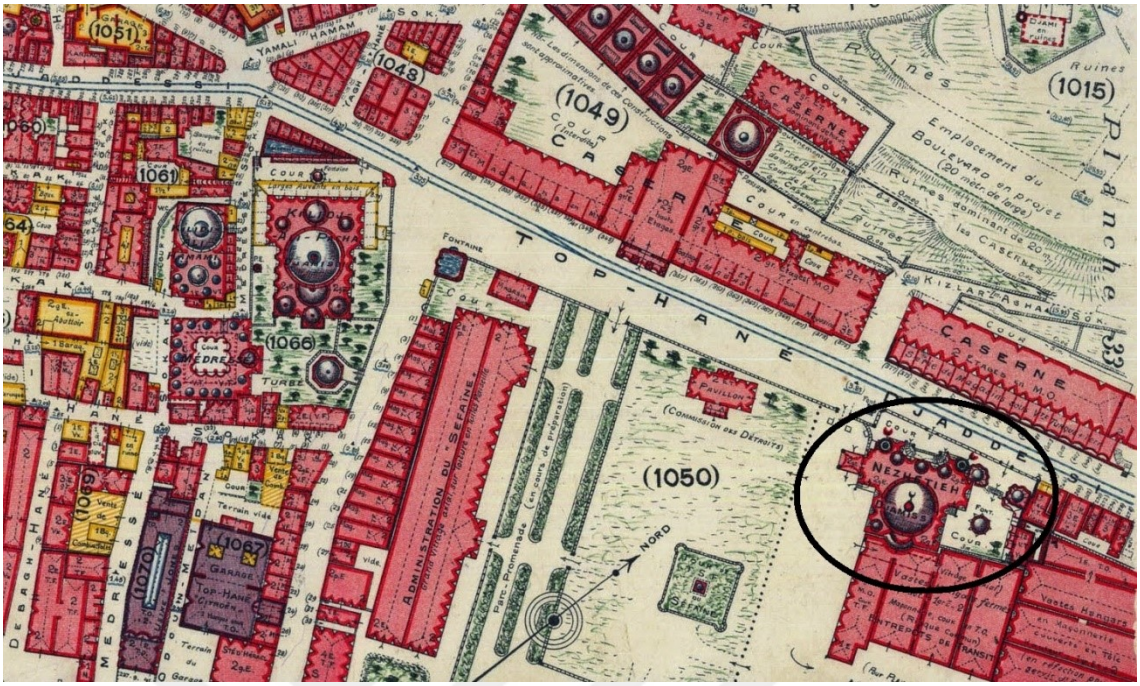
[268] Semavi Eyice, "Nusretiye Camii", *DİA*, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2007), XXXIII, s. 274.
[269] Ayvansarâyî, *Hadîkatü'l-Cevâmî II*, s. 63. Tuğlacı, *Osmanlı Mimarlığında Batılılaşma Dönemi ve Balyan Ailesi*, s. 29. Aslanapa, *Osmanlı Devri Mimarisi*, s. 430. Eyice, "Nusretiye Camii", s. 274. Öz, *İstanbul Camileri*, II, s. 50.
[270] Tuğlacı, *Osmanlı Mimarlığında Batılılaşma Dönemi ve Balyan Ailesi*, s. 29.
[271] Eyice, "Nusretiye Camii", s. 274.
[272] Dursun Arslan, "Tarihsel Konumu ve Mimarisiyle Nusretiye Camii", *Arış Dergisi*, 13, (2018), s. 55.
[273] Ünsal, "İstanbul'un İmarı ve Eski Eser Kaybı", s. 49.

duvarının üzerinde bulunan dökme demir parmaklıkların, caminin orijinalinde var olduğu düşünülerek Sultan Mahmud Türbesi'nin yan duvarı üzerine takılmıştır[274].

Kasr-ı hümâyun, muvakkithane, sebil ve şadırvanla bir bütünü oluşturan cami ilk inşa edildiğinde etrafı, yüksek duvarla çevrilmiş olup duvarın üzerine yarım daire kemerli pencerelerle, avluya girişi sağlayan kapılar açılmıştır. 1854 yılında iskele yönünden çekilmiş olan fotoğrafta avlu kapısı görülmektedir. Yarım daire kemerin üstünde dikdörtgen, koyu zeminin üzerine hâk edilmiş kitabe bulunmakta ve kapının süslemesi ilginç formda kurşun bir saçakla son bulmaktadır. Sultan Abdülmecid döneminde bu duvarlar yıkıldıktan sonra, yerlerine, üzerinde dökme demir parmaklıkların olduğu alçak duvarlar inşa edilmiştir.

Sultan II. Mahmud tarafından 19. yy.'da inşa edilen külliye; bünyesinde bulunan sebil, muvakkithanenin yerinin değiştirilip avlu duvarlarının yıkılmasına rağmen kendi kimliğini korumaya devam eden cami, Galataport Liman Projesi'yle inşa edilen binaların arkasında kalarak denizden bakıldığında görülen heybeti yok edilmiştir.

[274] Eyice, "Nusretiye Camii", s. 275.

Harita 22: Nusretiye Camii'nin harita üzerindeki konumu (Pervititch Haritası)

Fotoğraf 90: Nusretiye Camii ve ihata duvarı (Eski İstanbul)

Fotoğraf 91: Yol çalışmaları sonrasında Nusretiye Camii'nin görüntüsü (Eski İstanbul)

3.26. Sultan II. Abdülhamid Çeşmesi

Katalog No: 26

Harita: 23

Plan ve Çizimler: -

Fotoğraflar: 92-97

Yer: Tophane, Nusretiye Camii önü

İnşa Tarihi - Yıkılma Tarihi: 1901 (h. 1319) – 1957

Banisi: Sultan II. Abdülhamid

Mimarı: Raimondo d'Aronco

İnceleme Tarihi: Haziran, 2020

Tophane'de Nusretiye Camii'nin önünde inşa edilen çeşme, Sultan II. Abdülhamid Çeşmesi olarak anılırken, Sultan II. Abdülhamid için kullanılan Hamidiye isminden ötürü Hamidiye Çeşmesi olarak da anılmaktadır. Yıldız Albümü'nde bulunan fotoğraflardaki açıklama yazılarında, bulunduğu konumdan ötürü Tophane Çeşmesi[275] ve suyunun geldiği kaynağa atıfla Kâğıthane Suları Çeşmesi[276] isimleriyle de geçmektedir.

Sultan II. Abdülhamid tarafından 1901 (h. 1319) yılında İtalyan mimar Raimondo d'Aronco'ya yaptırılan çeşme[277], 1957 yılında Meclis-i Mebusan Caddesi genişletilirken, bulunduğu konumdan kaldırılarak önce İnönü Stadı karşısındaki Dolmabahçe Parkı'nın köşesine monte edilmeye başlanmış, ardından tekrar sökülerek Maçka'da Teşvikiye Caddesi üzerindeki bugünkü konumuna taşınmıştır[278].

Terkoz'dan şehrin içerisine kadar getirilen suyun borularla evlere ulaştırılmasının ardından suyun depolarda biriktirilmesine ihtiyaç kalmadığından ötürü

[275] Yıldız Albümü, 90546-0003.
[276] Yıldız Albümü, 90546-0001.
[277] Belgin Demirsar, "Abdülhamid II Çeşmesi", *DBİA*, (İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı, 1994), I, s. 43. Kazım Çeçen, "Hamidiye Suyu", *DİA*, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1997), XV, s. 470.
[278] Ünsal, "İstabul'un İmarı ve Eski Eser Kaybı", s. 49.

klasik çeşmelerdeki gibi tonozlu deposu olmadan inşa edilen Sultan Abdülhamid Çeşmesi, Osmanlı mimarisinde barok üslubunun terk edildiği bir dönemde inşa edilmesine rağmen, Nusretiye Camii önünde yer alması nedeniyle, cami ile uyumlu olması amacıyla barok üslubunda tasarlanmıştır[279].

Dikdörtgen bir şeması olan çeşme mermerden inşa edilmiştir. Hareketli bir cephe düzenlemesine sahip olan çeşmenin geniş yüzeyleri zengin süsleme detaylarına sahipken, yan taraftaki dar yüzeylerde daha sade bir tasarım görülmektedir. Çeşmenin köşe noktalarında, yüksek kaideler üzerine oturtulmuş ve üst kısmı perde ve püskül görünümü veren ilginç başlıklara sahip olan sütunçeler bulunmaktadır.

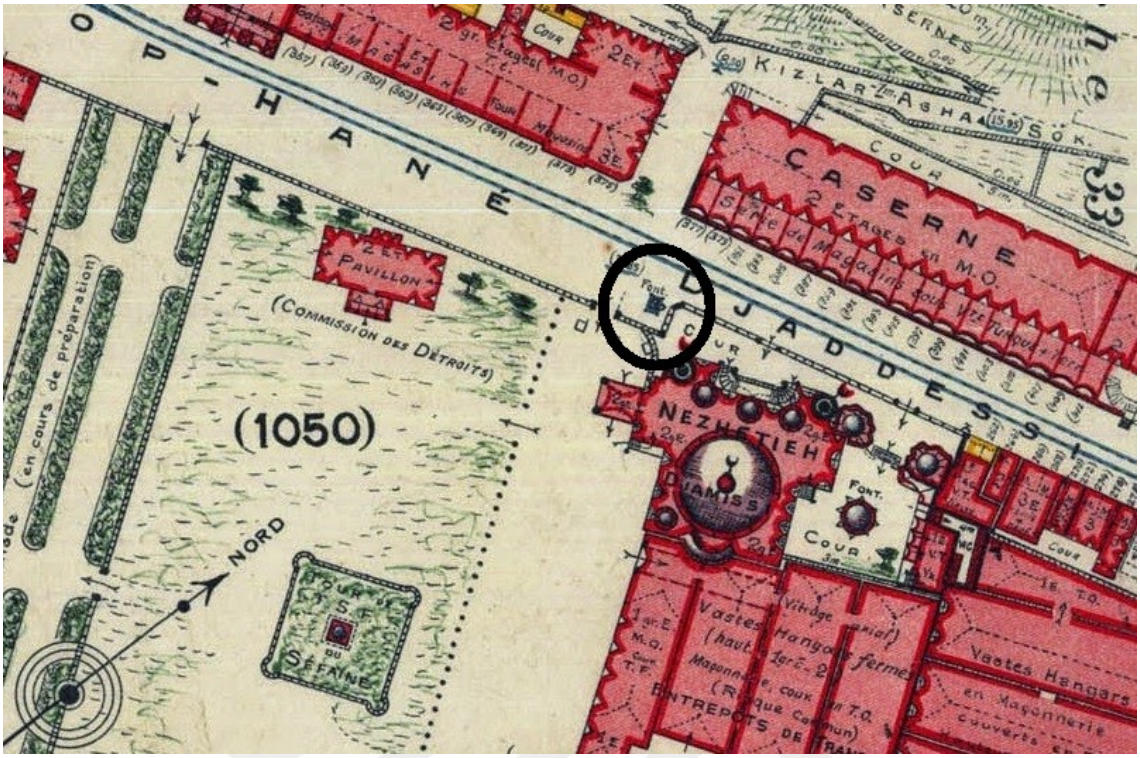
Çeşmenin geniş yüzeyinde etrafı silmelerle geçilmiş dikdörtgen bir niş vardır. Nişin alt bölümünde, sütun kaideleriyle aynı yüksekliğe sahip ve kademeli olarak tasarlanan ve üzerinde C kıvrımları olan sade bir süslemeye sahip çeşme teknesi bulunmaktadır. Çeşmenin ayna taşı; köşeli sütunçelerle çevrelenmiş olup, lülenin etrafı kıvrımlı silmelerle geçilmiştir. Sütunçelerin üzerine; S kıvrımlı dallarla düzenlenmiş ve ortasında çiçek sepeti bulunan bir tepelik yerleştirilmiştir. Tepeliğin sağından ve solundan dışarıya doğru taşan çiçek motiflerinin altında rokoko motifli küçük nişler bulunmaktadır. Dikdörtgen olan nişin kemeri ile ayna taşının arasında bulunan boşluk madeni şebeke ile süslenmiş ve ortasında bulunan dairenin içerisine Sultan II. Abdülhamid'in tuğrası işlenmiştir[280]. Çeşmenin yan yüzeyleri silmelerle çevrilmiş olup, yarım daire formundaki tekne ile beraber sade bir görünüme sahiptir.

Çeşmenin üst kısmı silmelerle ayrılmış olup, C kıvrımlarıyla şekillendirilen yüzeyin ortasında, etrafı akantus yapraklarıyla süslü olan kitabe yerleştirilmiştir. Çeşmenin açılışı sırasında çekilen fotoğraftan, koyu zemin üzerine altın varakla yazıldığı anlaşılan kitabenin manzum metni Üsküdarlı Ahmet Talat tarafından yazılmıştır[281]. Celî talik hattı ile yazılı olan kitabenin metni şu şekildedir:

[279] Barış Ertem-Mustafa Cevdet Altunel, "İstanbul İmarındaki Tarihi Eser Kaybının Tarih ve Turizm Açısından İncelenmesi: Karaköy-Kabataş Bölgesi", *ODÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 2/4, (2011), s. 68-69.
[280] Cumhuriyet sonrasına ait olan fotoğraflar incelendiğinde, bu tuğranın sökülmüş olduğu görülmektedir.
[281] Tanışık, *İstanbul Çeşmeleri II*, s. 231.

Hazreti Sultan Hamîd'in cûybâr-ı himmeti
Sû-be-sû kıldı atâş-ı kâinatı müstefîd
Sayesinde ol şehinşâh-ı me'âlî-meşrebin
Teşnegâna böyle dil-cu çeşmeler oldu bedîd
Çeşme-i hurşîd reyyân eyledilçe âlemi
Ömrünü efzûn ede Talat Hüdâvend-i Mecîd
Âb-ı şîrînin içüb birle dedim târihini
Eyledi bu çeşmeyi bünyâd Han Abdülhamid
1319

20. yy.'ın başında Sultan II. Abdülhamid tarafından inşa ettirilen çeşmenin tasarımı yapılırken bulunacağı konum göz önünde bulundurularak barok üslupta tasarlanmıştır. 1957 yılında yol çalışmaları sırasında, özgün kunumunda korunabilme imkânı varken yerinden sökülen çeşme, Maçka Parkı'na yerleştirilmiştir.

Harita 23: Sultan II. Abdülhamid Çeşmesi'nin haritadaki konumu (Pervititch Haritası)

Fotoğraf 92: Sultan II. Abdülhamid Çeşmesi'nin açılışı (Yıldız Albümü)

Fotoğraf 93: Sultan II. Abdülhamid Çeşmesi'nin uzaktan görüntüsü (Atatürk Kitaplığı)

Fotoğraf 94: Sultan II. Abdülhamid Çeşmesi (Yıldız Albümü)

Fotoğraf 95: Sultan II. Abdülhamid Çeşmesi (Yıldız Albümü)

Fotoğraf 96: Sultan II. Abdülhamid Çeşmesi (Yıldız Albümü)

Fotoğraf 97: Sultan II. Abdülhamid Çeşmesi'nin bugünkü görüntüsü (Raziye Aksu)

3.27. Tophane Kışlası

Katalog No: 27

Harita: 24-25

Plan ve Çizimler: -

Fotoğraflar: 98-103

Yer: Tophane Semti'nde Nusretiye Camii'nin karşısında

İnşa Tarihi - Yıkılma Tarihi: 1453– 1957

Banisi: Fatih Sultan Mehmed- Sultan III. Selim- Sultan II. Mahmud

Mimarı: Bilinmiyor

İnceleme Tarihi: Ağustos, 2020

Bulunduğu semte de ismini veren kışla top dökümhanelerinin bulunduğu yer olması nedeniyle Tophane Kışlası olarak anılmaktadır.

Fatih Sultan Mehmed tarafından top dökümhanelerinin inşa ettirilmesiyle temelleri atılan yapıya Sultan II. Bayezid döneminde kışla eklenmiş ve Kanuni Sultan Süleyman tarafından da yapı büyük tesis haline getirilmiştir[282]. Sultan III. Selim orduda yeniliklere giderken, kışla binasını da yıktırarak 1792 yılında Topçular ve Topçu Arabacılar için yeni bir kışla binası inşa ettirmiştir[283]. 2 Mart 1823 yılında gerçekleşen yangın sırasında kışla binalarının yanmasının ardından[284] Sultan II. Mahmud tarafından Krikor Amira Balyan'a yeniden bir bina inşa ettirilmiştir[285]. Sultan Abdülaziz ve Sultan Abdülhamid dönemlerinde de tamir yapılan kışla[286] Zabtiye Nezareti, Askerî Sanayi Okulu ve Merkez Komutanlığı tarafından kullanılan ve bir süre de Tekel deposu olan

[282] Ayşe Yetişkin Kubilay, "Tophane-i Amire", *DBİA*, (İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı, 1994), VII, s. 279.
[283] Neclâ Arslan, *Gravürlerde ve Seyahatnamelerde İstanbul*, (İstanbul: İstaanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, 1992), s. 196.
[284] Arslan, *Gravürlerde ve Seyahatnamelerde İstanbul*, s. 196.
[285] Tuğlacı, *Osmanlı Mimarlığında Batılılaşma Dönemi ve Balyan Ailesi*, s. 46.
[286] Arslan, *Gravürlerde ve Seyahatnamelerde İstanbul*, s. 196.

yapının[287] 1958 yılında yol genişletme çalışmaları sırasında kışla binaları yıkılmış ve sadece Tophane binası günümüze ulaşmıştır[288].

Kışla binasının içerisinde bulunan ve Kanuni Sultan Süleyman tarafından inşa edilip zamanla değişime uğrayan Tophane Ocağı Mescidi, 1935 yılında kadro dışı bırakılarak ibadete kapatılmıştır. Yol genişletme çalışmaları sırasında önce şerefesi ve ardından minaresi yıkılan mescidin tamamı diğer binalarla beraber yok edilmiştir[289].

Nusretiye Camii'nin tam karşısında buluna, Alman Mavileri Haritası'nda İmalat-ı Harbiye Usta Mektebi olarak gösterilirken, Pervitith Haritasında kışla olarak adlandırılmaktadır ve Ünsal da bu yapıyı Sanayi Kışlası ismiyle zikretmiştir[290]. Dikdörtgen bir plana sahip olan yapı iki bloktan oluşmakta ve blokların arasında Tophane Ocağı Mescidi bulunmaktadır. Üç katlı olarak inşa edilen yapının ön kısmında, üstü teras olarak kullanılan, beşik tonozlu dükkânlar bulunmaktadır. Kırma çatı ile tamamlanan binanın orta katında yarım daire kemerli ince uzun pencereler bulunurken üst katta ise belli bir sistemle yan yana dizilmiş yarım daire kemerli ince uzun pencereler ile dikdörtgen forma sahip pencereler yerleştirilmiştir. İki bloğun ortasında yer alan ana giriş kapısı, üç açıklıktan oluşmakta ve açıklıkların birleşim noktalarında süsleme amacıyla yerleştirilmiş çifter sütun bulunmaktadır.

Sanayi Kışlası'nın binalarının arasında bulunan Tophane Ocağı Mescidi dikdörtgen plana sahip olup iki katlı inşa edilmiştir. Basık kemerli pencerelere sahip olan mescidin çatısının alt kısmında dikdörtgen formda küçük pencereleri de bulunmaktadır. Kuzey batı köşesinde yer alan ince uzun minaresi tek şerefeli olup kurşun bir külahla kaplıdır.

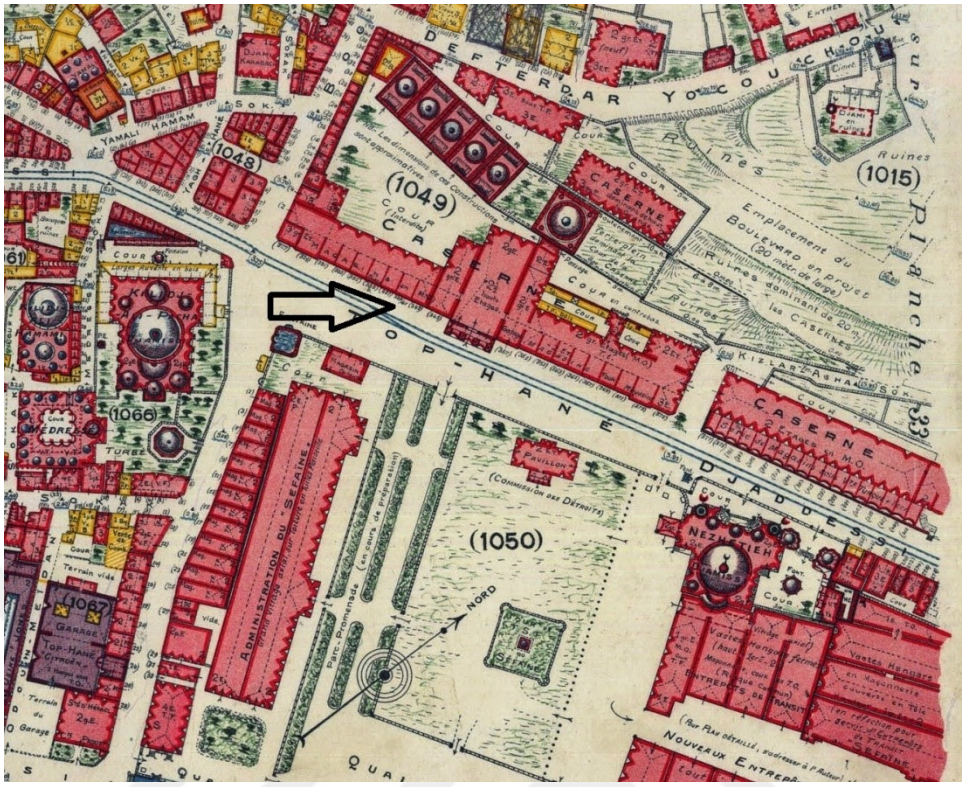
Tophane-i Amire binasının önünde bulunan ve Müşirlik Dairesi olarak adlandırılan bina, dikdörtgen forma sahip olup iki katlı inşa edilmiştir. Yapının ortasında bulunan giriş bölümü dışarıya taşkın olup sütunların üzerine yerleştirilen yarım daire kemerlerden oluşmaktadır. Binanın üst katında dikdörtgen forma sahip ve

[287] Çiftçi, "19. yy.'da Osmanlı Devleti'nde Askeri Mimari ve İstanbul'da İnşa Edilen Askeri Yapılar", s. 135.
[288] Ünsal, "İstanbul'un İmarı ve Eski Eser Kaybı", s. 48.
[289] Göncüoğlu, *Bir Semt-i Meşhûr Tophane: Değişimin veYıkımın Hikâyesi*, s. 58.
[290] Ünsal, "İstanbul'un İmarı ve Eski Eser Kaybı", s. 48.

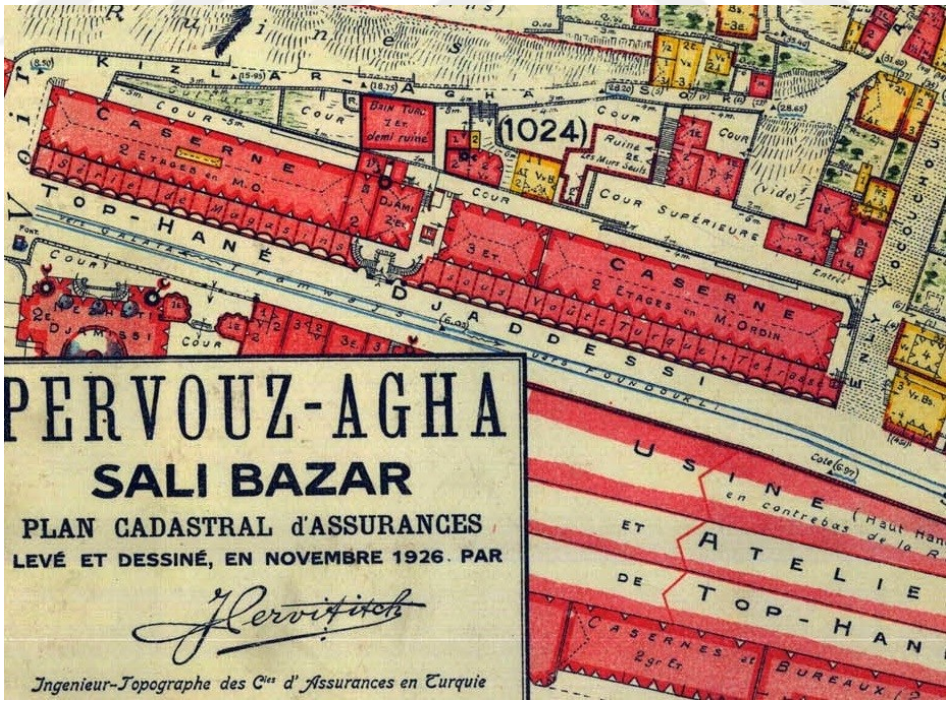
üzerinde söveli alınlıkların bulunduğu pencereler yer alırken, giriş bölümünün üzerinde yarım daire kemerli pencereler bulunmaktadır. Binanın alt katında ise içlerine cam ve kapıların yerleştirilmiş olduğu yarım daire kemerler bulunmaktadır ve bu kısımlar dükkân olarak kullanılmaktadır. Ünsal bu yapı ile ilgili olarak; dıştan Avrupa mimarisinin izlerini taşırken esas holü ve plan şekliyle tipik bir Türk yapısı olduğunu ifade etmektedir[291].

Fatih Sultan Mehmed zamanında inşa edilen top dökümhane binasının diğer padişahlar tarafından da geliştirilmesiyle büyük bir kışla yapısı oluşmuştur ve zamanın gereklilikleri doğrultusunda değişikliğe uğrayan yapı, Cumhuriyet sonrasında farklı amaçlarla kullanılmış olmasına rağmen varlığını korumaya devam ettirmekte idi. 1957 yılında yol genişletme çalışmalarıyla yok edilen kışla, son yıllarında Güzel Sanatlar Akademisi tarafından kullanılmakta idi[292]. Gravürlerde çokça yer alan Tophane Kışlası'ndan geriye sadece Tophane-i Amire binası kalmıştır[293].

[291] Ünsal, "İstanbul'un İmarı ve Eski Eser Kaybı", s. 48.
[292] Ünsal, "İstanbul'un İmarı ve Eski Eser Kaybı", s. 48.
[293] Güncüoğlu, Bir Semt-i Meşhur Tophane kitabında, Alman Mavileri'nde İmalat-ı Harbiye Usta Mektebi ismiyle geçen yapının yeniden inşa edileceğini ve binanın sergi, galeri, kütüphane amaçlı kullanılacağını ifade etmektedir. Ayrıca proje kapsamında buradaki trafiğin yer altına alınacağını aktarmaktadır. Göncüoğlu'nun ifade ettiği bu proje ile ilgili detaylı bilgiye ulaşılamamıştır. Bk. Güncüoğlu, *Bir Semt-i Meşhur Tophane: Değişimin veYıkımın Hikâyesi*, s. 65.

Harita 24: Tophane Kışlası Müşirlik Dairesi'nin harita üzerindeki konumu (Pervititch Haritası)

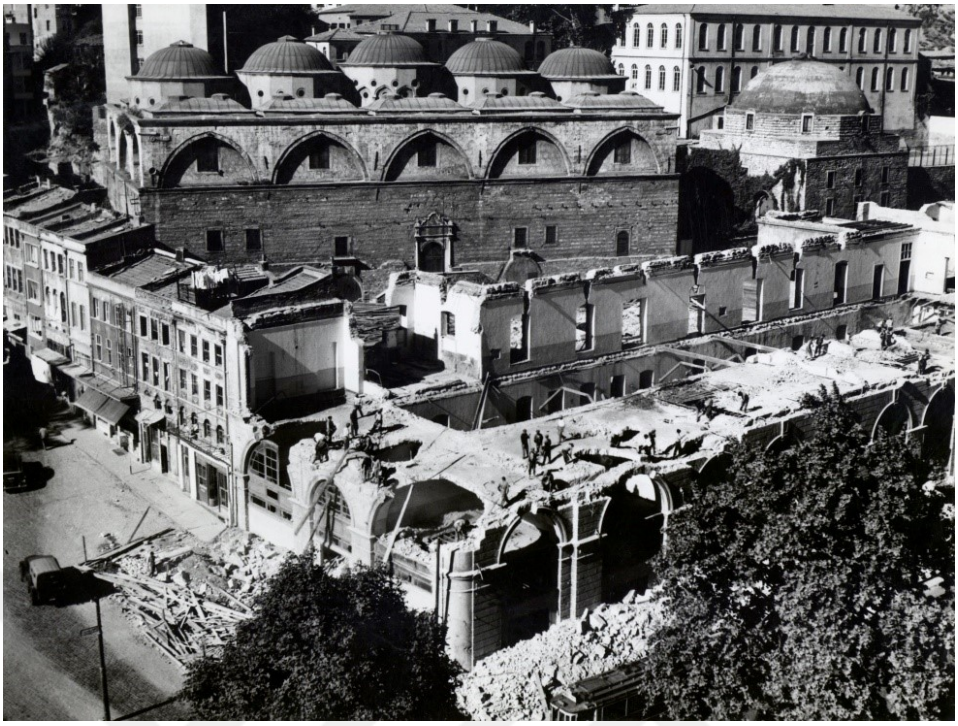
Harita 25: Tophane Kışlası İmalat-ı Harbiya Usta Mektebi/Sanayi Kışlası'nın harita üzerindeki konumu (Pervititch Haritası)

Fotoğraf 98: Tophane Kışlası İmalat-ı Harbiya Usta Mektebi

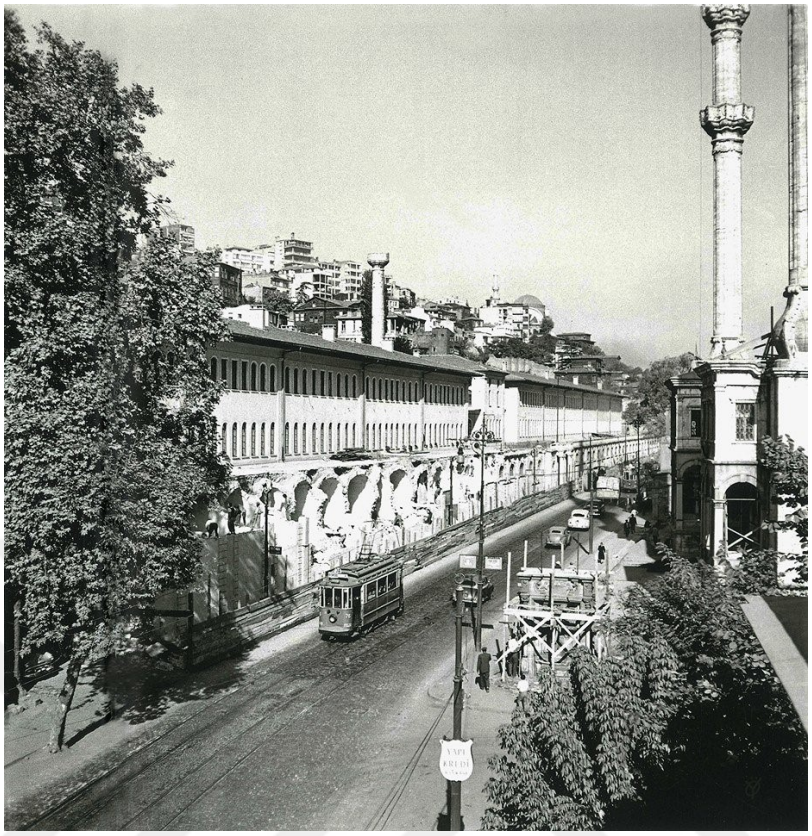
Fotoğraf 99: Tophane Kışlası Müşirlik Dairesi (Salt Galata)

Fotoğraf 100: Müşirlik Dairesi'nin yıkımı (Salt Galata)

Fotoğraf 101: Müşilik Dairesi'nin ana giriş kapısının yıkımı (Pinterest)

Fotoğraf 102: Sanayi Kışlası'nın yıkımı (Hayalleme)

Fotoğraf 103: Tophane Ocağı Mescidi (İşli)

3.28. Kılıç Ali Paşa Külliyesi Dükkânları ve İhata Duvarı

Katalog No: 28

Harita: 26

Plan ve Çizimler: -/6

Fotoğraflar: 104-105

Yer: Tophane'de Meclis-i Mebusan Caddesi üzerinde

İnşa Tarihi - Yıkılma Tarihi: 1580/81 (h. 988) – 1957

Banisi: Kılıç Ali Paşa

Mimarı: Mimar Sinan

İnceleme Tarihi: Ağustos, 2020

Tophane Kışlası'nın yakınında bulunan külliye banisine atıfla Kılıç Ali Paşa Camii ismiyle anılırken, bulunduğu konumdan ötürü Tophane Camii[294] olarak da adlandırılmaktadır.

Kılıç Ali Paşa'nın 1580/81 (h. 988) yılında Mimar Sinan'a inşa ettirdiği eser; cami, türbe, sebil, hamam, medrese ve mektepten oluşmaktadır[295]. Külliyenin zaman içerisinde bazı tamirler geçirmekle[296] beraber günümüze kadar ulaşmıştır. Bugün avlu duvarının cadde üzerindeki köşesinde bulunan sebille ilgili Eyice; Thomas Allom'un gravüründe çizdiği ve Kılıç Ali Paşa Camii'nin tam karşısında bulunan sebilin, o bölgede var olduğu bilinen Kemankeş Mustafa Paşa'ya ait olan sebilin olabileceği ve Sultan Abdülaziz döneminde yapılan yol çalışması sırasında bu sebilin yerinden sökülerek Kılıç Ali Paşa Camii'nin duvarına yeniden yerleştirilmiş olabileceğinin ihtimal dâhilinde olduğunu ve bu durumda sebilin, külliyenin bir parçası olmadığını ifade etmektedir[297]. Pervititch Haritası'nda görülen ve caminin cadde üzerindeki avlu

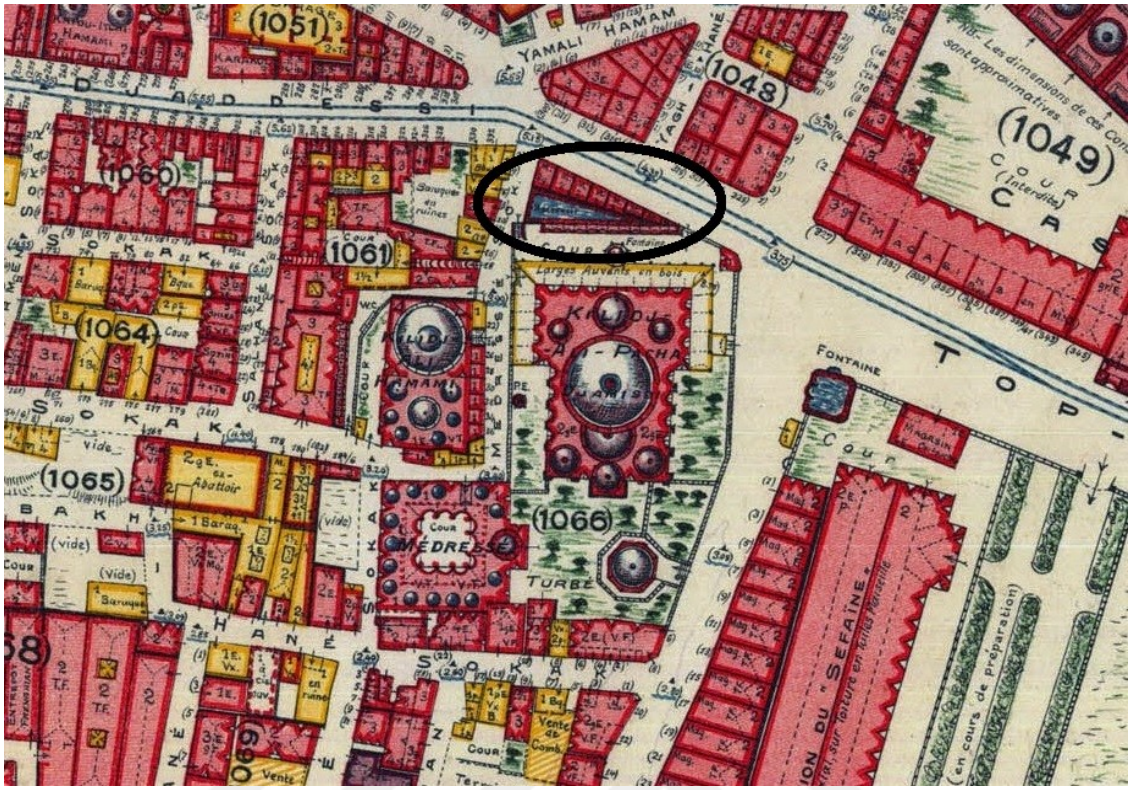
[294] Ayvansarâyî, *Hadîkatü'l-Cevâmî II*, s. 58.
[295] İbrahim Hakkı Konyalı, *Mimar Koca Sinan*, (lkü Basımevi, 1950), s. 134. Öz, *İstanbul Camileri II*, s. 40.
[296] Caminin tamiri ile ilgili belgeler için Bk. DA, İ..DH. . 681/47488; DA, A.}MKT.MHM. 353/10; DA, İ..MVL. 238/8460; DA, İ..MVL. 236/8305; DA, ŞD. 140/63. Medresenin tamiri ile ilgili belgeler için Bk. DA, ŞD. 163/28; DA, I..EV.. 34/52; DA, I..EV.. 3/31. Mektebin tamiri ile ilgili belge için Bk. DA, I..EV.. 48/39. Sebil mahallinin temizlenmesiyle ilgili belge için Bk. DA, A.}MKT.MHM. 129/17.
[297] Semavi Eyice, "Kılıç Ali Paşa Külliyesi", *DİA*, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2002), XXV, s. 412.

duvarının sol tarafında bulunan dükkânlar; 1691 (h. 1102) tarihli Mühimme-i Rikâb defterine göre caminin çevresindeki vakfa ait yerleri işgal eden karpuz, kavun tezgâhlarının kaldırılmasının ardından; tezgâhların yerlerine vakfa ait olarak inşa edilmişlerdir[298]. 1957 yılında Tophane-Dolmabahçe arasındaki cadde genişletilirken dükkânlar yıkılmış ve duvarın eğriliği ortaya çıkmıştır. Aynı zamanda Sultan Abdülaziz döneminde yapılan yol çalışması sırasında yıkılıp yeniden inşa edilen, Tophane Çeşmesi yönüne bakan avlu duvarı 1957 yılında tekrar yıkılıp türbeye doğru geri alınmıştır.

Harita üzerinden konumunu tespit edebildiğimiz dükkânların fotoğraflarına ulaşılamamış olup hakkında detaylı bilgi de bulunamamıştır. Tophane Çeşmesi'ne bakan ihata duvarının değişimi ise fotoğraflardan takip edilebilmektedir. 19. yy.'ın ortalarında çizilmiş olan gravürde kâgir olarak kapıların yarısına gelecek şekilde inşa edilmiş olan duvar, 1854 yılına fotoğrafta yine aynı boyda kesme taştan inşa edilmiş olup üzerine küçük kare pencereler açılmıştır. Sebah & Joaillier tarafından çekilmiş 1861/62 (h. 1278) yılına ait olan fotoğrafta ise avlu kapısının sağındaki duvarın boyunun yükseldiği ve duvara basık kemerli ince uzun pencerelerin açıldığı, kapının sol tarafında ise alçak duvarın üzerine yerleştirilmiş olan demir parmaklıklar görülmektedir. 1957 yılındaki duvar ise, türbe tarafından yüksekliği belirlenerek inşa edilmeye başlanınca muvakkithanenin eğiminden ötürü 0,5 m düşüklük oluşup pencere parmaklıkları yol seviyesine yaklaşmıştır[299].

16. yy.'da inşa edilmiş olup zaman içerisinde değişim gösteren ihata duvarının önüne 17. yy.'da dükkân inşa edilmiş ve 1957 yılında yapılan yol çalışmasında bu dükkânların kaldırılmasıyla, duvarda bulunan ve dükkânların kapattığı eğrilik ortaya çıkmıştır. Diğer cephenin yıkılıp plansızca inşa edilmesiyle de yer seviyesine inen pencerelere sahip olan bir duvar inşa edilmiştir. Ünsal'ın çaresinin bulunup düzeltilmesi gerektiğini ifade ettiği bu iki durum günümüzde de varlığını devam ettirmektedir.

[298] BAO, A.{DVNSMHM.d... 102/81.
[299] Ünsal, "İstanbul'un İmarı ve Eski Eser Kaybı", s. 46.

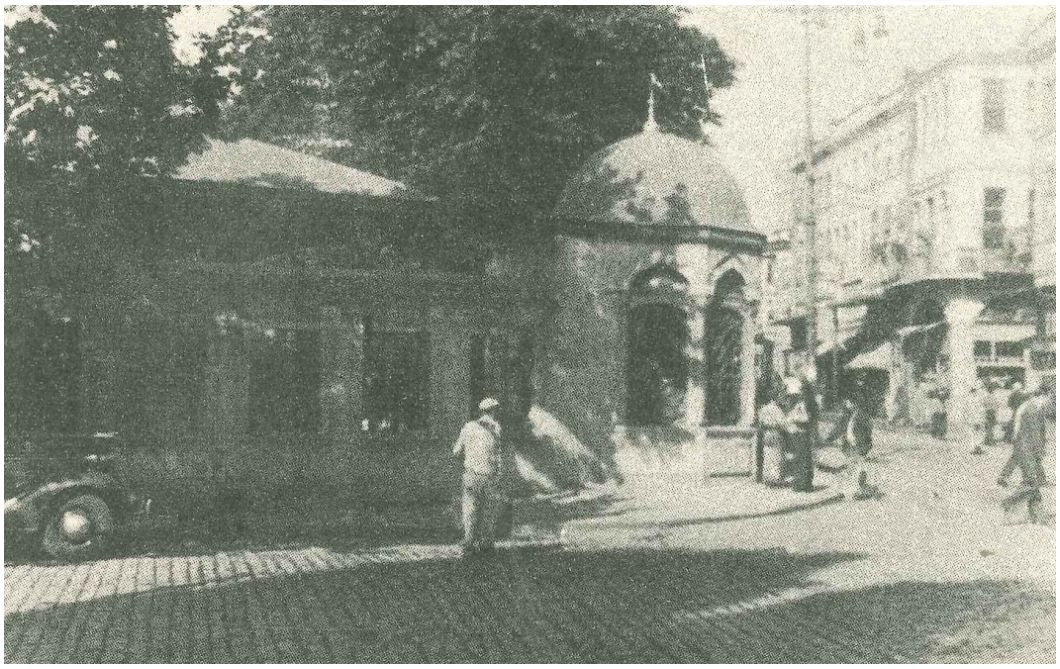
Harita 26: Kılıç Ali Paşa Camii'nin önünde bulunan dükkânların haritada gösterimi (Pervititch Haritası)

Çizim 6: Kılıç Ali Paşa Camii'nin 1840 yılında Jules van Gaver tarafından çizilen gravürü (DİA)

Fotoğraf 104:Kılıç Ali Paşa Camii'nin Sebah & Joaillier tarafından çekilmiş olan fotoğrafı (Eski İstanbul)

Fotoğraf 105: Kılıç Ali Paşa Camii'nin ihata duvarının 1957 yılında yıkılıp geri çekildiği görüntüsü (Ünsal)

3.29. Karabaş Hamamı

Katalog No: 29

Harita: 27

Plan ve Çizimler: -

Fotoğraflar: -

Yer: Tophane Caddesi üzerinde Kılıç Ali Paşa Camii'nin yakınında

İnşa Tarihi - Yıkılma Tarihi: 1740/41 (h. 1153) – 1957

Banisi: Bilinmiyor

Mimarı: Bilinmiyor

İnceleme Tarihi: Temmuz, 2020

Tophane'de Kılıç Ali Paşa Camii'nin yakınında bulunan hamam Karabaş Hamamı, Yamalı Hamam ve Yamalı Baba Hamamı isimleriyle anılmaktadır.

1766 Tarihli Hamam Tahrir Defteri'ndeki bilgilere göre Sultan II. Bayezid'in kızı Selçuk Sultan Vakfı'ndan olan hamamın gedik sahibi, Hacı İbrahim Ağa'dır ve tasarruf eden kişi de merhum Şeyhülislam Abdullah Efendi'nin kerimesi Hadice Hanım'dır[300]. Şahsa 45 kuruş, vakfa 5 kuruş olmak üzere toplam 50 kuruş kira geliri vardı[301]. 1957 yılındaki yol çalışmaları sırasında, Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu'nun muhafaza edilmesi yönünde karar vermesine[302] rağmen yıkılarak Tophane Parkı'na katılmıştır[303].

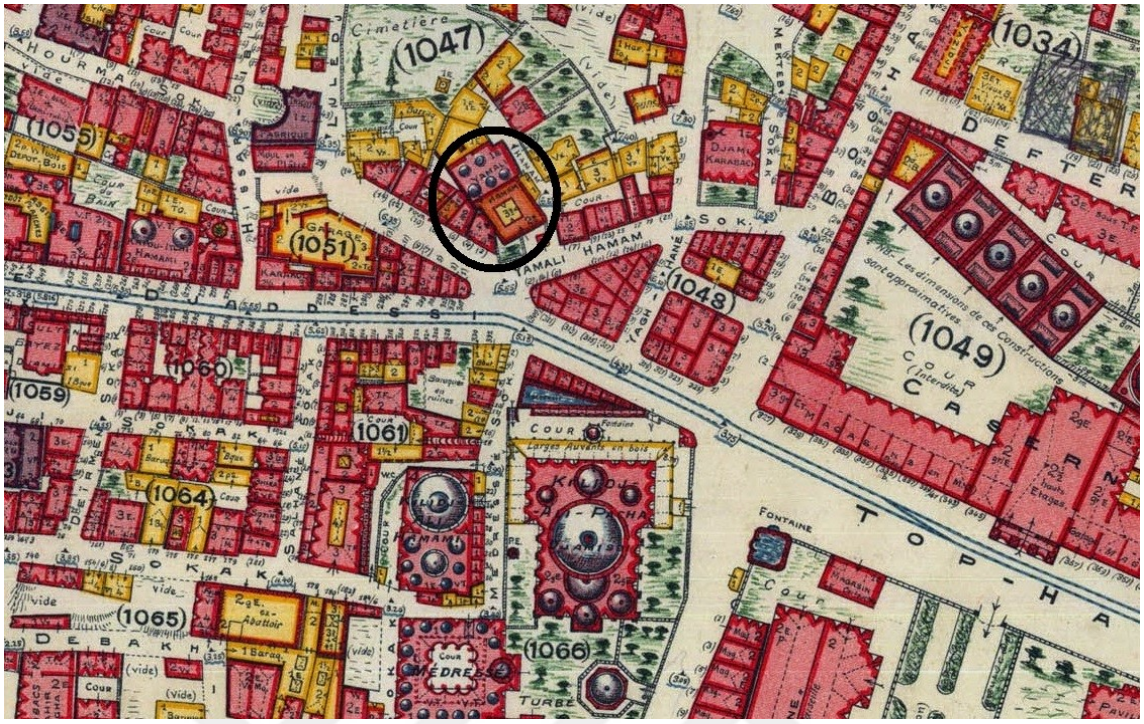
Kuşluk hamamı olarak inşa edilen hamam[304] Ünsal'ın ifade ettiğine göre iki katlı bir yapıydı ve bir de kütüphanesi vardı[305]. Herhangi bir fotoğraf ve planına

[300] Şimşir, "XVIII. Yüzyılın Ortalarında İstanbul ve Çevresindeki Hamamların Sosyal ve İktisadi Özellikleri", s. 90-92.
[301] Şimşir, "XVIII. Yüzyılın Ortalarında İstanbul ve Çevresindeki Hamamların Sosyal ve İktisadi Özellikleri", s. 95.
[302] Ünsal, "İstanbul'un İmarı ve Eski Eser Kaybı", s. 46.
[303] Orhan Türker, *Galata'dan Karaköy'a Bir Liman Hikâyesi*, (İstanbul: Sel Yayıncılık, 2000), s. 94.
[304] Yaşar, "İstanbul Hamamları", s. 582.
[305] Ünsal, "İstanbul'un İmarı ve Eski Eser Kaybı", s. 46.

ulaşılamayan hamamın Pervititch Haritası'nda bulunan çizime göre kâgir olarak inşa edildiği ve sıcaklık bölümünün üzerinde küçük kubbelerin bulunduğu anlaşılmaktadır.

Tarihi, Sultan II. Bayezid'in devrine ulaşan hamamın[306] korunması yönünde karar çıkmasına rağmen yol açma bahanesiyle yıkılan yapılardan biridir. Yapılan çalışmalar sırasında daha dikkatli olunsaydı, bugün arsası üzerinde park bulunan hamam, İstanbul'un en eski hamamlarından biri olarak varlığını devam ettirecek ve tarihi dokusuyla caddenin kenarını süsleyecekti.

[306] Ünsal, "İstanbul'un İmarı ve Eski Eser Kaybı", s. 46.

Harita 27: Yamalı Baba Hamamı'nın harita üzerindeki konumu (Pervititch Haritası)

3.30. Surp Krikor Lusavoriç Kilisesi

Katalog No: 30

Harita: 28

Plan ve Çizimler: -

Fotoğraflar: 106-107

Yer: Kemeraltı Caddesi üzerinde

İnşa Tarihi - Yıkılma Tarihi: 1431-1733-1961 – 1957

Banisi: Goms/Gozma – Patrik Hovhannes Golod

Mimarı: - – Sarkis Kalfa –Minas Kalfa– Bedros Zobyan

İnceleme Tarihi: Kasım, 2020

Kemeraltı Caddesi üzerinde Kılıç Ali Paşa Camii'nin yakınında bulunan kilise Aziz Krikor Lusavoriç adına adanmıştır[307].

İstanbul'un fethinden önce ticaret amacıyla İstanbul'a gelip yerleşen Ermenilerin Cenevizlilerle ilişkilerinin hem dinî hem de sosyal açıdan iyi olmasından dolayı Cenevizliler kendilerine ait olan kutsal yerlerden birini Ermenilere satmışlar ve Goms ya da Gozma adındaki Kırımlı bir Ermeni tüccar tarafından bu arsanın üzerine 1431 yılında Surp Krikor Lucavoriç adlı bir kilise yaptırılmıştır[308]. 7 Nisan 1660 tarihinde gerçekleşen yangında zarar gören kilise onarılmış ve ilerleyen zamanlarda tahrip olmasından dolayı 1721 (h. 1170) yılında bir onarım daha görmüştür[309]. 1731 yılında çıkan büyük Galata yangınında tamamen yanan kilise 1733'te Patrik Hovhannes Golod tarafından Sarkis Kalfa'ya, 1799 yılında Patrik Taniyel tarafından Minas Kalfa'ya yeniden inşa ettirilmiştir[310]. Son olarak 1888 yılında Patrik Harutyan Vehabetyan tarafından restore ettirilen kilise 15 Mart 1958 tarihli kararla Kemeraltı

[307] Lora Baytar, "Galata Surp Krikor Lusavoriç Kilisesi ve Ortaçağ Ermeni Mimarlığı İle İlişkisi", (yüksek lisans tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi SBE, 2005), s. 5.
[308] Pars Tuğlacı, *İstanbul Ermeni Kiliseleri*, (İstanbul: Pars Yayın, 1991), s. 162-3.
[309] Tuğlacı, *İstanbul Ermeni Kiliseleri*, s. 164.
[310] Baytar, "Galata Surp Krikor Lusavoriç Kilisesi ve Ortaçağ Ermeni Mimarlığı İle İlişkisi", s. 10.

Caddesi'nin açılışı sırasında istimlâk edilmiştir[311]. Kilise arsasının yarısı yola giderken diğer yarısına inşa edilen kilise; Ermeni mimari üslup ve motiflerinden hareketle Bedros Zobyan tarafından tasarlanmış olup inşa çalışmaları 1961 yılında başlamış ve beş yıl sonra ibadete açılmıştır[312].

Tek katlı olan kilise üç nefli bir yapı olup 36x40m^2'lik bir alanı kaplamaktaydı. Orta nef Aziz Lusavoriç'e, güneydeli nef Aziz Garabed'e adanmıştır. Aynı genişliğe sahip olan bu iki nefin ölçüleri 8,40x21m idi. Kuzeyde bulunan nef ise Surp Haç Büyük Şapel ismine sahip olup 7,60x19,80m uzunluğundaydı. Kilisenin bünyesinde birden fazla şapel yer almakla beraber, bu şapeller, Surp Hagop Şapeli, Surp Hreşdagabed Şapeli ve Amenapırgiç Şapeli olarak isimlendirilmekteydiler. Kütahya çinileri ile süslü olan kilisenin yıkımı sırasında korunabilen çiniler daha sonra inşa edilen kilisede yeniden kullanılmıştır. Kilisenin kapısı üzerinde bulunan kitabede 1888 yılında yapılan onarım anlatılmaktadır[313]:

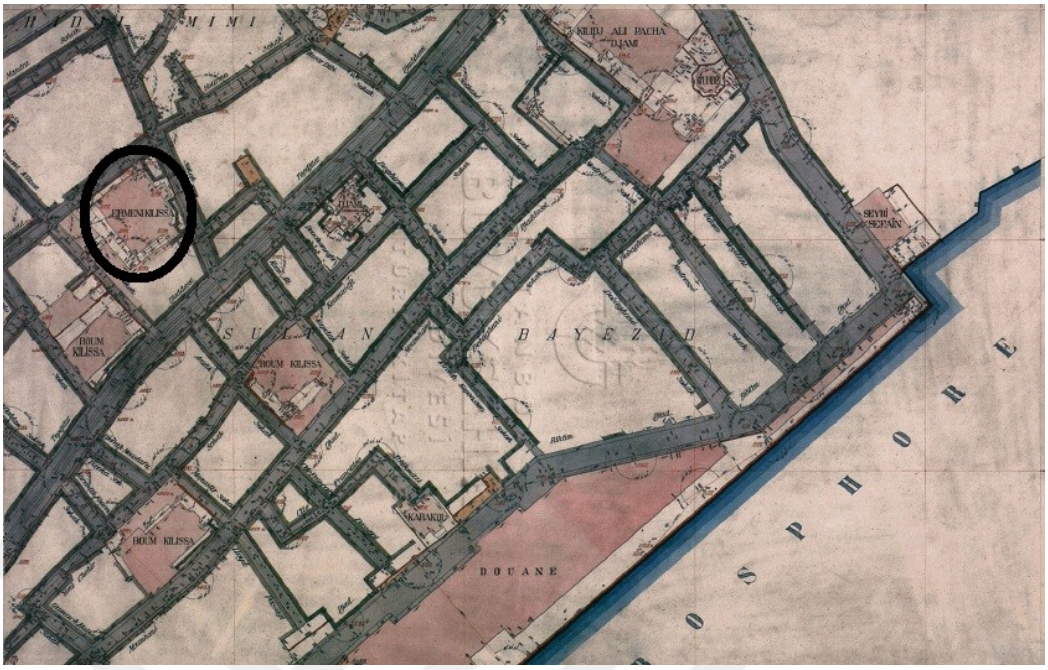
> "Kilisenin cephesi yeniden yapıldı ve iç duvarlardaki kemer şeklinde açıklıklarla üç kilise birleşti ve bunlar tüm Ermeniler başpatriği Magar Gatoğigos ile İstanbul Patriği Başepiskopos Harutyun Vehabedyan'ın Kudüs Patriği'ne seçilmesi dolayısı ile 1888'de yapıldı"[314].

Eski kilisenin arsasından geriye kalan bölüme Ortaçağ Ermeni kilise mimarisine sahip yeni bir kilise inşa edilmiştir. Tek nefli, bazilikal plana sahip olan kilisenin yüksek kasnaklı bir kubbesi bulunmaktadır. İki katlı olarak inşa edilen kilisenin zemin katı, ana mekânı oluştururken bodrum katı ziyaretgâh olarak tasarlanmış ve koro için de bir balkon katı düşünülmüştür[315]. Çan kulesi, kilisenin batısında yer almakta olup üç katlı olarak inşa edilmiştir.

İstanbul'un fethedilmesinden önce inşa edilen kilise, zamanla pek çok değişim ve dönüşüm geçirmiştir. 1958 yılında yol çalışması nedeniyle yıkılmış olmasına rağmen arsasının geri kalanına Ermeni mimarisine uygun olarak yeniden inşa edilerek Surp Krikor Lusavoriç ismi devam ettirilmiştir.

---

[311] Baytar, "Galata Surp Krikor Lusavoriç Kilisesi ve Ortaçağ Ermeni Mimarlığı İle İlişkisi", s. 13.
[312] Bedros Zobyan, "Galata S. Lusavoriç Kilisesi", *Arkitekt Dergisi*, 325, (1967), s. 14-15.
[313] Eski kilisenin anlatımının yapıldığı bu paragraf Tuğlacı ve Baytar'ın tanımlamalarından istifade edilerek yazılmıştır. Bk. Tuğlacı, *İstanbul Ermeni Kiliseleri*, s. 165. Baytar, "Galata Surp Krikor Lusavoriç Kilisesi ve Ortaçağ Ermeni Mimarlığı İle İlişkisi", s. 11-12.
[314] Baytar, "Galata Surp Krikor Lusavoriç Kilisesi ve Ortaçağ Ermeni Mimarlığı İle İlişkisi", s. 11.
[315] Zobyan, "Galata S. Lusavoriç Kilisesi", s. 15.

Harita 28: Surp Krikor Lusavoriç Kilisesi'nin harita üzerindeki konumu (Alman Mavileri)

Fotoğraf 106: Surp Krikor Lusavoriç Kilisesi'nin batı cephesi (Baytar)

Fotoğraf 107: Surp Krikor Lusavoriç Kilisesi'nin bugünkü görüntüsü (Raziye Aksu)

3.31. Sotiros Hristos Kilisesi[316]

Katalog No: 31

Harita: 29

Plan ve Çizimler: -

Fotoğraflar: 107-108

Yer: Kemeraltı Caddesi üzerinde, Surp Krikor Lusavoriç Kilisesi yakınında

İnşa Tarihi - Yıkılma Tarihi: - – 1958

Banisi: Bilinmiyor

Mimarı: Bilinmiyor

İnceleme Tarihi: Kasım, 2020

Galata'da Kemeraltı Caddesi üzerinde bulunan kilise, Kurtarıcı Hz. İsa'ya atıfla Sotiros Hristos Kilisesi olarak anılmaktadır.

İnşa tarihi kesin olarak bilinmeyen kilise 1696, 1731, 1771 yıllarında gerçekleşen yangınlarda hasar görmüş ve her seferinde yenilenmiştir. 1821 olayları sırasında tahrip olan yapı son olarak tamir edilerek 1833 yılının aralık ayında ibadete açılmıştır.

Kilise, 1926 yılında Türk Ortodoks Patrikhanesi'nin yönetimine verilirken, İstanbul Rum Patrikhanesi'nin hukukî mücadelelerinin ardından 1947 yılında Rum Cemaatine devredilmiştir. 6-7 Eylül 1955 olayları sırasında tahribata uğrayan kilise 1958 yılında Kemeraltı Caddesi'nin açılması sırasında istimlak edilerek yıkılmıştır. 11 Mayıs 1958 tarihli Cumhuriyet Gazetesi'nde yıkılacağı duyurulan kilisenin yıkımlarına başlanmış[317] ve 12 Mayıs 1958 tarihli "Hristos hâdisesi devam ediyor." başlıklı haberde şu satırlar yazılmıştır:

[316] Alman Mavileri Haritası'ndan konumu belirleyip, yıkımına dair haberleri Cumhuriyet Gazetesi'nden takip ettiğimiz kilise ile ilgili farklı kaynaklar bulunamamış olup, kilisenin tarihçesine dair yazılan bütün bilgiler Türker'in kitabından alınmıştır. Bk. Türker, *Galata'dan Karaköy'e Bir liman Hikâyesi*, ss. 36-37.
[317] *Cumhuriyet,* 11 Mayıs 1958, s. 1.

> "Patrikhanenin, istimlâkini hâdise yapmak istediği Hristos Kilisesi'nin yıkılmasına dün başlanmıştır. Yapılan çalışmalar sonunda kilisenin yalnız çan kulesi kalmıştır. Bu kısımda dün bir papaz oturarak kilisenin bu kısmının imar planına girmediğini iddia ederek yıkılmasına mani olmuştur. Diğer taraftan öğrendiğimize göre, kilisenin yıkılmayan kısmı turistlere gösterilmek ve bu hususta menfî propaganda yapılmak için papazlar tarafından bir müddet için de olsa yıktırılmayacaktır"[318].

Bazilikal plana sahip olan yapı, almaşık duvar örgüsü ile inşa edilmiştir. Kırma çatı ile örtülü olan kilisenin giriş kapısı yarım daire kemerli olup mermerden inşa edilmiştir. İki sütun arasına yerleştirilen kapının üstünde üçgen formda bir tepelik bulunmaktadır. Kapının üzerinde etrafı söveli üç adet pencere bulunmakta ve ortadaki pencere yarım daire kemerli olup daha büyüktür, yandakiler ise yarım daire kemerli pencerenin yarıya bölünmüş görünümündedir. Cephenin sol tarafında, diğer pencerelerin biraz alt hizasında etrafı söveli dikdörtgen formda bir pencere daha bulunmaktadır.

Kilisenin sağ tarafında bulunan ve kare bir forma sahip olan çan kulesi, almaşık duvar örgüsü ile örülü yüksek bir kaidenin üzerine oturtulmuştur.

Türker; 1906 tarihli İmerologion'da 13. yy.'a ait olduğu tahmin edilen Hristos Pandokrator (Ebedî Hakim Hz. İsa) ikonasının bu kilisedeki varlığından söz edildiğini ve Timotheos Sofianos'un 1919 tarihli kitabında bahsettiği; dinî ve sanatsal değeri yüksek, Bizans döneminden kalan ve yangınlardan birinde tahrip olan, orijinal bir Ayia Triada (Kutsal Üçlü) ikonasının bulunduğunu aktarmaktadır[319].

Yol çalışmaları nedeni ile yıkımı gerçekleşen kilise biraz daha geri çekilerek yeniden inşa edilebilecekken, kilisenin mülkiyeti üzerindeki Rum Patrikhanesi ile Türk Ortodoks Patrikhanesi arasındaki mücadeleden ve o dönem Türk- Rum ilişkilerindeki olumsuzluklardan ötürü kilise yeniden inşa edilememiştir[320]. Böylece İstanbul'un tarihi kiliselerinden biri; yol çalışmaları ve anlaşmazlık sonucunda yok olmuştur.

[318] "Hristos hâdisesi devam ediyor.", *Cumhuriyet*, 12 Mayıs 1958, s. 1.
[319] Türker, *Galata'dan Karaköy'e Bir liman Hikâyesi*, s. 37.
[320] Türker, *Galata'dan Karaköy'e Bir liman Hikâyesi*, s. 37.

Harita 29: Sotiros Hristos Kilisesi'nin harita üzerindeki konumu (Alman Mavileri)

Fotoğraf 108: Sotiros Hristos Kilisesi'nin yıkılmadan önceki görüntüsü (Cumhuriyet)

Fotoğraf 109: Sotiros Hristos Kilisesi'ninyıkımı (Cumhuriyet)

3.32. Bektaş Efendi Mescidi

Katalog No: 32

Harita: 30

Plan ve Çizimler: -

Fotoğraflar: 110-114

Yer: Karaköy'de Necatibey Caddesi ile Gümrük Sokağı'nın birleştiği noktada bulunan adanın uç kısmında

İnşa Tarihi - Yıkılma Tarihi: 16. yy. – 1957

Banisi: Bektaş Efendi

Mimarı: Bilinmiyor

İnceleme Tarihi: Haziran, 2020

Karaköy'de Necatibey Caddesi ile Gümrük Sokağı'nın birleştiği noktadaki adanın uç kısmında yer alan mescit, banisine atıfla Bektaş Efendi ismiyle anılmaktadır.

Mescit, karşısında bulnan hamamla[321] beraber; Kanuni Sultan Süleyman'ın hem hocası, hem de imamlarından olan ve sözü dinlenen bir zat olup Yeniçeri Ocağı'nın düzeni ile ilgili görüşlerinin uygulandığı Bektaş Efendi tarafından inşa edilmiştir[322]. Zaman içerisinde farklı tadilatlar gören yapı, 1936 yılında çıkarılan yasa sonucunda kadro dışı bırakılmasının[323] ardından bir süre lokanta olarak kullanılmıştır. 1957 yılında Necatibey Caddesi'nin genişletme çalışmaları sırasında yola tekabül ettiği gerekçesiyle yıkılmıştır[324].

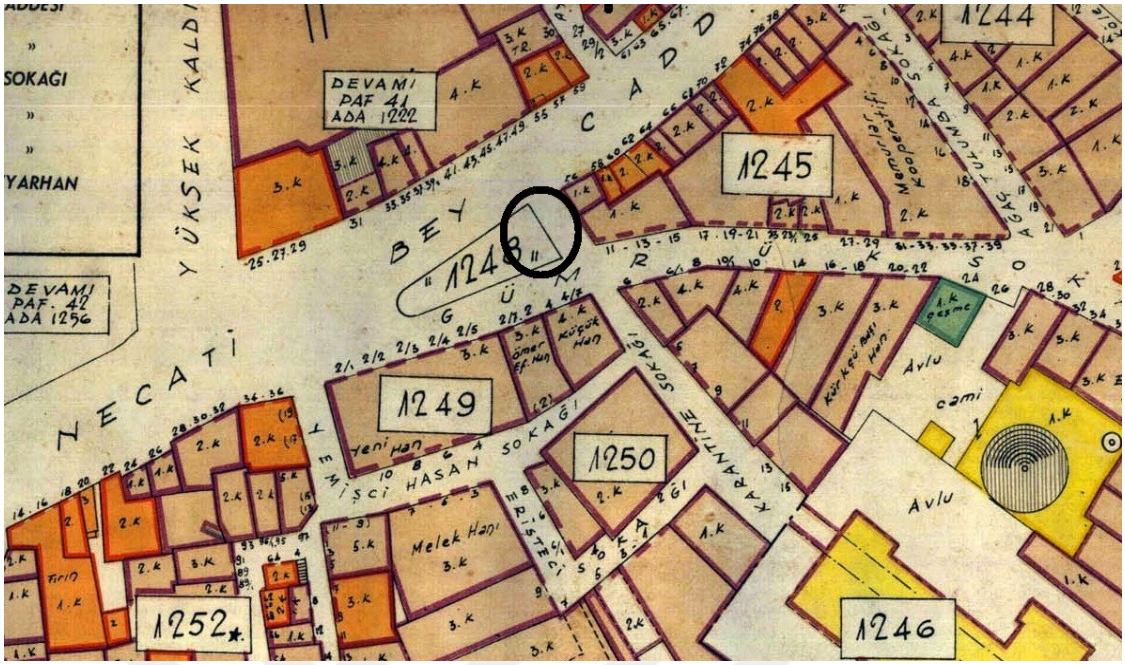
Kâgirden fevkânî olarak inşa edilen yapı dikdörtgen bir plana sahiptir. Sade bir cephe düzenlemesine sahip olan mescidin alt katında dükkân bulunmaktadır. Mescit

[321] Koçu, bu hamamın mevcudiyetini hatırlamadığını, Hadika'nın yazıldığı 1864-65 (h. 1281) tarihinden sonra yıkılmış olabileceğini ifade etmektedir. Reşad Ekrem Koçu, "Bektaş Efendi Mescidi", *İA*, (İstanbul: İstanbul Ansiklopedisi ve Neşriyat Kollektif Şirketi, 1961), V, s. 2442.
[322] Ayvansarayî, *Hadîkatü'l-Cevâmî II*, s. 36.
[323] Öz, *İstanbul Camileri II*, s. 11.
[324] İstimlâki gerçekleşen mescitle ilgili, VGMA bulunan 08.07.1958 tarihli belgede; fiyat tespit etmek üzere seçilecek olan isimler ile buluşma gün ve saatinin bildilmesi talep edilmektedir. VGMA, M7193DO.

yuvarlak kemerli ince uzun pencerelere sahipken; kuzey ve batı duvarlarının köşesinde altta dikdörtgen, üstte yarım daire kemerli iki sıra küçük pencereler bulunmaktadır. Gümüş Sokağı'na bakan duvarın üzerinde bulunan mihrap nişi, cepheden dışarıya taşkın bir şekilde inşa edilmiştir. 1895 yılına ait olan fotoğraflarda demir korkuluklu tek şerefeye sahip olan yivli minarenin taş külaha sahip olduğu görülürken sonraki dönemlerde çekilen fotoğraflarda minarenin değiştirilmiş olduğu ve şerefenin taştan inşa edildiği, külahın ise kurşunla kaplandığı görülmektedir.

16. yy.'da Bektaş Efendi tarafından inşa edilen mescit, zaman içerisinde farklı tadilatlar geçirse de 1957 yılına kadar varlığını korumayı başarmıştır. 1957 yılında yapılan yol çalışmaları sırasındaki plansızlık yüzünden yıktırılan mescidin arsası bugün boş bulunmaktadır. 2018 yılında İSTED tarafından tescili yapılan mescidin yeniden inşa edilmesi beklenmektedir[325].

[325] http://www.isted.org.tr/ihyasini-bekleyen-eserler/bektas-efendi-camii/detay (Erişim Tarihi: 23.01.2020).

Harita 30: Bektaş Efendi Mescidi'nin harita üzerindeki konumu (Suat Nirven Haritası)

Fotoğraf 110: Bektaş Efendi Mescidi'nin taş külahlı minaresi (Eski İstanbul)

Fotoğraf 111: Bektaş Efendi Mescidi'nin kurşun kaplanan külahı (Salt Galata)

Fotoğraf 112: Bektaş Efendi Mescidi (VGMA)

Fotoğraf 113: Bektaş Efendi Mescidi'nin farklı bir açıdan görüntüsü (VGMA)

Fotoğraf 114: Bektaş Efendi Mescidi'nin minaresinin sökülmesi (VGMA)

3.33. Karaköy Mescidi

Katalog No: 33

Harita: 31

Plan ve Çizimler: 7

Fotoğraflar: 115-118

Yer: Karaköy Meydanı'nda Ziraat Bankası'nın yanında

İnşa Tarihi - Yıkılma Tarihi: 17. yy.- 1904 – 1957

Banisi: Merzifonlu Kara Mustafa Paşa- Sultan II. Abdülhamid

Mimarı: - – Raimondo D'Aronco

İnceleme Tarihi: Kasım, 2020

Karaköy Meydanı'nda Ziraat Bankası'nın yanında inşa edilen mescit ilk banisine atıfla Merzifonlu Kara Mustafa Camii olarak anılmakla beraber yaygın olarak Karaköy Mescidi ismiyle bilinmektedir.

Ayvansarayî'nin Yağkapanı Camii ismiyle zikrettiği mescit[326], Fatih Sultan Mehmed döneminde tekke olarak inşa edilip sonraki zamanlarda camiye çevrilmiştir. Yapının zaman içerisinde harap olmasının ardından Merzifonlu Kara Mustafa Paşa tarafından fevkani olarak inşa edilmiştir[327]. 17. yüzyılın sonlarında inşa edilen yapının 20. yüzyıla harap bir şekilde ulaşmasının ardından Sultan II. Abdülhamid, İtalyan mimar Raimondo D'Aronco'ya mescidi yeniden inşa ettirmiştir[328]. Ünsal yapının 1878-1879 yılında inşa ettirildiğini ifade ederken[329] T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi'ndeki 1903-1904 (h. 1321) tarihli belgelerde[330] Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Vakfı'ndan olan yapının harap olduğu bildirilmekte ve mescidin fevkani olarak yeniden inşa edilmesi için keşfin yapılması istenmektedir. 1904 yılından sonra inşa edildiği

[326] Ayvansarayi, *Hadikatü'l-Cevami II*, s. 39.
[327] Afife Batur, "Karaköy Mescidi", *DBİA*, (İstanbul: Kültür Bakanlığı, Tarih Vakfı, 1994), IV, s. 456. Göncüoğlu, *Yitik Mirasın Peşinde*, s. 44.
[328] Eyice, *Eski İstanbul'dan Notlar*, s. 122.
[329] Ünsal, "İstanbul'un Eski Eser Kaybı", s. 45.
[330] DA, ŞD. 162/43. DA, İ..EV.. 35/35. DA, BEO 2244/168228.

anlaşılan yapı, 1957 yılında Karaköy Meydanı'nın düzenlenmesi sırasında hiçbir gerekçe yokken yıktırılmıştır[331].

Fevkani olarak inşa edilmesi dışında, bir önceki yapısı hakkında herhangi bir bilgiye ulaşılamayan mescit, Sultan II. Abdülhamid tarafından da fevkani olarak inşa ettirilmiştir. Halil Ağa Sokağı'na bakan ve mescidin giriş kapısının bulunduğu cephede düz bir duvar düzenlemesi yapılmış ve caddeye bakan köşesine minare yerleştirilmiştir. Diğer sokağa bakan cephede ise kademeli olarak hareketlilikler söz konusudur. Girişte, geniş pencerelere sahip bir dükkân bulunurken, ikinci kattaki dükkânın köşesi yuvarlatılarak dışarıya çıkma yapmıştır ve bu bölüme yuvarlak kemerli ince uzun pencereler açılarak üzerine geniş dairesel bir saçak yerleştirilmiştir. Böylece hem caminin oturduğu zemin genişletilmiş oldu; hem de cami, altında bulunan dükkânlardan ayrılmış oldu[332].

Çokgen plana sahip olan mescit Art Nouveau üslubuyla inşa edilmiştir[333]. Tamamen mermer levhalarla kaplanmış olan yapı T şeklinde pencerelere sahiptir ve pencerelerin üzerinde üçgen formda süslemeler bulunmaktadır. Sekizgen geniş bir saçakla üzeri örtülü olan yapının ortasında küçük bir kubbe bulunmaktadır.

Sekizgen gövdeye sahip olan minare, altta bulunan dükkânların yüksekliği kadar uzun bir kaidenin üzerine yerleştirilmiştir. Her bir köşesinde kademeli olarak yükselen iki sıra ince uzun pencerelerin bulunduğu minare gövdesi ile mescidin ana kitlesi arasına, üzerinde bitki motifi bulunan mermer bir levha yerleştirilmiş ve altına da dikdörtgen bir pencere açılmıştır. Klasik Türk minarelerinden farklı tarzda bir şerefeye sahip olan minarenin külahı kurşun kaplıdır.

Çokgen bir plana sahip olan mescide L şeklindeki merdivenlerden ulaşılmaktadır. Küçük bir harici sofadan geçilerek varılan harem kısmı sekizgen plana sahip olup üstü küçük bir kubbe ile örtülüdür[334].

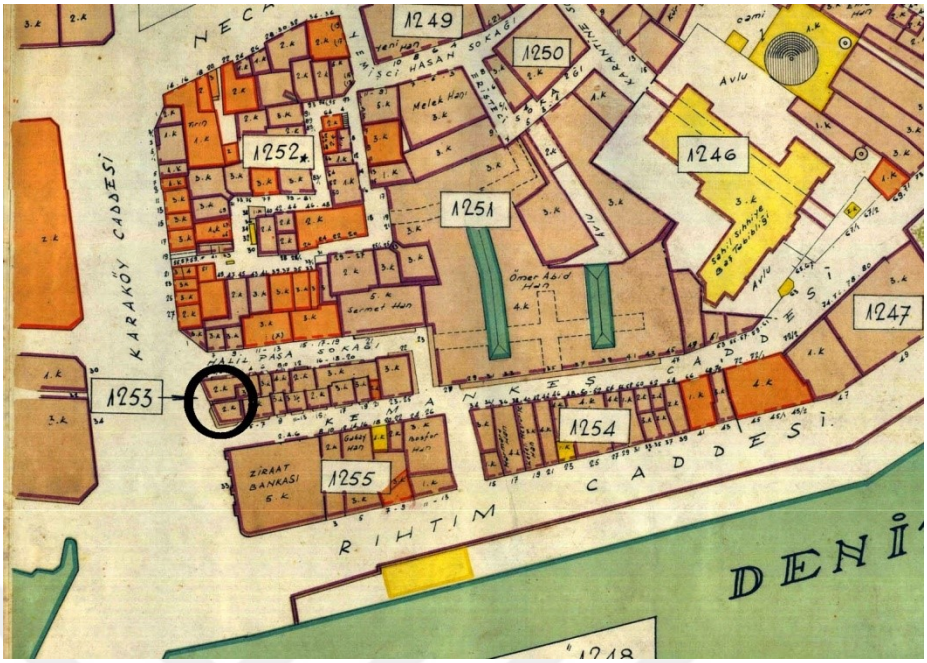
[331] Eyice, Eski İstanbul'dan Notlar, s. 123.
[332] Batur, "Karaköy Mescidi", s. 457.
[333] Eyice, Eski İstanbul'dan Notlar, s. 123.
[334] Batur, "Karaköy Mescidi", s. 457.

Batur, iç mekân süsleme detayları hakkında detaylı bilgiye ulaşılamayan mescidin mihrap ve minberinin Art Nouveau üslubunda floral motiflerle bezeli olduğunu ifade etmektedir[335].

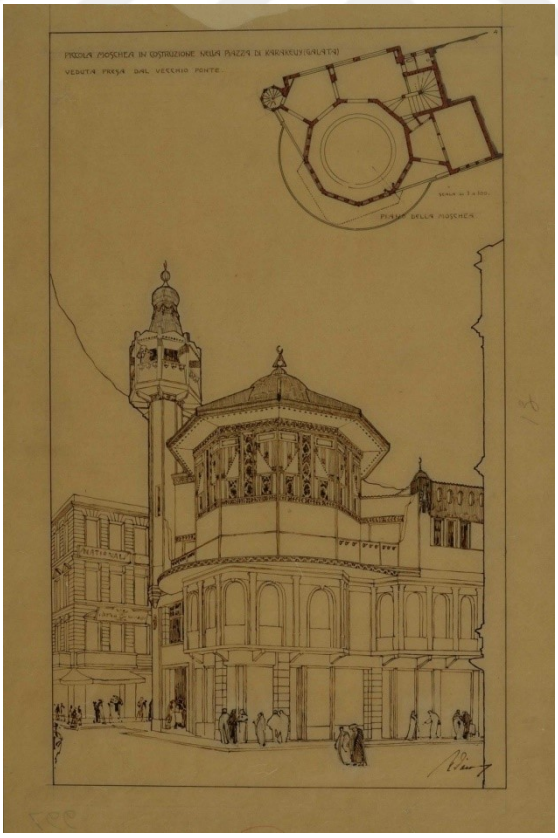
17. yüzyılda Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın inşa ettirdiği caminin harap olmasının ardından, Sultan II. Abdülhamid'in 1904 yılında yeniden inşasını istemesi üzerine; yapı, Raimondo D'Aronco tarafından benzeri olmayan bir mimaride tasarlanmıştır. Mescit; 20. yüzyılda ticaret ve borsa faaliyetlerinin yoğun bir şekilde gerçekleştiği meydanın kenarında bulunmaktaydı ve aralarında bulunduğu binalardan ayrışacak bir tasarıma sahipti. Menderes İmarı olarak adlandırılan çalışmalar sırasında, Kınalıada'da yeniden inşa edileceği iddiasıyla yerinden sökülmüş olan yapı yeniden inşa edilemediği gibi parçaları da kaybolmuştur. Meydan düzenlemelerinin ardından yerinde kalabileceği anlaşılan mescidin yeniden inşa edilmesi için, İstanbul Büyükşehir Belediyesi 2010 yılında çalışmaları başlatmış olmasına rağmen[336], mescidin alt katında bulunan dükkânların özel mülkiyete ait olması nedeniyle restorasyon projesi gerçekleşmemiştir[337].

Osmanlı mimarisinde, başka bir örneği bulunmayan mescit, plansız yapılan çalışmalar sonucunda yok edilmiştir. Eser korunabilmiş olsaydı, bugün boş olan arsasının üzerinde varlığını devam ettirecek ve Karaköy Meydanı'nı süslemeye devam edecekti.

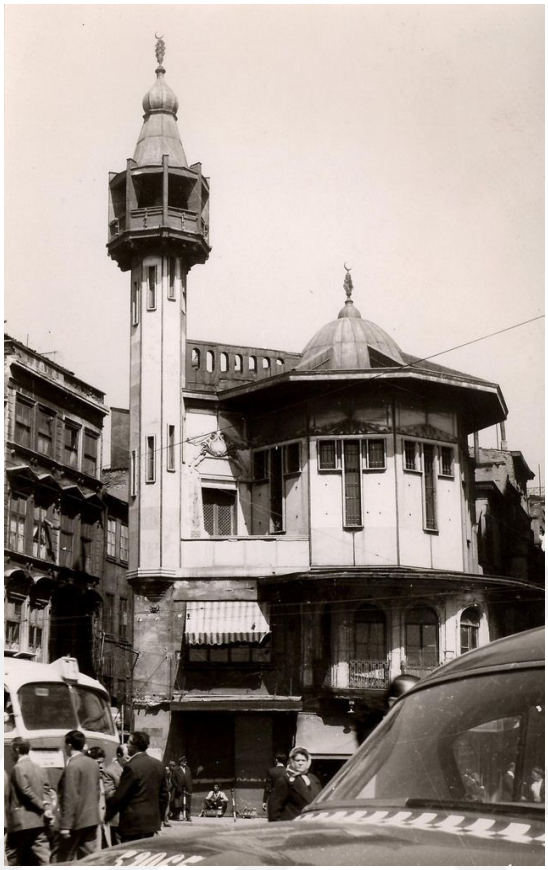
[335] Batur, "Karaköy Mescidi", s. 457.
[336] https://www.arkitera.com/haber/karakoy-mescidi-yapim-calismalarina-baslandi/ (Erişim Tarihi: 02.11.2020).
[337] https://www.milliyet.com.tr/gundem/menderes-yiktirdi-ozel-sahsa-uymadi-1973142 (Erişim Tarihi Tairihi: 02.11.2020).

Harita 31: Karaköy Mescidi'nin harita üzerindeki konumu (Suat Nirven Haritası)

Çizim 7: Karaköy Mescidi'nin planı ve çizimi (Raimondo D'Aronco)

Fotoğraf 115: Karaköy Mescidi (Salt Galata)

Fotoğraf 116: Karaköy Mescidi (Salt Galata)

Fotoğraf 117: Karaköy Mescidi'nin Galata Köprüsü'nden görüntüsü (Salt Galata)

Fotoğraf 118: Karaköy Mescidi'nin uzaktan görüntüsü (Atatürk Kitaplığı)

3.34. Borsa Hanı

Katalog No: 34

Harita: 32

Plan ve Çizimler: -

Fotoğraflar: 119-121

Yer: Karaköy Meydanı

İnşa Tarihi - Yıkılma Tarihi: 1860 (h. 1277) – 1918 (h. 1336) - 1957

Banisi: Bilinmiyor

Mimarı: Bilinmiyor

İnceleme Tarihi: Eylül, 2020

Osmanlı arşiv belgelerinde Yenihan[338], Komisyon Hanı[339], Karaköy Han[340], Borsa Hanı[341] isimleriyle anılan han, Karaköy Meydanı'nda bulunmakta idi.

Tarihçesini DA belgelerinden takip ettiğimiz han, 1861 (h. 1277) yılında Altıncı Daire Meclisi'nin marifetiyle inşa ettirilmiştir[342]. 1862 (h. 1278) yılında kurulacak olan borsaya hangi binanın tahsis edileceğine dair yazışmalar devam etmekte[343], Ticaret Nezareti'nin onay vermesinin ve tüccarlara da sorulmasının ardından[344], 1863 (h. 1280) yılında Karaköy Hanı, borsa mahalli yapılmıştır[345]. 1868 (h. 1285) tarihli belgelerden, hanın Mekteb-i Sanayi İdaresi'ne tahsis edildiği ve borsa mahalli, sarraf ve tüccar odaları için hanın üzerine bir kat daha inşa edildiği anlaşılmaktadır[346]. 1894 yılında gerçekleşen büyük deprem sırasında, hanın bazı bölümleri çatlamıştır[347]. 1326 yılında tamir gören[348] hanın; 1328 tarihli belgeden,

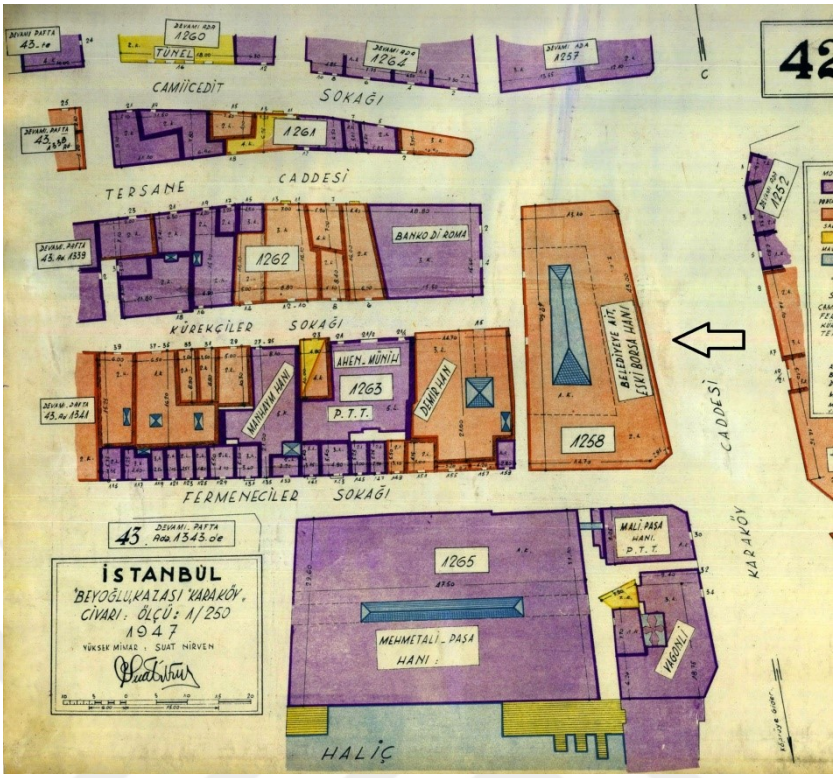
[338] DA, A.}MKT.NZD. 398/19. DA, A.}MKT.NZD. 399/7.
[339] DA, HR.TO.. 450/62.
[340] DA, MVL 857/3.
[341] BAO, DH. HMŞ. 2/14.
[342] BAO, İ..DH. . 464/30969. BAO, A.}MKT.MHM. 760/114.
[343] DA, A.}MKT.NZD. 398/19. DA, A.}MKT.NZD. 399/7. DA, A.}MKT.NZD. 401/4.
[344] DA, A.}MKT.NZD. 401/4.
[345] DA, MVL 857/3.
[346] DA, İ..DH. . 586/40807. BAO, A.}MKT.MHM. 434/10.
[347] DA, BEO 436/32685. DA, BEO 437/32753. DA, BEO 437/32754.
[348] DA, ŞD. 539/5.

Merzifoni Kara Mustafa Paşa kethüdası Ahmed Ağa Vakfı'na bağlı olduğu anlaşılmaktadır[349]. 1914 (h. 1332) yılında Galata Caddesi'nde yapılan tramvay için yol genişletme çalışmaları sırasında istimlaki istenen yapının[350] arsasının; yine yol yapımı sırasında Ziraat Bankası'nın binasının daralmasıyla, yetersiz kalması nedeniyle 1919 yılında Ziraat Bankası tarafından satın alınmasına onay verilmiştir[351]. 1920 (h. 1338) yılında Borsa Hanı'ndan geriye kalan arsa üzerine Şehremaneti tarafından dükkânlar inşa edilmiştir[352]. Atatürk Kitaplığı arşivinde bulunan 1950 tarihli haritada, inşa edilen bu yapının yarısının yol genişletme çalışmaları nedeniyle yıkılacağı gösterilirken[353] daha sonraki yıllara ait olduğu tahmin edilen haritalarda hanın tamamı istimlak edilmekte ve yerine otopark için alanın ayrılmış olduğu görülmektedir.

Düzgün olmayan bir dikdörtgen plana sahip olan han kuzeyden güneye doğru genişlemektedir. Dört yönden de girişin sağlandığı yapının ortasında, köşeleri yuvarlatılmış bir avlu bulunmaktadır. Tramvay için yapılan yol genişletme çalışmaları sırasında yıkıldıktan sonra; arsasına, tek katlı dükkânların bulunduğu bir han inşa edilmiştir. Köşeleri pahlanan bu yapının kırma çatısı yüksekçe tutulmuş ve buraya da bir kat daha yerleştirilmiştir.

19. yüzyılın ortalarında inşasına başlanan yapı, tamamlanmasının ardından borsa faaliyetlerinin yürütüldüğü ve bünyesinde sarrafların bulunduğu bir mekân olmuştur. 20. yüzyılın başlarında yol çalışmaları nedeniyle yıkılıp yeniden inşa edilmesine rağmen 1957 yılında bölgenin otopark ihtiyacını karşılamak için tekrar yıkılmıştır. Günümüzde ise arsasının üzerinden yol geçmektedir.

[349] DA, ŞD. 539/5.
[350] DA, DH. İD.. 173/8.
[351] DA, DH. UMVM 75/39.
[352] DA, DH. HMŞ. 2/14.
[353] Atatürk Kitaplığı, Hrt_Gec_0002044.

Harita 32: Borsa Hanı'nın harita üzerindeki konumu (Suat Nirven Haritası)

Fotoğraf 119:Borsa Hanı (Salt Galata)

Fotoğraf 120: Borsa Hanı'nın yıkımı (Salt Galata)

Fotoğraf 121: Borsa Hanı'nın yıkımı tamamlanmak üzere (Salt Galata)

3.35. Seyr-i Sefain İdaresi Binası

Katalog No: 35

Harita: 33

Plan ve Çizimler: -

Fotoğraflar: 122-123

Yer: Karaköy Meydanı

İnşa Tarihi - Yıkılma Tarihi: 19. yy. – 1957

Banisi: Bilinmiyor

Mimarı: Bilinmiyor

İnceleme Tarihi: Ekim, 2020

Karaköy Meydanı'nda köprünün sağ başında bulunan yapı, kullanılan kuruluşun isimleriyle anılmıştır; Seyr-i Sefain Dairesi, Vagon-li Binası.

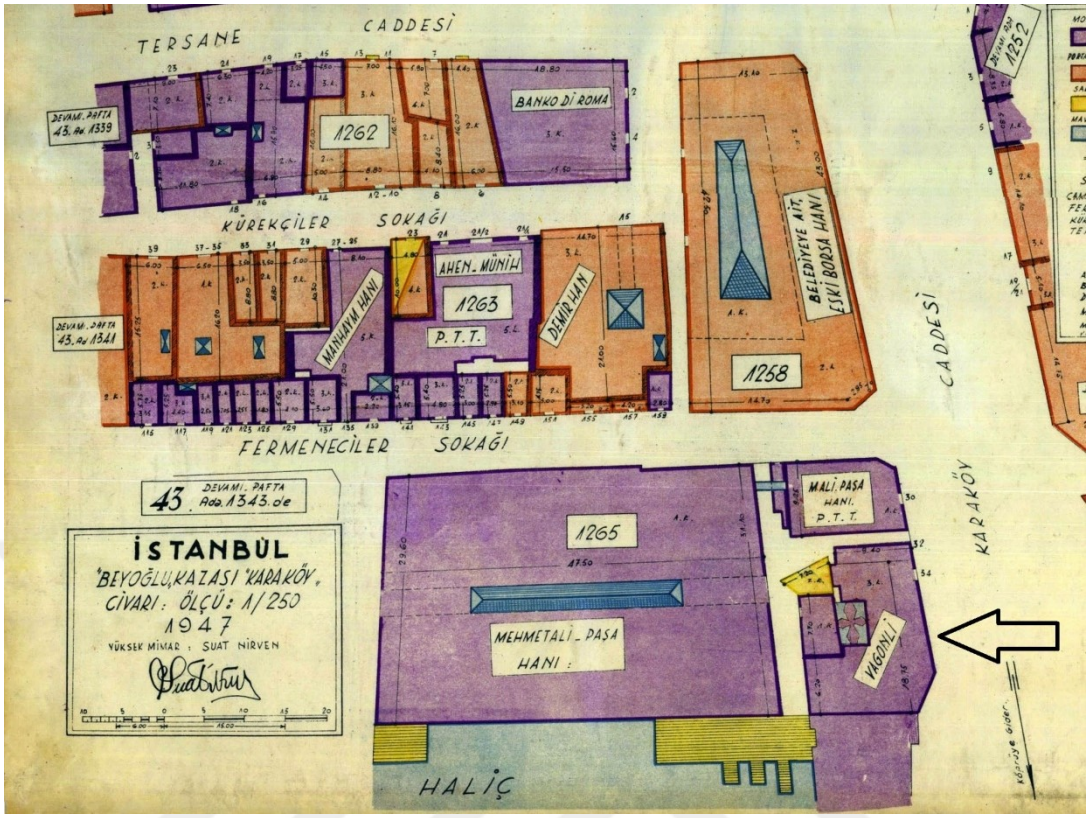
19. yy.'ın önemli yapılarından biri olan Aziziye Karakolu'nun bilinmeyen bir nedenden ötürü yıkılmasından sonraki yıllarda, boş kalan arsasına Seyr-i Sefain İdaresi (Denizyolları) binası inşa edilmiştir[354]. İdare binasının Karaköy rıhtımındaki binasına taşınmasından sonra olacak ki bina Wagon-Lits (Vagon Li) Şirketine tahsis edilmiştir[355]. Yapı, 1957 yılında Karaköy Meydan düzenlemesi sırasında yıkılmıştır.

Dikdörtgene yakın bir plana sahip olan yapı dört katlı inşa edilmiştir. Köprüye bakan köşesi pahlanan binanın her katta farklı formlara sahip pencereleri bulunmaktadır ve dördüncü katta balkon bölümleri vardır. Yer yer girinti ve çıkıntıların olduğu cephe düzenlemesi, pahlı cephede taçlı bir görünümle son bulmaktadır.

19. yy.'ın sonlarında inşa edilmiş olma ihtimali olan yapıdan geriye sadece fotoğrafları kalmıştır.

---

[354] Afife Batur, "Aziziye Karakolu", *DBİA*, (İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı, 1994), I, s. 511.
[355] https://lcivelekoglu.blogspot.com/2018/03/karakoy-merzifonlu-kara-mustafa-pasa.html (Erişim Tarihi: 15.05.2020).

Harita 33: Vogon-Li Binası'nın harita üzerindeki konumu (Suat Nirven Haritası)

Fotoğraf 122: Vagon-Li Binası (Salt Galata)

Fotoğraf 123: Vagon-Li Binası'nın yıkımı (Salt Galata)

3.36. Mehmed Ali Paşa Hanı

Katalog No: 36

Harita: 34

Plan ve Çizimler: -

Fotoğraflar: 124-129

Yer: Karaköy'de Fermenciler Sokağı

İnşa Tarihi - Yıkılma Tarihi: 19. yy. – 1957

Banisi: Mehmed Ali Paşa

Mimarı: Bilinmiyor

İnceleme Tarihi: Kasım, 2020

İstanbul Hanları Alfabetik Rehberi'nde Galata Fermenciler Caddesi'nde olduğu[356] ifade edilen yapı Karaköy Köprüsü'nün batısında bulunmakta idi. 1865-1925 yılları arasındaki en büyük banker ve sarrafları bünyesinde barındıran han[357], 1957 yılında köprü çıkışında oluşan trafiği azaltmak ve otobüs duraklarına yer açmak amacıyla yapılan meydan düzenlemesi sırasında yıkılmıştır.

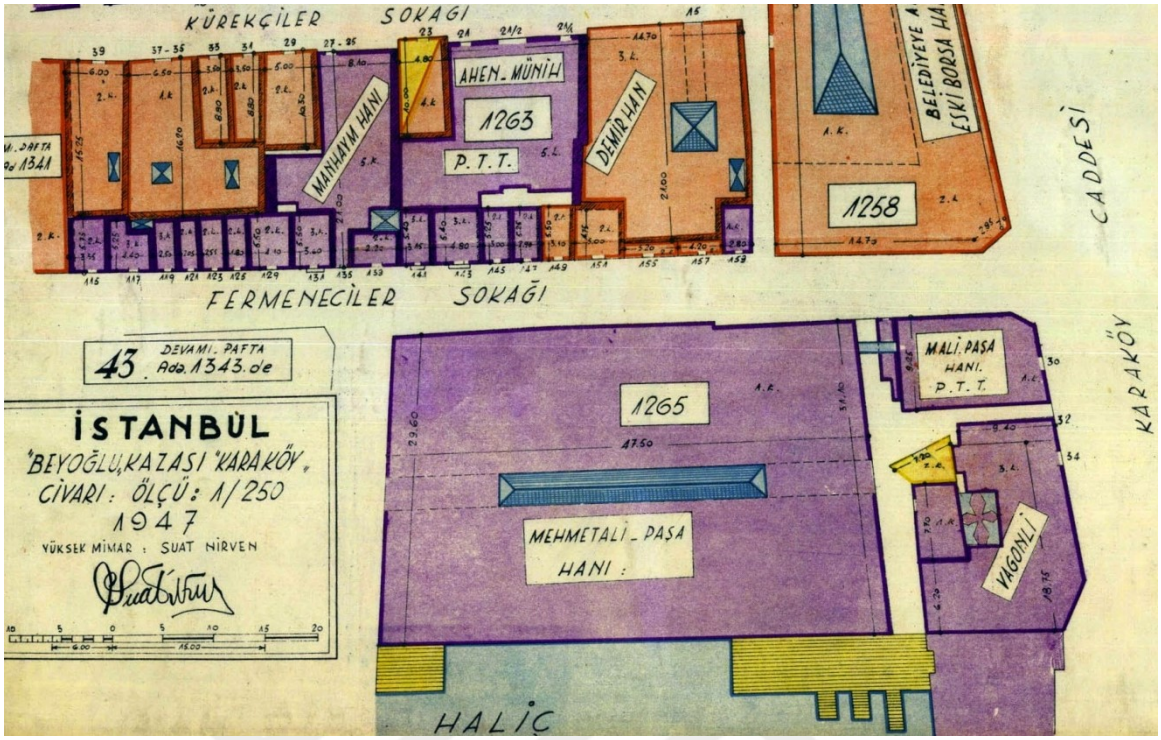
Suat Nirven'in hazırlamış olduğu haritadan dikdörtgen bir plana sahip olduğu anlaşılan hanın Vagon Li binasının yanında ek bir binasının da olduğu görülmektedir.

Kâgir olarak çift katlı inşa edilen yapının cephesi silme ile ikiye ayrılmıştır. Alt katında yan yana yerleştirilmiş olan yuvarlak daire kemerler revak görüntüsü vermektedir. Kemerlerin içlerine pencereler yerleştirilmiş olup kemerlerin alınlıkları kesme taşlarla doldurulmuştur. Üst katta ise kemerlerin tam üzerine denk gelen dikdörtgen formda taş söveli on bir adet pencere bulunmaktadır. Cephe süslemesi silme ile son bulan yapının üstü kırma çatı ile örtülüdür ve çatının üzerinde baca duvarları vardır.

[356] *İstanbul Hanları: Alfabetik Rehberi*, (İstanbul: Yerli Malı Propaganda ve Neşriyat Bürosu, [t.y.]).
[357] Başak Ergüder, *Galata Hanları (1868-1945)-Paranın Serüveni*, (İstanbul: SAV Sosyal Araştırmalar Vakfı, 2011), s. 248.

Yıkım esnasında çekilmiş olan fotoğraflardan yapının ortasında üstü örtülü bir orta avlunun bulunduğu anlaşılmakta ve mekânlara girişin basık kemerleri kapılardan sağlandığı görülmektedir.

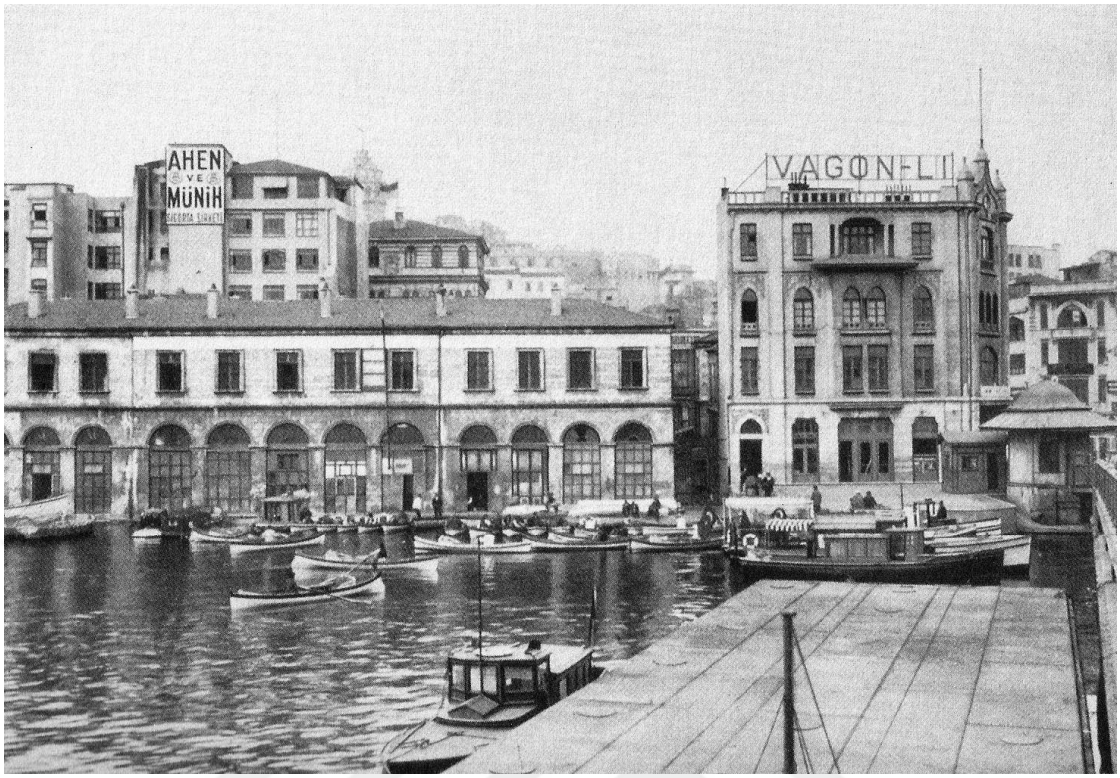
19. yüzyılda döneminin büyük banka ve sarraflarına ev sahipliği yapan han 1957 yılında meydanı genişletmek amacıyla yıkılarak ortadan kaldırılmıştır. Handan geriye kalan arsada bugün otopark ve Karaköy Motor İskelesi bulunmaktadır Mehmed Ali Paşa Hanı korunmuş olsaydı, diğer hanlardan ayrılan mimarisi ile Karaköy'ü süslemeye devam edebilirdi.

Harita 34: Mehmed Ali Paşa Hanı'nın harita üzerindeki konumu (Suat Nirven Haritası)

Fotoğraf 124: Mehmed Ali Paşa Hanı (Salt Galata)

Fotoğraf 125: Mehmed Ali Paşa Hanı'nın Galata Köprüsü'nün üzerinden görüntüsü (Pinterest)

Fotoğraf 126: Mehmed Ali Paşa Hanı'nın ek binasının yıkımı (Salt Galata)

Fotoğraf 127: Mehmed Ali Paşa Hanı'nın yıkımına başlanması (Salt Galata)

Fotoğraf 128: Mehmed Ali Paşa Hanı'nın yıkımı (Salt Galata)

Fotoğraf 129: Mehmed Ali Paşa Hanı'nın yıkımı (Salt Galata)

3.37.Balıkpazarı İskele Mescidi

Katalog No: 37

Harita: 35

Plan ve Çizimler: -

Fotoğraflar: 130-131

Yer: Eminönü'nde Karaköy Köprüsü yakınında

İnşa Tarihi - Yıkılma Tarihi: 17. yy.- 1740 (h. 1153) – 1940'lı yıllar

Banisi: İsmi bilinmeyen bir hanım, İzzed Mehmed Paşa ve Mehmed Said

Mimarı: Bilinmiyor

İnceleme Tarihi: Eylül, 2020

Eminönü'nde Karayköy Köprüsü'nün sol tarafında bulunan mescit bulunduğu konumdan ötürü Balıkpazarı İskele Mescidi veya Balıkpazarı Tekke Mescidi isimleriyle anılmakla beraber bânilerine atıfla İzzed Mehmed Paşa Mescidi, Vezir Mescidi, Mehmed Said Mescidi olarak da kaynaklarda geçmektedir.

Sultan II. Mustafa'nın (ö.1703) tahta çıktığı yıllarda ismi bilinmeyen bir hanım tarafından ahşap olarak inşa edilen mescit, Sultan I. Abdülhamid zamanında yanmıştır. Sultan III. Selim zamanına kadar arsası boş kalan mescit, Sultan III. Selim'in sadrazamlarından olan İzzed Mehmed Paşa tarafından ihya edilmiş ve mescidin içerisine minber konularak camiye dönüştürülmüştür[358]. Kaynaklarda bir yangın daha geçirdiği ifade edilen caminin, kendi vakfının gelirleriyle onarılmıştır[359]. Kaybolan Kültür Varlıkları kitabında, bu yangın sonrasına ait vesikalarda, mescidin isminin Mehmed Said Cami-i Şerif olarak anıldığı ifade edilmekte ve mescidin Mehmed Said adlı bir kişi tarafından ihya edildiğini veya ihya edilmesinde büyük katkısının olduğu yorumu yapılmaktadır[360]. 1850/51 (h. 1267) yılında tekrar yanan cami 1863 (h. 1279)

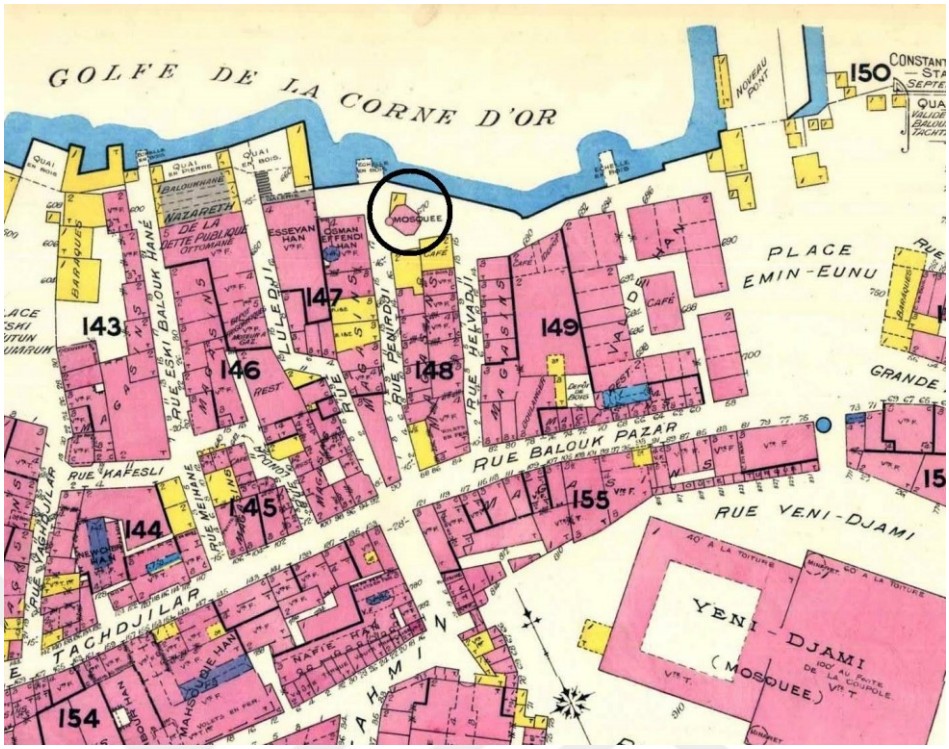
[358] Ayvansarayî, *Hadîkatü'l-Cevâmî I*, s. 240.
[359] Ayvansarayî, *Hadîkatü'l-Cevâmî I*, s. 240. Reşad Ekrem Koçu, "Balıkpazarı İskele Mescidi", *İA*, (İstanbul: İstanbul Ansiklopedisi ve Neşriyat Kollektif Şirketi, 1961), c. IV, s. 2027. Eyice, *Eski İstanbul'dan* Notlar, s. 132.
[360] Fatih Dalgalı (ed.), *Kaybolan Kültür Varlıkları II*, (İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür Varlıkları Daire Başkanlığı Tarihi Çevre Koruma Müdürlüğü, 2005), s. 112.

yılında yeniden ibadete açılmıştır[361]. 1938 yılında yapılan Eminönü Meydan düzenlemesi sırasında caminin etrafındaki binaların yıkılmasıyla cami meydana çıkarılmış ve bir müddet bu şekilde kalan cami daha sonra 1940 yılında[362] tamamıyla yıktırılarak ortadan kaldırılmıştır[363].

Koçu'nun bir daire içerisine çizilmiş sekiz köşe planlı olarak tarif ettiği yapı kâgir olarak inşa edilmiştir[364]. Sade bir cephe düzenlemesine sahip olan mescidin çift sıra pencere düzenlemesi vardır. Mescidin batı cephesinde sade başlıklara sahip sütunların üzerine yerleştirilmiş yuvarlak kemer şekli oyulmuştur ve kemerlerin alt kısmına basık kemerli pencereler yerleştirilmiştir. Doğu tarafında bulunan pencereler ise kare forma sahiptir. Silme ile ikiye bölünen mescidin üst kısmında basık kemerli ince uzun pencereler bulunmaktadır. Kırma çatıya sahip olan yapının cephe düzenlemesi silmelerle son bulmaktadır. Mescidin tek şerefeli taş minaresi kuzey batı yönünde olup, mescidin girişinde dikdörtgen bir çıkıntı bulunmaktadır.

İlk defa 17. yy.'da inşa edilen; iskeledeki kayıkçıların, sandalcıların ve hamalların yaygın olarak kullandığı ve zaman içerisinde pek çok yangın ve tadilat gören; 1938 yılındaki meydan düzenlemesi sırasında bir müddet daha ayakta kalan yapı 1940 yılında ihtiyaç yokken yıkılmıştır. Küçük, sade yapısı ve farklı tarzdaki planı ile sahil kenarında bulunan mescit, korunması durumunda Eminönü Meydanı'nı süslemeye devam edecekti.

[361] Dalgalı, *Kaybolan Kültür Varlıkları II*, s. 112.
[362] Dalgalı, *Kaybolan Kültür Varlıkları II*, s. 112.
[363] Eyice, *Eski İstanbul'dan Notlar*, s. 133.
[364] Koçu, "Balıkpazarı İskele Mescidi", s. 2027.

Harita 35: Balıkpazarı İskele Mescidi'nin harita üzerindeki konumu (Goad Haritası)

Fotoğraf 130: Balıkpazarı İskele Mescidi (İşli)

Fotoğraf 131: Balıkpazarı İskele Mescidi'nin uzaktan görüntüsü (Kültür Envanteri)

3.38. Valide Han

Katalog No: 38

Harita: 36

Plan ve Çizimler: -

Fotoğraflar: -

Yer: Eminönü'nde Karaköy Köprüsü sol başında

İnşa Tarihi - Yıkılma Tarihi: - – 1940'lı yıllar

Banisi: Bilinmiyor

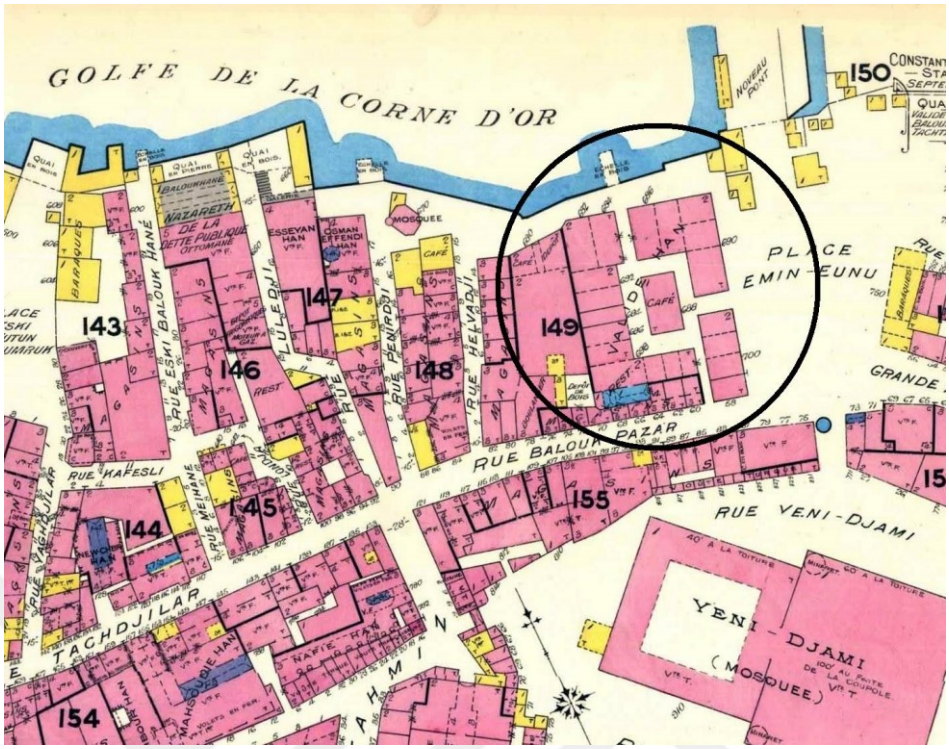
Mimarı: Bilinmiyor

İnceleme Tarihi: Eylül, 2020

Eminönü'nde Yeni Camii'nin karşısında ve Karaköy Köprüsü'nün sol başında bulunan Valide Han'ın varlığı, Goad tarafından 1904 yılının Eylül ayında çizilmiş olan haritadan fark edilmektedir. Valide Han'ın bulunduğu konumun, Pervititch'in 1940 yılında çizmiş olduğu haritada meydan olmasından, 1930'lu yıllarda yapılan Eminönü Meydan düzenlemesi sırasında yıkılmış olduğu anlaşılmaktadır.

Goad Haritasından dikdörtgen bir plana sahip olduğu anlaşılan yapının üç girişi vardır ve bu girişler açıklık şeklindedir.

Kaynaklarda, hakkında herhangi bir bilgiye ulaşılamayan yapının fotoğrafı da bulunmamaktadır.

Harita 36: Valide Hanı'nın harita üzerindeki konumu (Goad Haritası)

3.39. Aydınoğlu Tekkesi

Katalog No: 39

Harita: 37

Plan ve Çizimler: 5/8

Fotoğraflar: 132-134

Yer: Sirkeci'den Sultanahmed'e çıkan tramvay hattı üzerinde Zeynep Sultan Camii'nin yakınında

İnşa Tarihi - Yıkılma Tarihi: 15. yy. sonları/ 16. yy.'ın ilk çeyreği- 1683/84- 19. yy.'ın sonları – 1957

Banisi: Mehmed Çavuş- Saçlı Emir Muhyiddin Mehmed Efendi

Mimarı: Bilinmiyor

İnceleme Tarihi: Mart, 2020

Sirkeci'den Sultanahmed'e çıkarken sağ tarafta bulunan tekke, bulunduğu mahalleden ötürü Salkımsöğüd Tekkesi ismiyle anılırken; banisine ve tekkeye ciddi katkılar sağlayan şeyhlerine atıfla Saçlı Emir Muhyiddin Tekkesi, Aydınoğlu/ Aydınzâde Tekkesi, İzzî Efendi Tekkesi, Hasan Ünsî Efendi Tekkesi isimleriyle de anılmaktadır.

İlk defa Mehmed Çavuş adında bir hayır sahibi tarafından küçük bir mescit olarak inşa edilmiş[365] ve zelzelede harap olmasının ardından Sultan II. Bayezid döneminin ulemalarından ve İstanbul kadılığı da yapmış olan "Saçlı Emir" lakabıyla tanınan Muhyiddin Mehmed Efendi tarafından yeniden inşa edilmiştir[366]. Ardından, Kadiriyye Tarikatına bağlı olan Aydınzâde Şeyh Mehmed Efendi, 1683/84 (h. 1095) yılında dergâhın semahanesine minber koyarak camiye dönüştürmüş ve bahçesine bir

[365] Kaynaklarda Kasım Çavuş olarak geçmekle birlikte Kaybolan Kültür Varlıkları kitabında yayınlanan belgede "... zaviye-i mezkûre (Aydınoğlu) derununda Mehmed Çavuş Mescidi'nde..." ifadesinden hareketle mescidin Mehmed Çavuş isimli bir zat tarafından inşa edildiği ifade edilmektedir. Dalgalı, *Kaybolan Kültür Varlıkları II*, s. 102. Kasım Çavuş olarak zikredilen kaynaklar için bk. Baha Kâhyaoğlu, "Aydınoğlu Dergâhı ve Mescidi", *İA*, (İstanbul: İstanbul Ansiklopedisi ve Neşriyat Kollektif Şirketi, 1960), III, s. 1522. Baha Tanman, İstanbul Tekkelerinin Mimari ve Süsleme Özellikleri Tipoloji Denemeleri, (doktora tezi, İstanbul Üniversitesi SBE, 1990), s. 737.

[366] Ayvansarâyî, *Hadîkatü'l-Cevâmî I*, s. 30. Öz, *İstanbul Camileri I*, s. 26. *Tanman*, *İstanbul*, s. 737.

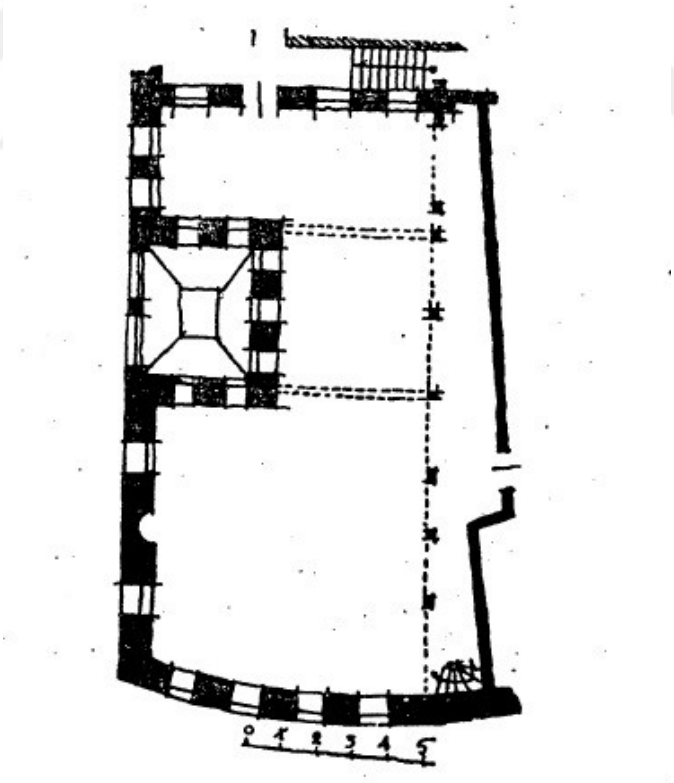
şadırvan ile cümle kapısının yanına bir de çeşme inşa ettirmiştir[367]. Aydınzâde'nin haleflerinden Şeyh Ünsî Hasan Efendi'nin 1724'te vefat etmesinin ardından, bahçeye defnedilmiş ve kabri üzerine de kâgir bir türbe inşa edilmiştir[368]. İstanbul'da 1892 (h. 1310) yılında gerçekleşen deprem sırasında büyük zarar gören dergâh son dönem şeyhlerinden olan Mehmed Bedrettin İzzî Efendi tarafından üç defa tamir ettirilmiş ve bu tamirler sırasında tevhidhane büyütülmüş; harem, selamlık, derviş hücreleri eklenmiş; eski binalar da yenilenmiştir[369]. Yine bu dönemde Adile Sultan tarafından bendegânından olan Osman Ağa'nın ruhu için tekkeye bir sarnıç eklenmiştir[370].

1925 yılında çıkarılan kanun ile kapatılan dergâh, harap olmaya terk edilmiş ve 1957 yılında yapılan yol çalışmaları sırasında pek çok binası yıkılmış ve geriye Hasan Ünsî Efendi'nin türbesi, haziresi, şadırvan ve geriye alınarak yeniden inşa edilen avlu duvarları kalmıştır.

[367] Ayvansarâyî, *Hadîkatü'l-Cevâmî I*, s. 31. Kâhyaoğlu, "Aydınoğlu Dergâhı ve Mescidi", s. 1522.
[368] Tanman, İstanbul Tekkelerinin Mimari ve Süsleme Özellikleri Tipoloji Denemeleri, s. 737.
[369] Tanman, İstanbul Tekkelerinin Mimari ve Süsleme Özellikleri Tipoloji Denemeleri, s. 737.
[370] Tanman, İstanbul Tekkelerinin Mimari ve Süsleme Özellikleri Tipoloji Denemeleri, s. 737.

Harita 37: Aydınoğlu Tekkesi'nin harita üzerindeki konumu (Alman Mavileri)

Plan 5: Aydınoğlu Tekkesi semahâne planı (Reşad Sevinçsoy)

Çizim 8: Aydınoğlu Tekkesi ve Mescidi (Reşad Sevinçsoy)

Fotoğraf 132: Aydınoğlu Tekkesi (Kaybolan Kültür Varlıkları)

Fotoğraf 133: Aydınoğlu Tekkesi Türbesi ve Haziresi (Fikriyat)

Fotoğraf 134: Aydınoğlu Tekkesi'nin Türbe ve Haziresi'nin buünkü görüntüsü (Emine Aksu)

3.40. Atik Ali Paşa Camii İhata Duvarı ve Haziresi

Katalog No: 40

Harita: 38

Plan ve Çizimler: 6/-

Fotoğraflar: 135-137

Yer: Dîvanyolu üzerinde Çemberlitaş'ın yanında

İnşa Tarihi - Yıkılma Tarihi: 1496/97 (h. 902) – 1957

Banisi: Atik Ali Paşa

Mimarı: Bilinmiyor

İnceleme Tarihi: Temmuz, 2020

Dîvanyolu Caddesi'nin üzerinde, Çemberlitaş'ın yanında bulunan cami, banisine atıfla Atik Ali Paşa Camii ismiyle anılırken; bulunduğu sahada zamanında Sedefçiler Çarşısı olduğu için Sedefçiler Camii adıyla da bilinmektedir[371].

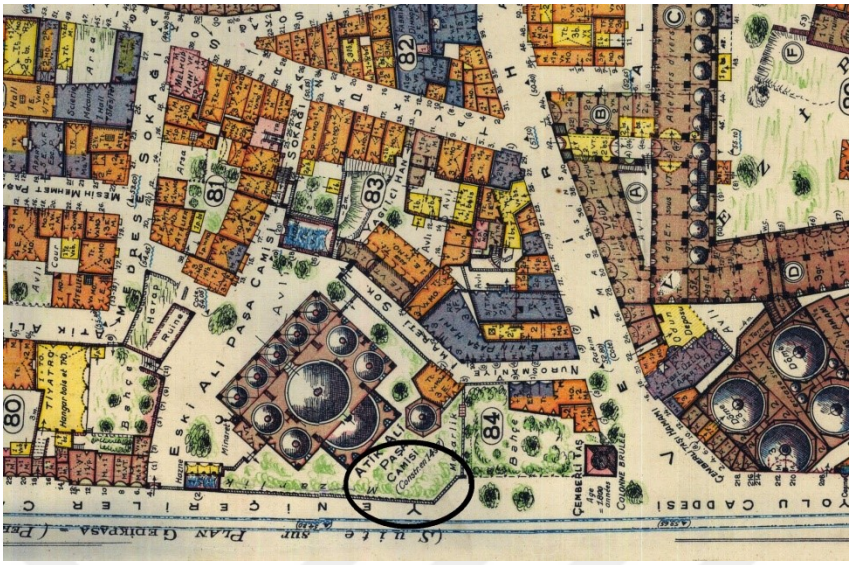
Sultan II. Bayezid'in (ö.1512) vezirlerinden Atik Ali Paşa tarafından 1496/97 (h. 902) yılında inşa edilen cami[372]; 1546 (h. 953) tarihli Vakıflar Tahrir Defteri'nde vakfiyesi 1509/10 (h. 915) tarihli gösterilmektedir ve caminin yakınında medrese, kervansaray, imaret ve dükkânların bulunduğu bildirilmektedir[373]. İstanbul'da gerçekleşen pek çok yangın ve zelzelelerden bu külliye de etkilenmiş ve tamir olmuştur. 1515 (h. 921) yılında gerçekleşen yangından Ali Paşa Vakfı'na ait dükkânlar yanmış[374] ve 1587 yangını, 1648 (h. 1058) zelzelesi ile 1633/34 (h. 1043),1652 (h. 1062) yangınlarında cami büyük ölçüde zarar görmüştür[375]. 1648 zelzelesine ait olduğu düşünülen bir belgede; caminin orta kubbesi tamamen, minaresi de şerefesine kadar

[371] Öz, *İstanbul Camileri I*, s. 22.
[372] Celal Esad Arseven, *Türk Sanatı Tarihi*, (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, [t.y]), s. 292. İ. Aydın Yüksel, *Osmanlı Devri Mimarisi: II. Bayezid, Yavuz Sultan Selim Devri*, (İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti Yahya Kemal Enstitüsü, 1983), s. 163.
[373] Semavi Eyice, "Atik Ali Paşa Camii", *DİA*, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1991), IV, s. 65.
[374] Yüksel, *Osmanlı Devri Mimarisi: II. Bayezid, Yavuz Sultan Selim Devri,* s. 171.
[375] Eyice, "Atik Ali Paşa Camii", s. 65.

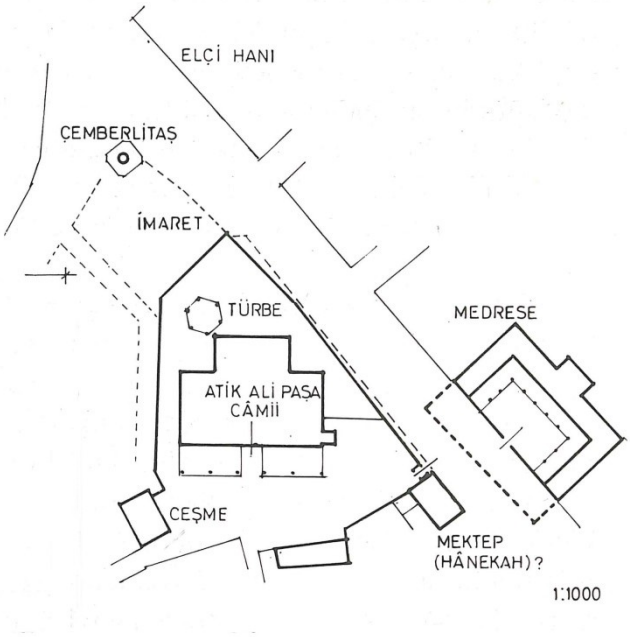
yıkılmış olup, bazı bölümlerinin de tamire muhtaç olduğu bildirilmektedir[376]. 1865 Hocapaşa yangınında ve 1894 yılındaki zelzelede da zarar gördüğü düşünülen külliye, 19. yy.'da yapılan Dîvanyolu'nun genişletilmesi sırasında değişikliğe uğramıştır; karşı tarafında bulunan medresesinin ön taraftaki odaları kesilmiş ve hemen arkadaki odaların üzerine yeniden oda inşa edilerek çift katlı hale getirilmiştir[377]. Zamanla harap olup kalıntılarının dükkân haline getirildiği imaret; yol düzenlemesi sırasında bir kısmı yıkılmış ve son kalan izleri de kaldırılmıştır[378]. Caminin etrafını çevreleyen ihata duvarı ile caminin haziresi de bu çalışmalardan etkilenmiştir. 1937 ve 1957 yıllarında da yıktırılarak geriye çekilmiş ve haziredeki bazı kabirler de ortadan kaldırılmıştır[379]. Ünsal, 1957 yılındaki yıkımın, Çemberlitaş'ın hizasını tutturmak için gerçekleştiğini ifade etmekte ve imarcıların bu duvarı tamamen kaldırıp, camiyi orta yerde bırakıp avlu giriş kapısı yönünden yol geçirmeyi istediklerini ve bu şekilde yapılınca eserin daha iyi görüneceğini sandıklarını ifade etmektedir[380].

Plan ve haritalardan ihata duvarının nerelerden geçtiği tespit edilmesine rağmen, duvarın ilk yapısı hakkında bir görüntüye ulaşılamamıştır. 1957 yılında yıkılıp yeniden inşa edilen duvarın pencereleri birbiri ile orantısız ve belli bir düzeni olmadan inşa edilmiştir. Bir bölümünde kemerli pencereler bulunurken bir bölümünde kare ve dikdörtgen formda pencereler bulunmakta idi. Ünsal'ın şekil ve restorasyon tarzı açısından tenkide uğradığını söylediği duvar daha sonraki dönemlerde yeniden inşa edilmiş ve kemerli pencerelerin olduğu bölüm korunurken, diğer yerlere küçük kare forma sahip hepsi aynı büyüklükte pencerelerin olduğu duvar inşa edilmiştir.

[376] Yüksel, *Osmanlı Devri Mimarisi: II. Bayezid, Yavuz Sultan Selim Devri*, s. 172.
[377] Öz, *İstanbul Camileri*, c. I, s. 25.
[378] İ. Aydın Yüksel, "Atik Ali Paşa Külliyesi", *DBİA*, (İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı, 1994), I, s. 405.
[379] Eyice, "Atik Ali Paşa Camii", s. 65.
[380] Ünsal, "İstanbul'un İmarı ve Eski Eser Kaybı", s. 38.

Harita 38: Atik Ali Paşa Camii'nin harita üzerindeki konumu (Pervititch Haritası)

Plan 6: Atik Ali Paşa Camii vaziyet planını ve ihata duvarını gösteren plan (Ayverdi)

Fotoğraf 135: Atik Ali Paşa Camii ihata duvarının geriye çekilmeden önceki görüntüsü (Salt Galata)

Fotoğraf 136: Atik Ali Paşa Camii ihata duvarının geriye çekildikten sonraki görüntüsü (Salt Galata)

Fotoğraf 137: Atik Ali Paşa Camii'nin yeniden inşa edilen ihata duvarı (Salt Galata)

3.41. Merzifonî Kara Mustafa Paşa Külliyesi

Katalog No: 12

Harita: 39

Plan ve Çizimler: 7/-

Fotoğraflar: 138-144

Yer: Dîvanyolu Caddesi üzerinde Çorlulu Ali Paşa Camii karşısında

İnşa Tarihi - Yıkılma Tarihi: 1690/91 (h. 1102) – 1953-54

Banisi: Merzifonlu Kara Mustafa Paşa ve oğlu Ali Paşa

Mimarı: Mimar Hamdi

İnceleme Tarihi: Temmuz, 2020

Çarşıkapı'da Çorlulu Ali Paşa Camii'nin karşısında bulunan külliye banisine atıfla Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Külliyesi ismiyle anılmaktadır.

1681 (h. 1091) yılında Kara Mustafa Paşa tarafından inşasına başlanan külliye, banisinin II. Viyana kuşatmasındaki başarısızlığı sonucunda 1683 (h. 1095) yılında idam edilmesi üzerine yarım kalmış[381] ve oğlu Ali Paşa tarafından 1690/91 (h. 1102) yılında Mimar Hamdi'ye tamamlatılmıştır[382]. Öz, medrese ve mektebin Merzifonlu Kara Mustafa Paşa, tarafından inşasına başlanıp 1690 yılında tamamlanmasının ardından 40 yıllık bir zaman dilimi içerisinde hazireye Paşa'nın torunlarının gömülmesinin ardından, yanına da sebilin inşa edildiğini ifade etmektedir [383]. Medrese, dershane-mescit, mektep, sebil, dükkân ve hazireden oluşan külliye; 1837 ve 1894 yılındaki depremlerde harap olmuş 1842-1843, 1861-1863, 1895 yıllarında tamir görmüş ve 1918 yılında yangından zarar görmüş kişilere mesken olmuştur[384].

[381] Yasemin Kartal, "İstanbul'da Etkin Bir Bani Ailesi: Köprülüler" (yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi SBE, 2004), s. 57.
[382] Ahmet Vefa Çobanoğlu, "Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Külliyesi", *DBİA*, (İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Türk Tarih Vakfı, 1994), V, s. 402.
[383] Öz, *İstanbul Camileri I*, s. 83.
[384] Ahmet Vefa Çobanoğlu, "Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Külliyesi", *DİA*, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2004), XXIX, s. 249.

Çorlulu Mustafa Paşa Camii ile arasında bulunan yolun çok dar olmasından ötürü bu noktada kazaların olması ve trafiğin artması nedeniyle 1953-54 yıllarında Anıtlar Yüksek Kurulunun izin ve kararı ile cadde üzerinde bulunan dükkânlar yıkılmış ve sebil ile hazire, külliyenin doğusuna taşınmıştır[385].

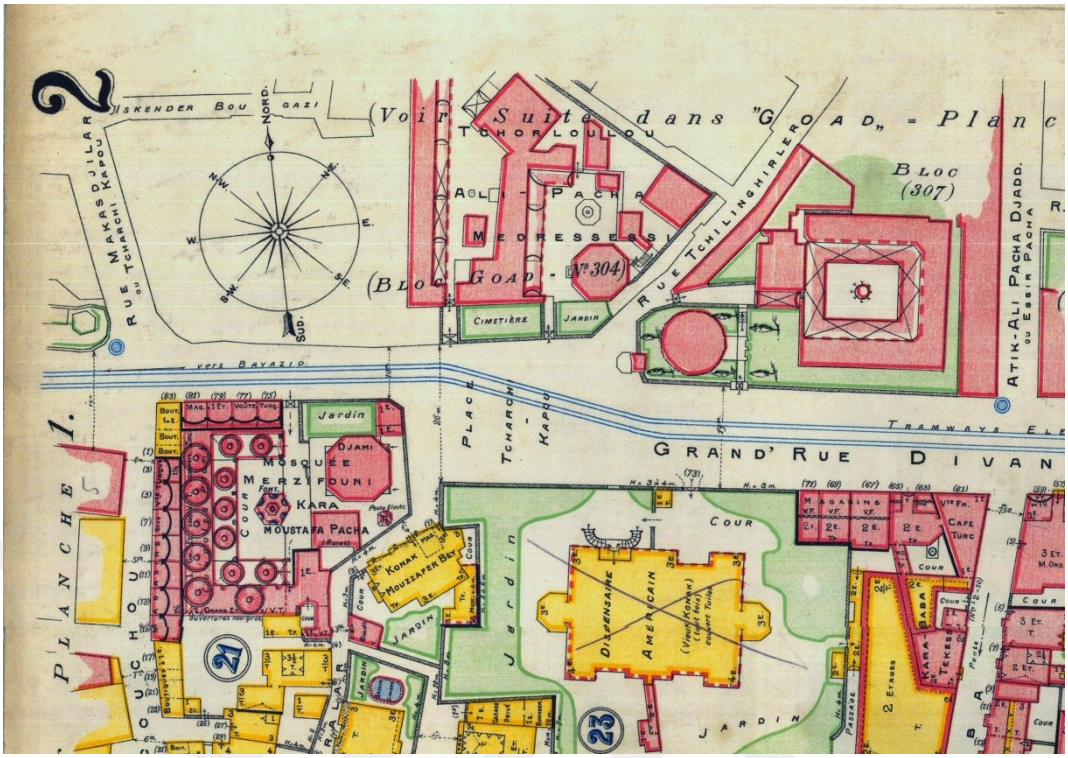
Dershane-mescit binasının hemen önünde bulunan sebil ve hazire dışarıdan bakıldığında bir bütünlük teşkil etmektedir. Yan yana bulunan bu iki yapının etrafı klasik başlıklara sahip sütunların üzerine oturmuş kemerlerle çevrilmiştir. Aynı forma sahipmiş gibi görünseler de sebilin önünde bulunan kemerler daha dar tutulmuş olup, üzengi kısımlarına konulan mermer gergiler basık kemer formundadır ve bu bölüme kadar yerleştirilmiş olan şebekelerin geometrik desenleri daha zariftir. Hazire bölümünün kemer açıklıkları ise daha geniş tutulmuş olup düz atkılı mermer gergiler yerleştirilmiş ve şebekelerde bulunan geometrik desenler daha büyük tercih edilmiştir. Sebilin üstü sekizgen kasnaklı ve kurşun kaplı bir kubbe ile örtülüyken hazirenin üstünde, üzeri açık sekizgen bir kasnak bulunmaktadır.

Külliyenin bünyesinde bulunan dükkânların dört tanesi cadde üzerinde bulunurken altı tanesi de batı cephesinin önünde yer almakta idi. Dikdörtgen ve kare plana sahip olan dükkânların üzeri beşik tonozla örtülü idi[386].

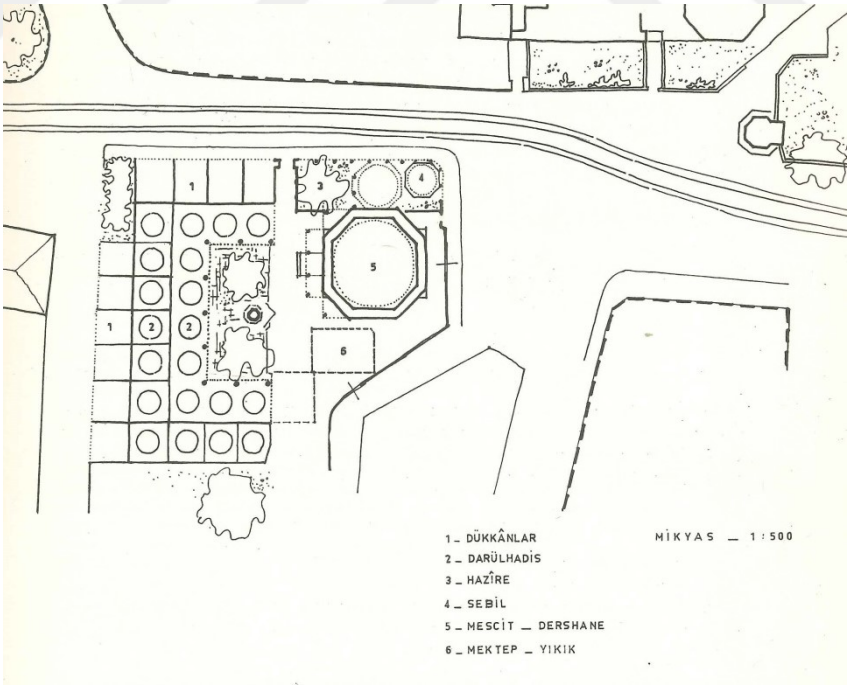
Cadde üzerinde bulunan ön bloğunun kaldırılmasıyla, avlu giriş kapısı da dershane-mescit binasının bulunduğu hizaya çekilmiştir.

17. yy.'da Merzifonlu Kara Mustafa Paşa tarafından inşasına başlanıp oğlu Ali Paşa tarafından tamamlanan külliye; sebil ve haziresinin yerinin değiştirilmiş olmasına rağmen dükkânlar dışındaki bütün unsurlarıyla günümüze kadar ulaşmayı başarabilmiştir. Bugün Fetih Cemiyeti, Yahya Kemal Enstitüleri ve Kubbealtı Akademisi Kültür Sanat Vakfı tarafından kullanılan külliyenin sebili de kafe olarak kullanılmaktadır.

[385] Ünsal, "İstanbul'un İmarı ve Eski Eser Kaybı", s. 37-38.
[386] Çobanoğlu, "Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Külliyesi", s. 403.

Harita 39: Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Külliyesi'nin harita üzerindeki konumu (Pervititch Haritası)

Plan 7: Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Külliyesi planı (Ünsal)

Fotoğraf 138: Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Külliyesi (Salt Galata)

Fotoğraf 139: Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Külliyesi Dershane-Mescit ve Sebil (Salt Galata)

Fotoğraf 140: Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Külliyesi Sebil –Haziresi ve Avlu Giriş Kapısı (Salt Galata)

Fotoğraf 141: Sebil ve Hazirenin Kemerleri (Salt Galata)

Fotoğraf 142: Külliyenin bünyesinde bulunan ve cadde üzerindeki dükkânlar (Salt Galata)

Fotoğraf 143: Külliyenin batısında bulunan dükkânlar (Salt Galata)

Fotoğraf 144: Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Sebili'nin bugünkü görüntüsü (Raziye Aksu)

3.42. Kemankeş Mustafa Paşa Medresesi

Katalog No: 42

Harita: 40-41

Plan ve Çizimler: -

Fotoğraflar: 145-146

Yer: Divanyolu Caddesi üzerinde Kaliçeli Hasan Camii karşısında

İnşa Tarihi - Yıkılma Tarihi: 1641/42 (h. 1051) – 1957

Banisi: Kemankeş Mustafa Paşa

Mimarı: Bilinmiyor

İnceleme Tarihi: Temmuz, 2020

Çarşıkapı'da Divanyola Caddesi üzerinde bulunan medrese, banisine atıfla Kemankeş Mustafa Paşa Medresesi ismiyle anılmaktadır.

Bünyesinde, çeşme, sebil, hazire ve türbeyi barındıran medrese; Kemankeş Mustafa Paşa tarafından 1641/42 (h. 1051) yılında inşa ettirilmiştir[387]. Medresenin inşaatından birkaç yıl sonra idam edilen Paşa, medresenin köşesindeki hazireye defnedilmiş ve üzerine bir türbe inşa edilmiştir[388]. Zaman içerisinde bazı tamirler geçiren medresenin oda sayılarında değişimler görülmektedir; 1792 yılında on bir, 1840 yılında on iki, 1914 yılında on beş[389]. Tespit edilen ilk tamiri 1840 yılında gerçekleşen medrese;1894 depreminde hasar görmüş ve tamiri için 1895 yılının yaz aylarında teşebbüste bulunulmuştur[390]. 20. yy.'ın başında yapılan yol genişletme çalışmaları sırasında ön cephesi kesilerek üst katına iki oda daha eklenmiştir[391]. 1918 yılında Kadınlar Cemiyeti Dikiş Yurdu'nun faaliyet gösterdiği[392] ve bir dönem de Ayakkabıcı

[387] Ayvansarâyî, *Hadîkatü'l-Cevâmî I*, s. 181.
[388] Ayvansarâyî, *Hadîkatü'l-Cevâmî I*, s. 181. Öz, *İstanbul Camileri I*, s. 88.
[389] Mübahat S. Kütükoğlu, *XX. Asra Erişen İstanbul Medreseleri*, (Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2000), s. 91-92.
[390] Kütükoğlu, *XX. Asra Erişen İstanbul Medreseleri*, s. 92.
[391] Öz, *İstanbul Camileri I*, s. 88.
[392] Kütükoğlu, *XX. Asra Erişen İstanbul Medreseleri*, s. 92.

Sanatkâranı Kooperatifi tarafından kullanılan medrese[393] 1956 yılındaki belgelerde, sadece yola tekabül eden uç kısımlarının yıkılması yönünde planlama yapılırken[394] 1957 yılında tamamen yıkmış ve bulunduğu alan dolmuş durağına çevrilmiştir[395]. Bugün ise üzeri kaldırım döşeli boş bir alandır.

Yaklaşık olarak köşeli U şeklinde plana sahip olan medrese iki katlı olarak inşa edilmiştir. 1914 tarihli Medreseler defterinde; alt katta altı, üst katta dokuz toplam on beş odası bulunan medresenin abdesthane, gusülhane ve çamaşırhane bölümlerinin karanlık ve dar olduğu, bulunduğu konumun kalabalık bir mevki olmasından dolayı öğrencilerin ikametine pek uygun olmadığı halde darü'l-hilâfet kadrosuna dâhil edildiği bildirilmektedir[396].

Kesme taştan inşa edilen yapının alt katında basık sivri kemerli revaklı alan bulunurken üst katta bu kemerlerin içerisine sivri kemerli çift pencere yerleştirilmiştir. Her iki kat silme ile birbirinden ayrılmakta ve yapı kırma çatı ile son bulmaktadır. Medresenin dershanesi aynı zamanda mescit olarak kullanılmakta idi ve türbe ile arasında tunç bir kafes vardı[397]. Medrese binasının takında bulunan kitabenin tarih mısrası şu şekildedir:

Mustafa Paşa baka yapdı ne zîbâ medrese
1051(1641/42)[398]

Medresenin Çemberlitaş yönünde, Mustafa Paşa'nın altıgen plana sahip, üstü açık türbesi bulunmakta idi. Türbenin bitişiğinde bulunan çeşmenin tarih beyti şöyledir:

Hamdi-i dâî görünce dedi bir hoş târîh
Çeşme-i Mustafa Paşa'dan için âb-ı zülâl[399]

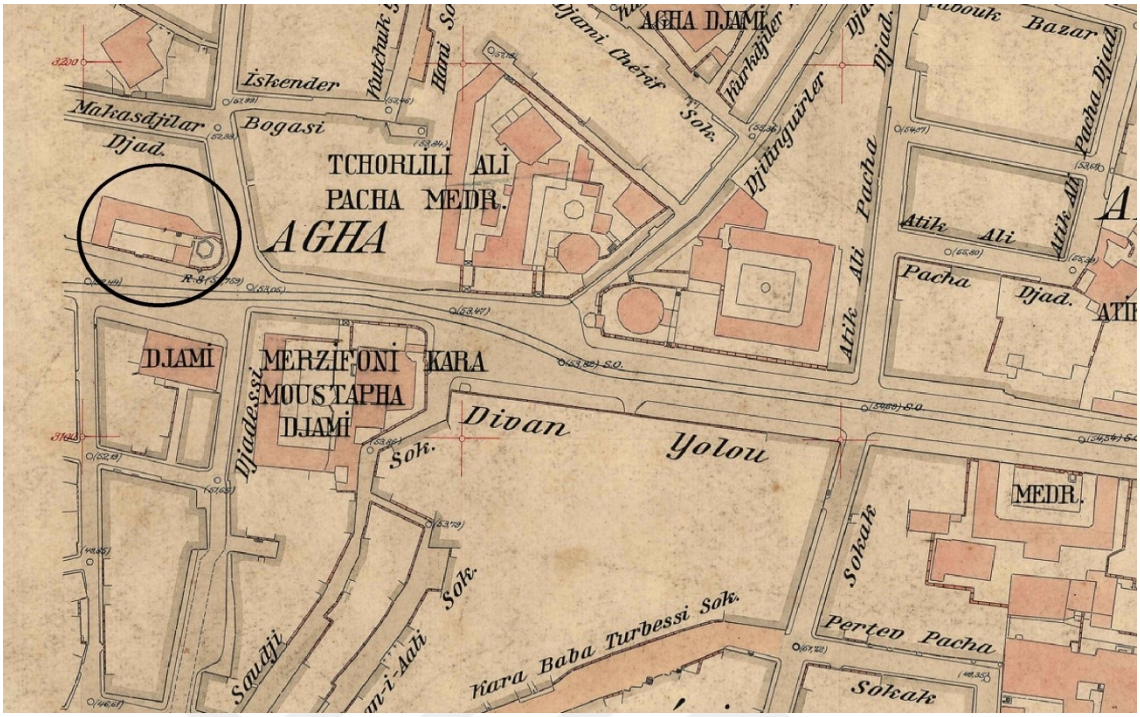
Medresenin bünyesinde bulunan sebili, ilk yapılan yol çalışmaları sırasında kaldırılmıştır[400]. Kumbaracılar; sebilin, 1938 yılında yazdığı kitapta, o gün

[393] Ünsal, "İstanbul'un İmarı ve Eski Eser Kaybı", s. 37.
[394] VGM, M7070DO.
[395] Ünsal, "İstanbul'un İmarı ve Eski Eser Kaybı", s. 37.
[396] Mübahat S. Kütükoğlu, *Dârü'l-Hilâfeti'l-'Aliyy.e Medresesi ve Kuruluş Arefesinde İstanbul Medreserleri*, (İstanbul: Edebiyat Fakültesi Matbaası, 1978), s. 53-4.
[397] Ayvansarâyî, *Hadîkatü'l-Cevâmî I*, s. 181.
[398] Ayvansarâyî, *Hadîkatü'l-Cevâmî I*, s. 181.
[399] Ayvansarâyî, *Hadîkatü'l-Cevâmî I*, s. 181.

ayakkabıcılar çarşısı olarak kullanılan medresenin bir tarafında, elektrikçi dükkânı olarak kullanılan yerin içerisinde bulunduğunu ifade etmektedir[401].

Kemankeş Mustafa Paşa tarafından inşa edilen iki kat üzerinde düzenlenmiş istisnaî bir plana sahip olan medrese[402], zaman içerisinde değişime uğramış ve amacı dışında kullanılmış olmasına rağmen tarihî dokusunu ve güzelliğini koruyarak 1957 yılına kadar ulaşmayı başarmıştır. Sadece yola tekabül eden uç kısımlarının yıkılması şeklinde yazışmalar yapılıp plan çizilmesine rağmen; bünyesinde bulunan çeşme, sebil, türbe ve haziresi ile birlikte korunabilecekken tamamı yok edilmiştir.

[400] Şerifoğlu, *Su Güzeli İstanbul Sebilleri*, s. 41.
[401] Kumbaracılar, *İstanbul Sebilleri*, s. 23.
[402] Ünsal, "İstanbul'un İmarı ve Eski Eser Kaybı", s. 37.

Harita 40: Kemankeş Mustafa Paşa Medresesi harita üzerindeki konumu (Alman Mavileri)

Harita 41: 1956 yılında hazırlanan ve Kemankeş Mustafa Paşa Medresesi'nin sadece yola tekabül eden ön kısmın yıkılacağını gösteren harita[403]

[403] VGM, M7070DO.

Fotoğraf 145: Kemankeş Mustafa Paşa Medresesi (Salt Galata)

Fotoğraf 146: Kemankeş Mustafa Paşa Medresesi tahrip olmuş görüntüsü (Kütükoğlu)

3.43. Simkeşhâne-i Âmire

Katalog No: 43

Harita: 42

Plan ve Çizimler: 8/-

Fotoğraflar: 147-160

Yer: Bayezid'de Yeniçeri Caddesi üzerinde Bayezid Hamamı'nın karşısında

İnşa Tarihi - Yıkılma Tarihi: 1463-1707(h. 1119) – 1957

Banisi: Fatih Sultan Mehmed- Emetullah Gülnuş Valide Sultan

Mimarı: Bilinmiyor

İnceleme Tarihi: Temmuz, 2020

Bayezid Hamamı'nın karşısında bulunun han, gümüş ve altından tel çekip sırma imal eden esnafı bünyesinde bulundurduğu için Simkeşhâne ismiyle anılmaktadır.

Roma döneminde, ortasında zafer takının bulunduğu Tauri Forumu Fetih'ten sonra meydana dönüştürülmüş ve Sekbanbaşı Yakub Ağa burada bir cami inşa ettirmiş[404], Fatih Sultan Mehmed de ilk Türk darphanesini caminin yanına, Roma döneminden kalan kalıntılara kurmuştur[405]. Darphane, Topkapı Sarayı'nın birinci avlusundaki yerine taşınınca; bu bina, Sultan III. Ahmed'in başkadını Emetullah Gülnuş Valide Sultan tarafından 1707 (h. 1119) tarihinde köklü bir şekilde tamir edilmiş ve büyük bir kısmı yeniden inşa edilmiş ve yapıya, mescit, mektep, sebil ve çeşme ilave edilmiştir[406]. Simkeşhâne'nin bünyesinde toplam 161 oda, 21 dükkân, gümüş ve altınların eritildiği bir kalhâne, bir helası, bir tav ocağı ve altınla gümüş çekmek için büyük bir dolap yeri vardı[407].

[404] Gönül Cantay, "Simkeşhane", *DBİA*, (İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı, 1994), VI, s. 561.
[405] Haluk Y. Şehsuvaroğlu, "Simkeşhane", *Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Belletni*, Şubat 1956, s. 3. Ceyhan Güran, *Türk Hanlarının Gelişimi ve İstanbul Hanları Mimarisi*, (Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları,1976), s. 134.
[406] "Şimkeşhâne", *DİA*, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2009), XXXVII, s. 211.
[407] Şehsuvaroğlu, "Simkeşhane", s. 3.

19. asra gelindiğinde devletin mali durumundaki zayıflama nedeniyle simkeşlik sanatına ilgi azalmaya başlamış ve pek çok esnafın bu sanatı terk etmek zorunda kalmasının ardından Sultan Abdülaziz 1867 yılında simkeşliğin ihyası için tedbirler almış ve aynı yıl içerisinde Simkeşhâne binasını tamir ettirmiştir[408]. Bu tamir sırasında giriş kapısının üzerine, Sultan Abdülaziz'in bir tuğrası ile Bursalı Ali Rıza Efendi ait olan Simkeşhâne-i Âmire yazısının bulunduğu bir kitabe yerleştirilmiştir[409]. T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi'nde bulunan belgelerden anlaşıldığına göre Simkeşhanenin bitişiğinde bulunan ve bir müddet kapalı kalan mektep, 1874/75 (h. 1291) yılında eğitime açılmış ve bunu halka duyurmak için gazeteye ilan verilmiştir[410].

20. asra gelindiğinde, araba kullanımının artmasıyla ve Bayezid Hamamı ile Simkeşhâne binası arasında bulunan 9,5m'lik mesafe nedeniyle burada trafik sorunu ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu durumdan ötürü yıllarca Bayezid Hamamı'nın yıkılması yönünde tartışmalar yapılırken; Belediye, hamamı korumak için Simkeşhâne'nin ön bloğunun geriye çekilmesini teklif etmiş ve ardından Anıtlar Yüksek Kurulu'nda yapılan uzun tartışmalar sonucunda çoğunluğun oyuyla bunu kabul eden bir karar çıkarılmıştır. Yalnız yapılan bu faaliyetin de yetersiz kalmasının ardından yerli ve yabancı mimarlar; tarihi eserlerin bulunduğu kısmı yeşil bir şerit içerisine alıp, gidiş yolunu arka tarafa almayı teklif etmişlerdir. Bu çalışmanın pahalıya mal olacağı gerekçesiyle, Gayri Menkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu'nun verdiği karara da karşı çıkılarak 1957 yılında Hasan Paşa Hanı ile beraber Simkeşhâne binasının üç bloğu yıkılmıştır[411].

1963 yılında Prof. Dr. Bedii N. Şehsuvaroğlu'nun başkanlığında yapılan toplantı sonrasında Simkeşhâne'nin geriye kalan bloğunu kütüphaneye dönüştürmek için çalışmalara başlanmış ve 1975 yılında restorasyonu tamamlanan yapı İl Halk Kütüphanesi olarak kullanılmaya başlanmıştır[412].

---

[408] Himmet Taşkömür, "Osmanlı İmparatorluğunda Simkeşlik ve Tel Çekme" (yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi SBE, 1990), s. 12.
[409] Şehsuvaroğlu, "Simkeşhane", s. 4.
[410] DA, MF.MKT. 21/11. DA, MF.MKT. 21/34. DA, MF.MKT. 21/161.
[411] Bu paragraf Ünsal'ın makalesinde verdiği bilgiler doğrultusunda yazılmıştır. Bk. Ünsal, "İstanbul'un İmarı ve Eski Eser Kaybı", s. 34.
[412] Taşkömür, "Osmanlı İmparatorluğunda Simkeşlik ve Tel Çekme", s. 13.

Düzgün olmayan kare bir plana sahip olan han, bir sıra taş iki sıra tuğla olmak üzere almaşık duvar tekniğiyle örülmüştür. Üç katlı olarak inşa edilen hanın, cadde ve sokaklara bakan cephelerinin alt katında beşik tonozlu, yola açılan dükkânlar; üst katta ise taş söveli, dikdörtgen formda pencereleri olan beşik tonozlu odalar bulunmaktadır. Avlunun içerisinde ikisi üç katlı, biri iki katlı olmak üzere üç tane bina yer almaktadır.

Ayvansarâyî, Simkeşhâne'nin iki mescidi olduğunu bildirmekte ve bunların altlı üstlü olduğunu ifade etmektedir. Üst kattaki mescit; Valide Sultan tarafından inşa edilmiş ve Simkeşhâne'nin içerisinde bulunmaktadır. Mescidin bitişiğinde ise; mektep, sebil ve çeşmenin bulunduğunu eklemektedir[413].

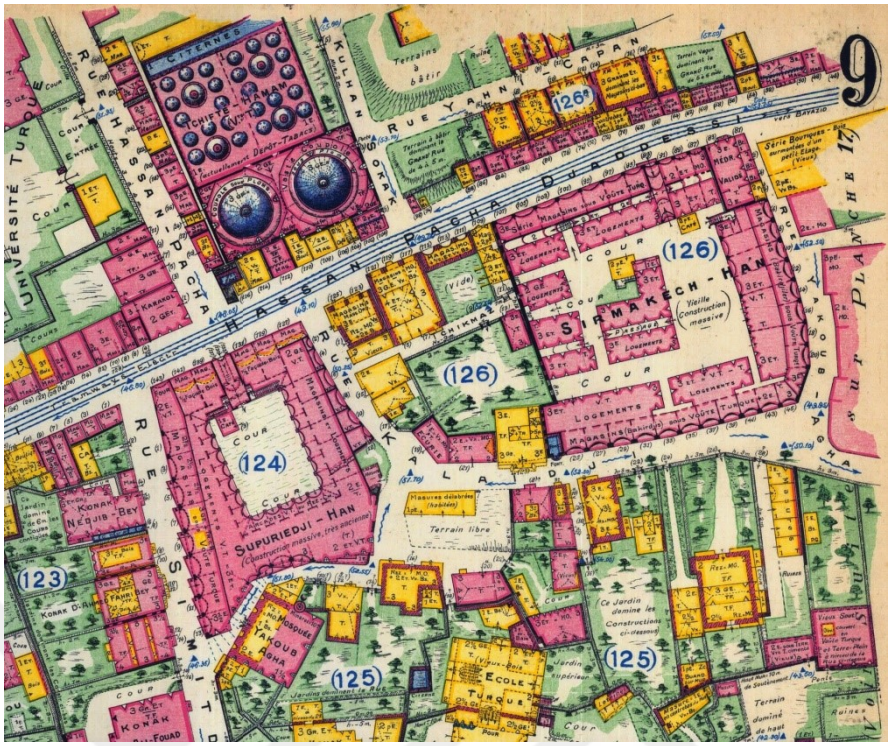
Hanın kuzeydoğu köşesinde yer alan mektep, fevkanî olup dikdörtgen bir plana sahipti. Mektebin basık kemerli giriş kapısının hemen yanında; üç köşeli, dışarıya çıkıntı oluşturacak şekilde inşa edilmiş bir sebil bulunmaktadır. Mukarnaslı başlıklarına sahip sütunların üzerine yerleştirilen mümaslı kemerin koltuk kısmı ile yüzü tezyin edilmiştir. Kemerin altında, sütun başlığına kadar olan bölüme pencerenin oymalı demir şebekeleri yerleştirilmiştir. Şebekelerin hemen üzerinde ise, süslemeli iki bordür arasına yerleştirilmiş sebil kitabesi yer almaktadır. Kitabenin metni şu şekildedir:

Bânû-yı ismet-sarây-ı hâs Sultân Ahmedî
Hasbeten lillah bu hayr-ı pâkî inşâ eyledi
Hem sebilin eyleyüb huddâmını âmâde hem
Mektebe etfâl içün tayîn-i üstâd eyledi
Dâr-ı dünyâda vücûd-ı hayra sarf-ı mâl edüb
Cennet içre kendüye bir hâne bünyâd eyledi
Dürriyâ hâtif dedi itmâmının târîhini
Bu sebîl ü mektebi Başkadın âbâd eyledi
1118 1119[414]

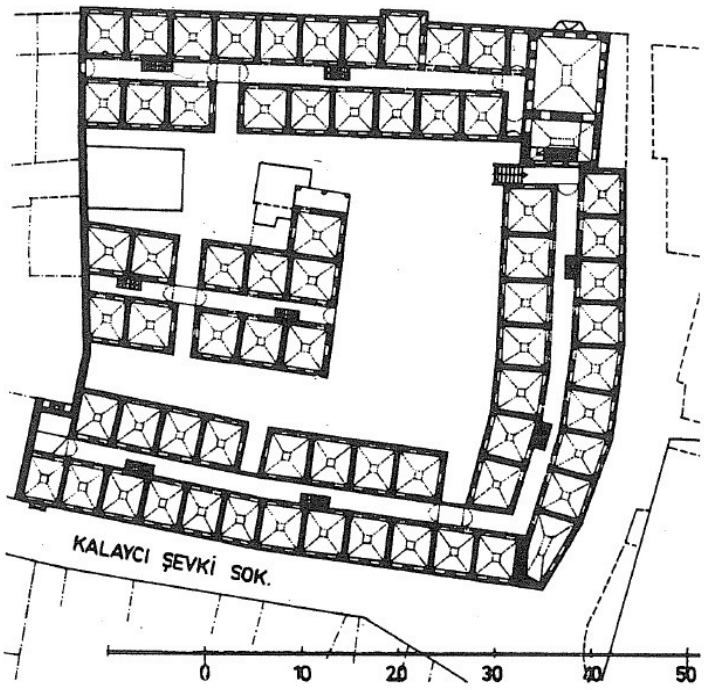
İstanbul fethedildikten sonra Fatih tarafından inşa ettirilen darphane binasının, 18. yy.'ın başında Emetullah Gülnuş Valide Sultan tarafında yeniden inşa ettirilircesine tamir ettirilmesiyle Simkeşhâne, İstanbul'un önemli hanlarından biri olmuştur. Sultan Abdülaziz'in çabalarıyla işlevselliğini devam ettiren han, zaman içerisinde harap olmasına rağmen 1950'li yıllara ulaşabilmeyi başarmıştır. Bu tarihlerde yapılan yol

[413] Ayvansarâyî, *Hadîkatü'l-Cevâmî I*, s. 124.
[414] Ünsal, "İstanbul'un İmarı ve Eski Eser Kaybı", s. 34.

çalışmaları sırasında, mimarlar ve şehir planlamacıları tarafından Simkeşhâne ve yakınındaki tarihî eserlerin korunması için öneriler sunmasına rağmen; yapılan çalışmayı daha ucuza mal etmek uğruna tarihî ve mimarî değeri göz ardı edilerek Simkeşhâne'nin büyük bir kısmı yok edilmiştir.

Harita 42: Simkeşhâne-i Amire ve Hasan Paşa Hanı'nın harita üzerindeki konumu (Pervititch Haritası)

Plan 8: Simkeşhâne-i Amire'nin planı (DİA)

Fotoğraf 147: Simkeşhân-i Âmire'nin ön ecphesi (Salt Galata)

Fotoğraf 148: Simkeşhân-i Âmire (Salt Galata)

Fotoğraf 149: Simkeşhân-i Âmire'nin giriş kapısı (Salt Galata)

Fotoğraf 150: Simjeşhâne-i Âmire'nin arka cephesi (Salt Galata)

Fotoğraf 151: Simkeşhâne-i Âmire binasının köşesinde bulunan Başkadın Sebili (Salt Galata)

Fotoğraf 152:Simkeşhâne'nin bünyesinde bulunan Başkadın Mektebi ve Sebili (Oldistanbuls)

Fotoğraf 153: Simkeşhâne-i Âmire'nin avlusundan bir görüntü (Salt Galata)

Fotoğraf 154: Simkeşhâne-i Âmire'nin avlusunda bulunan binalar (Salt Galata)

Fotoğraf 155: Simkeşhâne-i Âmire'nin avlusunda bulunan binalar (Salt Galata)

Fotoğraf 156: Simkeşhâne-i Âmire ön cephesinin yıkım çalışmaları (Salt Galata)

Fotoğraf 157: Başkadın Mektebi'nin yıkımı (Salt Galata)

Fotoğraf 158: Simkeşhâne-i Âmire ön cephesinin yıkıldıktan sonraki görüntüsü (Salt Galata)

Fotoğraf 159: Simkeşhane'nin bugünkü görüntüsü (Emine Aksu)

Fotoğraf 160: Simkeşhane binasının duvarına monte edilen Başkadın Sebili (Emine Aksu)

3.44. Hasan Paşa Hanı

Katalog No: 44

Harita: 42

Plan ve Çizimler: 9/-

Fotoğraflar: 161-165

Yer: Bayezid-Aksaray caddesi üzerinde Bayezid Hamamı'nın çaprazında

İnşa Tarihi - Yıkılma Tarihi: 1740 – 1957

Banisi: Seyyid Hasan Paşa

Mimarı: Mustafa Çelebi

İnceleme Tarihi: Mart, 2020

Bayezid Hamamı'nın güneybatısında yer alan han, banisine atfen Seyyid Hasan Paşa Hanı ismiyle anıldığı gibi Süpürgeciler Hanı ismiyle de anılmaktadır[415].

Gurlitt'in 1593 yılında şehit düşen Bosnalı Hasan Paşa tarafından yaptırıldığını ifade ettiği[416] yapıyla ilgili olarak; Güran, Eski Eserleri Koruma Derneği ve Vakıfları'nda bulunan kayıtlar doğrultusunda 1740 yılında inşa ettirildiğini aktarmakta[417]; Cantay ise, Vakıflar Genel Müdürlüğü kayıtlarına dayanarak 1745 yılında Seyyid Hasan Paşa tarafından Mustafa Çelebi'ye yaptırıldığını ifade etmektedir[418]. 1894 depreminde harap olan yapının üst katı zaman içerisinde yıkılmasına rağmen, yapı 1950'li yıllara kadar ulaşmayı başarmıştır[419]. 1957 yılında yapılan yol genişletme çalışmaları sırasında ön kısmı kesilmiş ve özgün planını

[415] Gönül Cantay, "Hasan Paşa Hanı", *DBİA*, (İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı, 1994), III, s. 566. Fatih Güldal, *İstanbul'un 100 Kaybolan Eseri*, (İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları, 2009), s. 137.
[416] Cornelius Gurlitt, *İstanbul'un Mimari Sanatı*, Rezan Kızıltan (çev.), (Ankara: Enformasyon ve Dokümantasyon Hizmetleri Vakfı, 1999), s. 52.
[417] Güran, *Türk Hanlarının Gelişimi ve İstanbul Hanları Mimarisi*, s. 120.
[418] Cantay, "Hasan Paşa Hanı", s. 566.
[419] Ünsal, "İstanbul'un İmarı ve Eski Eser Kaybı", s. 31.

kaybetmiştir. 1975-76 yıllarında aslına bağlı kalınmadan yapılan restorasyonda, yapıya yeni bezemeler eklenmiştir[420].

Üzerine inşa edildiği arsanın yapısından ötürü tam bir dikdörtgen plana sahip olmayan yapı, cadde üzerinden güneye doğru ilerledikçe planında genişleme olmaktadır. Misafir hanı olarak inşa edilen iki katlı yapının zemin katı, ikamet için ayrılmış olmakla beraber ahır ve depoya sahip değildir[421]. Revaklı, dikdörtgen bir avlusu olan hanın üst katında düzgün kare ve dikdörtgen plana sahip mekânlar bulunmakta ve bu düzgünlüğü sağlamak için köşe kısımları dışarıya çıkma yapmaktadır.

Alt katı taştan, üst katı taş ve tuğla karışımından inşa edilen yapının ana girişi cadde üzerindeki cephenin tam ortasındadır. Çift katlı kemer sisteminin uygulandığı giriş bölümünde; basık kemerin içerisine, ortadaki daha büyük olmak üzere toplam üç adet kemer yerleştirilmiştir. Ortada bulunan kemerin altında beşik tonozlu giriş kapısı yer almakta ve her iki yanında dilimli başlıklara sahip sütunçelerin üzerine oturtulan basık kemerin içerisine yerleştirilmiş mermer çeşmeler bulunmaktadır[422]. Bitkisel motifli süslemenin olduğu alanın altında, sütunçelerin üzerine yerleştirilmiş celî sülüs hatlı kitabeler yer almakta ve sade olarak tasarlanmış olan ayna taşı, yine sütunçeler üzerine yerleştirilmiş kıvrımlı kemerle sınırlandırılmaktadır. İnsan boyunun üstünde kalan bu çeşmelerin lüleleri sökülmüştür.

Alınlıkları kesme taşla doldurulan giriş bölümünün üstünde, taş bindirmelikle desteklenen cumbalı bir mekân inşa edilmiştir. Altta üç sıra dikdörtgen forma sahip taş söveli pencereler yer almakta ve pencerelerin üstlerinde tuğladan yapılmış mümaslı kemer formunda alınlıkları bulunmaktadır. Ayrıca bu pencerelerin üzerinde iki adet kare formlu pencere açılmıştır.

Yan cephelerin alt katındaki duvarların düzenli bir tasarımı olmamakla beraber, üst katta düzgün kare ve dikdörtgen formunda mekânlar oluşturmak için yapılan çıktının

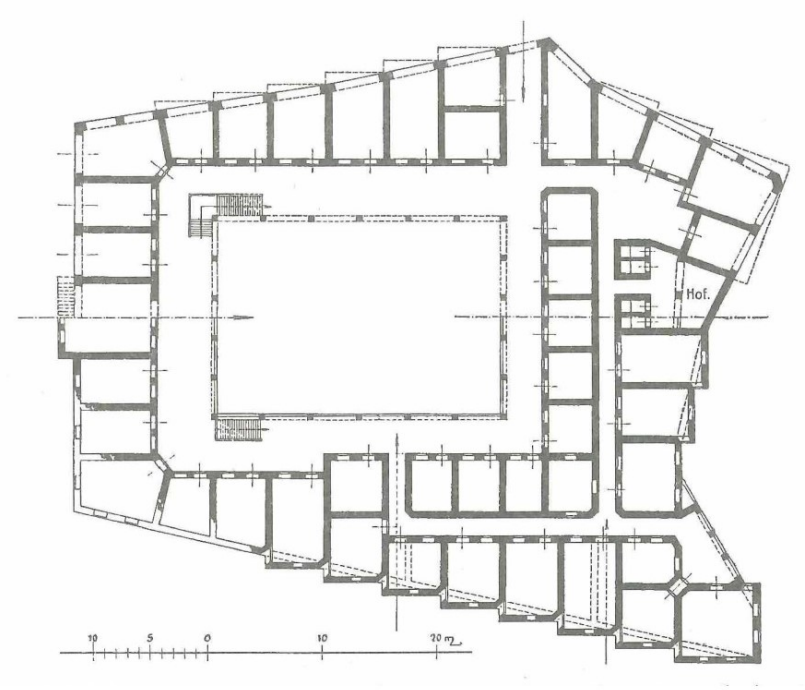
[420] Cantay, "Hasan Paşa Hanı", s. 567.
[421] Güran, *Türk Hanlarının Gelişimi ve İstanbul Hanları Mimarisi*, s. 120.
[422] İstanbul hanları arasında, mermerin süsleme elamanı olarak kullanılmadığını ifade eden Güran, Mehmed Ali Paşa Han'ın girişinde görülen mermer çeşme uygulamasının İstanbul hanları arasında tek olduğunu aktarmaktadır. Güran, *Türk Hanlarının Gelişimi ve İstanbul Hanları Mimarisi*, s. 121.

altına taş bindirmelikler yerleştirilmiştir ve mekânlardaki bu girinti çıkıntılar cepheye hoş bir hareketlilik kazandırmıştır.

Yapının dikdörtgen formdaki avlusu, her iki katta da revaklarla çevrilmiştir. Taş ve kare payeler üzerine yerleştirilen yarım daire kemerler tuğladan inşa edilmiştir. Güran, her iki katın örtü sisteminin de tonoz olduğunu ifade etmektedir[423].

18. yüzyılda Seyyid Hasan Paşa tarafında inşa ettirilen Hasan Paşa Hanı, İstanbul'un nadir olan misafir hanlarından biriydi. Yaşadığı depremden ötürü harap olan yapı, 1957 yılındaki çalışmalar sırasında, etrafında bulunduğu doku ile beraber korunabilmesi için yerli-yabancı şehir planlamacıları ve mimarlar tarafından projeler önerilmesine rağmen, yetkili kişiler tarafından yapılacak olan masraf göz önünde bulundurularak büyük bir kısmı yok edilmiştir.

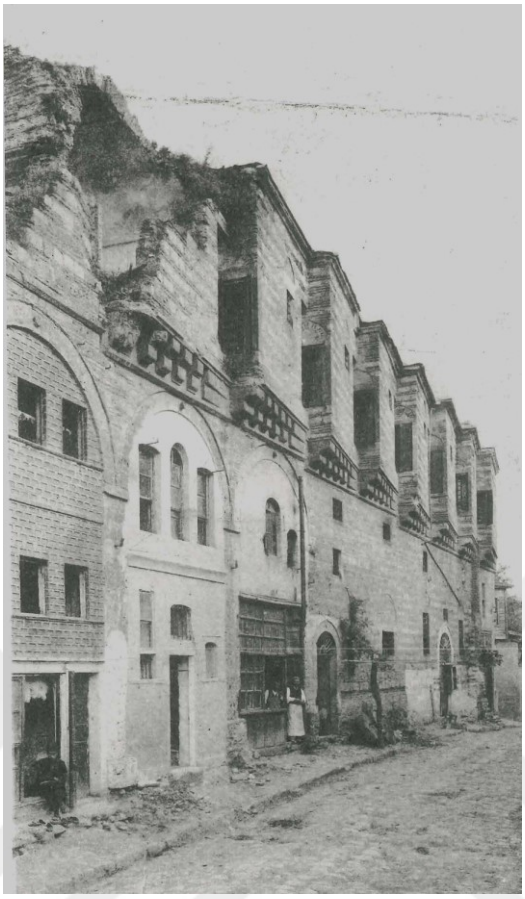
[423] Güran, *Türk Hanlarının Gelişimi ve İstanbul Hanları Mimarisi*, s. 121.

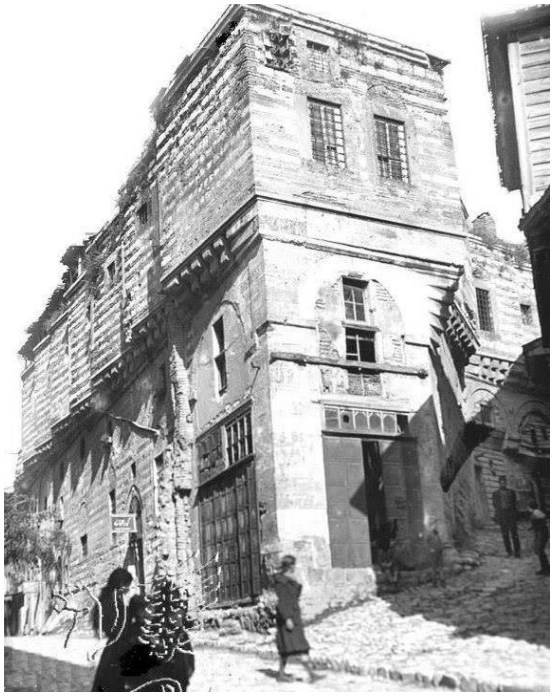
Plan 9: Seyyid Hasan Paşa Hanı'nın planı (Cornelius)

Fotoğraf 161: Seyyid Hasan Paşa Hanı'nın giriş kapısı (Salt Galata)

Fotoğraf 162: Seyyid Hasan Paşa Hanı'nın yan cephesi (Cornelius)

Fotoğraf 163: Seyyid Hasan Paşa Hanı'nın arka köşe cephesi

Fotoğraf 164: Hasan Paşa Hanı'nın bugünkü görüntüsü (Emine Aksu)

Fotoğraf 165: Hasan Paşa Hanı (Emine Aksu)

3.45. Koca Râgıb Paşa Kütüphanesi Sebili

Katalog No: 45

Harita: 43

Plan ve Çizimler: -

Fotoğraflar: 166-167

Yer: Bayezid Meydanı'ndan Laleli Camii'ne çıkan Ordu Caddesi'nin üzerinde

İnşa Tarihi - Yıkılma Tarihi: 1762/63 (h. 1176) – 1957

Banisi: Koca Ragıp Paşa

Mimarı: Mehmed Tahir Ağa

İnceleme Tarihi: Ağustos, 2020

Bayezid Meydanı'ndan Laleli Külliyesi'ne çıkan Ordu Caddesi üzerinde bulunan kütüphane banisine atıfla Koca Râgıb Paşa Kütüphanesi ismiyle anılmaktadır.

Sultan III. Osman ve Sultan III. Mustafa (ö. 1774)devirlerinde sadrazamlık yapan Râgıb Mehmed Paşa vefat etmeden bir yıl önce kütüphanenin inşasını başlatmıştır[424]. 1762/63 (h. 1176) yılında tamamlanan[425] kütüphane; sebil, çeşme, türbe, hazire ve dükkândan oluşan bir külliyedir. T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi'nde bulunan tamir keşif ve masraf kayıtlarının bulunduğu defterden 1839 (h. 1255) yılında tamir edildiği anlaşılan mektep ve kütüphane binasının[426] kurşunları 1901 (h. 1319)[427] ve 1906 (h. 1324)[428] yıllarında tamir edilmiştir. 1957 yılında Ordu Caddesi'nin düzenlenmesi sırasında yol seviyesi yükseltildiği için külliyenin giriş kapısı ve dükkânlar toprağa gömülü kalmış ve sebil de kullanılamaz hale gelmiştir[429].

Külliye; düzgün olmayan bir dikdörtgen avlunun içerisindedir. Avluya giriş, cadde üzerindeki dükkânların arasında bulunan yarım daire kemerli kapıdan

[424] İsmail E. Erünsal, "Râgıb Paşa Kütüphanesi", *DİA*, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2007), XXXIV, s. 406.
[425] Hale Tokay, "Koca Ragıp Paşa Külliyesi", *DBİA*, (İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı, 1994), V, s. 34.
[426] DA, EV.d.. 11055.
[427] DA, ŞD. 155/2.
[428] DA, ŞD. 176/21.
[429] Ünsal, "İstanbul'un İmarı ve Eski Eser Kaybı", s. 31.

sağlanmaktadır ve kapının üst kısmına mektep inşa edilmiş olup avlunun merkezinde kare planlı kütüphane binası bulunmaktadır. Avlunun içerisindeki türbenin hemen önünde bulunan ve caddeye açılan sebilin günümüzde işlevi kalmamıştır.

Yuvarlak kemerli büyük bir pencereye ve yan tarafında bulunan iki küçük çeşmeden oluşan sebilin üstü geniş saçak ve kubbe ile örtülüdür[430]. Kemerin hemen üzerinde bulunan kitabede şu satırlar yazılıdır:

Menbâ-ı cû-yı adâlet âb-ı rû-yı saltanat
Yani Sultân Mustafâ Hân-ı felek-kadr-i celîl
Bender-i asrı âsaf-i ahdi vezir-i azamı
Nâmdaş-ı fahr-i âlem Râgıb-ı hayr-ı cezîl
Çeşmesâr-ı bere cûy-i himmetin icrâ edib
Yabdı dünyada nice âdâr-ı matbû-i cemîl
İşte ez-cümle biri bu nev-sebîl-i cân-fezâ
Ki oldu her bir lülesi "Aynen tüsemmâ selsebîl"
Nüzhet işrâb eyle târihin atşâna sû-be-sû
Akdı Kevser gibi bu âb-ı lâtîf oldı sebîl
1176 (1762/63)[431]

Koca Râgıb Paşa'nın 18. yy.'da inşa ettirdiği külliye; uzun yıllar boyunca İstanbul'un ilgi çeken kütüphanelerinden biri olmuştur. Cumhuriyet sonrasında, bünyesinde bulunan eserler Süleymaniye Kütüphanesi'ne nakledilmiş[432] ve 1952 yılında çocuk kütüphanesi olarak açılmıştır[433]. 1999 Marmara Depremi'nde hasar görüp kapatılan yapı yıllarca restore edilmeyi beklemektedir. Birkaç yıl önce restore edileceği duyurulan kütüphane bugün hala kapalıdır[434].

[430] Şerifoğlu, *Su Güzeli İstanbul Sebilleri*, s. 69.
[431] Şerifoğlu, *Su Güzeli İstanbul Sebilleri*, s. 69.
[432] Erünsal, "Râgıb Paşa Kütüphanesi", s. 407.
[433] Tokay, "Koca Ragıp Paşa Külliyesi", s. 35.
[434] https://www.itohaber.com/haber/guncel/209561/ragip_pasa_kutuphanesi.html (Erişim Tarihi: 21.11.2020).

Harita 43: Koca Ragıp Paşa Kütüphanesi'nin harita üzerindeki konumu (Pervititch Haritası)

Fotoğraf 166: Koca Ragıp Paşa Kütüphanesi cadde üzerinde bulunan girişi ve mektep binası (Eski İstanbul)

Fotoğraf 167: Koca Ragıp Paşa Kütüphanesi Sebili (Kumbaracılar)

3.46. Laleli Camii İhata Duvarı

Katalog No: 46

Harita: 44

Plan ve Çizimler: -

Fotoğraflar: 168-171

Yer: Laleli'de Ordu Caddesi ile Fehmi Bey Caddesi'nin kesiştiği köşede

İnşa Tarihi - Yıkılma Tarihi: 1764 (h. 1177) – 1957

Banisi: Sultan III. Mustafa

Mimarı: Kara Ahmed Ağa ve Mehmed Tahir Ağa

İnceleme Tarihi: Temmuz, 2020

Ordu Caddesi ile Fehmi Bey Caddesi'nin kesiştiği köşede bulunan cami ismini, yakınında türbesi bulunan Laleli Baba'dan almıştır[435].

Sultan III. Mustafa tarafından inşa ettirilen ve 1760 (h. 1174) yılında yapımına başlanan cami, 1764 (h. 1177) yılında ibadete açılmıştır[436]. Caminin inşasına başlandığında mimarı Kara Ahmed Ağa'dır. Bazı kaynaklarda bir yıl sonra vefat ettiği için[437] yerine Mehmed Tahir Ağa'nın tayin edildiği ifade edilse de Neftçi; arşiv belgelerinden hareketle; proje sırasında ve temel atma töreninde bulunan mimarın Kara Ahmed Ağa olduğunu ve yapım sürecinde Mehmed Tahir Ağa ile dönüşümlü olarak çalıştıklarını ve Kara Ahmed Ağa'nın hacca gitmesinin ardından sonraki belgelerde adının Hacı Ahmed Ağa olarak geçtiğini ifade etmektedir[438]. İnşasının ardından, 1766 yılında gerçekleşen depremde büyük bir hasar almayan cami[439], 1782 (h. 1196) yılındaki yangından etkilenmiş ve farklı zamanlarda tamir edilmiştir[440]. Cami, imaret, çarşı, dükkânlar, çeşmeler, sebil, türbe, medrese, han ve mumhaneden oluşan külliye;

[435] Gülsün Tanyeli, "Laleli Külliyesi", *DBİA*, (İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı, 1994), V, s. 190. Ahmet Vefa Çobanoğlu, "Laleli Külliyesi", *DİA*, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 2003), XXVII, s. 86-89.
[436] Aras Neftçi, "Laleli Külliyesi'nin İnşaat Süreci" (doktora tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi SBE, 2002), s. 162.
[437] Doğan Kuban, *Osmanlı Mimarisi*, (İstanbul: YEM Yayın, 2007), s. 540
[438] Neftçi, "Laleli Külliyesi'nin İnşaat Süreci", s. 170.
[439] Tanyeli, "Laleli Külliyesi", s. 190.
[440] Öz, *İstanbul Camileri I*, s. 98.

fevkânî olarak inşa edilmiş ve alt katta mahzen bulunmakta idi. 1957 yılında yol genişletme çalışmaları sırasında caminin set duvarı ile avlunun taç kapısı geriye alınarak yeniden inşa edilmiştir. Bir müddet sonra Vakıflar İdaresi tarafından set duvarı tekrar yıkılarak cadde üzerinde betondan dükkânlar inşa edilerek caminin altındaki mahzen, kapalı çarşıya dönüştürülmüştür[441].

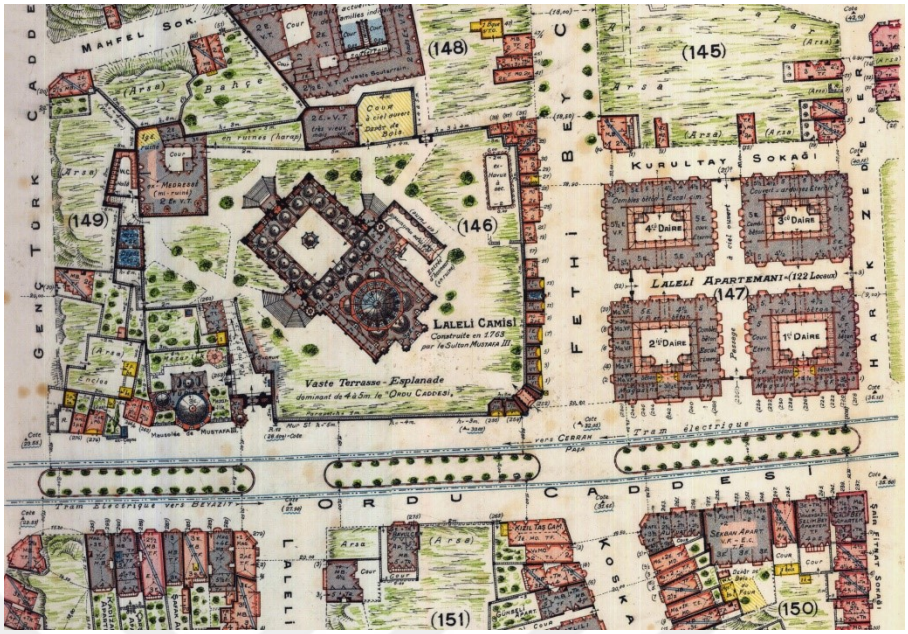
Cami ve külliyenin bazı unsurları mahzen üzerinde inşa edilirken cadde tarafında da bir set duvarı inşa edilmiştir. Avluya girişi sağlayan taç kapı, Ordu Caddesi ile Fehmi Bey Caddesi'nin kesiştiği noktaya yerleştirilmiştir. Tonozlu olarak inşa edilen bu kapının hemen bitişiğinde kapıyla bir bütünlük teşkil eden iki dükkân vardı. Set duvarının diğer ucunda türbe, sebil ve avluya girişi sağlayan tâk kapı bulunmakta idi. Yol genişletme çalışmaları sırasında, yol seviyesi düşürülmüş ve set duvarı yıkılarak taç kapı ile beraber geriye alınmıştır. Taç kapıdan avluya düzayak girilmekte iken, bu uygulama sırasında kapı ile avlu arasında oluşan yüksekliği kapatmak için geniş basamaklı merdiven inşa edilmiştir. Yol seviyesinin düşürülmesiyle türbe ile sebilin temelleri de ortaya çıkmış ve pencereleri insan boyunun üstünde kalmıştır. Sonraki yıllarda türbe ve sebilin alt kısmına basamak eklenmiştir. Mahzen kapalı çarşıya dönüştürüldüğünde cadde üzerinde de yarım daire kemerin içerisine yerleştirilmiş tonozlu dükkânlar inşa edilmiştir.

18. yy.'da fevkanî olarak inşa edilen külliyenin, alt kısmı boş bırakılmasına rağmen 1957 yılında semtin kalabalıklaşmasının ardından pasajlara ihtiyacın artmasıyla Vakıflar İdaresi tarafından kapalı çarşıya dönüştürülmüştür. Sayar, bu kararın yerinde bir karar olduğunu söylemekte ve başlangıçta dükkânların, tarihi dokuya uygun olarak inşa edildiğini ifade ederken zamanla dükkân sahiplerinin bilgisizce yaptıkları cephe dekorasyonları ve ışıklandırma ile çirkinliğin ortaya çıktığını söylemektedir[442]. Öz ise; alt katında çarşının inşa edildiği cami örneklerinin Türk mimarisinde var olduğunu hatırlatarak, böyle bir çarşının inşa edilmesi istenseydi külliye ile beraber

[441] Ünsal, "İstanbul'un İmarı ve Eski Eser Kaybı", s. 30.
[442] Zeki Sayar, "Laleli Camii Altındaki Kapalı Çarşı", *Arkitekt Dergisi*, 372, (1978), s. 133-4.

yapılabileceğini vurgulamakta ve yapının vakfına, mimarın düşüncesine ve eserin aslına sadık kalmanın eski esercilik prensiplerinden olduğunu eklemektedir[443]

[443] Ünsal, Öz'e ait olduğunu ifade ettiği bu görüşü dipnotunda zikretmektedir. Bk. Ünsal, "İsanbul'un İmarı ve Eski Eser Kaybı", s. 30.

Harita 44: Laleli Camii'nin harita üzerindeki konumu (Pervititch Haritası)

Fotoğraf 168: Laleli Camii ihata duvarının yıkılmadan önceki görüntüsü (Salt Galata)

Fotoğraf 169: Yol yapı çalışmları sırasında Laleli Camii ve Sebili (Eski İstanbul)

Fotoğraf 170: İhata duvarı yıkılıp geri çekilirken inşa edilen dükkânlar (Eski İstanbul)

Fotoğraf 171: Laleli Külliyesi'nin altında inşa edilen dükkânların bugünkü görünüşü (Emine Aksu)

3.47. Laleli Baba Mezarı Ve Çeşmesi

Katalog No: 47

Harita: 45

Plan ve Çizimler: 10/-

Fotoğraflar: 172

Yer: Laleli'de Ordu Caddesi üzerinde Laleli Külliyesi'nin yanında

İnşa Tarihi - Yıkılma Tarihi: 18. yy. – 1957

Banisi: Bilinmiyor

Mimarı: Bilinmiyor

İnceleme Tarihi: Temmuz, 2020

Laleli'de Ordu Caddesi üzerinde Laleli Külliyesi'nin güneyinde bulunmakta idi.

18. yy.'da yaşayıp bulunduğu semte ve Sultan III. Mustafa'nın inşa ettirdiği külliyeye ismini verecek kadar kuvvetli bir kişiliğe sahip olan ve Laleli Baba[444] ismiyle tanınan zatın kabri burada idi[445]. İstanbul folkloruna girmiş olan Laleli Baba'nın kabri, Milli Eğitim Bakanlığı Müzeler ve Eski Eserler Umumi Müdürlüğü'nün sicil fişinde korunması gereken eserlerden biri olarak bildirilmesine rağmen 1957 yılında yol genişletilmesi sırasında ortadan kaldırılmış ve kabri Genç Türk Caddesi'ndeki Kemal Paşa Camii haziresine nakledilmiştir[446].

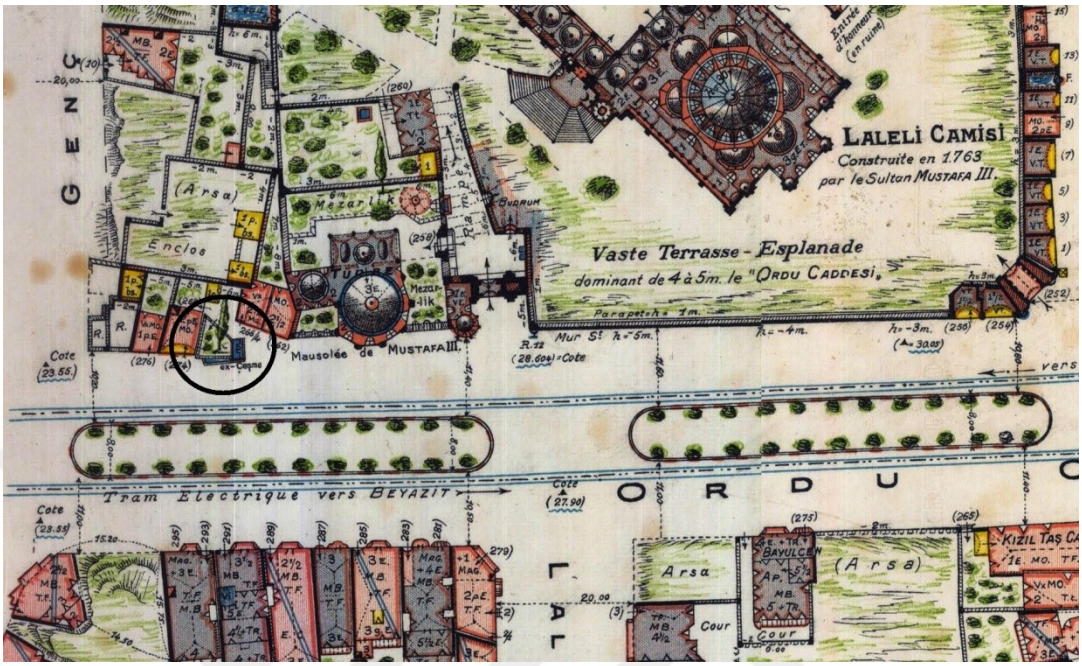
Pervititch Haritası'nda Sultan III. Mustafa'nın Türbesi'nin yakınında görülen kabir, üçgen bir açıklığın içerisindedir ve caddeye bakan köşesinde bir çeşme bulunmaktadır. Mezar; 2,5 m yüksekliği olan bir setin üzerinde ve etrafı demir

[444] Efsaneler için Bk. Baha Tanman, "Laleli Baba Türbesi", *DBİA*, (İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı, 1994). V, s. 190.
[445] Ünsal, "İstanbul'un İmarı ve Eski Eser Kaybı", s. 27.
[446] Ünsal, "İstanbul'un İmarı ve Eski Eser Kaybı", s. 27.

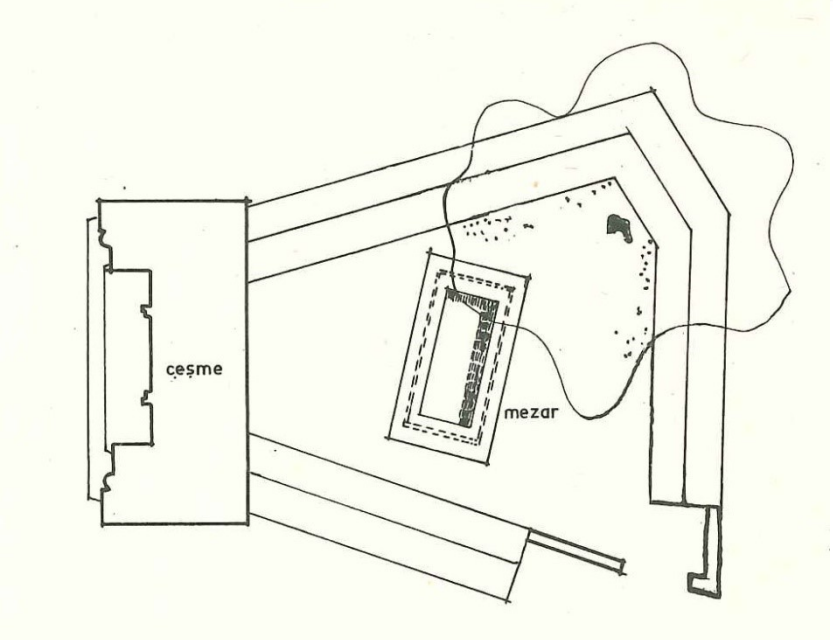
parmaklıklarla çevrilmiş idi[447]. Sıvayla şekli bozulan çeşmenin kitabesi bulunmamakla beraber 18. yy. ait bir klasik çeşme olup[448] üzeri lale motifleriyle süslü idi[449].

İstanbul'da bir döneme damgasını vurmuş ve İstanbul folklorunda önemli bir yeri olduğu için korunması gerektiği düşünülen mezar, yol çalışmaları nedeniyle farklı bir yere tanışırken; eski haliyle ilgili, Laleli Külliyesi'nin uzaktan çekilmiş bir fotoğrafından seçilmeye çalışılan görüntüsü kalmıştır.

[447] "Laleli", *İstanbul Kültür ve Sanat Ansiklopedisi*, İstanbul, Tercüman Gazetesi Kültür Yayını, 1985, IV, s. 2092.
[448] Ünsal, "İstanbul'un İmarı ve Eski Eser Kaybı", s. 27.
[449] "Laleli", *İstanbul Kültür ve Sanat Ansiklopedisi*, IV, s. 2092.

Harita 45:Laleli Baba Mezarı ve Çeşmesi'nin harita üzerindeki konumu (Pervititch Haritası)

Plan 10: Laleli Baba Mezarının vaziyet planı (Ünsal)

Fotoğraf 172: Laleli Baba Mezarının uzaktan görüntüsü (Pinterest)

3.48. Aksaray Valide Sultan Külliyesi

Katalog No: 48

Harita: 46

Plan ve Çizimler: -

Fotoğraflar: 173-178

Yer: Aksaray Meydanı

İnşa Tarihi - Yıkılma Tarihi: 1871 (h. 1288) – 1957

Banisi: Pertevnihal Valide Sultan

Mimarı: Sarkis ve Agop Balyan

İnceleme Tarihi: Ekim, 2020

Aksaray Meydanı'nda bulunan cami; bulunduğu konumdan ötürü Aksaray Külliyesi olarak anıldığı gibi, banisine atıfla Pertevnihal Valide Sultan veya Valide Sultan Külliyesi ismiyle de anılmaktadır.

Külliye, Sultan Abdülaziz'in annesi Pertevnihal Valide Sultan tarafından 1871 (h. 1288) yılında inşa ettirilmiştir. Külliyenin mimarı ile ilgili farklı görüşler vardır; Ünsal ve Öz mimarın Montani olduğunu söylerken[450]; Batur, Sarkis ve Agop Balyan'nın caminin tasarım ve yapımıyla ilgilendiğini gösteren pek çok arşiv belgesinin bulunduğunu ifade etmektedir[451]. Meriç ise, külliyenin mimarı olarak Sarkis ve Agop Balyan'ın isimlerini zikredip, bu iki mimarın yerli ve yabancı pek çok sanatçı ile birlikte çalıştıklarını da eklemektedir[452].

Külliye; cami, mektep, muvakkithane, türbe, şadırvan ve çeşmeden oluşmakta ve türbe ile muvakkithane binası yolun karşısında yer almaktaydı. 1892 (h. 1309) tarihli arşiv belgelerine göre mekteple beraber tamir edilen türbe[453] ilk defa 1926-1929 yılları

[450] Öz, *İstanbul Camileri*, c. I, s. 150. Ünsal, "İstanbul'un İmarı ve Eski Eser Kaybı", s. 20.
[451] Afife Batur, "Valide Camii", *DBİA*, (İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı, 1994), VII, s. 360.
[452] Orhan Meriç, "Aksaray Pertevniyal Valide Sultan Camisi ve Külliyesi", (yüksek lisans tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi FBE, 1997), s. 81.
[453] DA, İ..ŞD.. 118/7077. BAO, BEO 8/551.

arasında yapılan tramvay yolunun genişletilmesi sırasında yerinden kaldırılarak geriye çekilmiştir[454]. Henri Prost'un İstanbul'da yaptığı imar faaliyetleri sırasında yine yerinden sökülüp biraz daha geriye alınan türbe ve son olarak da 1957 yılındaki yol genişletme çalışmaları sırasında yıkılmıştır[455]. Okçuoğlu; yapının parçalarının Laleli'deki Sultan III. Selim Türbesi'ne nakledildiğini Valide Sultan'ın naaşının 1967 yılına kadar Topkapı Sarayı Silahdar Hazinesi'nde muhafaza edildiğini ve ardından Sultan II. Mahmud Türbesi'nde, sultanın sandukası altına gömüldüğünü[456] ifade ederken; İgüs ve İşli, Valide Sultan'ın kemiklerinin bir torbaya konularak Laleli'de Sultan III. Selim'in türbesine kaldırılıp 1969 yılına kadar bir sanduka içerisinde muhafaza edildiğini ifade etmektedirler[457]. Numaralandırılarak kaldırılan türbenin taşları 1968 yılında, caminin kuzeybatısındaki avlunun içerisindeki anlana, özgün haline göre küçültülerek yeniden inşa edilmiştir[458].

Türbenin yanında bulanan muvakkithane ile ilgili pek çok kaynak, imar sırasında sökülüp bir daha kurulmadığını ifade ederken[459]; Meriç bu görüşe ek olarak, bugün cami avlusunda bulunan şadırvanın yanında yer alan dernek binasının muvakkithane olabileceği yorumunu yapmaktadır[460].

Külliyenin, yol çalışmalarından etkilen unsurlarından biri de avluya girişi sağlayan taç kapısı ve yanında bulunan çeşmelerdir. Yol seviyesinin yükseltilmesiyle kapı ve çeşmeler çukurda kalmış ve böylece taç kapının heybetine zeval verilmiş oldu.

Caminin karşısında bulunan türbe; caddeye bakan yüzü tamamen mermerden inşa edilmiş bir köşebaşı yapısı idi. Kare plana sahip olan türbe, üzeri kubbe örtülü harem bölümü ile üzeri tonoz örtülü sofadan oluşmakta ve sofanın hemen önünde türbenin cephesine göre daha dar tutulmuş olan medhal bölümü bulunmaktadır.

---

[454] Ünsal, "İstanbul'un İmarı ve Eski Eser Kaybı", s. 20.
[455] Meriç, "Aksaray Pertevniyal Valide Sultan Camisi ve Külliyesi",s. 174.
[456] Tarkan Okçuoğlu, "Pertevniyal Valide Sultan Türbesi", *DBİA*, (İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı, 1994), VI, s. 246.
[457] Necdet İşli, *İstanbul'un Ortası Aksaray*, (İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş., 2008), s. 97. Esma İgüs, Hayriye İsmailoğlu, "Osmanlı Kenti İstanbul'u Yıkmak ve Yeniden Yapmak Paradoksu: Menderes Yıkımları", *Osmanlı İstanbul'u IV. Uluslararası Osmanlı İstanbul Sempozyumu, Bildiriler*, (İstanbul: İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi Yayınları, 2016), s. 152.
[458] İgüs, "Osmanlı Kenti İstanbul'u Yıkmak ve Yeniden Yapmak Paradoksu: Menderes Yıkımları", s. 152.
[459] Batur, "Valide Camii", s. 362. İgüs, "Osmanlı Kenti İstanbul'u Yıkmak ve Yeniden Yapmak Paradoksu: Menderes Yıkımları", s. 152.
[460] Meriç, "Aksaray Pertevniyal Valide Sultan Camisi ve Külliyesi", s. 185.

Türbenin caddeye bakan mermer cephesi üç kanattan oluşmaktadır. Cephenin ortasında; yanlara göre daha yüksek tutulmuş ve dışarıya çıkıntı yapan, köşeleri pahlanmış bir bölüm bulunmaktadır. Bu bölümün ön yüzeyinde ve pahlı yüzeylerde birer adet pencere bulunmakla beraber, yanlardaki kanatta ikişer pencere bulunmaktadır. Yarım daire kemere sahip ince uzun olan bu pencerelerin genişlikleri birbirinden farklıdır; en ön cephesindeki pencere diğerlerine göre daha geniş tutulmuşken, pahlı olan yüzeylerdeki pencereler de oldukça ince bırakılmıştır. Pencerelerin üzerinde etrafı silmelerle çevrilmiş içleri boş bırakılan levhalar vardır. Gömme sütun ve silmelerle hareketlilik katılan cephe ihtişamlı bir şekilde son bulmaktadır.

Kâgir olarak inşa edilen yan yüzeylerde ise dikdörtgen mermer levhaların içerisine yerleştirilmiş ön yüzeydekilerle aynı formda pencereler bulunmaktadır. Türbenin yan cephesinde, sofa bölümünde bulunan pencerelerle toplam dört pencere bulunmaktadır ve türbenin yeniden inşa edildiği sırada daraltılmış ve iki adet pencere konularak sofa bölümü iptal edilmiştir.

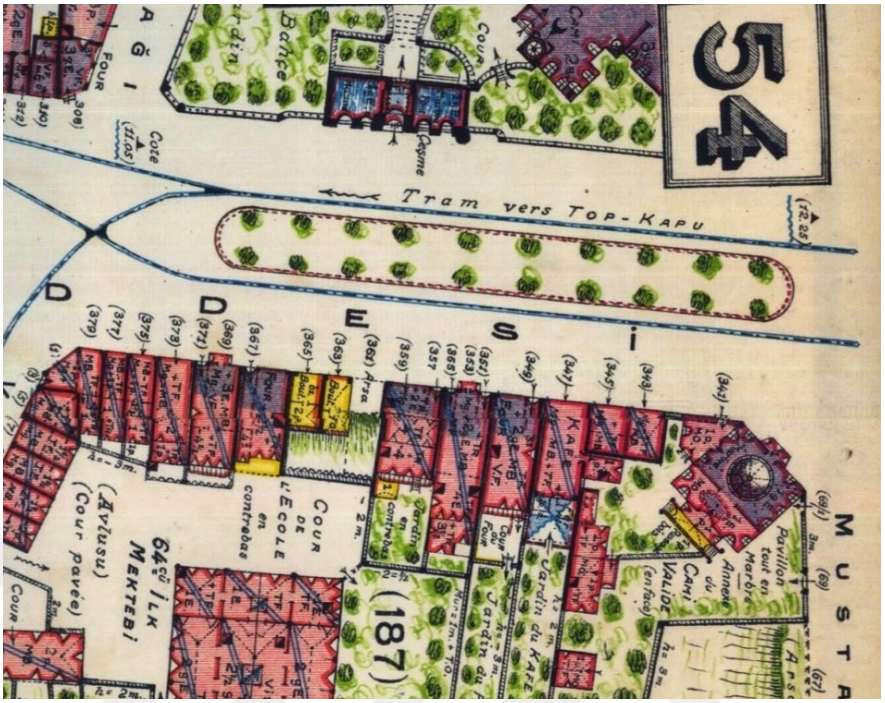
Türbenin medhal kısmında ise düz atkılı mermer söveli bir kapı ve kapının her iki yanında dikdörtgen formda mermer söveli birer pencere bulunmaktadır. Kapının üzerinde bulunan dikdörtgen mermer levhanın üzerine altın varakla yazılmış celî sülüs hatlı bir kitabe yer almaktadır:

سَلَامٌ قَوْلًا مِّن رَّبٍّ رَّحِيم

Selâmün kavlen mi’r-rabbi’r-rahîm.*

19. yy.’ın sonlarına doğru Pertevnihal Valide Sultan tarafından inşa ettirilen külliye, bulunduğu konum göz önünde bulundurularak tasarlanmıştı. İlk yapılan yol çalışmalarında mevcut düzeni korunmaya çalışılıp sadece türbe ve muvakkithanesi geriye çekilmişken 1957 yılında bu iki eser ortadan kaldırılmış ve görkemli taç kapısı da yol seviyesinin aşağısında bırakılmıştır. Valide Sultan Türbesi avlunun içerisinde yeniden inşa edilmiş olsa da özgün yapısını korumamaktadır.

* el-Yasin 36/58.Meali: Engin merhamet sahibi Rabden gelen söz şu olacak: “Selam size!”

Harita 46: Aksaray Valide Sultan Türbesi'nin haritadaki konumu (Pervititch Haritası)

Fotoğraf 173: Yol çalışmaları sırasında Aksaray Camii'nin görüntüsü (Salt Galata)

Fotoğraf 174:Yol çalışmları öncesi Aksaray Camii (Salt Galata)

Fotoğraf 175: Yol çalışmalarından önce Aksaray Camii'nin avlu kapısı (Salt Galata)

Fotoğraf 176: Aksray Valide Sultan Türbesi (İşli)

Fotoğraf 177: Yol seviyesinin atında kalan taç kapının görüntüsü (Salt Galata)

Fotoğraf 178: Valide Sultan Türbesi'nin bugünkü konumu (Emine Aksu)

3.49. Camcılar Mescidi

Katalog No: 49

Harita: 47

Plan ve Çizimler: 11/-

Fotoğraflar: 179-182

Yer: Aksaray Millet Caddesi üzerinde, Valide Sultan Camii yakınında

İnşa Tarihi - Yıkılma Tarihi: 15. yy.-19. yy. – 1957

Banisi: Gureba-i Yemin Ağası Hüseyin Ağa

Mimarı: Bilinmiyor

İnceleme Tarihi: Kasım, 2020

Aksaray Millet Caddesi üzerinde, Valide Sultan Camii'nin yakınında bulunan mescit, banisine atfen Gureba Hüseyin Ağa Mescidi ve Garip Yiğitler Ağası Mescidi ismiyle anılırken zamanla Camcılar Mescidi olarak anılmaya başlanmıştır.

Fatih Sultan Mehmed döneminde askeri teşkilatının dört bölük ağalarından Gureba-i Yemin Ağası Hüseyin Ağa[461] tarafından 15. yy.'da inşa edilen mescit[462], 1783 (h. 1248) yılındaki Aksaray yangınında yanmış ve aynı yıl ihya edilmiştir[463]. 1830-1831 (h. 1246) yılında yeniden yanan mescit 1894 yılındaki depremde yıkılmıştır[464]. Sultan II. Abdülhamid devrinde Hacı Mustafa Ağa tarafından yeniden inşa edilmiştir[465].Osman Efendi'nin minber koyarak camiye dönüştürdüğü yapıya atanan son görevli Ahmed Efendi'nin 1942 yılında emekliliğe sevk edilmesinin ardından mescide başka bir görevli tayin edilmemiş ve mescit yıkıma terk edilmiştir[466].

[461] Mescidin vakfiyesi Fatih Sultan Mehmed döneminden sonraya ait olsa da, Hüseyin Ağa'ya köy verilmesinden ötürü; Ayverdi, Hüseyin Ağa'nın Fatih Sultan Mehmed Devri savaşlarında ya da Fetih sırasında fayda sağlayan bir kişi olabileceğini ifade etmektedir. Bkz: Ekrem Hakkı Ayverdi, *Osmanlı Mimarisi'nde Fatih Devri III, (İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti İstanbul Enstitüsü, 1973)*, s. 410.
[462] Ayvansarayî, *Hadîkatü'l-Cevâmî I*, s. 123.
[463] İşli, *İstanbul'un Ortası Aksaray*, s. 67.
[464] Fatih Dalgalı, *Kaybolan Kültür Varlıkları I*, (İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür Varlıkları Daire Başkanlığı Tarihi Çevre Koruma Müdürlüğü, 2014), s. 140.
[465] İgüs, "Osmanlı Kenti İstanbul'u Yıkmak ve Yeniden Yapmak Paradoksu: Menderes Yıkımları", s. 141.
[466] Dalgalı, *Kaybolan Kültür Varlıkları I*, s. 140.

Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Kurulu'nun 25.01.1957 tarihinde yaptıkları toplantıda, caminin Fatih Sultan Mehmed devrinden yapılmış olmasına rağmen 1883 yılında yeniden, fevkani olarak inşa edildiği; tarihî hatırası dışında mimari bir kıymeti olmadığı gerekçesiyle, yol zaruretinden dolayı oy çokluğuyla yıkılmasına karar verilmiştir[467] ve 09.12.1957 tarihli belgede de mescidin yıkımının tamamlandığı bildirilmiştir[468].

İstanbul Vakıflar I. Bölge Müdürlüğü Arşivindeki 12.10.1960 tarihli belgede 374m^2'lik bir alanı kaplayan mescidin, Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından yıkılmışsa enkazının nerede muhafaza edildiği sorgulanmaktadır. 2.12.1960 tarihli cevapta ise mescidin, 1957 yılında idare tarafından, bir müteahhide ihale verilerek yıktırıldığı; kapı, pencere gibi işe yarar kısımlarının inşaat ambarına nakledildiği bildirilmektedir[469].

Kıble yönüne bakmasından ötürü, caddeye çapraz olarak yerleştirilen mescidin önündeki duvarda ve Şekerci Sokağı üzerindeki bahçe kapısının yanında Ahmed Paşa tarafından inşa edilen birer adet çeşme bulunmaktadır[470].

Dikdörtgen bir plana sahip olan yapı fevkani olarak inşa edilmiştir. Alt katında bodrum, oda ve geçidin olduğu yapının üst katında mescit bulunmaktadır. Alt kata giriş hem cadde üzerinden hem de bahçeden sağlanırken, mescide bahçedeki merdivenlerden ulaşılmaktadır. Bahçeye, Camcılar Sokağı ve Şekerci Sokağı'ndan giriş sağlandığı gibi, alt kattaki geçitten geçilerek de ulaşılabilmektedir.

Kâgir olarak inşa edilen yapının köşeleri kesme taşlarla hareketli hale getirilirken, iki kat arasına silme çekilmiştir. Cadde üzerinde düz atkılı bir giriş kapısı bulunmakta ve üst kattaki dışarıya taşırılmış olan mihrap nişinin her iki yanına basık kemerli, taş söveli ince uzun pencere yerleştirilmiştir. Salt Araştırma sayfasında bulunan plandan anlaşıldığına göre minarenin bulunduğu doğu cephesinde de iki adet pencere

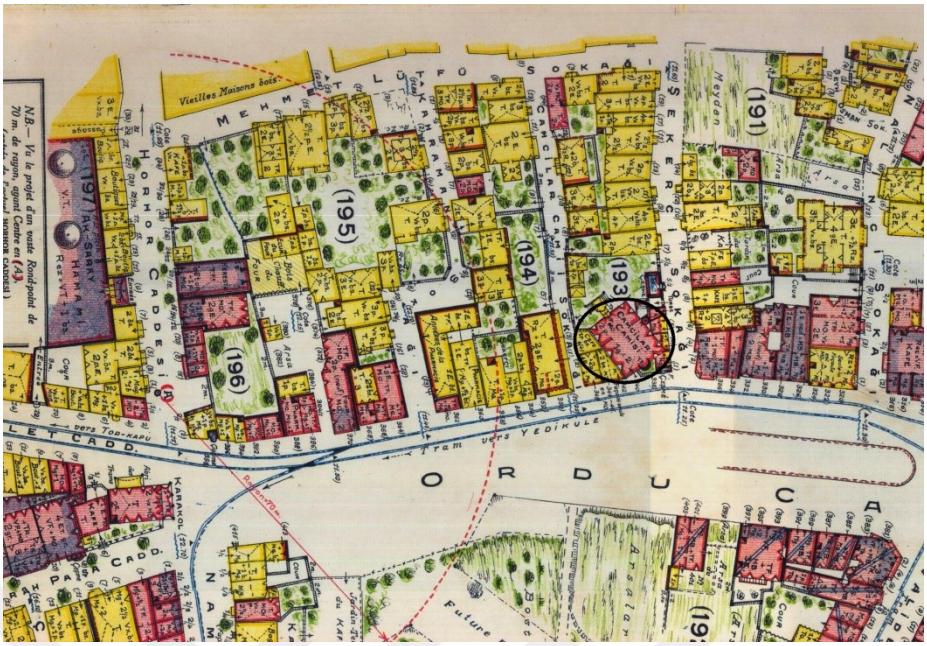
[467] VGM, M6931DO.
[468] VGM, M6931DO.
[469] VGM, M6931DO.
[470] Bk. Ahmed Paşa Çeşmeleri

bulunmakta ve binaya bitişik olan batı cephesinde ise pencerenin karşısına tekabül eden yerlerde aynı genişlikte nişler yer almaktadır[471].

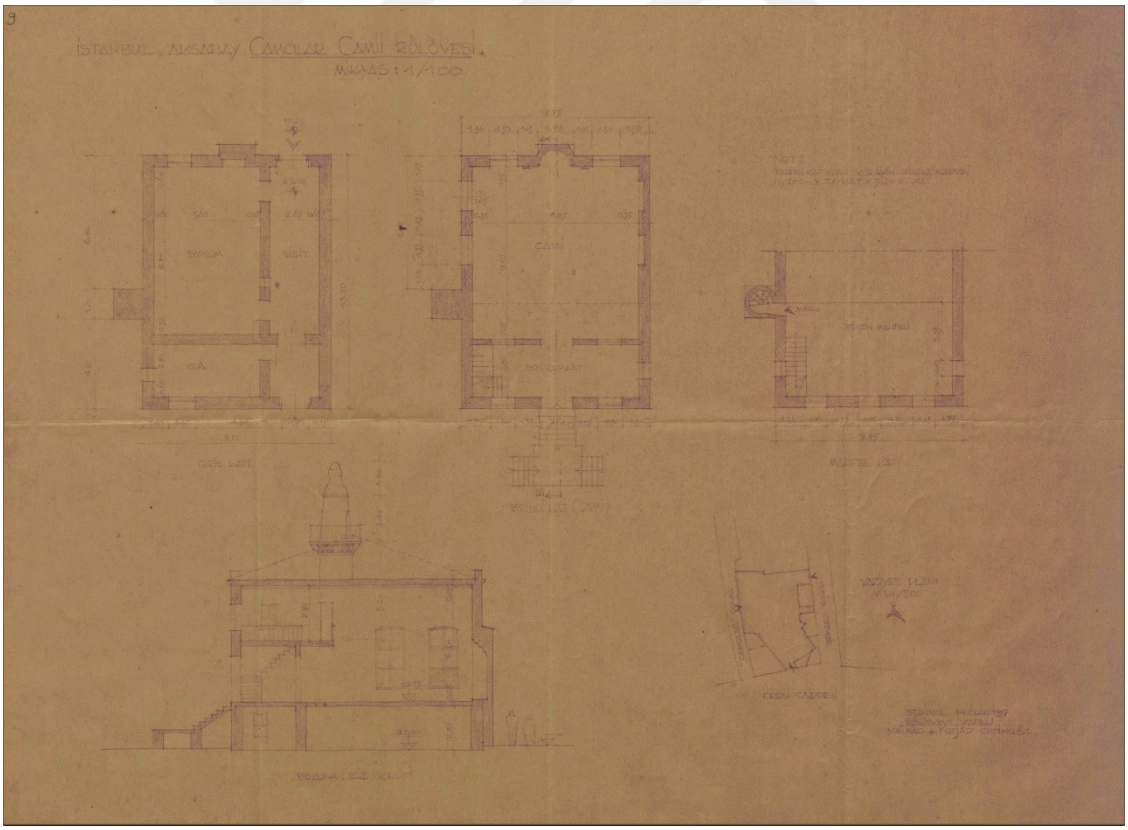
İç tasarımı hakkında herhangi bir bilgi bulunmayan mescidin planından, girişte bir mahfilinin bulunduğu anlaşılmakta ve mahfilin üst katından, mescidin batı yönünde bulunan tek şerefeli minaresine geçildiği görülmektedir.

İstanbul'da inşa edilen ilk mescitlerden biri olup 19. yy.'da yenilenen mescit, ilk halinin Fatih Sultan Mehmed devrinde inşa edilmesi dışında hiçbir kıymeti olmadığı öne sürülerek plansızca yapılan yol çalışmalarına kurban edilmiştir. Yıkıldıktan sonra yola tekabül etmediği anlaşılan mescidin arsası park olarak kullanılmış ve İstanbul IV Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 23.12.2009 tarihli kararı ile korunması gerekli olan kültür varlığı olarak tescillenmiştir[472]. İSTED tarafından takibi yapılan mescidin ihya çalışmaları İstanbul Ticaret Odası tarafından sürdürülmektedir[473].

[471] https://archives. saltresearch. org/handle/123456789/87872 (Erişim Tarihi: 15.08.2020).
[472] Dalgalı, *Kaybolan Kültür Varlıkları I*, s. 141.
[473] http://www.isted.org.tr/ihyasi-suren-eserler/camcilar-mescidi-aksaray-1494/detay (Erişim Tarihi: 06.11.2020).

Harita 47: Camcılar Mescidi'nin harita üzerindeki konumu (Pervititch Haritası)

Plan 11: Camcılar Mescidi Rölevesi (Nejad Çetingöz)

Fotoğraf 179: Camcılar Mescidi (Kültür Envanteri)

Fotoğraf 180: Camcılar Mescidi (Fatih'in Kayıp Camileri)

Fotoğraf 181: Camcılar Mescidi'nin yıkımı

Fotoğraf 182: İhya çalışmaları devam eden Camcılar Mescidi (Emine Aksu)

3.50. Ahmed Paşa Çeşmeleri

Katalog No: 50

Harita: 48

Plan ve Çizimler: -

Fotoğraflar: 183-187

Yer: Aksaray Millet Caddesi üzerindeki Camcılar Camii'nin avlu duvarlarında

İnşa Tarihi - Yıkılma Tarihi: 1740-1741 (h. 1153) – 1957

Banisi: Sadrazam Hacı Ahmed Paşa

Mimarı: Bilinmiyor

İnceleme Tarihi: Kasım, 2020

Aksaray Millet Caddesi üzerinde bulunan Camcılar Camii'nin avlu duvarlarına inşa edilen çeşmeler, banisine atıfla Ahmed Paşa Çeşmeleri olarak isimlendirilmektedir.

Sultan I. Mahmud'un sadrazamlarından olan el-Hac Ahmed Paşa tarafından 1740 (h. 1153) yılında inşa olunan mescitlerden biri tramvay caddesi ile Şekerci Sokağı'nın köşesinde, diğeri ise Şekerci Sokağı'na açılan avlu kapısının yanında bulunmaktaydı. Kitabelerinden anlaşıldığı üzere, cadde üzerinde bulunan çeşme 1879 (h. 1297) yılında yenilenirken, her iki çeşme 1897 (h. 1315) yılında tamir edilmiştir[474]. 1957 yılında yapılan yol çalışmaları sırasında, tarihi değeri dışında hiçbir değeri bulunmadığı öne sürülerek, yola tekabül ettiği gerekçesiyle yıkılan Camcılar Mescidi'yle beraber çeşmeler de ortadan kaldırılmıştır.

Cadde üzerinde bulunan birinci çeşme; kesme taştan inşa edilmiş olup sade bir duvar çeşmesidir. Basık kemerli nişin içerisine yerleştirilmiş olan çeşmenin teknesi,

[474] Tanışık, *İstanbul Çeşmeleri I*, s. 164. Reşad Ekrem Koçu, "Ahmed Paşa Çeşmeleri", *İA*, (İstanbul: İstanbul Ansiklopedisi ve Kollektif Şirketi, 1958), I, s. 435. "Ahmed Paşa Çeşmeleri", *İKSA*, I, s. 465. A. Haki Demir v.dgr. (haz.), *Fatih Camileri ve Diğer Tarihi Eserler*, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Fatih Şubesi, 1991), s. 320. Nazlıgül Bulut, *Fatih'in Kayıp Çeşmeleri I*, (İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Koruma ve Denetim Müdürlüğü, 2010), s. 25.

kaldırım seviyesi ile bir olmuş, içerisi molozlarla doldurularak düzlenmiş ve çeşmenin lülesi sökülmüştür[475]. Celî sülüs hattı ile yazılmış kitabesi şu şekildedir:

Sâhibü'l-hayrat sadr-ı esbak
Merhûm el-Hac Ahmed Paşa
Esası 1153 Tecdidi 1297 Tamiri 1315

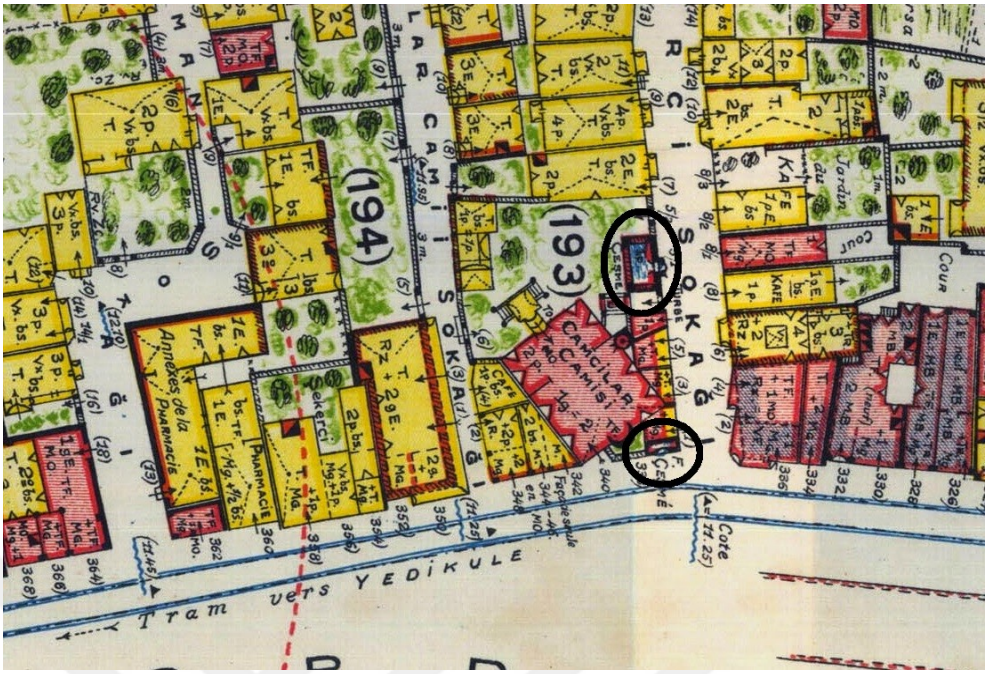
Şekerci Sokağı'nda bulunan çeşme ise, tuğla duvarın üzerine mermerden inşa edilmiştir. İki köşeli sütun üzerine oturtulmuş olan düz kemerin üzerine küçük bir çatı çıkması yerleştirilmiştir. Yol seviyesinin yükselmesiyle teknesinin yola gömülü kaldığı çeşmenin her iki yanında oturmalıklar bulunmaktadır. Tuğla duvarın üzerine yapıştırılmış mermer ayna taşı, tamir sırasında eklenmiştir[476].

Lülenin içerisinde bulunduğu yarım daire formundaki kemerin yuvarlak kısmına istiridye kabuğu yerleştirilmiş ve köşebentler rumi kompozisyonla süslenmiştir[477]. Kemerin etrafı bordürlerle çevrelenmiş olup; dikey olarak bulunan bordürler, içerisinde çiçekler olan vazo ile tezyin edilirken; yatay bordürde üç tane meyve tabağı bulunmaktadır. Tek sıra mukarnasın üzerine yerleştirilen tepelik formuyla son bulan ayna taşının üzerindeki kare levhada, celî sülüs hattı ile yazılmış olan çeşme kitabesi bulunmaktadır.

Sâhibü'l-hayrat sadr-ı esbak
Merhûm el-Hac Ahmed Paşa
Esası 1153 Tamiri 1315

Hacı Ahmed Paşa tarafından, İstanbul'un en işlek caddelerinden biri olan Millet Caddesi üzerinde bulunan Camcılar Mescidi'nin avlu duvarları üzerinde inşa edilen çeşmelerden geriye sadece fotoğrafları kalmıştır.

[475] Reşad Ekrem Koçu, "Ahmed Paşa Çeşmeleri", s. 435.
[476] Koçu, "Ahmed Paşa Çeşmesi", s. 435.
[477] Fotoğraflardan bu lülelerin sökülmüş olduğu ve yan taraftaki sütunun üzerine yeni bir lülenin konulduğu görülmektedir.

Harita 48: Ahmed Paşa Çeşmelerinin harita üzerindeki konumları (Pervititch Haritası)

Fotoğraf 183: Cadde üzerinde bulunan Ahmed Paşa Çeşmesi (Kültür Envanteri)

Fotoğraf 184: Cadde üzerinde bulunan Ahmed Paşa Çeşmesi'nin kitabesi (Kültür Envanteri)

Fotoğraf 185: Avlu kapısının yanında bulunan Ahmed Paşa Çeşmesi (Kültür Envanteri)

Fotoğraf 186: Ahmed Paşa Çeşmesi (Kültür Envanteri)

Fotoğraf 187: Avlu kapısının yanında bulunan Ahmed Paşa Çeşmesi'nin kitabesi (Kültür Envanteri)

3.51. Aksaray Karakolu

Katalog No: 51

Harita: 49

Plan ve Çizimler: - / 9

Fotoğraflar: 188-190

Yer: Aksaray'da, Cerrahpaşa Caddesi ile Millet Caddesi'nin birleştiği noktada, Murad Paşa Külliyesi'nin yakınında

İnşa Tarihi - Yıkılma Tarihi: 1831-1832 (1247) – 1957

Banisi: Sultan II. Mahmud

Mimarı: Bilinmiyor

İnceleme Tarihi: Mart, 2020

Aksaray'da Cerrahpaşa Caddesi ile Millet Caddesi'nin birleştiği noktada Murad Paşa Külliyesi'nin yakınında ve Oğlanlar Tekkesi'nin yanında bulunmakta idi.

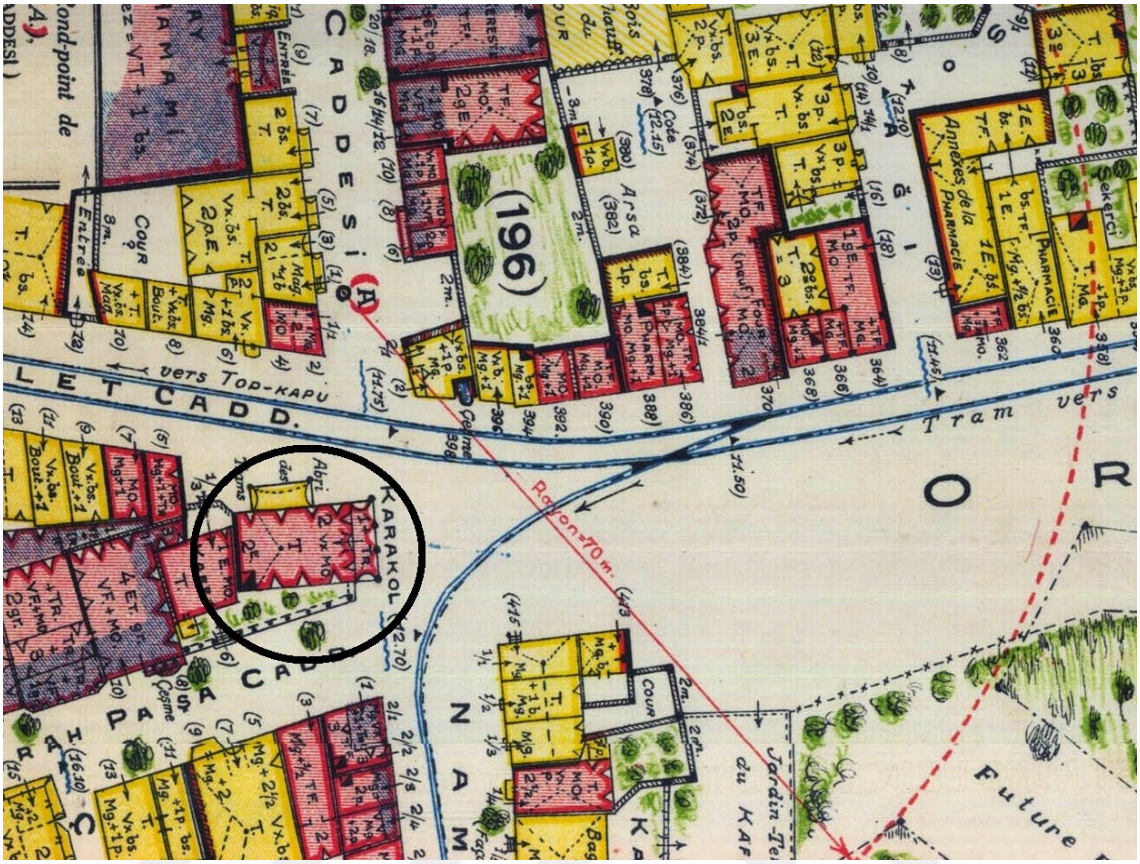
Sultan II. Mahmud döneminde Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılıp, düzenli bir orduya geçilmesinin ardından İstanbul'un zabıta görevi Seraskerlik'e devredilmiştir. Orduda yapılan değişikliklerle beraber ahşap olan kolluk binaları, kâgir karakol binalarına dönüştürülmeye başlanmıştır. Oğlanlar Tekkesi'nin bitişiğinde bulunan Aksaray Karakolu, Kocamustafapaşa Kolluk Noktası ile Simkeşhane Kolluk Noktası arasında yer alan Aksaray Kolluk Noktası'nın yerine inşa edilmiştir[478]. 1831/32 (h. 1247) yılında Sultan II. Mahmud tarafından inşa edilen bina 1918 mütarekesine kadar Merkez Kumandanlığı'nın inzibat merkezlerinden biri olmuş ve işgal yıllarında jandarma karakolu olarak kullanılınılmıştır[479]. Cumhuriyet Devrinde de Aksaray Polis Merkezi'ne dönüştürülerek kullanılan yapı, 1957 yılında Menderes imarında yıkılarak arsasının üzerinden yol geçmiştir.

[478] İşli, *İstanbul'un Ortası Aksaray*, s. 92.
[479] Reşad Ekrem Koçu, "Aksaray Karakolhanesi", *İA*, (İstanbul: İstanbul Ansiklopedisi ve Neşriyat Kollektif Şirketi, 1958), I, s. 538.

Basit bir mimari yapıya sahip olan bina, XIX. yüzyıl karakol binaları hakkında fikir vermesi açısından önemlidir. İki katlı olarak inşa edilen binanın giriş kısmında dört sütun üzerine yerleştirilen bir revak bulunmaktadır ve revakın üst kısmı balkon olarak düzenleniştir.[480] Binanın giriş kapısı ile balkon kapısı yuvarlak kemerlidir. Kapının hemen yanında çift kemerli ikişer pencere bulunmaktadır. Binanın üst örtü sistemi kırma çatıdır. Bu dönemde inşa edilen birçok karakol binasının giriş kapısının üzerine yerleştirilen Sultan II. Mahmud tuğrası ve kitabesine bu karakolda yer verilmemiştir. Bu konuyla ilgili; Necdet İşli, Aksaray bölgesinde yoğun olarak yaşayan Yeniçerilerin ve akrabalarının sempatisini kazanmak için tuğra ve kitabe konulmadığını ifade eder[481].

19. yy.'da inşa edilen karakol binalarından biri olan Aksaray Karakolu, 1957 yılındaki çalışmalar sırasında, yol güzergâhında bulunan diğer yapılar gibi yıkılarak yok edilmiştir.

[480] Reşat Ekrem Koçu İstanbul Ansiklopedisi'nde; tulumbacılık devrinde, Aksaray'ın ileri gelenlerinin bu balkonda oturup yangından dönen tulumba takımlarını seyrettiklerini ifade eder. Koçu, "Aksaray Karakolhanesi", s. 538.
[481] İşli, *İstanbul'un Ortası Aksaray*, s. 92.

Harita 49: Aksaray Karakolu'nun bulunduğu konum (Pervititch Haritası)

Çizim 9: Aksaray Karakolu (Nezih)

Fotoğraf 188: Aksaray Karakolu'nun yakından görüntüsü (Eski İstanbul)

Fotoğraf 189: Aksaray Karakolu'nun uzaktan görüntüsü (Tas İstanbul)

Fotoğraf 190 :Aksaray Karakolu (Tas İstanbul)

3.52. Oğlanlar Tekkesi

Katalog No: 52

Harita: 50

Plan ve Çizimler: -

Fotoğraflar: 191-198

Yer: Aksaray'da Millet Caddesi ile Cerrahpaşa Caddesi'nin birleştiği noktada bulunan Aksaray Karakolu'nun arkasında

İnşa Tarihi - Yıkılma Tarihi: 15. yy.-17. yy.-1870/71 (h. 1287) – 1958

Banisi: Sekbanbaşı Yakub Ağa-Oğlan Şeyh İbrahim Efendi-Prenses Mehveş Hanım

Mimarı: Bilinmiyor

İnceleme Tarihi: Temmuz, 2020

Aksaray'da Cerrahpaşa Caddesi üzerinde bulunan tekke, Aksaray Karakolu'nun hemen arkasında kalmaktadır. Tekke; ilk banisine atıfla Yakub Ağa Tekkesi ismiyle anılırken ikinci banisinin ismine ve lakabına atıfla Oğlan Şeyh İbrahim, Oğlanlar ve Olanlar Tekkesi[482] ismiyle anılmaktadır. Bu isimlerin yanı sıra kaynaklarda Gavsî, Avnî, Cism-i Latif[483] isimleri de geçmektedir[484].

Tekke, Fatih Sultan Mehmed ile İstanbul'a gelen ve 1461/62 (h. 866) yılında vefat eden Sekbanbaşı Yakub Ağa tarafından inşa edilmiştir[485]. Zaman içerisinde geçirdiği onarımlar bilinmemekle beraber 17. yy.'ın ikinci çeyreğinde tekkenin postnişinlik makamına yükselen Oğlan Şeyh İbrahim Efendi tarafından ihya edilmiş ve

[482] 17.yy.'ın ikinci çeyreğinde tekkede postnişin olan İbrahim Efendi, küçük yaşında söylemiş olduğu olgun sözlerden ve göstermiş olduğu davranışlardan ötürü dedesi tarafından kendisine "Oğlan Şeyh" lakanı verilmiştir. Postnişinlik makamına ulaştığında da bu lakap ile anılmasının ardından mutasavvıflar, yanlış anlaşılmaları önlemek ve saygı göstermek adına "Oğlan Şeyh" demeyip "Olan Şeyh" veya "Olanlar Şeyhi" demişlerdir. Bk. Tanman, "İstanbul Tekkelerinin Mimari ve Süsleme Özellikleri Tipoloji Denemeleri", s. 617. "Oğlanlar Şeyhi İbrahim Efendi", *İKSA*, (İstanbul: Tercüman Gazetesi Yayını, 1958), IV, .2284.

[483] Atilla Çetin, "İstanbul'daki Tekke, Zaviye ve Hankahlar Hakkında 1199 (1784) Tarihli Önemli Bir Vesika", *Vakıflar Dergisi, XII, (1981),* s. 584.

[484] Tanman, "İstanbul Tekkelerinin Mimari ve Süsleme Özellikleri Tipoloji Denemeleri", s. 617.

[485] Ekrem Hakkı Ayverdi, *Osmanlı Mimarisi'nde Fatih Devri IV*, (İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti İstanbul Enstitüsü, 1974), s. 547-548.

tekke onun ismiyle de anılmaya başlamıştır[486]. DA'da bulunan 29 Nisan 1850 (16 Cemazielevvel 1266) tarihli belgede tekkenin yanmış olduğu bildirilip, tamir edilmesi için Şeyh Mehmed Nuri Efendi'nin arzuhal vermiş olduğu anlaşılmaktadır[487]. Bu tarihlerde tamir edildiğine dair bir belge bulunmamakla beraber, 1 Mart 1864 (22 Ramazan 1280) tarihli belgede tekkenin harap vaziyette olduğu bildirilmektedir[488]. 1870/71 (h. 1287) yılında Mısır Hidivi İsmail Paşa'nın zevcesi Mehveş Hanım tarafından ihya edilen tekkeye[489], 1874/75 (h. 1291) yılında yine Mehveş Hanım tarafından bir de çeşme eklenmiştir[490].

1924 yılında tekkelerin kapatılmasının ardından harap olmaya bırakılan yapı, 1957 yılındaki yol çalışmaları sırasında yıktırılmıştır[491]. Tekkenin yıkımı sırasında çıkan kıymetli taşlar Murad Paşa Camii avlusuna bırakılmış ve kapı, musluk, kurşun parmaklık vs. gibi malzemeleri Fatih Belediye Şube Müdürlüğü satın almıştır[492]. 25 Mart 1963 tarihli belgede camilerde yapılacak olan helalara, Genel Müdürlüğün tahsisat vermediği ifade edilmekte ve bunun için bir hayır sahibinin masrafları karşılayacağı söylenmekte[493] ise de 27 Haziran 1963 tarihli belgede, 22 Haziranda yapılan Anıtlar Yüksek Kurulu toplantısında Murad Paşa Camii avlusunda inşa edilecek olan Oğlanlar Tekkesi Türbesi'nin bir odasının hela olarak kullanılmasına karar verildiği açıklanmaktadır[494]. Ünsal; tekkenin bünyesinde iken bir bütün olan türbe, sebil manzumesinin izinsiz olarak yıkıldığını ifade etmektedir[495]. Türbe, çeşme ve sebilin bulunduğu mermer bloğun Murad Paşa Camii avlusuna inşası 1963 yılında başlanarak 1964 yılında tamamlanmıştır[496].

İşli; türbenin içerisinde sekiz kabrin bulunduğunu ve bu kabirlerin 16.10.1956 tarihinde açılarak Topkapı Sarayı Müzesi'nden gelen kişilere teslim edildiğini ve yeni kabirlerine defnedilme işlemlerinin 25.05.1965 tarihinde ancak gerçekleştirilebildiğini

[486] Tanman, "İstanbul Tekkelerinin Mimari ve Süsleme Özellikleri Tipoloji Denemeleri", s. 617.
[487] DA, A.}MKT.NZD. 6/20.
[488] DA, HR.MKT. 471/39.
[489] İgüs, "Osmanlı Kenti İstanbul'u Yıkmak ve Yeniden Yapmak Paradoksu", s. 147.
[490] Tanman, "İstanbul Tekkelerinin Mimari ve Süsleme Özellikleri Tipoloji Denemeleri", s. 617.
[491] Öz, *İstanbul Camileri II*, s. 113. Komisyon, *Fatih Camileri ve Diğer Tarihi Eserler*, s. 289.
[492] VGMA, M2732DO.
[493] VGMA, M2732DO.
[494] VGMA, M2732DO.
[495] Ünsal, "İstanbul'un İmarı ve Eski Eser Kaybı", s. 18.
[496] VGMA, M2732DO.

ifade etmektedir[497]. Özdamar ise, bu kabirlerin Murad Paşa Camii bahçesine taşındığını aktarmaktadır[498].

Bünyesinde bulunan bütün unsurlarla beraber tek bir yapıyı oluşturan tekkenin caddeye bakan cephesinin tam ortasında türbe-sebil bulunmaktadır. Bu bölüm tek katlı olarak bırakılmış olup, arkasında inşa edilen tevhidhane bölümü üç katlıdır. Türbe-sebilin sağında haremin zemin katı ile çeşme, solunda ise selamlığın zemini yer almaktadır ve bu bölümler dört katlı inşa edilmiştir[499].

Kâgir olarak inşa edilen yapının türbe-sebil bölümü ve çeşme, mermerden inşa edilmiş olup; yapının üzeri ahşap çatı ile örtülüdür. Binanın üst katlarında bulunan pencereler dikdörtgen forma sahipken, harem bölümünün doğuya bakan cephesinin ikinci ve üçüncü katlarına tekabül eden konumunda yarım daire formunda ince uzun pencereler açılmıştır.

Türbe ve sebil farklı fonksiyona sahip olan iki ayrı yapı iken burada tek bir mekânın içerisinde inşa edilmişlerdir. Köşeleri pahlanarak dışarıya çıkıntı yapan duvarda yarım daire kemerli büyük dört pencere açılmıştır ve bunlardan ikisi ince uzun olarak pahlı olan bölümlerin üzerine yerleştirilmiştir. Sebilin kitabesi, dikdörtgen levhaların üzerine celî sülüs hattı ile yazılmış olup, taşınma sırasında bazıları kırılmıştır ve yerleştirilme sırasında yerleri de değiştirilmiştir. Kitabe metni ise şu şekildedir:

(Feyz-i Hakk'la) itdi Mehveş Hanım ihya bir sebîl
(İş bu) dergâh içün ranâ vü alâ bir sebîl
Külle şeyin Hayy buyurmuş mâ ile Hallâk gel
Eylemez mi teşnegân-ı şad ü irvâ bir sebil
(....) miş mâ içün Rabbü's-semâ
(....) da böyle zibâ bir sebîl
Çün "Sekahüm Rabbuhum" nazm-ı celilinden idüp
İktibâs-ı Hakk'la vaz u inşa bir sebîl

[497] İşli, *İstanbul'un Ortası Aksaray*, s. 53.
[498] Mustafa Özdamar, *Dersaadet Dergâhları*, (İstanbul: Kırk Kandil, 2007), s. 169.
[499] Tevhidhane, harem ve selamlığın konumlandırılmasında Tanman'ın doktora tezinden faydalanılmıştır. Bu bölümlerin detaylı incelemeleri için Bk. Tanman, "İstanbul Tekkelerinin Mimari ve Süsleme Özellikleri Tipoloji Denemeleri", s. 617-21.

İçti suyu söyledi nâçîz dahî târîh-i tâm
Mâder-i İlhâmî Paşa yapdı rânâ bir sebîl
1287 (1870/71)[500]

Türbe-sebilin her iki yanında yarım daire kemerli birer kapı bulunurken, sağ taraftaki harem giriş kapısının her iki yanında sivri kemerli ince uzun pencereler yer almaktadır. Cephenin sonunda bulunan ve mermerden inşa edilmiş olan çeşmenin farklı bir süslemesi bulunmaktadır. Basık kemerli ince bir nişin içerisinde kitabenin altına yerleştirilmiş olan ayna taşı kare forma sahiptir ve etrafı girintili çıkıntılı şeritle çevrilmiştir. Ayna taşının her iki yanında iyon başlıklı ikişer gömme sütun bulunmaktadır ve üzerinde celî sülüs hattı ile yazılmış kitabelerin bulunduğu geniş bir mermer levhayı taşımaktadırlar. Basık kemerin üzerinde önce, celî sülüs hattı ile yazılmış ve Hafız Ahmed imzalı bir hadis levhası, sonra yarım daire formunun içerisine istif edilmiş celî sülüs levhası yer almaktadır. Çeşmenin üzerinde bulunan ve celî sülüs hattı ile istif edilmiş ayet ve hadisler şunlardır:

عَيْناً يَشْرَبُ بِهَا عِبَادُ اللهِ يُفَجِّرُونَهَا تَفْجِيراً

Aynen yeşrabu bihâ ibâdu'llahi yüfeccirûnehâ tefcîrâ[*].

خير المال ما نفق في سبيل لله

Hayrü'l-mâli mâ enfeka fî sebîli'llah[**].

وَجَعَلْنَا مِنَ الْمَاءِ كُلَّ شَيْءٍ حَيٍّ

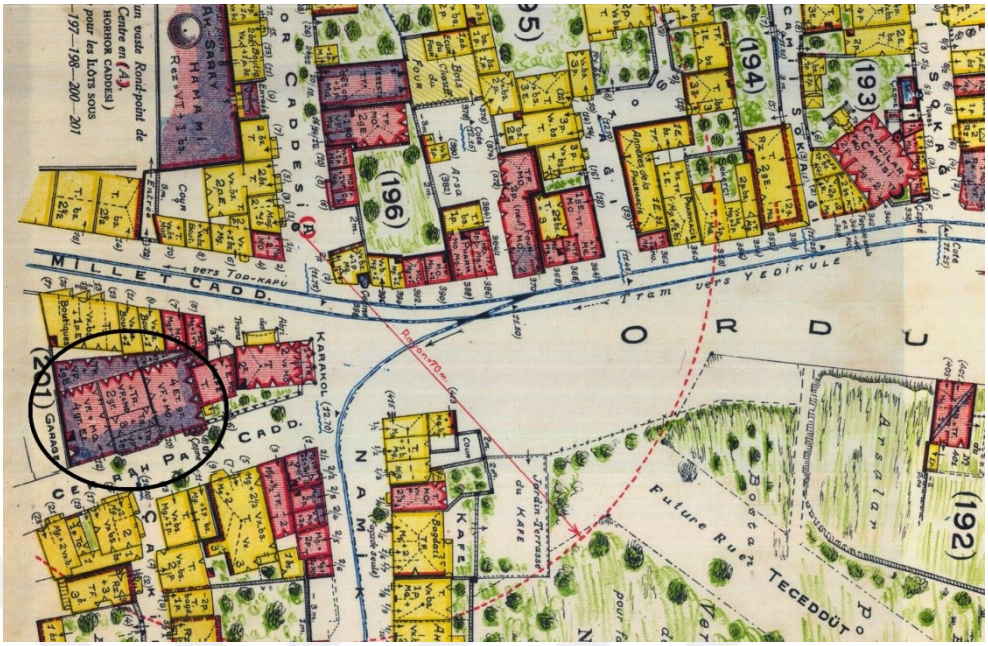
Ve cealnâ min külle şeyin hayy[***].

وَسَقَاهُمْ رَبُّهُمْ شَرَابًا طَهُورًا

Ve sekâhum rabbuhum şerâben tahûra[****].

[500] Şerifoğlu, *Su Güzeli İstanbul Sebilleri*, s. 114.
[*] el-İnsan 76/6. Meali: Bir su kaynağı ki Allah'ın has kulları itedikleri yerlere akıtarak ondan bol bol içerler.
[**] Anlamı: Malın en hayırlısı Allah yolunda infak edilendir. (Hadis-i Şerif)
[***] el-Enbiyâ 21/30. Meali: Her canlıyı sudan yarattık.
[****] el-İnsan 76/21. Meali: Rableri onlara tertemiz bir içecek verir.

Fetih sonrasında inşa edilen ilk tekke binalarından olan Yakup Ağa Tekkesi'nin isminde zaman içerisinde değişiklik olduğu gibi mimari yapısında da değişiklikler olmuştur. 19. yy.'ın ikinci çeyreğinde geçirmiş olduğu yangından dolayı harap olan tekke, alışılmış olan tekke binalarından farklı olarak döneminin mimari ve süsleme anlayışına uygun olarak inşa edilmiştir. Tekkelerin kapatılması ile harap olmaya terkedilen yapı, sağlam bir şekilde bulunmasına rağmen yol çalışmaları nedeniyle yıkılmış ve türbe-sebil, çeşme manzumesi Murad Paşa Camii'nin avlusunda işlevinin çok dışında yeniden inşa edilmiştir. Kendisini inşa eden ilk iki banisiyle beraber toplam sekiz kabri bünyesinde bulunduran türbenin, taşındıktan sonra bir bölümünün hela olarak kullanılmasına razı olunmuştur. Lojman olarak kullanılan Perizad Hatun-Ahmed Paşa Türbesi'nden sonra, Oğlanlar Tekkesi'ne ait olan türbenin bir bölümünün hela olarak kullanılması, tarihi eserlere, o eserleri yapatıran ve yapanlara ve en önemlisi burada kabri olan insanlara duyulan saygının ne kadar aşağı boyuta indirildiğinin en acı göstergesidir.

Harita 50: Oğlanlar Tekkesi'nin harita üzerindeki konumu (Pervititch Haritası)

Fotoğraf 191: Oğlanlar Tekkesi (DİA)

Fotoğraf 192: Oğlanlar Tekkesi selamlık giriş kapısı ve sebili (İşli)

Fotoğraf 193: Oğlanlar Tekkesi Çeşmesi (İşli)

Fotoğraf 194: Oğlanlar Tekkesi'nin yıkımı (VGMA)

Fotoğraf 195: Oğlanlar Tekkesi Sebili'nin sökülmeden önceki görüntüsü (VGMA)

Fotoğraf 196: Oğlanlar Tekkesi'nin harem giriş kapısı ile çeşmenin sökülmeden önceki görüntüleri (VGMA)

Fotoğraf 197: Oğlanlar Tekkesi'nin harem giriş kapısı (VGMA)

Fotoğraf 198: Oğlanlar Tekkesi Türbe Sebil ve Çeşmesi (Emine Aksu)

3.53. Murad Paşa Külliyesi

Katalog No: 53

Harita: 51

Plan ve Çizimler: 12-14/-

Fotoğraflar: 199-200

Yer: Fatih ilçesi, Aksaray'da Vatan ve Millet Caddelerinin birleştiği kavşakta

İnşa Tarihi - Yıkılma Tarihi: 1471/72 (h. 876) - Medrese 1929/30, Hamam 1957

Banisi: Murad Paşa

Mimarı: Bilinmiyor

İnceleme Tarihi: Mart, 2020

Medrese ve hamam, Fatih Sultan Mehmed'in vezirlerinden olan Murad Paşa tarafından inşa ettirilen külliyenin bir parçası oldukları için Murad Paşa Medresesi ve Murad Paşa Hamamı olarak isimlendirilmekteydiler. Ayrıca hamam, bulunduğu konumdan ötürü Aksaray Hamamı[501] ve Horhor Çeşmesi'nin yakınında bulunması nedeniyle Horhor Hamamı ismiyle de anılmaktadır[502].

İstanbul'da ilk inşa edilen külliyelerden biri olan Murad Paşa Külliyesi; cami, medrese, hamam, imaret, şadırvan, çeşme ve hazireden oluşmaktadır. İnşası 1471/72 (h. 876) yılında tamamlanan caminin vakfiyesi 1473 yılının Mart ayında (Şevval 877) tescil edilmiştir[503]. Murat Paşa'nın 1474/75 (h. 879) yılında Diyarbakır'da Akkoyunlularla yapılan savaşta şehit düşmesi[504] üzerine, medrese yarım kalmış ve Sadrazam Mesih Paşa tarafından 1477/78 (h. 882) yılında tamamlanmıştır[505]. Caminin şadırvanı ile ihata

[501] Ünsal, "İstanbul'un İmarı ve Eski Eser Kaybı", s. 8. Haskan, *İstanbul Hamamları*, s. 245.
[502] Ünsal, "İstanbul'un İmarı ve Eski Eser Kaybı", s. 18. Haskan, *İstanbul Hamamları*, s. 245.
[503] Ömer Lütfi Barkan-Ekrem Hakkı Ayverdi, *İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri: 953 (1546) Tarihli*, (İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti İstanbul Enstitüsü, 1970), s. 307.
[504] Ayvansarayî, *Hadîkatü'l-Cevâmî I*, s. 204.
[505] Baha Tanman, "Murad Paşa Külliyesi", *DBİA*, (İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı, 1994), V, s. 518. Ayverdi, *Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri III*, s. 466.

duvarının caddeye bakan kısmında bulunan çeşme, 17. yüzyılda Kara Davud Paşa tarafından yaptırılmıştır[506].

1840/41 (h. 1256) yılında cami ile beraber, 1869 (h. 1285) yılında ise tek başına onarım geçiren medrese binası harap olduğu için 1885 yılında yıkılarak yeniden inşa edilmiş ve daha sonraki dönemlerde yapıya bazı eklemeler yapılmıştır[507]. 1918 (r. 1334) yılında yangından dolayı evsiz kalan kişiler tarafından hem barınak hem de aşevi olarak kullanılan bina[508], 1929-30 yıllarında yıktırılmıştır[509].

Tarihçesi hakkında detaylı bilgiye ulaşılamayan Murad Paşa Hamamı da, Murad Paşa Camii ile beraber inşa edilmiştir. Çifte hamam olarak kullanılan yapının kadınlar bölümünün tamamı ile erkekler bölümünün soğukluk kısmı 1930'lu yıllarda yapılan çalışmalarda yıkılmış[510], ayakta kalan sıcaklık bölümü ise 1957 yılında[511] Vatan ve Millet Caddelerinin açılışı sırasında yok edilmiştir. Ayverdi, varyozlarla kırılamadığı için hamamın parçalarının vinçlerle yüklenip denize atıldığını ifade etmekte ve o anı cenaze törenine benzetmektedir[512].

Murad Paşa Camii'nin kıble duvarı önünde zamanla teşekkül eden hazire ise 1957 yılındaki yol çalışmaları sırasında daraltılmış ve ihata duvarı ile çeşme sökülerek geriye çekilmiştir.

Murat Paşa Külliyesi'nin merkezinde, tabhaneli olarak inşa edilmiş olan cami bulunmaktadır. Medrese, caminin batısındadır ve caminin kıble duvarının önündeki alan zaman içerisinde hazireye dönüşmüştür. İhata duvarı; cami, medrese, hazire ve şadırvanı içine alacak şekilde çevrelenmiş olup; hamam, güneyde, bu sınırın dışında bırakılmıştır. İmaretin konumu haklında ise bilgi bulunmamaktadır.

---

[506] Zeynep Hatice Kurtbil, "Murad Paşa Külliyesi", *DİA*, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2006), c. XXXI, s. 191.
[507] Kütükoğlu, *XX. Asra Erişen İstanbul Medreseleri*, s. 273-274. Kurtbil, "Murad Paşa Külliyesi", s. 192.
[508] Kütükoğlu, *Darü'l-Hilafeti'l-'Aliyy.e Medreseleri ve Kuruluş Arefesinde İstanbul Medreseleri*, s. 163.
[509] Baha Tanman, "Murad Paşa Külliyesi", s. 518.
[510] Haskan, *İstanbul Hamamları*, s. 245. İgüs, "Osmanlı Kenti İstanbul'u Yıkmak ve Yeniden Yapmak Paradoksu: Menderes Yıkımları", s. 154.
[511] Yapının yıkım tarihi ile ilgili kaynaklarda farklı bilgiler söz konusudur: Ayverdi, Tanman ve Haskan 1956 yılında, Koçu 1957 yılında, Müller ise 1957-58 yılında yıkıldığını ifade etmektedir.
[512] Ayverdi, *Osmanlı Mimarisi Fatih Devri III*, s. 474.

Yarım kareye benzeyen bir plana sahip ve kâgir olan medrese, 1885 yılında yıkıldığında ahşap olarak yeniden inşa edilmiştir. Bu inşa sırasında oda sayısı on ikiden on altıya çıkarılmış ve daha sonraki zamanlarda köşelerdeki odaların üzerine birer oda daha eklenmek suretiyle oda sayısı on sekize çıkarılmıştır[513]. Yapı, açık avluya sahiptir ve avlunun etrafında alçak boyutları olan revaklar vardır.[514] Mescidin 104 x 72 cm ebatlarına sahip, celî sülüs hattı ile yazılmış olan üç satırlık kitabesi Türk-İslam Eserleri Müzesi'nde bulunmaktadır[515]. Kitabenin metni şu şekildedir:

و لما بنى الصاحب الاعظم مسيح الزمان مرا ديه
بدت نحو جنات اذ قد صرف لها همة اعتداديه
و قد الهم الروح تاريخها فاحيي مسيح مراديه

Ve lemmâ benâ es-Sâhibu'l-A'zam Mesîhu'z-Zemân Murâdiyye
Bedet nahve cennât iz kad sarafe lehâ himmeten i'tidâdiyye
Ve kad elheme'r-rûh tarihahâ feahyâ Mesîhu Murâdiyye*

İstanbul'un en eski hamamlarından biri olan Murad Paşa Hamamı, 1766 Tarihli Tahrir Defteri'denki bilgilere göre Murad Paşa Vakfı'na bağlı olan çifte bir hamamdır[516]. Klasik Osmanlı hamam unsurlarına sahip olan hamamın kadınlar ile erkekler bölümünün soğukluk kısımları farklı yönlerde inşa edilirken, sıcaklık bölümleri bitişik olarak tasarlanmıştır. Her iki bölüme de Horhor Caddesi üzerinde bulunan iki farklı girişten ulaşılmaktadır.

Kuzey yönünde bulunan kadınlar bölümünün soyunmalık (camekân) kısmı kare bir plana sahiptir. Dar bir kapıdan girilen antrenin sağ tarafında helalar bulunmakta ve buradan tonoz ile örtülü olan ılıklık kısmına geçilmektedir. Üzeri kubbe ile örtülü olan sıcaklık bölümünde ise üç eyvan bulunmakta ve mekânın iki köşesinde üzeri kubbe ile örtülü, kare plana sahip halvet odaları yer almaktadır.

[513] Kütükoğlu, *XX. Asra Erişen İstanbul Medreseleri*, s. 273-4
[514] Kurtbil, "Murad Paşa Külliyesi", s. 191.
[515] Ayverdi, *Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri III,* s. 474.
[*] Anlamı: Yüce Vezir Mesih (zamanın Mesih'i), Muradiye'yi inşa ettirdiği zaman sanki cennet bahçesi oldu. Çünkü O, onun için bütün gayretini sarfetti. O yapının inşası için tarih olarak, "fe ahyâ Mesîhu Murâdiyye (Mesih Murâdiye'yi ihyâ etti)" cümlesini ruha ilham etmişti.
[516] Şimşir, "XVIII. Yüzyılın Ortalarında İstanbul ve Çevresindeki Hamamların Sosyal ve İktisadi Özellikleri", s. 115. ve Yaşar, "İstanbul Hamamları", s. 576.

Güney yönünde bulunan erkekler bölümüne; Horhor Caddesi üzerinden sivri kemerli bir eyvandan girilmekte ve Ünsal; buna ek olarak Aksaray Tramvay Caddesi üzerinden de bir pasajla hamama girişin sağlandığını ifade etmektedir[517]. 14.50 m çapında bir kubbeye[518] sahip olan soğukluk bölümünün ortasında ferahlığı artırmak için inşa edilen mermer bir fıskiye bulunmaktadır[519]. Hamama giren ve çıkan insanların dinlenmesini sağlamak için yapılan bu bölüm çift katlıdır ve üst katta iki soyunma odası bulunmaktadır[520]. Bu kısımdan kubbe ile örtülü kare bir antreye geçiş yapılmakta ve sol tarafta helalar yer almaktadır, sağ tarafta ise daha büyük bir kare plana sahip, kubbeyle örtülü ılıklık bölümüne geçilmektedir. Ilıklığın köşesinde ise ılıklık halveti bulunmaktadır. Sıcak havanın dışarıya dağılmasını engellemek için dar yapılan kapıdan sıcaklığa geçilmektedir. Bu bölüm ise; merkezde, üzeri kubbe ile örtülü, ortasında sekiz köşeli göbek taşının bulunduğu bir alan ile kenarlarda üzeri kubbe ve tonoz örtülü eyvanlardan ve köşelerde kare plana sahip, kubbeli halvet odalarından oluşmaktadır.

Süsleme detayları hakkında bilgiye ulaşılamayan yapının yıkılırken çekilen fotoğraflarından, kubbeye geçişin Türk üçgenleriyle sağlandığı anlaşılmaktadır.

Murad Paşa tarafından inşasına başlanan ve Mesih Paşa ile Davud Paşa'nın da eklemeler yaptığı külliye, 20. yy.'da yapılan çalışmalar sonucunda özgün halini yitirmiştir. 1930'lu yıllarda belirlenemeyen bir nedenden ötürü medrese tamamen yok edilirken hamamın bir kısmı yıkılmıştır. Hamamın erkekler bölümünün, cadde kenarında bulunmasına rağmen; yıkımdan kadınlar bölümünün etkilenmiş olması ise ilgi çekicidir. Hamamın geriye kalan bölümleri ise 1957 yılında Vatan-Millet Caddelerinin açılışı sırasında, caddelerin kesişim noktasında bulunduğu ve yola tekabül ettiği için arsasının bir kısmı yola gitmiştir. Yapılan çalışmlarda, tarihî dokuyu korumak da amaçlanmış olsa idi, İstanbul'un en eski ve en büyük hamamlarından biri olan Asaray Hamamı bugün varlığını sürdürmeye devam edebilecekti.

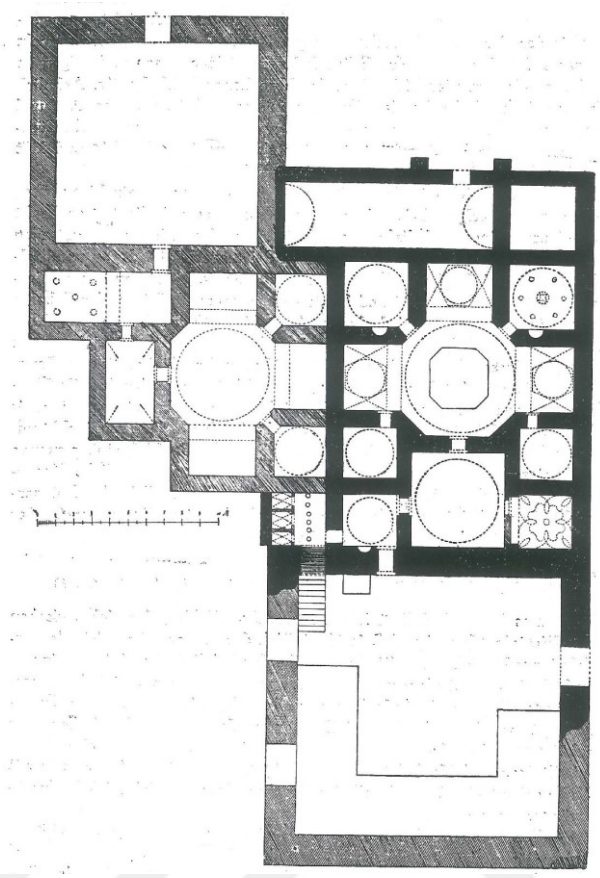
[517] Ünsal, "İstanbul'un İmarı ve Eski Eser Kaybı", s. 18.
[518] Aslanapa, *Osmanlı Mimarisi*, s. 98.
[519] Reşad Ekrem Koçu, "Aksaray Hamamı", *İA*, (İstanbul: İstanbul Ansiklopedisi ve Neşriyat Kollektif Şirketi, 1953), I, s. 536.
[520] Koçu, "Aksaray Hamamı", s. 536.

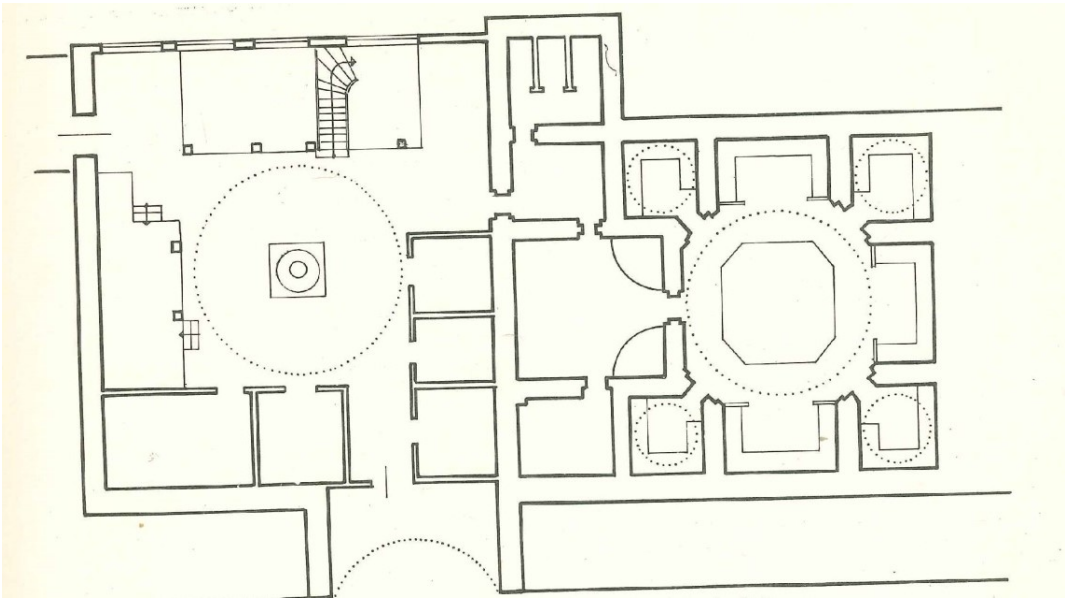
Harita 51: Murad Paşa Külliyesi'nin harita üzerindeki konumu (Alman Mavileri)

Plan 12: Murad Paşa Külliyesi Vaziyet Planı (Müller)

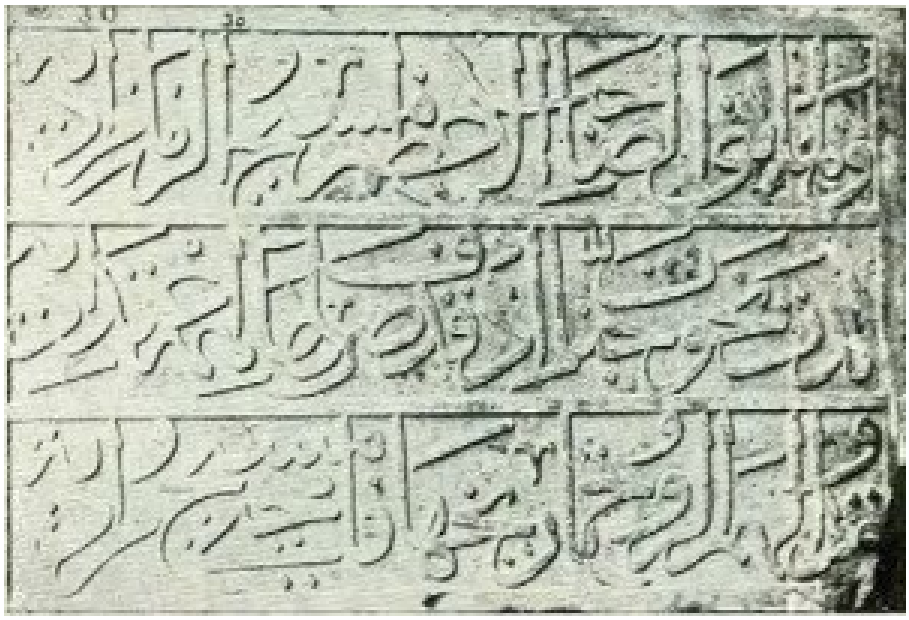
Plan 13: Murad Paşa Hamamı Planı (Heinrich Glück)

Plan 14: Murad Paşa Hamamı, erkekler bölümü planı (Ünsal)

Fotoğraf 199: Murad Paşa Hamamı giriş kapısı (Ayverdi)

Fotoğraf 200: Murad Paşa Medresesi'nin kitabesi (Ayverdi)

3.54. Yusuf Paşa Çeşmesi

Katalog No: 54

Harita: 52

Plan ve Çizimler: -

Fotoğraflar: 201

Yer: Haseki Caddesi ile Millet Caddesi'nin birleştiği nokta

İnşa Tarihi - Yıkılma Tarihi: 1714 (h. 1126) - 1957

Banisi: Yusuf Paşa

Mimarı: Bilinmiyor

İnceleme Tarihi: Ağustos, 2020

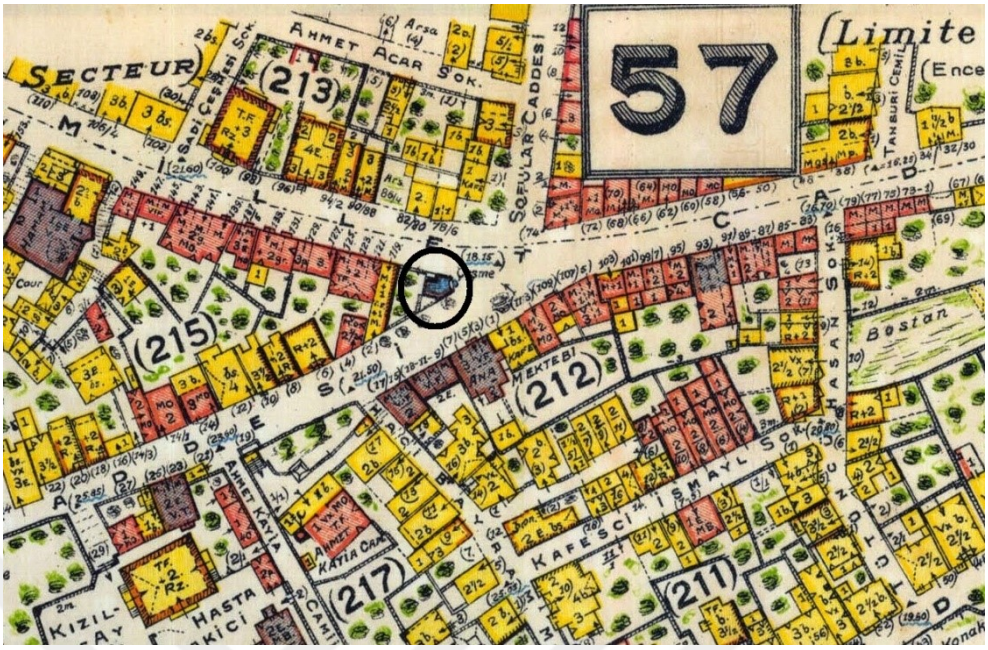
Haseki Mahallesi'nde yer alan çeşme Haseki Caddesi'nin Millet Caddesi'ne bağlandığı noktada bulunmakta idi.

Tanışık'ın kitabında yer almayan çeşme, 1714 (h. 1126) yılında Sultan III. Ahmed'in vezirlerinden olan Gürcü Yusuf Paşa tarafından inşa ettirilmiştir[521]. Zaman içerisinde yıkılıp, Sultan II. Mahmud devrinde ampir üslubunda yeniden inşa edilen çeşme 1957 yılında Encümen'in onayına sunulmadan belediye tarafından yıkılmıştır[522].

Ünsal'ın üzerinde ağaçların bulunduğu bir seddin önünde hazneli bir duvar çeşmesi olarak ifade ettiği yapı[523] sade bir süslemeye sahiptir. Dikdörtgen bir nişin içerisine yerleştirilen ayna taşının üzerine ampir üslubunda süsleme yerleştirilmiştir. Yaprak ve çiçeklerden oluşturulmuş kabartmalı çelengin baş kısmına Sultan II. Mahmud döneminin simgelerinden olan güneş motifi yerleştirilmiştir.

18. yy.'da Yusuf Paşa'nın inşa ettirdiği ve 19. yy.'da farklı bir üslupla yeniden inşa edilen çeşme, yol çalışmları sırasında yok edilmiştir.

[521] Bulut, *Fatih'in Kayıp Çeşmeleri I*, s. 121.
[522] Bulut, *Fatih'in Kayıp Çeşmeleri I*, s. 121.
[523] Ünsal, "İstanbul'un İmarı ve Eski Eser Kaybı", s. 17.

Harita 52: Yusuf Paşa Çeşmesin'nin haritadaki konumu (Pervititch Haritası)

Fotoğraf 201: Yusuf Paşa Çeşmesi (Bulut)

3.55. Tevekkül Hamamı

Katalog No: 55

Harita: 53

Plan ve Çizimler: -

Fotoğraflar: -

Yer: Millet Caddesi üzerinde, Şirmerd Çavuş Külliyesi'nin yakınında

İnşa Tarihi - Yıkılma Tarihi: 17. yy. – 1957

Banisi: Mustafa Ağa

Mimarı: Bilinmiyor

İnceleme Tarihi: Temmuz, 2020

Millet Caddesi üzerinde Şirmerd Çavuş Külliyesi'nin yakınında bulunan eser Tevekkül Hamamı ismiyle anılmaktadır.

17. yy.'da siyah hadım ağalarından Mustafa Ağa tarafından inşa ettirilmiştir[524]. 1766 tarihli hamam tahrir defterinde kaydı bulunan yapı, Tavaşi Mustafa Ağa ve Kasım Ağa Vakıflarına bağlı olup; 24 kuruşu şahsa, 7,5 kuruşu vakfa olmak üzere toplam 31,5 kuruşluk kira getirisi vardı[525]. Tarihçesi hakkında detaylı bilgiye ulaşılamayan hamam, 1957 yılında yapılan yol genişletme çalışmaları sırasında, Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu tarafından, ahşap bölümünün yıkılıp geri kalan bölümlerinin korunması gerektiğine dair verdiği karara rağmen tamamen yıkılmıştır[526].

Köseoğlu'nun 1952 yılında İstanbul hamamları ile ilgili hazırladığı kitapta o tarihte kullanılan hamamların güzellerinden biri olduğunu ifade etmektedir[527]. Ünver ise hamamın küçük bir yapı olduğunu aktarmakta ve hamamın, küçük bir mahalle için özel

[524] Güldal, *İstanbul'un 100 Kaybolan Eseri*, 152.
[525] Şimşir, "XVIII. Yüzyılın Ortalarında İstanbul ve Çevresindeki Hamamların Sosyal ve İktisadi Özellikleri", s. 110. Yaşar, "İstanbul Hamamları", s. 579.
[526] Ünsal, "İstanbul Eski Eser Kaybı", s. 16.
[527] "Zeyrek'te Çinili Hamam, Aksaray Hamamı, Tevekkül Hamamı kullanılan hamamların güzellerindendir." Neşet Köseoğlu, "İstanbul Hamamları", *Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Belleteni,* 128, (1952), s. 7.

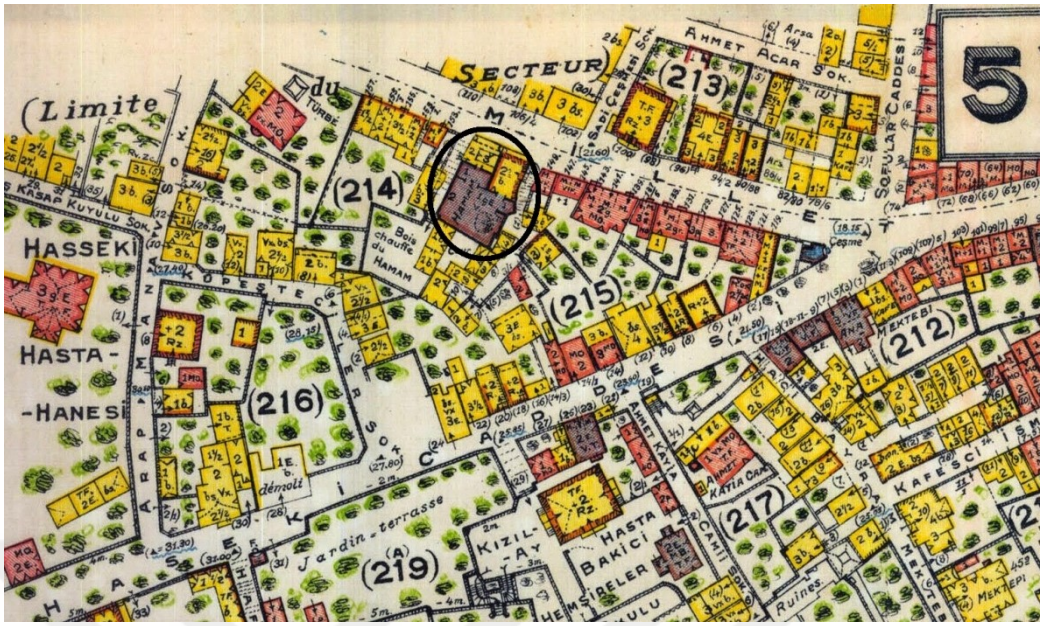
olarak inşa edilmiş olabileceği gibi eski, büyük bir konaktan ayrılmış bir yapı olabileceğini de eklemektedir[528].

Ünsal'ın, klasik tipte çifte bir hamam olarak tanımladığı eser[529], 1766 Tarihli Hamam Tahrir Defteri'nde kuşluk hamamı olarak geçmektedir[530]. Hamam ahşap ve kâgir iki bölümden oluşmaktadır. Ahşap olan kısım caddeye bakan cihette bulunup yapıya sonradan eklenmiştir ve soyunmaklık bölümü olarak kullanılmaktadır[531].

Fotoğraf ve çizimlerine ulaşılamayan yapının detayları hakkında bilgi bulunmamaktadır.

17. yüzyılda inşa edilen ve diğer hamamlardan ayrışan bir güzelliğe sahip olan hamam, Anıtlar Yüksek Kurulu'nun kararına rağmen yok edilmiştir.

[528] SK, Süheyl Ünver Dosyası, 00240-022.
[529] Ünsal, "İstanbul Eski Eser Kaybı", s. 16.
[530] Şimşir, "XVIII. Yüzyılın Ortalarında İstanbul ve Çevresindeki Hamamların Sosyal ve İktisadi Özellikleri", s. 110. Yaşar, "İstanbul Hamamları", s. 579.
[531] Ünsal, cadde üzerinde bulunan bu ahşap bölümden ötürü bazı insanlar tarafından hamamın ahşap bir ev sanıldığını da aktarmaktadır. Bk. Ünsal, "İstanbul Eski Eser Kaybı", s. 16.

Harita 53: Tevekkül Hamamı'nın harita üzerindeki konumu (Pervititch Haritası)

3.56. Şirmerd Çavuş Camii-Türbesi-Çeşmesi

Katalog No: 12

Harita: 54

Plan ve Çizimler: 15-16/-

Fotoğraflar: 202-204

Yer: Millet Caddesi üzerinde Haseki Hastanesi'nin yakınında

İnşa Tarihi - Yıkılma Tarihi: Cami:1504 (h. 910) Çeşme: 1780/81 (h. 1195) – 1957

Banisi: Cami: Şirmerd Çavuş, Çeşme: Divan Kâtibi Mustafa Efendi

Mimarı: Bilinmiyor

İnceleme Tarihi: Temmuz, 2020

Aksaray'dan Topkapı'ya çıkan caddenin solunda, Haseki Hastanesi'nin yakınında bulunan yapı, banisinin ismiyle, Şirmerd Çavuş Camii adıyla anılmaktadır.

Cami, Sultan I. Selim döneminin ricallerinden Şirmerd Çavuş[532] tarafından 1504 (h. 910) yılında inşa ettirilmiştir[533]. 1510 (h. 916) tarihli vakfiyeye sahip olan yapı[534] zaman içerisinde yanmış ve yeniden inşa edilmiştir[535]. Avlu duvarının pahlanan köşesine yerleştirilmiş olan çeşme ise, Divan Kâtibi Mustafa Efendi tarafından 1780/81 (h. 1195) yılında inşa edilmiştir. 20. yy.'ın ilk yarısına kadar ayakta kalan yapı topluluğu, Anıtlar Yüksek Kurul'un nakledilmesi yönünde verdiği karara rağmen[536], 1956 yılının ağustos ayında yol genişletme çalışmaları nedeniyle yok edilmiştir[537].

[532] Kaynaklarda yaygın olarak Şirmerd Çavuş'un Sultan I. Selim ricallerinden olduğunu bildirirken; Ayanoğlu, sipahi çavuşlarından olduğunu ifade ederek okçuluk tezkirelerinde Çavuş ile ilgili ok meydanlarında menzil sahibi bir pehlivan olduğunun ve Fatih Sultan Mehmed ile birlikte Arnavut Seferi'nde bulunduğunu ve sonra şehit olduğunu eklemektedir. Ayanoğlu, "İstanbul'da Yola Kalb Edilen Cami Vesaire", s. 332.
[533] Öz, *İstanbul Camileri I,* s. 143. Ünsal, "İstanbul 'un İmarı ve Eski Eser Kaybı", s. 15. Emine Naza, "Şirmerd Çavuş Türbesi", *DBİA*, (İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı, 1994), VII, s. 184.
[534] Yüksel, *Osmanlı Devri Mimarisi: II. Bayezid, Yavuz Sultan Selim Devri*. s. 292.
[535] Ayanoğlu, "İstanbul'da Yola Kalb Edilen Cami Vesaire", s. 332.
[536] Ünsal, "İstanbul'un İmarı ve Eski Eser Kaybı", s. 16.
[537] Barkan, *İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri*, s. 336.

Haziresinde bulunan mezarlar Eyüp'teki Afife Hatun Haziresi'ne nakledilirken[538]; türbe, 1963 yılında Murad Paşa Camii'nin avlusunda yeniden kurulmuştur[539].

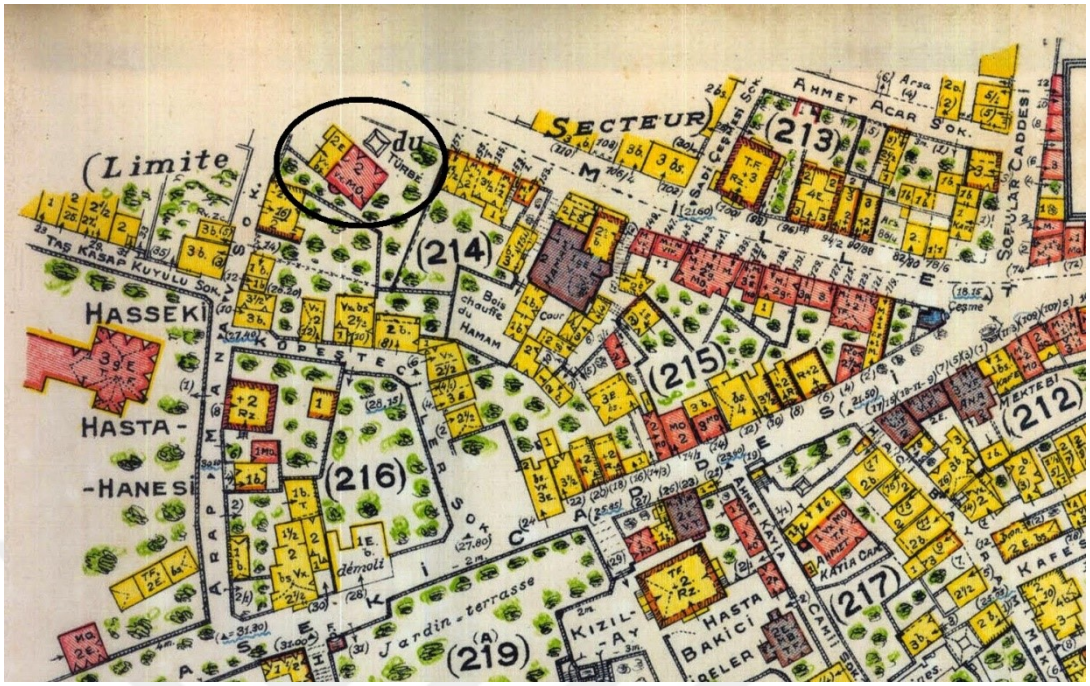
Yığma taştan inşa edilmiş duvarlarla çevrili avlunun içerisinde bulunan cami; meşruta binası, türbe, hazire ve çeşme ile küçük bir manzume oluşturmaktaydı. Kâgir duvarlar üzerine ahşap çatı ile inşa edilen cami, dikdörtgen bir plana sahiptir. Caminin bitişiğinde bulunan meşruta binası ise ahşaptan inşa edilmiş ve ince uzun pencerelere sahiptir.

Caminin doğu yönünde bulunan, Şirmerd Çavuş ile kızı Kemer Hatun'a ait olan türbe kare planlı olup baldaken olarak tasarlanmıştır. Türbe; kesme taştan inşa edilmiş payelerin üzerine oturtulan sivri kemerlerin taşıdığı kubbe ile örtülüdür. Kubbeye geçiş aslangöğsü ile sağlanmış ve türbenin cepheleri silmelerle hareketlendirilmiştir. Ayanoğlu; iki adet mermer lahiti bünyesinde bulunduran bu türbeyle ilgili mezar odasına sahip olduğunu ifade etmekte ve İstanbul'da bu türbeden başka mezar odasının bulunamayacağını eklemektedir[540].

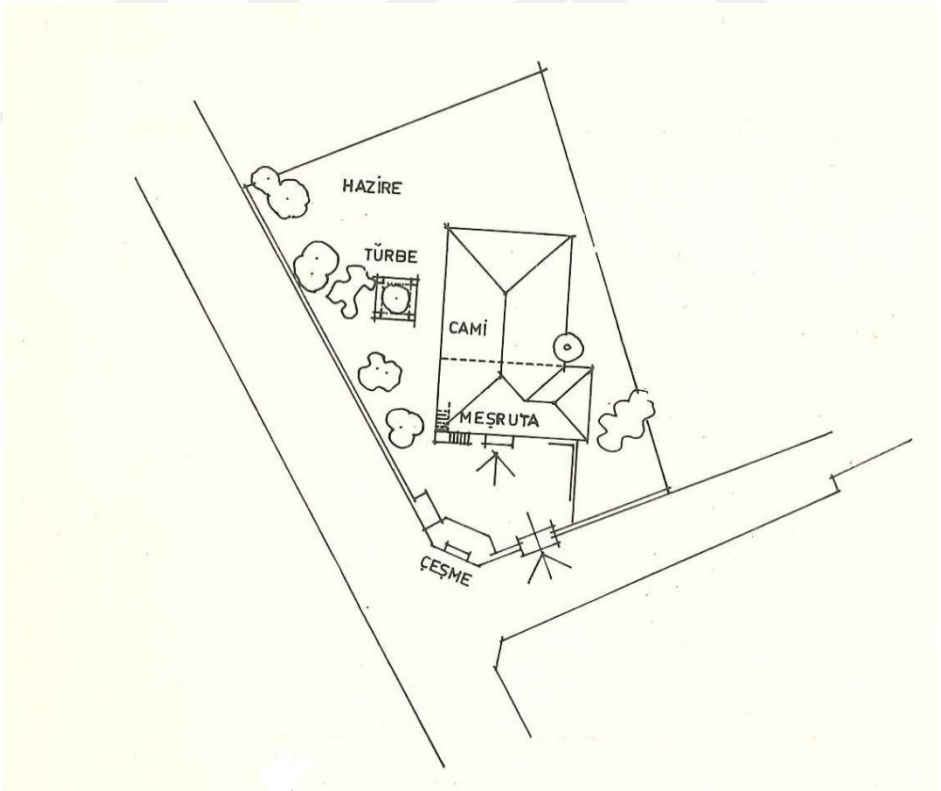
Avlu duvarının köşesinde bulunan ve kitabesi olmayan çeşme mermerden inşa edilmiştir. Ünsal, çok tamir gördüğü için esas şeklini kaybetmesine rağmen çok güzel bir köşe başı çeşmesi olduğunu ifade etektedir[541].

Aksaray-Topkapı tramvay caddesinin solunda kalan yapı, bünyesinde bulundurduğu ögelerle ve bahçesindeki ağaçlarla caddeyi süslemekte idi. Anıtlar Yüksek Kurulu'nun bir bütün halinde yine aynı mahallede inşa edilmesine dair karar almasına[542] rağmen; türbe, ait olmadığı bir külliyenin bahçesinde inşa edilmiş diğer yapılar ise yok edilmiştir. Böylece zaman içerisinde bir bütün haline gelmiş olan manzume, tarihe karışmıştır.

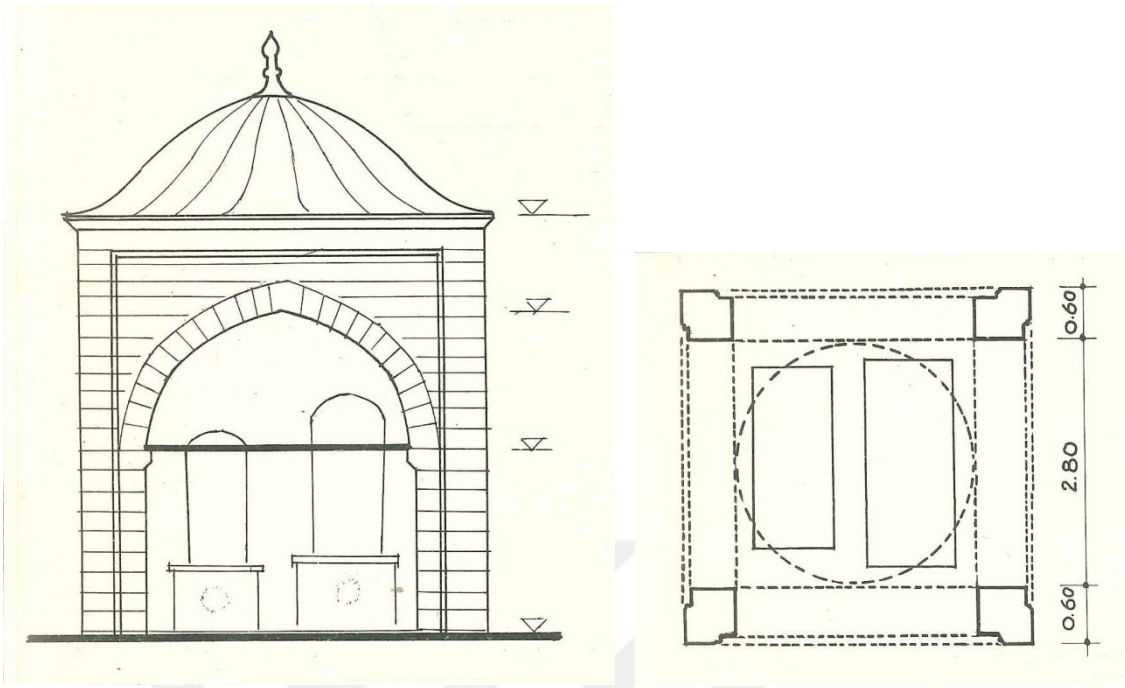
[538] Ayanoğlu, "İstanbul'da Yola Kalb Edilen Cami Vesaire", s. 332.
[539] VGM, M0630KL.
[540] Ayanoğlu, "İstanbul'da Yola Kalb Edilen Cami Vesaire", s. 332.
[541] Ünsal, "İstanbul'un İmarı ve Eski Eser Kaybı", s. 16.
[542] Ünsal, "İstanbul'un İmarı ve Eski Eser Kaybı", s. 16.

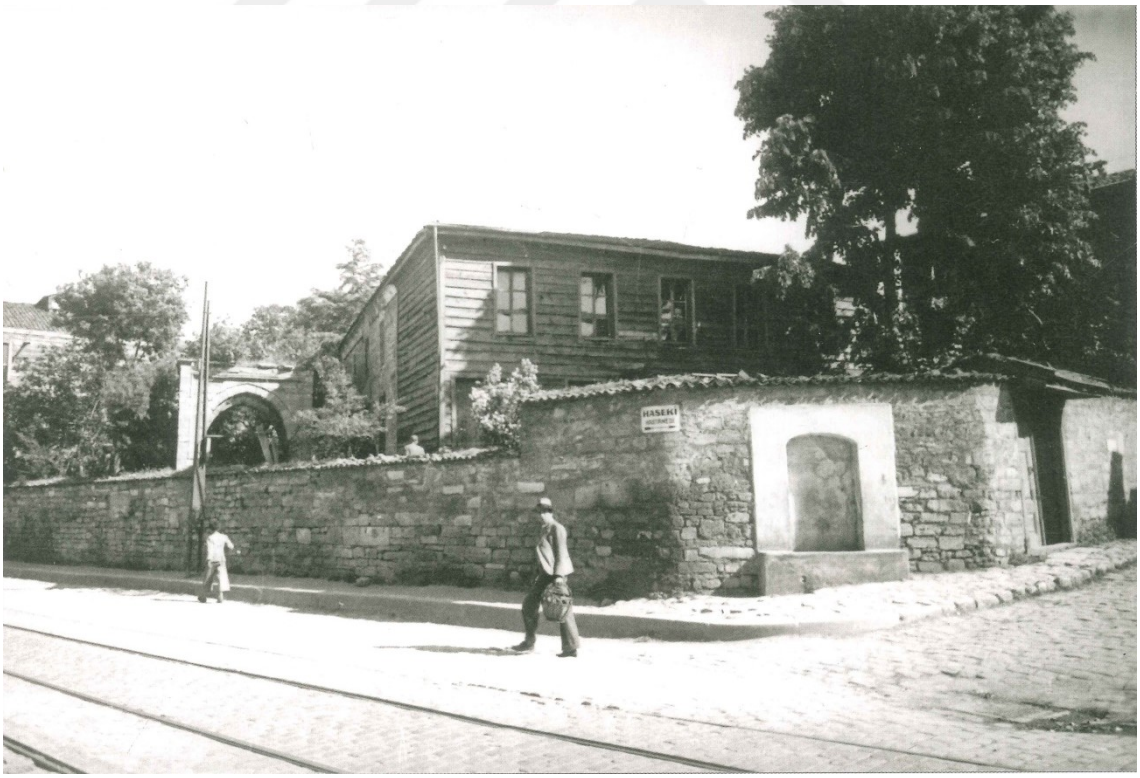
Harita 54: Şirmerd Çavuş Camii harita üzerindeki konumu (Pervititch Haritası)

Plan 15: Şirmerd Çavuş Camii vaziyet planı (Ünsal)

Plan 16: Şirmerd Çavuş Türbesi plan ve cephe krokisi (Ünsal)

Fotoğraf 202: Şirmerd Çavuş Külliyesi (İşli)

Fotoğraf 203: Şirmerd Çavuş Türbesi (Salt Galata)

Fotoğraf 204: Şirmerd Çavuş Türbesi'nin bugünkü görüntüsü (Emine Aksu)

3.57. Selçuk Sultan Camii

Katalog No: 12

Harita: 55

Plan ve Çizimler: -

Fotoğraflar: 205

Yer: Millet Caddesi üzerinde Selçuk Hatun Camii Sokağı köşesinde

İnşa Tarihleri - Yıkılma Tarihi: 15. yy.-17. yy. – 1957

Banisi: Sultan Çelebi Mehmed'in kızı Selçuk Hatun- Abbas Ağa

Mimarı: - – - – Ali Saim Ülgen

İnceleme Tarihi: Eylül, 2020

Aksaray'dan Topkapı'ya çıkan tramvay caddesi üzerinde bulunan yapı banilerine atıfla Selçuk Sultan Camii ve Abbas Ağa Camii isimleriyle anılırken Tahtaminare Camii[543] olarak da kaynaklarda geçmektedir[544].

Sultan Çelebi Mehmed'in kızı Selçuk Hatun tarafından 15. yy.'da inşa ettirilen yapı, zaman içerisinde yanarak harap olmuş ve 17. yy.'da Kızlarağası Abbas Ağa tarafından yeniden ihya edilmiştir ve mescide minber koyarak camiye dönüştürmüştür[545]. 1896 (h. 1313) yılında tamir edilen Selçuk Sultan Camii[546], 13 Haziran 1956 yılında yol genişletme çalışmaları sırasında yıkılmıştır[547]. 1964 yılında eski konumunun yakınında yeniden inşa edilen caminin mimarı Ali Saim Ülgen'dir[548].

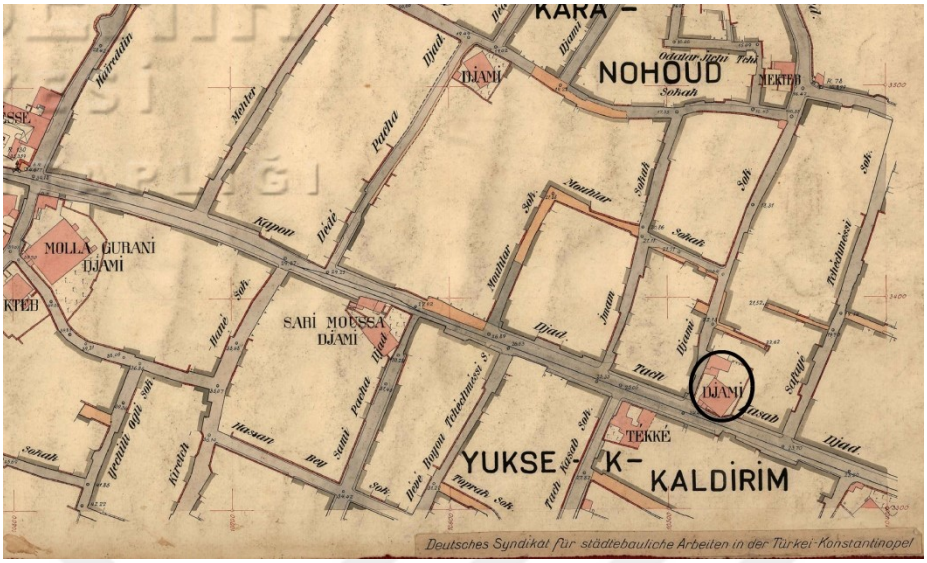
Kareye yakın plana sahip olan caminin duvarları kâgirdir ve çatısı ahşaptan inşa edilmiştir. Minarenin yanında bulunan giriş sofasından geçilerek camiye ulaşılmaktadır. Bu sofanın, düz atkılı ahşap bir kapısı ve hemen yanında da taş söveli

[543] Barkan, *İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri,* s. 335. MehmetCanatar, İstanbul Vakıfları*Tahrir Defteri: 1009 (1600) Tarihli*, (İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti, 2004), s. 531.
[544]Öz, *İstanbul Camileri I*, s. 17.
[545] Ayvansarayî, *Hadîkatü'l-Cevâmî I*, s. 152.
[546] DA, ŞD. 137/42. DA, İ..EV.. 12/50. DA, BEO 765/57245.
[547] Ayanoğlu, "İstanbul'un Yola Kalb Edilen Camileri", s. 329.
[548] Ayverdi, *Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri III*, s. 496. Demir, *İstanbul Camileri*, s. 199. Ahmed Gündüz, "Çelebi Mehmed'in Kızı Selçuk Hatun Vakıfları", *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 17/3, s. 1161.

dikdörtgen küçük bir penceresi bulunmaktadır. Cami, taş söveli ince uzun pencerelere sahiptir. Sade bir mimariye sahip olan caminin; tek şerefeli, taştan inşa edilmiş, kalın bir minaresi vardır.

Tasarımı Ülgen tarafından yapılan cami ise tek kubbeli olarak inşa edilmiş ve duvarlarının yarısı kesme taş, diğer yarısı da bir sıra taş bir sıra tuğladandır. Osmanlı Mimarisindeki tek kubbeli camilere benzeyen yapının minaresinin kaidesi; kesme taş ve tuğladan inşa edilmişken; diğer bölümleri sadece taştan inşa edilmiştir.

15. yy.'da Sultan Çelebi Mehmed'in kızı Selçuk Sultan tarafından inşa edilen cami, zaman içerisinde harap olmasıyla 17. yy.'da ihya edilmiş ve 20. yy.'da yol çalışmaları sırasında yıkılarak biraz daha geri alınarak Ali Saim Ülgen'e tekrar inşa ettirilmiştir.

Harita 55: Selçuk Sultan Camii'nin haritada üzerindeki konumu (Alman Mavileri)

Fotoğraf 205: Selçuk Sultan Camii'nin günümüzdeki görüntüsü (Emine Aksu)

3.58. Molla Gûrânî Camii Haziresi

Katalog No: 58

Harita: 56

Plan ve Çizimler: -

Fotoğraflar: 206-208

Yer: Fındıkzade'de, Aksaray'dan Topkapı'ya çıkan tramvay caddesinin sol tarafında

İnşa Tarihi - Yıkılma Tarihi: 1471 – 1957

Banisi: Molla Gûrânî

Mimarı: Bilinmiyor

İnceleme Tarihi: Eylül,, 2020

Aksaray'dan Topkapı'ya çıkan caddenin sol tarafında kalan hazire Molla Gûrânî Camii'nin avlusunda bulunmakta idi.

Fatih Sultan Mehmed'in hocası olan Molla Gûrânî Şemseddin Ahmed Efendi tarafından 1471'de inşa ettirilen[549] caminin bir de mektebi bulunmakta idi[550]. Fatih yangınında yanarak harabe olan mescidin doğu yönünde bulunan haziresi daha sonraki yıllarda düzenlenmiş ve 1957 yılında yapılan yol çalışmlarında cami kalıntıları yola giderken hazirenin bir kısmı da yok edilmiştir[551].

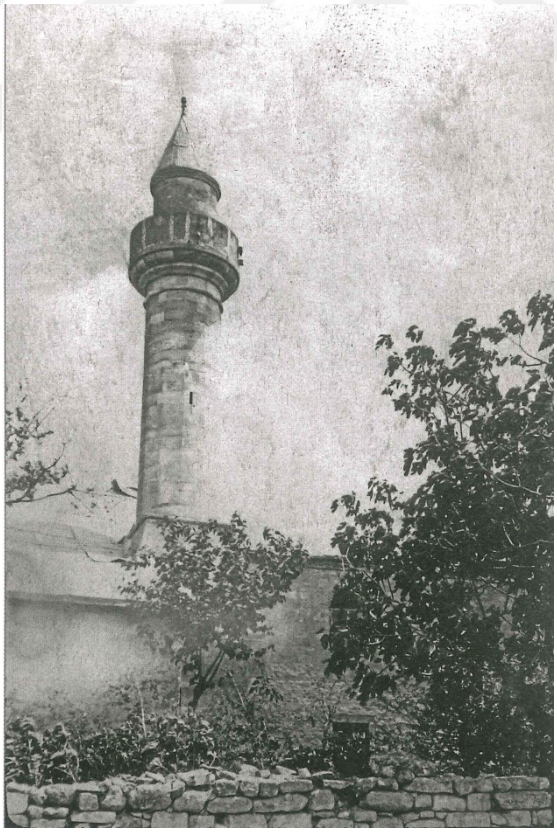
25x25 metrelik bir alanı kaplayan caminin[552], Osmanlı Devri İstanbul Camileri kitabında yayınlanan fotoğraflarında; caminin, yığma taştan inşa edilmiş avlu duvarının içerisinde yer aldığı anlaşılmaktadır. Taştan inşa edilmiş olan minaresi tek şerefeli olup, külahı kurşun kaplamadır.

[549] İşli, Büyükseçkin, *Osmanlı Devri İstanbul Camileri III*, s. 189.
[550] Ayverdi, *Osmanlı Devri Mimarisinde Fatih Devri III*, s. 461.
[551] Ünsal, "İstanbul'un İmarı ve Eski Eser Kaybı", s. 14.
[552] Ünsal, "İstanbul'un İmarı ve Eski Eser Kaybı", s. 14.

1471 yılında Molla Gürani tarafından inşa edilen caminin haziresi ile kalıntıları 20. yy.'a ulaşmıştır. 1957 yılında yol genişletme çalışmaları sırasında kalıntılar yok edilirken hazirenin bir kısmı da yola gitmiştir. Camiden geriye kalan hazire bugün set duvarının üzerinde bulunmaktadır.

Harita 56: Molla Gürani Camii ve Haziresinin harita üzerindeki konumu (Alman Mavileri)

Fotoğraf 206: Molla Gürani Camii (İşli)

Fotoğraf 207: Molla Gürani Haziresi ve kalıntılar (İşli)

Fotoğraf 208: Molla Gürani Haziresi'nin geriye kalan bölümü (Emine Aksu)

3.59. Hekimbaşı Ömer Efendi Medresesi

Katalog No: 59

Harita: 57

Plan ve Çizimler: 17/ -

Fotoğraflar: 209-215

Yer: Fındıkzade'de, Aksaray'dan Topkapı'ya çıkan tramvay caddesi üzerinde Molla Gûrânî Camii karşısında

İnşa Tarihi - Yıkılma Tarihi: 1715 (h. 1127) – 1957

Banisi: Hekimbaşı Ömer Efendi

Mimarı: Bilinmiyor

İnceleme Tarihi: Eylül, 2020

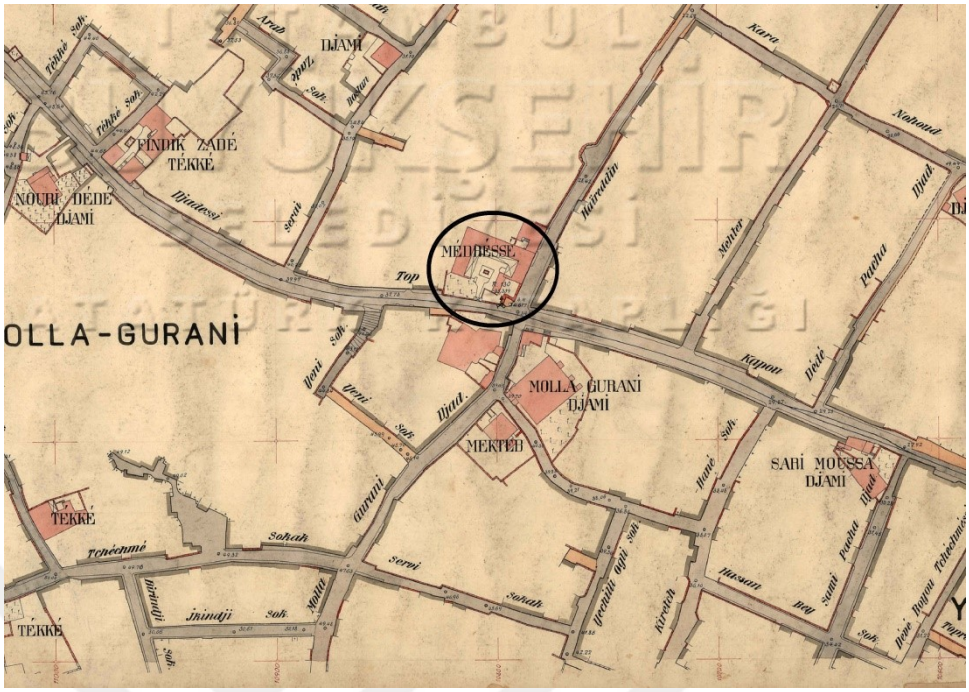
Aksaray'dan Topkapı'ya çıkan cadde üzerinde Molla Güranî Camii'nin karşısında bulunan medrese banisine atıfla Hekimbaşı Ömer Medresesi ismiyle anılmaktadır.

Medrese, hekimbaşılık makamına ulaşan ve Rumeli kazaskeri iken vefat eden Ömer Efendi tarafından 1715 (h. 1127) yılında inşa edilmiştir[553]. Medrese; çeşme, sebil, sıbyan mektebi ve hazireden müteşekkildir. Medreseye gelir getirmesi için yakınında bir de Şifa Hamamı bulunmakta idi[554]. 1835 (h. 1251) yılında Şeyhülislam Mekkîzâde Asım Efendi tarafından tamir edilen yapının suyolları 1866 (h. 1251) yılında tamir edilmiş ve 1870/71 (h. 1287) yılında tamirat için yapılan keşif sonunda tamirat Fenerli Nikola Kalfa'nın üzerinde kalmıştır[555]. 1914 yılına ait medrese kayıt defterinde havadar bir mevkide olmasına rağmen medresenin içinde yaşanmayacak bir durumda olduğu ve yeniden inşa edilmesinin gerektiği ifade edilmektedir[556]. 1918 yılındaki yangından etkilenip harap olan yapı, aynı yangında evsiz kalan insanlara barınak olmuştur[557]. 1957

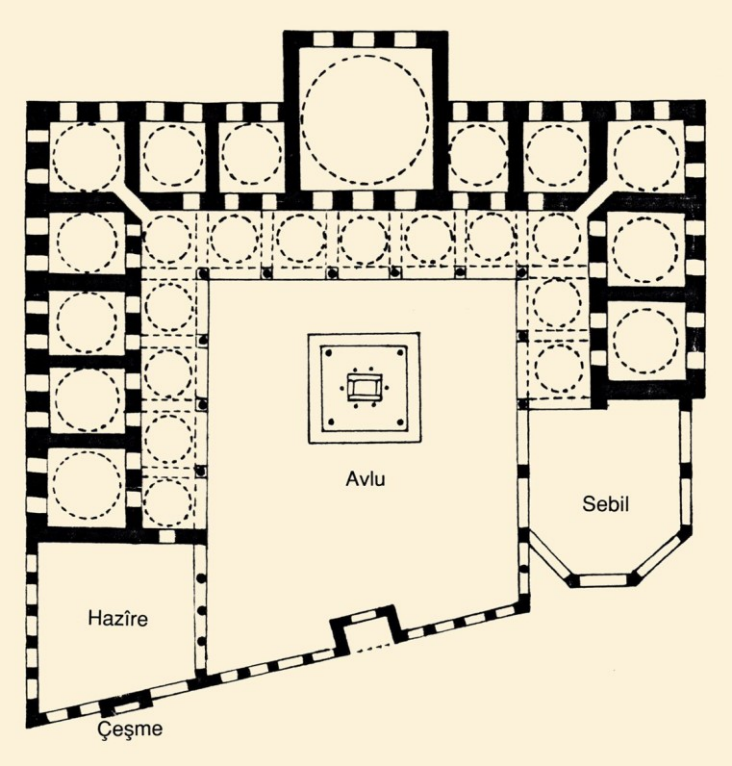
[553] Semavi Eyice, "Hekimbaşı Ömer Efendi Medresesi", *DİA, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1998),* XVII, s. 165.
[554] Süheyl Ünver, *Hekimbaşı Ömer Efendi Hayatı ve Eserleri Hakkında*, (İstanbul, Dirim Laboratuarı, 1955), s. 13.
[555] Kütüklüoğlu, *XX. Asra Erişen İstanbul Medreseleri*, s. 274.
[556] Kütüklüoğlu, *Dârü'l-Hilâfeti'l-Aliyy.e Medresesi ve Kuruluşu Arefesinde İstanbul Medreseleri*, s. 168.
[557] Eyice, "Hekimbaşı Ömer Efendi Medresesi", s. 165.

yılında yol çalışmaları nedeniyle yok edilen eserin haziresinde bulunan mezar taşlarından bir kısmı karşısında bulunan Molla Güranî Haziresi'ne taşınmıştır[558].

[558] Eyice, "Hekimbaşı Ömer Efendi Medresesi", s. 165.

Harita 57: Hekimbaşı Ömer Efendi Medresesi'nin harita üzerindeki konumu (Alman Mavileri)

Plan 17: Hekimbaşı Ömer Efendi Medresesi'nin planı (DİA)

Fotoğraf 209: Hekimbaşı Ömer Efendi Medresesi (Ünver)

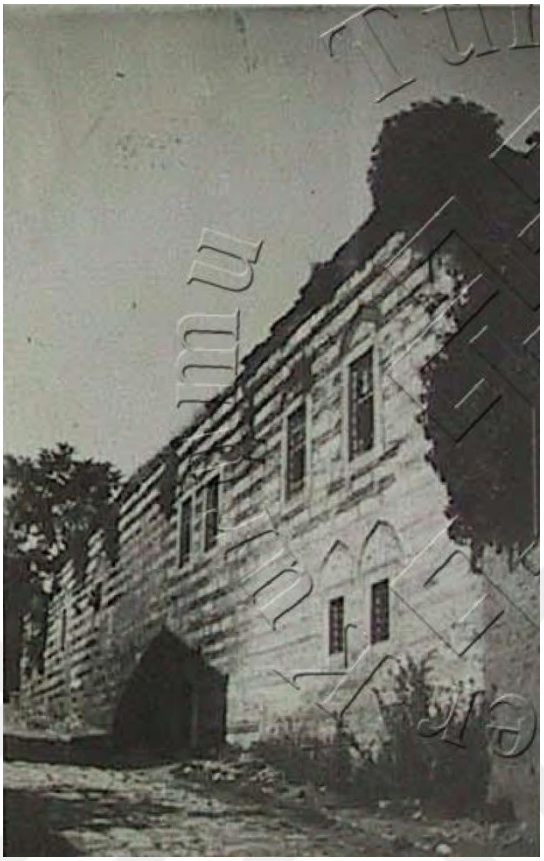
Fotoğraf 210: Hekimbaşı Ömer Efendi Medresesi'nin çeşmesi ve hâcât penceresi (Salt Galata)

Fotoğraf 211: Hekimbaşı Ömer Efendi Medresesi Sebili (Ünver)

Fotoğraf 212: Hekimbaşı Ömer Efendi Medresesi cadde üzerinden görüntüsü (Ünver)

Fotoğraf 213: Hekimbaşı Ömer Efendi Medresesi'nin sokak üzerinden görüntüsü (Ünver)

Fotoğraf 214: Hekimbaşı Ömer Efendi Medresesi'nin avlu revakları (Ünver)

Fotoğraf 215: Hekimbaşı Ömer Efendi Medresesi'nin avlusu (Ünver)

3.60. Kazasker Abdurrahman Efendi Camii

Katalog No: 60

Harita: 58

Plan ve Çizimler: 18/-

Fotoğraflar: 216-218

Yer: Çapa'da Millet Caddesi üzerinde

İnşa Tarihi - Yıkılma Tarihi: 1555 (h. 962) – 1957

Banisi: Kazasker Abdurrahman Efendi

Mimarı: Mimar Sinan

İnceleme Tarihi: Eylül, 2020

Çapa'da Millet Caddesi üzerinde bulunan cami, banisine atfen Kazasker Abdurrahman Efendi Camii olarak isimlendirilmektedir.

Cami, Amasyalı Kızıl lakabıyla tanınan Abdurrahman Efendi tarafından 1555 (h. 962)[559] yılında Mimar Sinan'a inşa ettirilmiştir[560]. 1918 yılında Cibali taraflarından başlayıp Altımermer'e kadar devam eden büyük yangın[561] sırasında minaresini ve çatısını kaybeden cami, 1950 yılına kadar harabe bir şekilde ulaşmıştır. Bu yıllarda İstanbul'da kurulan ve bağışlar toplayarak, harap olan cami ve mescitleri ihya etmek için çalışan Türkiye Anıtlar Derneği tarafından[562] 1951 yılında caminin onarımına başlanmıştır[563]. Restorasyon sırasında yapılan yazışmalar, İstanbul Vakıflar 1. Bölge Müdürlüğü Arşivi'ndeki M1436DO numaralı dosyadan takip edilebilmektedir. 07.07.1953 tarihli belgede minarenin, caminin stiline ve boyutuna uygun olarak zarif bir şekilde inşa edilmesi istenmekte ve 18.08.1953 tarihli belgede, çalışmaları yürütmesi

[559] Matbu olarak yazılmış olan Hadikatü'l-Cevami kitabında inşa tarihi dizgi hatasında ötürü h. 912 (1506) olarak yazılmış ve Tahsin Öz'ün İstanbul Camileri kitabında da bu tarih tekrarlanmıştır.
[560] Eyice, *Eski İstanbul'dan Notlar*, s. 116. Dalgalı, *Kaybolan Kültür Varlıkları II*, s. 188.
[561] Ünsal, 1908 yılındaki yangında yandığını ifade ederken; Öz, 1915 yılında yandığını aktarmaktadır. Bu tarihlerdeki yangınlar incelendiğinde ise 1908 yılındaki yangının caminin bulunduğu konuma kadar ulaşmadığı, 1915 yılında ise bu bölgede yangının olmadığı görülmektedir. Ünsal, "İstanbul'un Eski Eser Kaybı", s. 13. Öz, *İstanbul Camileri I*, s. 87. İstanbul'da gerçekleşen yangınların tarihi ve bölgeleri için bakınız: http://itfaiye.ibb.gov.tr/tr/istanbul-yanginlari.html (Erişim Tarihi: 12.09.2020).
[562] Eyice, *Eski İstanbul'dan Notlar*, s. 116.
[563] Caminin çatı tamiri için detaylı bilgi için bkz: VGM, M6020DO.

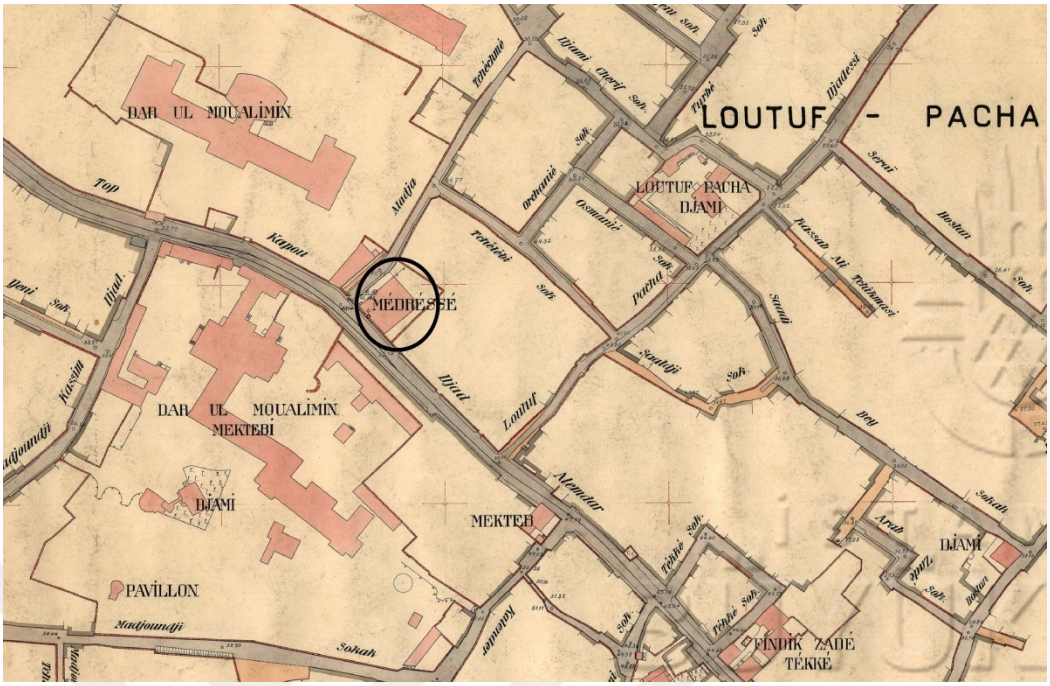
için Fatin Uluengin'in görevlendirildiği ifade edilmektedir[564]. Tamir sırasında var olan ihtiyaçların karşılanması için yapılan yazışmalar 1955 yılına kadar devam etmiştir. 1957 yılında yol genişletme çalışmaları sırasında yola tekabül ettiği gerekçesiyle yıktırılan caminin[565] yeniden inşası için 05.10.1957 tarihli belgede yer tespitinin yapılması talep edilmesine[566] rağmen caminin ihyası 2008 yılında Veysel Karani Hırka-i Şerif Camii Hizmet Vakfı tarafından başlatılmış ve 2011 yılında cami ibadete açılmıştır[567].

Dikdörtgen bir plana sahip olan yapının giriş kapısı sokak üzerinde bulunmakta ve içeriye girildiğinde harici bir sofa ile karşılaşılmaktadır. Bu bölümün sağ tarafından merdivenle mahfile çıkılmakta ve merdivenin yanından minareye giriş sağlanmaktadır. Bir sıra taş, üç sıra tuğla kullanılarak almaşık duvar örgüsüyle inşa edilen yapı kalın duvarlara sahiptir. Yapıya ait eski fotoğraflardan mihrap nişinin dışarıya çıkıntı oluşturduğu görülmektedir ve mihrap ile giriş kapısının her iki yanında çift sıralı ikişer adet pencere bulunmaktadır. Millet Caddesi üzerinde bulunan minarenin dikdörtgen formdaki kaidesi ile pabuç kısmı cephenin dışına taşmış olup yine almaşık duvar örgüsü ile örülmüştür. Minarenin sağında çift sıra iki adet pencere bulunurken, sol tarafında bir adet pencere bulunmaktadır. Cephenin alt sırasında, mümaslı kemerin içerisine yerleştirilmiş alınlıkların altında dikdörtgen formda taş söveli ve demir şebekelere sahip pencereler bulunmaktadır. Üst sırada ise yine mümaslı kemerin içerisine yerleştirilmiş pencereler bulunmaktadır. Ahşap bir çatı ile örtülü olduğunu ifade eden Eyice, çatının altından gizli bir ahşap kubbenin de var olabileceği ihtimalinden bahsetmektedir[568].

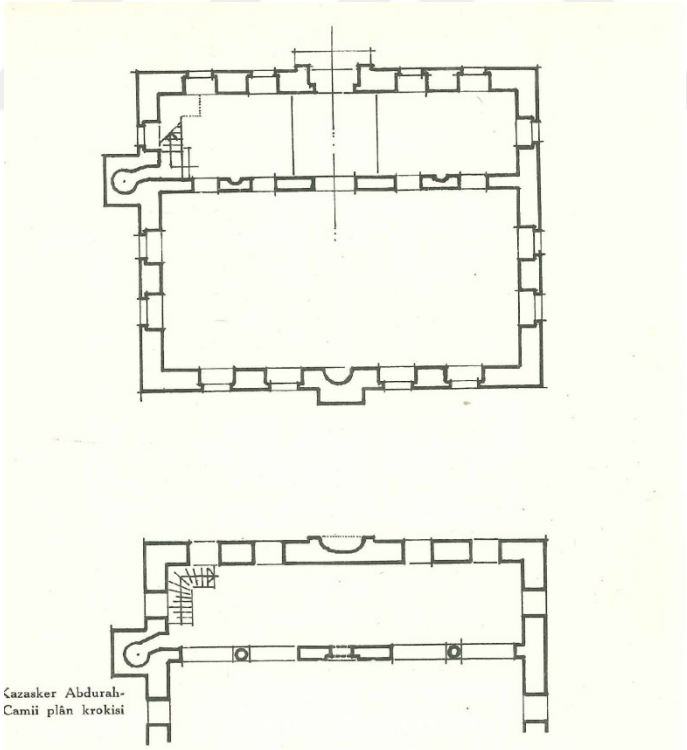
Kanuni Sultan Süleyman döneminin kadılarından olan Abdurrahman Efendi tarafından Mimar Sinan'a inşa ettirilmiş olan eser, Mimar Sinan'ın inşa ettiği küçük boyutlu eserlerden biri olması nedeniyle önem arz etmekteydi. 20. yüzyıla kadar ulaşabilmeyi başaran yapı yangın sonrasında harap olmasının ardından 1953 yılında onarımına başlanmış ve ilerleyen yıllarda ibadete açılmışken 1957 yılında yola tekabül etmemesine rağmen, yol güzergâhı üzerinde bulunduğu gerekçesiyle ortadan

[564] VBMA, M1436DO.
[565] 09.08.1958 tarihli caminin bedelini ortaya koyan raporda, caminin binası ile minaresine 23000 lira, arsasına 345684 lira olmak üzere toplam 575684 lira değer biçilmiştir. VBMA, M1436DO.
[566] VBMA, M1436DO.
[567] http://www.hirkaiserifvakfi.com/TR/795/Tamamlanmis-Projeler/Kazasker-Abdurrahman-Efendi-Camii.aspx (31.10.2020).
[568] Eyice, *Eski İstanbul'dan Notlar*, s. 118.

kaldırılmıştır. 2008 yılında aslına uygun kalmaya çalışılarak ihya edilen yapı, arsasının daraltılmasından ötürü ebatlarında küçülmeler olmuş ve günümüze ait olan bir eser olarak yerini almıştır. Yol çalışmaları sırasında dikkatli davranılmış olunsaydı, yapının dönemine ait olan gövdesi günümüze ulaşmış olacak ve bir Mimar Sinan eseri olarak caddeyi süslemeye devam edecekti.

Harita 58: Kazasker Abdurrahman Efendi Camii'nin harita üzerindeki konumu (Alman Mavileri)

Plan 18: Kazasker Abdurrahman Efendi Camii planı (Ünsal)

Fotoğraf 216: Kazasker Abdurrahman Çelebi Camii (Salt Galata)[569]

Fotoğraf 217: Kazasker Abdurrahman Çelebi Camii'nin farklı açıdan görüntüsü (Ünver)

[569] Bu fotoğraf, Salt Galata'da Selçuk Sultan Camii ismiyle yayınlanmaktadır.

Fotoğraf 218: Kazasker Abdurrahman Efendi Camii'nin bugünkü hali (Emine Aksu)

3.61. Saraç Doğan Mescidi

Katalog No: 61

Harita: 59

Plan ve Çizimler: -

Fotoğraflar: 219-221

Yer: Çapa'da Millet Caddesi üzerinde Deniz Abdal Camii yakınında

İnşa Tarihi - Yıkılma Tarihi: 15.yy-1975 – 1957

Banisi: Üsküflü Doğan Ağa

Mimarı: Bilinmiyor- Ali Saim Ülgen

İnceleme Tarihi: Ekim, 2020

Çapa'da Millet Caddesi üzerinde Gureba Hastanesi'nin yaklaşık olarak karşısında bulunan mescit, banisine atıfla Saraç[*] Doğan Mescidi adıyla anılmaktaydı.

Banisinin Üsküp Dikenlerden Doğan Ağa olduğu[570] bilinen mescidin inşa tarihi kesin olarak bilinmemektedir. Öz, mescidin Sultan III. Murad (ö. 1595) devrine ait olduğunu ifade ederken[571]; Yüksel, Osmanlı Mimarisinde II. Bayezid-Yavuz Sultan Selim Devri kitabında tarih bildirmeden bu esere de yer vermiştir[572]. Kaybolan Kültür Varlıkları kitabında ise mescit için tesis edilen vakıflardan Münevver Hatun binti Abdullah Vakfı'nın 1519 (h. 925) tarihinde mevcut olmasından hareketle mescidin daha eski tarihlerde inşa edildiğini, hatta Fatih Sultan Mehmed döneminde yapılmış olmasının kuvvetle muhtemel olduğu ifade edilmektedir[573].

Banisi tarafından mescide tesis edilen bir vakfın olmamasına rağmen bazı hayır sahipleri tarafından mescit için vakıflar kurulmuştur[574]. 1918 yılındaki Cibali-

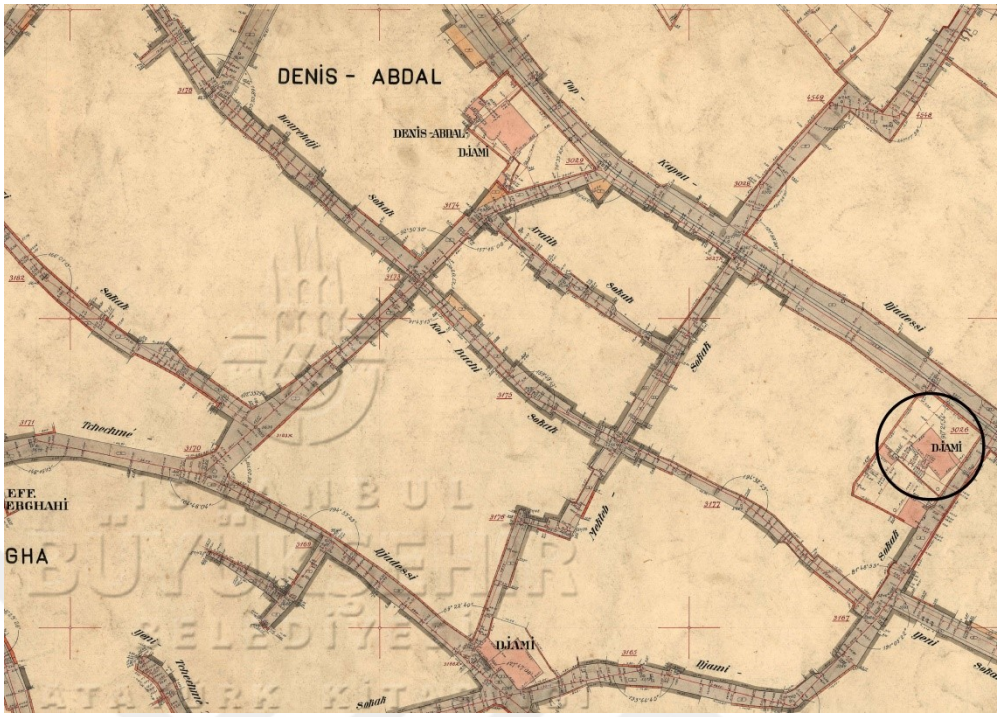
[*] Koşum, eğer takımıyla benzeri şeyler yapan veya satan kimse. Doğan, *Doğan Büyük Türkçe Sözlük*, s. 1124.
[570] Ayvansarâyî, *Hadikatü'l-Cevâmî I*, s. 124.
[571] . Öz, *İstanbul Camileri I*, s. 120.
[572] Yüksel, *Osmanlı Devri Mimarisinde II. Bayezid Yavuz Sultan Devri*, s. 287.
[573] Dalgalı, *Kaybolan Kültür Varlıkları I*, s. 230.
[574] Bu vakıfların isimleri ve detayları hakkında bkz: Barkan, *İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri*, s. 362. Canatar, *İstanbul VakıflarıTahrir Defteri*, s. 594.

Altımermer yangınında mescidin duvarları ve minaresi harap olmuş[575], 1957 yılındaki yol çalışmaları sırasında da ortadan tamamen kaldırılmıştır. 1975 yılında Saraç Doğan Camii Yaptırma Derneği tarafından yine aynı konumda[576] orijinaliyle hiçbir benzerliği olmayan bir mimaride yeniden inşa edilmiştir[577].

Mescidin bir avlusu bulunmaktadır ve yığma taş duvarlarla etrafı çevrelenmiş olan avluya sokak üzerinde bulunan düz atkılı kapıdan girilmektedir. Dikdörtgen bir plana sahip olan mescit de yığma taştan tek katlı olarak inşa edilmiştir. Dikdörtgen pencerelere sahip olan yapının üstü ahşap çatılıdır. Tuğladan inşa edilen kaidenin üzerine yerleştirilen minare yuvarlak bir gövdeye sahip olup tek şerefelidir.

Saraç Doğan Ağa tarafından inşa edilen mescit döneminin özelliğini yansıtarak caddenin kenarını süslemekteydi. Yangında harap olmasının ardından tamir edilmeyen yapı, yol çalışmaları nedeniyle yıkılan ve 1975 yılında modern mimaride yeniden inşa edilen caminin geçmişiyle bağlantılı yönü sadece konumu ve ismi olmuştur.

[575] Yüksel, *Osmanlı Devri Mimarisinde II. Bayezid-Yavuz Selim Devri*, s. 287.
[576] VGM, M4366ZA. Modern olarak inşa edilmiş olan caminin planları için bkz: VGM, M4366ZA.
[577] Modern olarak inşa edilmiş olan caminin planları için bkz: VGM, M4366ZA. VGM, M1742DO.

DENİS - ABDAL
DENİS-ABDAL
DJAMİ
DJAMİ
DJAMİ
Sokak
Sokak
Sokak

Fotoğraf 220: Saraç Doğan Mescidi (İşli)

Fotoğraf 221: İhya edilen Saraç Doğan Mescidi'nin bugün hali (Emine Aksu)

3.62. Mimar Şüca Camii–Çorlulu Ali Paşa Çeşmesi Ve Deniz Abdal Tekkesi

Katalog No: 62

Harita: 60

Plan ve Çizimler: -

Fotoğraflar: 222-228

Yer: Çapa'da Tramvay Caddesi üzerinde

İnşa Tarihi - Yıkılma Tarihi: 15. yy. – 1957

Banisi: Mimar Şüca

Mimarı: Bilinmiyor

İnceleme Tarihi: Ekim, 2020

Çapa'da tramvay caddesi üzerinde bulunan cami, banisine atıfla Mimar Şüca ismiyle anılmakta ve bulunduğu mahalleye de ismini vermekte idi[578]. Caminin yakınında bulunan bir hanenin bahçesinde medfun olan Deniz Abdal'dan ötürü zamanla mahalle de cami de Deniz Abdal ismiyle anılmıştır[579]. Osmanlı arşiv belgeleri incelendiğinde, farklı tarihlerde her iki ismin de kullanıldığını görülmektedir[580].

Ayvansarayî, caminin banisini Mimar İlyas b. Abdullah olarak göstermekte ve pek çok kaynak da bunu tekrarlamaktadır[581]. Ayverdi, İstanbul Vakıfları Tahir Defteri'nde, Mahalle-i Mescid-i Şücâ başlığının altındaki dipnotta; Mimar Şüca isimli herhangi bir mescidin banisinin bulunmadığını, Saraç Doğan Mahallesi'ne bitişik olan mahallenin Deniz Abdal Mahallesi ismiyle anıldığını ve Deniz Abdal ile Mimar Şüca Mahallelerinin ortak noktasına dikkat çekerek, Ayvansarayî'nin aktardığı Mimar

[578] Barkan, *İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri*, s. 364.
[579] Ayvansarayî, *Hadîkatü'l-Cevâmî I*, s. 113.
[580] "İstanbul'da Deniz Abdal Camii..." DA, İE.EV.. 25/2954. DA, C. .EV.. 509/25734. DA, C. .EV..371/18802. "Şehremini yakınlarında Deniz Abdal Camii..." DA, MVL 336/3. "İstanbul'da Mimar Şüca Camii..." DA, C. .EV..569/28745. DA, C. .EV.. 503/25418. DA, AE.SMD.I.. 104/7413. DA, AE.SMD.I.. 125/9087. "İstanbul Şehremini'de Mimar Şüca Camii..." DA, C. .EV.. 408/20684. "İstanbul'da Deniz Abdal Mahallesi'nde Mimar Şüca Mescidi..." DA, C. .EV.. 438/22157. "Mimar Şüca'ın İstanbul'da Şehremini yakınında kain mescidi..." C. .MF.. 28/1352. "Mimar Şüca'ın İstanbul'da Şehremini Çarşısı nezdinde kain mescidi..." C. .MF.. 37/1811.
[581] Öz, *İstanbul Camileri I*, s. 48. Ayanoğlu, "İstanbul'un Yola Kalbedilen Cami Vesaire", s. 330. Demir, *Fatih'in Camileri ve Diğer Tarihi Eserler*, s. 86.

İlyas'ın Mimar Şüca olduğunu ifade etmektedir[582]. Tanman ise bu yanılgının; İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri'nde vakıf sahipleri arasında İlyas b. Abdullah isminin geçmesinden kaynaklandığını söylemektedir[583]. Caminin inşa tarihi kesin olarak bilinmemekle beraber, Şubat 1500 (Recep 905) tarihli Mahdume Hâtûn Binti Mustafa Vakfı'na bağlı olması caminin bu tarihten önce yani 15. yy.'da inşa edilmiş olduğunu göstermektedir[584]. Zaman içerisinde geçirdiği değişim hakkında bilgi bulunmayan cami, 1895/96 (h. 1313) yılında Sultan II. Abdülhamid tarafından yenilenmiştir[585]. Caminin avlu kapısının sağında bulunan çeşme ise, 1709/10 (h. 1121) tarihli olup Çorlulu Ali Paşa tarafından inşa edilmiştir[586].

Deniz Abdal Dergâhı ise, Mimar Şüca Camii'nin yakınında bulunmakta ve bu iki yapı birbiri ile karıştırılmaktadır[587]. Deniz Abdal, Fatih Sultan Mehmed ile beraber İstanbul'a gelenlerden biri olup, Ayvansarayîn'nin ifade ettiğine göre, caminin karşısında bulunan hanenin arkasındaki hanenin bahçesinde gömülü idi[588]. Özel mülk statüsünde olan bu yapının ne zaman dergâha dönüştürüldüğü kesin olarak bilinmemekle beraber avlu kapısının üzerinde bulunan 1924 (h. 1343) tarihli kitabede Burhan ve Kemalettin isimli iki kişi tarafından Halvetiliğin Uşşakî koluna bağlı bir tekkeye tesis edildiği yazmaktadır[589]. Özdamar, tekkenin mukabele gününün Pazar günü olduğunu bildirmektedir[590]. Tanman, İstanbul tekkelerinin listesinin bulunduğu kaynaklarda bu degâhın isminin geçmediğini ve bir yıl kadar faaliyet gösterdikten sonra 1925 yılında kapatıldığını ifade etmektedir[591].

1936 tarihli Encümen dosyasındaki kayda göre, caminin avlu duvarının sokak cephesinde bir çeşmenin bulunduğu ve 1924 yılında Şehremaneti'nin yapmış olduğu yol

[582] Barkan, *İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri: 953 (1546) Tarihli*, s. 364.
[583] Baha Tanman, "Deniz Abdal Mescidi ve Tekkesi", *DBİA*, (İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Kurumu, 1994), III, s. 22.
[584] Barkan, *İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri*, s. 364.
[585] Hakkı Göktürk, "Denizabdal Mescidi", *İA*, (İstanbul: İstanbul Ansiklopedisi ve Neşriyat Kollektif Şirketi, 1966), c. VIII, s. 4396.
[586] Mehmed Ziya, *İstanbul ve Boğaziçi II*, (İstanbul: Devlet Matbaası, 1928), s. 21.
[587] Sav; Mimar Şüca Camii ile Deniz Abdal Dergâhı'nın birbiriyle karıştırıldığını ve vu eserlerin birbirinden farklı iki yapı olduğunu delillendirmektedir. Bk. Murat Sav, "Deniz Abdal'da Mimar Şüca Camii Tarihçesi, Özellikleri ve Yıkım Süreci", *T.C Başbakanlık Vakıflar Genel Müdürlüğü Restorasyon Yıllığı*, 8, (2014), s. 108-14.
[588] Ayvansarayî, *Hadîkatü'l-Cevâmî I*, s. 113.
[589] Kaynaklarda bu kitabe camini avlu kapısının üzerinde olduğu yazılmaktadır. Ayanoğlu, "İstanbul'da Yola Kalbedilen Vesaire", s. 330. Tanman, "Deniz Abdal Mescidi veTekkesi", s. 22.
[590] Özdamar, *Dersaadet Dergâhları*, s. 189.
[591] Tanman, "Deniz Abdal Mescidi ve Tekkesi", s. 22.

çalışmaları sırasında çeşmenin yıkıldığı[592] ve avlu kapısı ile çevresinin yola katıldığı ifade edilmektedir[593]. Sav, dergâhın kitabesinin 1924 tarihli olmasından hareketle, bu çalışma sırasında dergâhın avlu duvarlarının da yıkılmış olabileceğini ifade etmekte ve dergâhın 1936 yılına sağlam ulaşamadığını eklemektedir[594].

1958 yılında yapılan yol çalışmaları sırasında, Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu'nun yeniden inşa edilmek kaydıyla izin vermesinin ardından cami yıkılmıştır[595] ve haziresinde bulanan kabirler Eyüp Sultan'da bulunan Afife Hatun Tekkesi'nin haziresine taşınmıştır[596]. Yine aynı çalışmalar sırasında yok edilen dergâhın avlu kapısında bulunan kitabesi, Türk Vakıf İnşaat ve Sanat Eserleri Müzesi'nde esrgilenmektedir[597]. Dergâhın bahçesinde bulunan Deniz Abdal'ın kabri İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi'nin karşısındaki parkta varlığını devam ettirmektedir.

Mimar Şüca Camii, taş duvarlarla örülü olan avlunun köşesinde bulunmaktadır. İçerisinde hazirenin de bulunduğu avluya basık kemerli ahşap bir kapıdan girilmektedir. Kapının üzerine yerleştirilmiş mermer kitabenin metni şu şekildedir:

Hazret-i Abdülhamid Hân-ı adalet-menkıbet
Çok ibadethâneyi imâr oldu çaresâz
Hayli demdir işte bu câmi de olmuşken harab
Kıldı tevhidine ferman ol şeh-i kişver-tırâz
Eyledi Mimar Şücaeddin gibi bir kâmilin
Ruhunu lutfiyle şâd ol şehriyâr-ı dil-nuvâz
Şevketi iclâl olsun cihanda kâmuran
Cebhesâ-yı secdegâh oldukça erbâb-ı niyâz
Yazdı tarihin Behâî şevk ile ey ehl-i din
Gel şu rânâ cami-i zibâya kıl herdem namaz
Sene 1313 (1895/96)[598]

[592] Mehmed Ziya'nın 1928 yılında yayınlanan gezi kitabında bu çeşmeden hayattaymış gibi bahsetmekte; Sav, 1941 tarihli fotoğrafta çeşmenin avlu kapısının yanında bulunduğunu söylemekte; Tanışık ise 1943 yılında yayınlanan kitabında, çeşmenin hayatta olmadığını ve yarısı kırık olan kitabesinin, caminin duvarına dayalı olduğunu ifade etmektedir. Ziya, *İstanbul ve Boğaziçi II*, s. 21. Tanışık, *İstanbul Çeşmeleri II*, s. 350. Sav, "Deniz Abdal'da Mimar Şüca Camii Tarihçesi", s. 110.
[593] Sav, "Deniz Abdal'da Mimar Şüca Camii Tarihçesi", s. 110. Dalgalı, *Kaybolan Kültür Varlıkları I*, s. 147.
[594] Sav, "Deniz Abdal'da Mimar Şüca Camii Tarihçesi, Özellikleri ve Yıkım Süreci", s. 110-1.
[595] Ünsal, "İstanbul'un İmarı ve Eski Eser Kaybı", s. 12.
[596] Ayanoğlu, "İstanbul'un Yola Kalbedilen Cami Vesaire", s. 330. Tanman, "Deniz Abdal Mescidi ve Tekkesi", s. 22.
[597] Sav, "Deniz Abdal'da Mimar Şüca Camii Tarihçesi, Özellikleri ve Yıkım Süreci", s. 111.
[598] Göktürk, "Denizabdal Mescidi", *İA*, c. VIII, s. 4396.

Dikdörtgen bir plana sahip olan Mimar Şüca Camii, kâgir duvarlı harim bölümü ile ahşap duvarlarla çevrili harici sofadan oluşmakta idi. Ahşap çatıyla örtülü olan caminin sade bir yapısı vardır. İnce uzun yapıya sahip olan pencereler içerinde basık kemerli olup dışarıdan dikdörtgen pervazlarla çevrelenmiştir. Yarım daire kemerli mihrap nişi bulunan yapının, kuzey duvarının önünde ahşap mahfil yerleştirilmiştir. Caminin batısına yerleştirilmiş olan tuğla örgülü, üzeri sıva ile kaplanmış minare; bodur bir yapıya sahip olup, tek şerefelidir. Petek kısmı gövdesine göre daha ince tutulan minarenin üzeri kurşun kaplı, soğan şeklinde bir külah ile örtülmüştür.

Avlu kapısının solunda bulunan ve Çorlulu Ali Paşa'ya ait olan çeşme; klasik üslupta inşa edilmiştir. Kemer nişinin içerisine yerleştirilen çeşmenin lülesinin etrafı silmelerle süslenmiştir. Sade bir yapısı olan çeşmenin kitabesi, kemerin hemen üzerinde yer almaktadır. Mehmed Ziya'nın not ettiği kitabe metni şu şekildedir:

Sadr-ı âlî-kadr Sultan Ahmed-i âlem-penâh
Dâver-i azam Ali Paşa-yı hayrât-ı intisâb
Fî sebilillah bünyâd eyleyüb bu çeşmeyi
Kıldı feyz-i iltifât-ı teşnegânı neşe yâb
Geldi bir vakt-i mübârekde su târihin dedim
Oldu câr-ı çeşmesâr âsafîde âb-ı nâb cârî
1121 (1709/10)[599]

Küçük bir bahçe içerisinde bulunan Deniz Abdal Dergâhı ise, dikdörtgen plana sahip olup kâgir bir binadır ve çatısı ahşaptan yapılmıştır. Bahçe kapısının her iki yanında betondan yapılmış ve renkli taşla süslenmiş dikey bir bölüm vardır. Sade başlıklara sahip olan kare sütunun üzerine yerleştirilen yarım daire kemerin kilit taşı dışarı taşırılarak belirginleştirilmiştir. Kemer ile kapının arasına yerleştirilmiş ve celî talik hattı ile yazılmış olan kitabenin metni şu şekildedir:

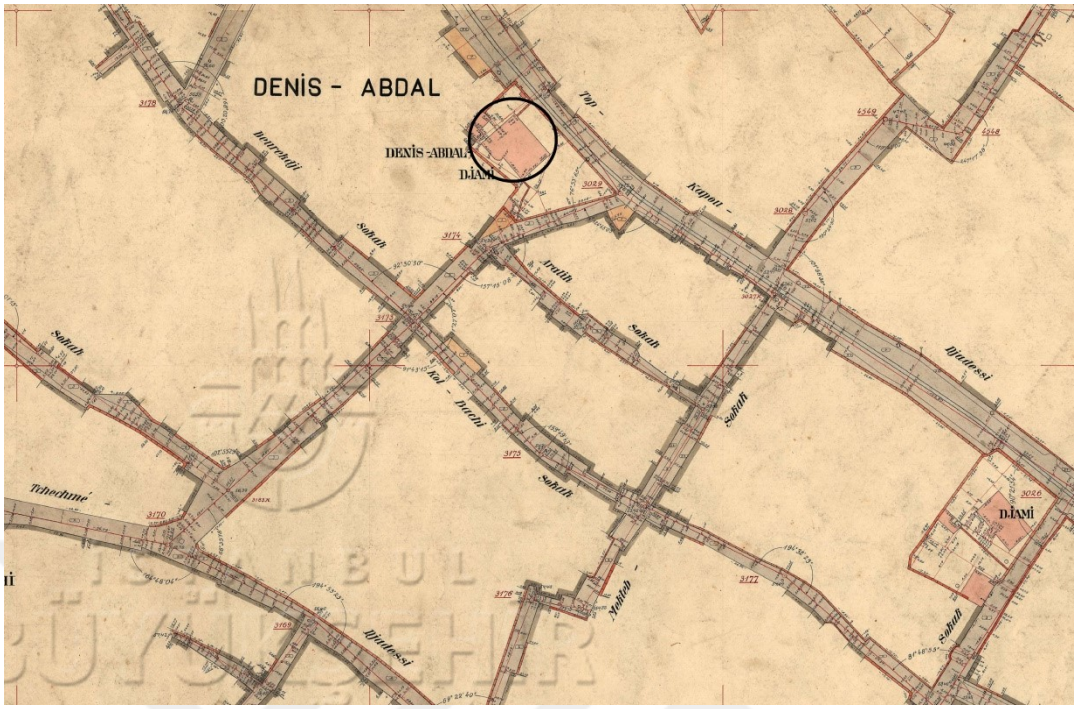
Bismillâhirrahmânirrâhim
Deniz Abdal-ı Veli Dergâhı
Tiği aşka sîne açmak sâlikanın kâridir
Sırrı hakka mahrem olmak Ârifin irfanıdır
Gir bu meydan içre yahu zikr-i Hakkı kıl müdâm
Cümle eşyada görünen Hâlik'ın esrarıdır
Bu ibâdethânede teşbihimizdir zikr-i Hak

[599] Ziya, *İstanbul ve Boğaziçi II*, s. 21.

Bu den-i dünya hayaldir dervişin seyranıdır
Külli şeyin Hâlike yezdân-ı bekâdır dembedem
Gir hakikat rahına kim aşkın nişanıdır
Bâisi ihyasıdır Bürhan ile Kemâlettin
Zümre-i Naci-i Uşşakî bu bir teselli hidayettir
Yol Muhammed Ali'nin el-fakr remzin kıl kabul
Tekke-i Uşak'a gel kim evliya erkamdır.
Cemaziyelahir 1343
Perşembe fi 15 Kanunisani 1340[600]

15. yüzyılda birbirine yakın konumlarda inşa edilen dergâh ve cami, zaman içerisinde ikisinin de Deniz Abdal ismiyle anılmalarından ötürü kaynaklarda tek bir yapıymış gibi ele alınmıştır. Mimar Şüca tarafından inşa edilen cami, bünyesinde bulunan eserlerle şehrin hem tarihi dokusuna katkı sağlıyordu, hem de bahçesinde bulunan ağaçlarla şehrin yeşil dokusunu artırıyordu. Gerek cami gerek dergâh yol çalışmaları nedeniyle yok edilmiş ve geriye sadece Deniz Abdal'ın kabri kalmıştır.

[600] Ayanoğlu, "İstanbul'un Yola Kalbedilen Cami Vesaire", s. 330.

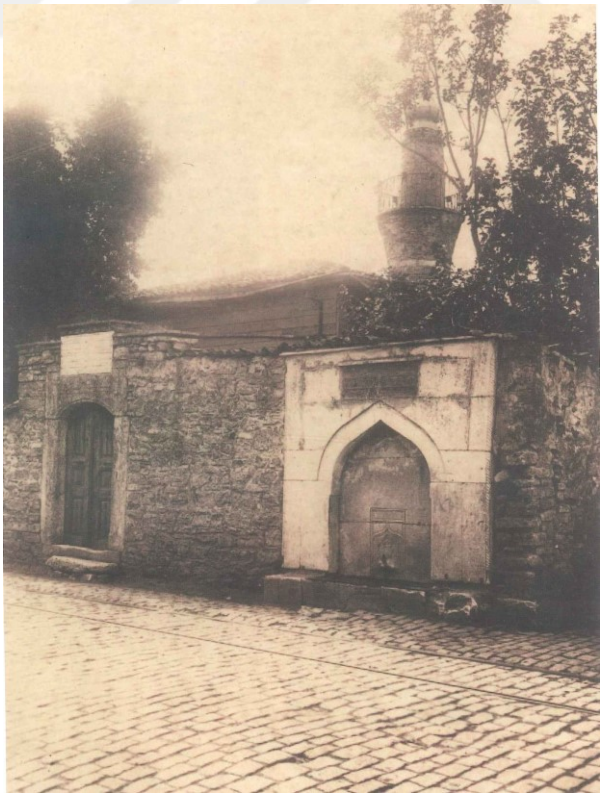
Harita 60: Deniz Abdal Camii ismiyle anılan Mimar Şüca Camii'nin harita üzerindeki konumu (Alman Mavileri)

Fotoğraf 222:Mimar Şüca Camii (Ünver)

Fotoğraf 223: Mimar Şüca Camii'nin yıkımı (Sav)

Fotoğraf 224: Çorlulu Ali Paşa Çeşmesi (Kaybolan Kültür Varlıkları)

Fotoğraf 225: Deniz Abdal Dergâhı (Sav)

Fotoğraf 226: Deniz Abdal Dergahı avlu kapısı (Ünver)

Fotoğraf 227: Deniz Abdal Dergâhı kitabesi (Sav)

Fotoğraf 228: Günümüze ulaşan Deniz Abdal'ın kabri (Emine Aksu)

3.63. Şehremini Karakolu

Katalog No: 63

Harita: 61

Plan ve Çizimler: -

Fotoğraflar: 229

Yer: Şehremini Camii karşısında

İnşa Tarihi - Yıkılma Tarihi: - - 1957

Banisi: Bilinmiyor

Mimarı: Bilinmiyor

İnceleme Tarihi: Ekim, 2020

Şehremini'de Topkapı Caddesi üzerinde ve Şehremini Camii karşısında bulunmakta idi.

Sultan II. Mahmud döneminde Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasının ardından, Ocağın bünyesinde bulunan kolluk binaları karakol olarak kullanılmaya devam etmiş ve zaman içerisinde de bu yapılar kâgir binalara dönüştürülmüştür. Bununla birlikte yerleşim yerlerindeki güvenliği sağlamak amacıyla ahşap konutların da karakola dönüştürüldüğü bilinmektedir[601].

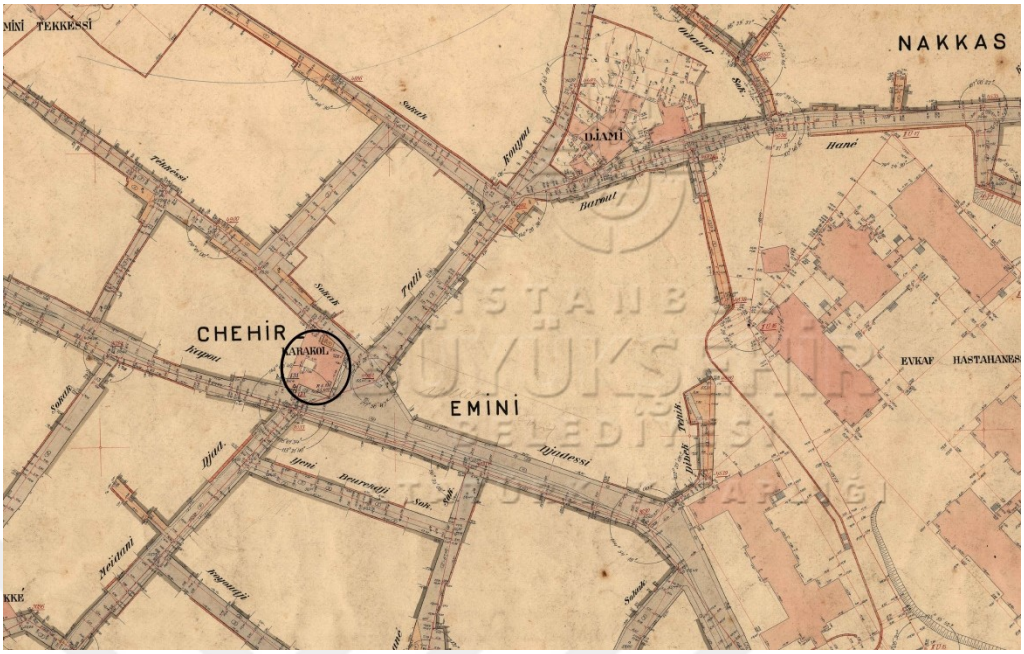
Şehremini Karakolu'nun Yıldız Albümü'ndeki fotoğrafında ahşap bir yapı olduğu görülmekte ve fotoğrafın arkasındaki açıklama yazısında bu yapının oturmaya müsait olmadığı, civarda yeni bir karakolun inşa edildiği ifade edilmektedir[602]. Alman Maviler'inde bu yapının Topkapı Caddesi üzerinde bir yol ayrımında inşa edildiği görülmektedir. Ahşap yapının kim tarafından inşa edildiği bilgisine ulaşılamasa da; kâgir olarak inşa edilen bina, Sultan II. Abdülhamid dönemine aittir. Yapı 1957 yılında Millet Caddesi'nin açılışı sırasında yok edilmiştir.

[601] Çiftçi, "Son Dönem İstanbul Karakolları Anadolu Yakası ve Büyükdere Topçu Karakolu", s. 117.
[602] Yıldız Albümü, 90821-0053.

Yıldız Albümü'nde fotoğrafı bulunan ilk yapının dikdörtgen bir plana sahip olduğu ve ahşaptan inşa edildiği görülmektedir. Üç katlı ve cumbalı olan yapı ince uzun pencerelere sahiptir. Yapının önünde bulunan avlunun etrafı yığma taştan inşa edilmiş duvarla çevrilmiştir. Avluya girişin sağlandığı ahşap kapının solunda ise nöbetçi kulübesi bulunmaktadır.

Alman Mavileri'ndeki haritadan dikdörtgen plana sahip olduğu anlaşılan kâgir bina hakkında detaylı bir bilgiye ulaşılamamıştır.

Şehrin yoğun bölgelerine inşa edilen karakol binalarından biri olan Şehremini Karakolu, ahşap olan ilk halinin kullanılmaya elverişsiz hale gelmesinin ardından Şehremini Camii karşısında kâgir olarak inşa edilmiş ve 1957 yılında yola tekabül etmemesine rağmen ortadan kaldırılmıştır.

Harita 61: Şehremini Karakolu'nun harita üzerindeki konumu (Alman Mavileri)

Fotoğraf 229: Şehremini Karakolu (Yıldız Albümü)

3.64. Şehremini Camii

Katalog No: 64

Harita: 62

Plan ve Çizimler: -

Fotoğraflar: 230-232

Yer: Şehremini'de, Millet Caddesi üzerinde

İnşa Tarihi - Yıkılma Tarihi: 15. yy.-1952 – 1956

Banisi: Fatih Sultan Mehmed

Mimarı: Bilinmiyor

İnceleme Tarihi: Kasım, 2020

Şehremini mevkiinde Millet Caddesi üzerinde bulunan cami, Ayvansarayî'ye göre; kendisini tamir ettiren zatın oturduğu mahalleden ötürü Ereğli Camii olarak anılmakla beraber, bir Şehremini'nin cami bünyesinde kuyu açtırmasıyla da Şehremini Cami olarak anılmıştır[603]. Öz'e göre ise; caminin yakınlarında Konya Ereğlisi'nden gelen halkın yaşamasından dolayı Ereğli Camii ve haziresinde şehreminlerinin gömülü olmasından ötürü Şehremini Camii isimleriyle anılmaktadır[604].

1546 ve 1600 Tarihli İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri'nde Fatih Sultan Mehmed tarafından inşa edildiği yazılancaminin[605]; zaman içerisinde tahrip olması nedeniyle, Ereğli Mahallesi'nde oturan bir kişi tarafından esaslı bir tamirat geçirmiştir[606]. Şehremini görevi yapan bir zat tarafından da camiye kuyu açtırılmış ve Şeyhü'l-İslam Ebu's-Suud Efendi tarafından caminin kapısının yanında bir çeşme ve şadırvan inşa ettirilmesiyle bu kuyuya ihtiyaç kalmamıştır[607]. Zaman içerisinde pek çok tamirat geçiren yapı 1950 yılında yol çalışmaları sırasında yıkılarak daha geride yeniden inşa edilmesine rağmen 1957 yılında yine yol çalışmaları nedeniyle yıkılarak ortadan

[603] Ayvansarayî, *Hadîkatü'l-Cevâmî I*, s. 133.
[604] Öz, *İstanbul Camileri I*, s. 137.
[605] Barkan, *İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri,* s. 396. Canatar, *İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri, s. 654.*
[606] Ayvansarâyî, *Hadîkatü'l-Cevâmî I*, s. 133.
[607] Ayvansarâyî, *Hadîkatü'l-Cevâmî I*, s. 133.

kaldırılmıştır[608]. Vakıflar Genel Müdürlüğü 1. Bölge Arşivi'ndeki 05.10.1957 tarihli belgede, Kazasker Abdurrahman Efendi Camii ve Şehremini Camii'nin yeninden inşa edilebilmesi için yer araştırması yapılması istenmekte[609] ise de cami ihya edilmemiştir.

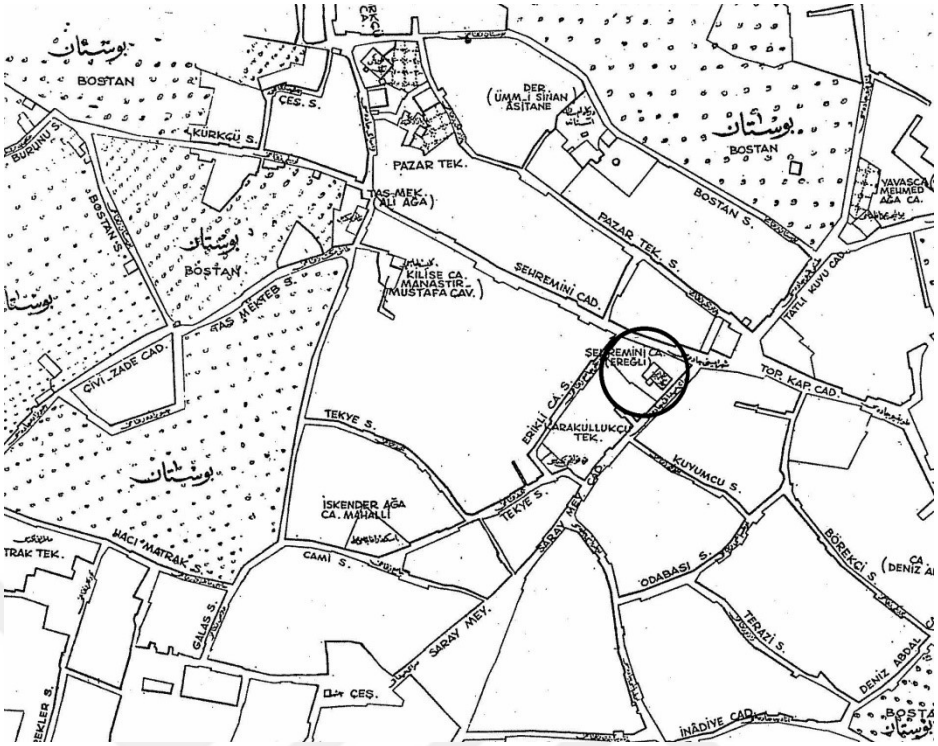
İşli'nin Osmanlı Devri İstanbul Camieri kitabında yayınladığı fotoğraflardan tahrip olduğu anlaşılan yapı dikdörtgen bir planda kâgir olarak inşa edilmiştir. Mescidin mihrap duvarının önünde yığma taştan inşa edilmiş ve üzerinde farklı formalara sahip pencerelerin olduğu bir avlu duvarı bulunmakta ve duvarın köşesinde taştan inşa edilmiş basık kemerli bir kapı yer almaktadır. Mescidin batı yönünde bulunan ve şerefeden sonraki bölümün yıkıldığı minaresinin yanında hazire bölümü vardır.

Mescidin kuzey yönünde bulunan giriş kapısının önünde sade bir sütunun üzerine yerleştirilmiş küçük bir çıkma bulunmaktadır. Harem ve harici sofadan oluşan mescidin her iki bölümünde iki sıra pencere bulunmakla beraber harem bölümünün üst kısmında kemere sahip ince uzun pencereler bulunurken diğer pencereler dikdörtgen forma sahiplerdir. Giriş kapısının bulunduğu cephenin alt bölümünde bulunan pencereler ise geniş dikdörtgen formundadır.

Kaynaklarda zikredilen şadırvan ve çeşme fotoğraflarda görülmemektedir. Ayverdi'nin zikrettiği, Şehremini Mescidi'nin 1950 yılında yıkılıp yeniden inşa edilmiş olan haliyle ilgili herhangi bir fotoğraf ve bilgiye ulaşılamamıştır.

Fatih Sultan Mehmed tarafından inşa edilip zaman içerisinde pek çok tamir geçirip eklemeler yapılan cami 1950 yılında yeniden inşa edilmiş olmasına rağmern 1957 yılında yola tekabül ettiği için tekrar yıkılmış ve bir daha inşa edilmemiştir.

[608] Ayverdi, *Osmanlı Mimarisi'nde Fatih Devri III*, s. 500.
[609] VBMA, M1436DO.

Harita 62:Şehremini Camii'nin harita üzerindeki konumu (Ayverdi Haritası)

Fotoğraf 230: Şehremini Camii (İşli)

Fotoğraf 231: Şehremini Camii'nin giriş kısmı (İşli)

Fotoğraf 232: Şehremini Camii'nin Minaresi (İşli)

3.65. Dülbentçizâde Mustafa Efendi Medresesi

Katalog No: 65

Harita: 63

Plan ve Çizimler: -

Fotoğraflar: -

Yer: Topkapı'da tramvay caddesi üzerinde, Manastır Mescidi yakınında

İnşa Tarihi - Yıkılma Tarihi: - – 1957

Banisi: Dülbentçi Mustafa Efendi

Mimarı: Bilinmiyor

İnceleme Tarihi: Kasım, 2020

Topkapı tramvay caddesi üzerinde Manastır Mescidi'nin yakınında bulunan medrese banisine atıfla Dülbentçi Mustafa Efendi ismi ile anılmaktadır[610].

Dülbentçi Hacı Mustafa Efendi tarafından inşa edilen medrese; cami, meşruta ve hazireden müteşekkil idi[611]. Ayvansarâyî ve Öz kitaplarında zikrettikleri mescidin banisini Hacı Mehmed Ağa olarak zikrederlerken[612]; Ünsal, bu eseri listesine Tülbentçi Mehmed Efendi Medresesi ismiyle almıştır. DA belgelerine baktığımızda Topkapı'da Dülbentçizâde Mustafa Efendi Medresesi isminin geçmesi[613] ve 1914 tarihli Ders Vekâleti defterinde de yine bu isimle kayıtlı olması[614], eser ve bani isminde hatalı aktarımın olduğunu göstermektedir.

1869 tarihli medrese listesinde yer almayan yapının inşa tarihi bilinmemekle birlikte 1871-1872 (h. 1288-1289) yıllarında tamir gördüğü bilinmektedir[615]. 1906 (h. 1324) yılında mescit ve mekteple beraber yeniden inşa edilen medrese[616], 1908 (h.

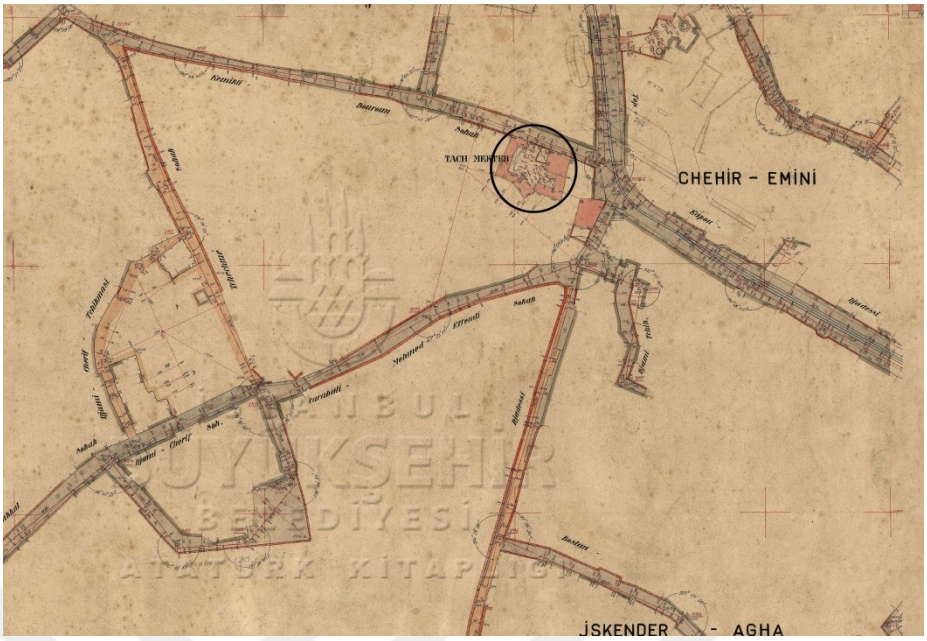
[610] Bu konum Ünsal'ın makalesinde bulunan haritadan hareket edilerek belirlenmiş olup Ayverdi'nin haritasında gösterilmemiştir, Alman Mavileri'nde ise Taş Mektep ismiyle gösterilmiştir.
[611] Ünsal, "İstanbul İmarı ve Eski Eser Kaybı", s. 10.
[612] Ayvansarâyî, *Hadîkatü'l-Cevâmî I*, s. 107. Öz, *İstanbul Camileri I*, s. 148.
[613] DA, BEO 2851/213771. DA, MF.İBT. 256/57.
[614] Kütükoğlı, *Dârü'l-Hilâfeti'l-'Aliyy.e Medresesi ve Kuruluş Arefesinde İstanbul Medreserleri*, s. 177.
[615] Kütükoğlu, *XX. Asra Erişen İstanbul Medreseleri*, s. 281.
[616] DA, ŞD. 176/2.

1326) yılında da yakınında bulunan mekteple beraber tamir edilmiştir[617]. 1909 (h. 1327) yılında Dülbentçi Mehmed Efendi Mektebi'ne kız öğrenciler için bir bina inşa edildiği bildirilmektedir[618]. Ekim 1910 (h. Şevval 1328) tarihli belgede ise Topkapı civarında kız mektebi olmadığı ve Dülbentçizâde Mustafa Efendi Medresesi'nde bir kız sanayi mektebi açılması için ahalinin talepte bulunduğu, ancak medresenin bu talep için uygun olmadığı ifade edilmektedir[619].

Medrese yeni ve kullanılabilir olmasına rağmen dârü'l-hilâfe kadrosunun dışında bırakılmıştır. Kütükoğlu; bu durumun, medreselerin yoğun olmayan semtlerde olması ve hocaların gidip gelme güçlüğünden kaynaklanmış olabileceğini ifade etmektedir[620]. 1918 yılında yangında evlerini kaybeden kişiler tarafından kullanılan[621] medrese, 1957 yılında yol çalışmasından ötürü yok edilmiştir[622].

Mimari planı ve süslemeleri hakkında bilgiye ulaşılamayan medresenin, 1906 (h. 1324) yılında yeniden inşasında ahşaptan inşa edildiği ve on bir odasının bulunduğu bilinmektedir[623].

[617] DA, ŞD. 187/64. DA, BEO 3321/249009.
[618] DA, MF.İBT. 246/60.
[619] DA, MF.İBT.287/24
[620] Kütükoğlu, *XX. Asra Erişen İstanbul Medreseleri*, s. 280.
[621] Kütükoğlu, *XX. Asra Erişen İstanbul Medreseleri*, s. 280.
[622] Bu bilginin kesinliği teyit edilememiş olsa da Ünsal'ın, makalesinde "Bunları da 1957'de yol götürdü." ifadesinden ötürü listemize almayı uygun gördük. Ünsal, "İstanbul'un İmarı ve Eski Eser Kaybı", s. 10.
[623] Kütükoğlu, *XX. Asra Erişen İstanbul Medreseleri*, s. 280.

Harita 63: Dülbentçi Mehmed Efendi Medresesi'nin harita üzerindeki konumu (Alman Mavileri)

3.66. Taş Mektep ve Ali Bey Çeşmesi

Katalog No: 66

Harita: 64

Plan ve Çizimler:-

Fotoğraflar: 233-234

Yeri Topkapı'da tramvay caddesi üzerinde, Manastır Mescidi yakınında

İnşa Tarihi- Yıkılma Tarihi: 1706 (1118) – 1957

Banisi: Garik Ali Bey

Mimarı: Bilinmiyor

İnceleme Tarihi: Mart, 2020

Topkapı'da tramvay caddesi üzerinde, Manastır Mescidi'nin yakınında Taş Mektep Sokağı olarak bilinen sokağın başında bulunan çeşme banisinin ismiyle anılırken Halkalı Suyu'na bağlı olduğu için Halkalı Çeşmesi olarak da isimlendirilmektedir[624]. Mektep ise taştan inşa edildiği için Taş Mektep olarak anılmasıyla beraber Süheyl Ünver'in notlarında Garik Ali Bey Mektebi olarak kaydedilmiştir[625].

Çeşme kitabesinden, muallimhane ile beraber 1706/07 (h. 1118) yılında inşa edildiği anlaşılan yapının banisi Ali Ağa'dır. Tanışık'ın Karakethüda ağası olarak zikrettiği Ali Ağa'yı[626]; Ünver, Garik Ali Bey olarak zikretmekte ve yine Ünver'in not ettiği kitabe metninden Ali Ağa'nın, eski Karakethüda vezirinin yeğeni olduğu anlaşılmaktadır[627]. Ünsal çeşmenin su haznesinin seddi üzerinde ahşap çatılı büyük bir dershaneden oluşan ve 1922 yılında yıkılmış olan mektepten bahseder[628]. 1957 yılına ulaşan yapı kalıntısı ve çeşme yol çalışmaları nedeniyle yıkılmıştır.

[624] Ünsal, "İstanbul'un İmarı ve Eski Eser Kaybı", s. 10.
[625] SK, Süheyl Ünver Arşivi, Dosya 00240.
[626] Tanışık, *İstanbul Camileri I*, s. 106.
[627] SK, Süheyl Ünver Arşivi, Dosya 00240.
[628] Ünsal, "İstanbul'un İmarı ve Eski Eser Kaybı", s. 10.

Kesme taştan, klasik üslupta inşa edilen çeşme, bir duvar çeşmesidir. Kilit taşının üzerinde gülçe motifi bulunan ve mümaslı kemer formunda inşa edilen çeşmenin kitabesi altı beyitten oluşmaktadır ve kemerin hemen üstündedir. Süheyl Ünver'in notlarına kaydettiği kitabenin metni şu şekildedir:

Sâhibü'l-hayrât Ali Bey pâk-i zât
Hüsn-ü hulk ümmi derûnı pür-kemâl
Kara kethüda vezr-i sâbıkın
Yeğeniydi ol gül-i bağ-ı kemâl
Nûra gark ede ten-i nazik-terin
Fahr-ı âlem hürmetine bî-zeval
Bu muallimhâne ile çeşme
İki hayrât eyledi kim bî-misâl
Vâhibü'l-âmâl kabul eylerse ger
Adn-i kuddise yeterler anı dâl
Çıktı üçler Nehriyâ beher tarih için[629]
Kasr-ı Firdevs-i berrin mâ-i zülâl
1118 (1706)[630]

18. yy.'da Ali Bey tarafından inşa edilen mektep ve çeşme 1957 yılında yapılan yol çalışmaları sırasında yok edilen eserlerden biridir.

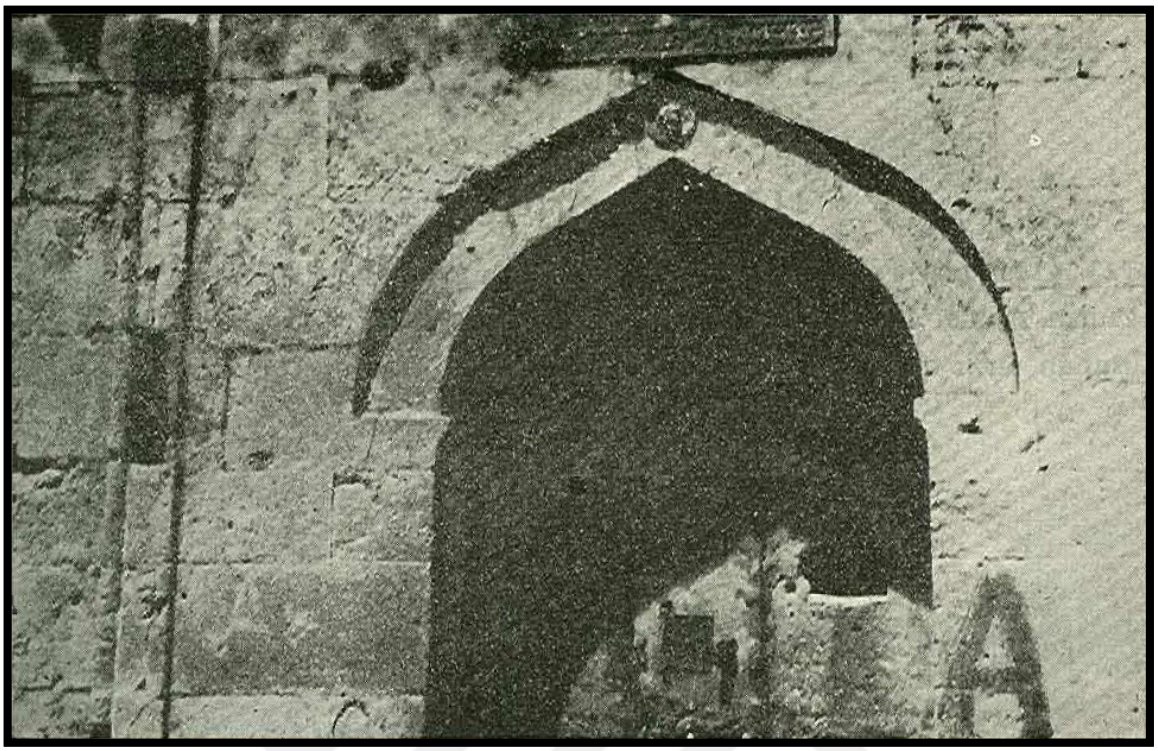
[629] Tanışık'ın saedce tarih mısrasını zikrettiği kitabenin bu bölümü "Çıktı Üçler Nehriyâ içün" olarak kaydedilmektedir. Bk. Tanışık, *İstanbul Çeşmeleri I*, s. 106.
[630] SK, Süheyl Ünver Arşivi, Dosya 00240.

Harita 64: Taş Mektep ve Ali Ağa Çeşmesi'nin haritadaki konumu (Alman Mavileri)

Fotoğraf 233: Taş Mektep ve Ali Ağa Çeşmesi (Kültür Envanteri)

Fotoğraf 234: Ali Ağa Çeşmesi (Tanışık)

4. DEĞERLENDİRME-SONUÇ

Bu çalışma ile Cumhuriyet sonrasında yapılan yol çalışmaları ve meydan düzenlemeleri sırasında etkilenen tarihi yapıları ele alarak Beşiktaş-Topkapı güzergâhındaki mimari eserlerde Cumhuriyet'ten 1960 yılana kadar yapılan tadilat ve tahribata odaklandık. İmar faaliyetleri sırasında etkilenen cami, mescit, kilise, tekke, hamam, muvakkithane, sebil, çeşme, ihata duvarı, hazire, karakol, tiyatro binası, ıstabl-ı amire gibi yapıları 66 başlık altında topladık ve literatüre katkı sağlamak istedik.

Yapılan faaliyetler sırasında tarihi eserlerin büyük bir kısmı yok edilirken, bazılarının yerleri değiştirilerek yeniden inşa edilmiştir. Toplamda 107 esere müdahalenin edildiği çalışmalar sırasında, 21 mescit; 16 çeşme; 9'ar hazire ve ihata duvarı; 8'er sebil, türbe; 7 hamam; 6 han; 5 karakol; 4 medrese; 3'er mektep, dükkân; 2'şer muvakkithane, kilise ve 1'er de kütüphane, kışla, ıstabl, tiyatro binası çalışmalardan etkilenmiştir.

Bu eserlerden 17'si 1950'li yılı öncesinde yapılan çalışmlar sırasında, 87'si de 1950 yılı sonrasındaki faaliyetler sırasında tadil ve tahrip edilmiştir. Murad Paşa Hamamı'nın ise yarısı 1950 öncesinde, kalanı da 1950 sonrasında yıkılarak her iki faaliyetin içerisine girmektedir. Bu eserlerden 33'ü yeniden inşa edilmiş ve bunlardan 7'si çeşme, 5'i sebil, 5'i mescit, 4'ü türbe, 4'ü hazire, 5'i ihata duvarı, 2'si han, 1'i kilise ve 1'i de muvakkithanedir.

Eserlerin Türü	Çalışmalardan Etkilenen Toplam Eser	1950 Yılından Önce			1950 Yılından Sonra		
		Tamamı Yok Edilen	Bir Kısmı Yok Edilen	Yeniden İnşa Edilen	Tamamı Yok Edilen	Bir Kısmı Yok Edilen	Yeniden İnşa Edilen
Mescit	21	3	-	-	13	-	5
Çeşme	20	1	-	1	12	-	6
Türbe	9	1	-	-	4	-	4
Hazire	8	-	-	-	3	5	-
Sebil	7	1	-	-	1	-	5
Han	6	1	-	-	3	2	-

Hamam*	6	1	1	-	4	1	-
İhata Duvarı	7	1	-	-	1	-	5
Karakol	5	3	-	-	2	-	-
Medrese	4	1	-	-	3	-	-
Mektep	3	-	-	-	3	-	-
Dükkân	3	-	-	-	3	-	-
Kilise	2	-	-	-	1	-	1
Muvakkithane	2	-	-	1	1	-	-
Kışla	1	-	-	-	-	1	-
Tiyatro	1	1	-	-	-	-	-
Istabl-ı Âmire	1	1	-	-	-	-	-
Kütüphane	1	-	-	-	-	-	1
TOPLAM	107	15	1	2	54	9	27

Kültürel devamlılık konusunda tarihi eserlerin korunması büyük önem arz etmektedir. Paris, Roma ve Londra gibi batı medeniyetinin tarihi birikimlerini yansıtan şehirlerle İstanbul'u kıyasladığımızda, İstanbul'daki tarihi doku ve mimari eserlerin korunmasında titiz davranılmadığı dikkatimizi çeken ilk ve en önemli meselelerin başında gelmektedir. Hâlbuki kültürel devamlılık, geçmişteki eserlerin sağlıklı ve sağlam bir şekilde geleceğe aktarılması sayesinde mümkündür. Tezimiz bu ihmalin örneklerini, İstanbul'un önemli merkezlerinden bir sayılan Beşiktaş-Topkapı güzergâhındaki tespit ettiğimiz eserler üzerinden gözler önüne sermektedir. Ülkemizin kemikleşmiş problemlerinden biri olan kurumsal ve bürokratik işlemlerin hantallığından kaynaklanan bu ihmaller, tarihi eserlerimizi korumadaki hassasiyetimizin pek de iç açıcı bir nitelikte olmadığını göstermektedir. Kurumların ihmali kimi zaman bireysel hatalardan kaynaklansa da bütün bir milletin tarihi mirasına tesir edecek vahim sonuçları doğurmaktadır. Tarihle yüzleşmek adına bu ihmallerin kim veya hangi kuruluşlar eliyle icra edildiğini ortaya koymak, gelecekteki ihmalleri önlemek adına büyük bir önemi arz etmektedir.

* Murad Paşa Hamamı'nın yarısı 1950 yılından önce yapılan çalışmalarda, geri kalanı 1950 yılı sonrasında yapılan çalışmlarda yıkıldığı için her iki dönemde bu eser "Bir Kısmı Yok Edilen Eserler"e dâhil edilmiş ve hamama dair yıkılan eserlerin toplam değerine bu ikisi bir kabul edilerek yazılmıştır.

Şehirler içerisinde bulundurduğu camilerinden kiliselerine, hanlarından hamamlarına, çeşmelerinden su kemerlerine varıncaya kadar bir milletin kültürel hafızasını ve geçmişten gelen kimliğini geleceğe taşıyan en önemli açık hava sanat müzeleridir. İnsanlar medeniyetlerinin bir parçası olan tarihi, mimari, sanatsal yapılar sayesinde kültürel hafızalarını tazelerler, aidiyet duygularını kazanırlar, millet olma bilincini pekiştirirler. Çok köklü ve tarihi bir mirasa sahip olmamıza rağmen, yapılan imar çalışmaları sırasında bu mirasın korunması noktasında gerekli hassasiyetin gözetilmediğini fark ettik.

Her yeni sistem, her yeni rejim kendi siyasi hegemonyası kadar kültürel hâkimiyetini de tesis etmek için birtakım kanunlar yürürlüğe koyar ve yeni kimlik bilincini aşılamak üzere yeni tesisler, binalar ve kültürel eserler inşa eder. Yalnız bunu yaparken kültür inşası adına var olan kültür ve tarihin yok edildiği, mimari dokuların ve yapıların hoyratça kullanıldığı görülmektedir. Modern bir stadyum inşa etmek için o dönemde hayvan hastanesi olarak kullanılan Dolmabahçe Sarayı Istabl-ı Amiresi'nin yıkılması bunun en çarpıcı ve hazin örneklerinden biridir.

Tarihi eserlerin tahribatında birçok sebep ve etkenin başat rol üstlendiğine rastlamak mümkündür. Her yapının imar hikâyesi kadar yıkılış ve tahrip hikâyesi de bulunmaktadır. Bir eseri ortadan kaldırırken çeşitli meşruiyet mazeretleri de o esere o esere özgü nitelikte icat edilmiştir. 1950'li yıllarda yapılan imar faaliyetleri sırasında bir danışma kurulunun varlığına rağmen; çalışmaların plansız olarak yapıldığı ve yola tekabül etmediği halde birçok eserin yok edildiği gözlemlenmiştir; Bektaş Efendi Mescidi, Karaköy Mescidi, Camcılar Mescidi, Ahmed Paşa Çeşmeleri...

Çalışmamıza konu olan yol ve meydan açma faaliyetleri sırasında tarihi eserlerin yok edilme nedenlerinden birinin kurumsal zaaf veya ihmalkârlık olduğunu gördük. Tarihi eserlerin korunmasında bir asırlık geleneğin uzantısı olarak faaliyet gösteren Kültür Varlıklarını Koruma Kurulu çatısı altında yürütülen faaliyetlerdeki ihmal bunlardan biridir. Tarihi eserlerin varlığını devam ettirip ettirememesi, bu eserleri koruma amacıyla kurulan Kültür Varlıklarını Koruma Kurulu'nda bulunan üyelerin oylarına bağlanmış ve Sinan Paşa Hamamı örneğinde olduğu gibi kurul üyeleri tarafından değeri fark edilemeyen eserler yok olup gitmiştir. Bunun yanı sıra Anıtlar

Yüksek Kurulu tarafından korunması gerektiği yönünde karar çıkmasına rağmen, belediye tarafından yok edilen tarihi eserler de olmuştur; Laleli Baba Türbesi, Çivici Limanı Mescidi...

Tekke ve zaviyelerin kapatılması ve birbirine yakın mesafedeki camilerin kadro dışı bırakılması bazı yapıların amaçları dışında kullanılmasına fırsat vermişken; 1950'li yıllarda yapılan imar faaliyetleri sırasında da Osmanlı'dan miras kalan bazı mimari eserlerin vakıf hukukuna aykırı olarak, amaçları dışında kullanılması veya inşa işlevinin tamamen dışında bir amaçla yaşatılması tespit ettiğimiz problemlerden biridir.

Tarihi yapıların yıkıldıktan sonra yeniden inşası ve ihyası sırasında ortaya çıkan eserlerin bir kısmı orijinalinden farklı bir kimliğe büründürülerek ve tarihi kimliği gözetilmeden projelendirilip inşa edildiği görülmektedir. Bu durum yok olan eserlerin ihya edilmesinin ne kadar doğru olduğu sorusunu beraberinde getirmektedir.

Konumuzla ilgili kaynak araştırması yaparken fark ettiğimiz bulgulardan biri de; yapılan imar faaliyetlerini değerlendirirken, kişilerin ideolojik yaklaşımlar sergilemeleridir. Yazarlar kendi hayat görüşüne yakın olan yöneticilerin yapmış olduğu çalışmalar sırasındaki yıkımlara geçiştirici sebepler bulurken, karşı görüşte olan yöneticilerin yapmış olduğu yıkım ve yok edişleri ağır bir şekilde eleştirmektedirler. İstanbul'da yapılan tarihi eser yıkımlarını incelediğimide bu durumun 19. yy.'da başlamış olduğunu görmekteyiz. Sultan Abdülmecid'in inşa ettirdiği Dolmbaheçe Saray Tiyatrosu'nun tiyatroya karşı var olan olumsuz yaklaşımdan dolayı sonraki dönemlerde kapatılmasını sağlayan ve yangından sonra da harap bir vaziyette bırakılmasına göz yuman yaklaşım ile II Numaralı Park alanı projesi için binanın yıkım kararını veren yaklaşım birbirine uzak değildir. Cami ve mescitleri kapatıp farklı işlevle kullananlar ile türbeyi tuvalete dönüştüren algı arasında sadece ideolojik farklılık vardır, tarihe bakış açıları farklı olsa da tarihi eserlere yaklaşımları aynıdır.

Zaman içerisinde dar cadde ve sokak yapısına bürünen İstanbul'a Osmanlı Dönemi'nde tramvayın gelmesiyle yol genişletme çalışmaları başlatılmış ve Cumhuriyet Dönemi'nde de bu faaliyetler devam ettirilmiştir. Bu çalışmalar sırasında her iki dönemde de bazı eserler yok edilmiş, yeri değiştirilmiş veya eserleri bazı bölümleri

kesilmiştir. Bizim çalışmamız Cumhuriyet sonrasında yapılan imarın sadece bir bölgesini kapsamakta ve alanında örneklik teşkil etmektedir. Gerek Osmanlı Dönemi'nde yapılan faaliyetlerden etkilenen eserler, gerekse İstanbul'un farklı semtlerindeki tarihi yapılar üzerinde yapılacak olan benzer çalışmalar tezimize bir bütünlük sağlayacağı gibi tarihi yapıların neden ve hangi sebeplerle ortadan kalktığına, yok olduğuna dair net bir topografyayı da gözler önüne serecektir.

Çalışmalarımızı yaptığımız sırada pandemi sürecinin ortaya çıkmasıyla bazı kütüphane ve arşivlerden istifade etme noktasında sıkıntıların oluşması birincil kaynakların incelenmesine engel olmuştur. Süreç öncesinde incelemelerini tamamladığımız İstanbul Vakıflar 1. Genel Müdürlüğü Arşivin'den ve süreç esnasında internet Erişim Tarihiine izin veren T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi'nden ulaşabildiğimiz birincil kaynaklar çalışmamıza yön vermiş olmakla beraber, Behçet Ünsal'ın makalesinde sıklıkla zikrettiği Encümen Arşivi'ne ait olan birincil kaynakların hepsine ulaşamadık. Arkeoloji Müzesi Genel Müdürlüğü Arşivi'nin bünyesinde bulunduğunu öğrendiğimiz bu belgelerin incelenip ortaya konulması bu alanda çalışma yapacak olan diğer araştırmacılara da yol gösterecektir.

Millet olarak bu topraklarda varlığımızın tapu senedi sayılabilecek tarihi ve kültürel mirasımız, mimari yapıların sağlıklı bir şekilde korunarak geleceğe intikali hemen her düşünür ve yazarın ilgi sahasına girmiştir. Bu zümre içerisinde Yahya Kemal, Bergson'dan etkilenerek "imtidâd" fikrini ortaya atmıştır ki "Sürekli değişme içinde değişmeyenin devam etmesi"ni ifade etmektedir[631]. İstanbul'un her semtini aziz bilerek, mimari yapılarımızı şiirleriyle abideleştiren Yahya Kemal'in bu teorisi, -makul ve art niyetlerle/sebeplerle yok edilen birçok yapımızın varlığına rağmen- bundan sonrakileri korumak adına zihinlerde yeni bir kapı arayabilir. Zira yok edilen her mimari eser, varlığımızın delillerini de ortadan kaldırmak demektir. Bu konuda genç nesillerde farkındalık oluşturmak, sorumluluk sahibi her fert ve eğitimciyi yakından ilgilendirmektedir. Resmi makamlar dışında bir zamanlar, İstanbul'daki abide ve yapıları korumak adına etkinlik gösteren sivil teşekküllerin ihya edilerek veya başka bir kimlikle faaliyet göstererek artması da geleceğe umutla bakmamızın sebeplerinden biri

[631] Beşir Ayvazoğlu, *Yahya Kemal: Ansikolopedik Biyografi*, (İstanbul: Kopuş Yayıncılık, 2007), s. 204-205.

olacaktır. Mehmet Âkif'in tamirin zorluğu kadar tahribin acımasızlığına işaret eden şu dizeleri, tezimizden yola çıkarak söylenebilecek birçok ikazın özeti mahiyetindedir:

> Yıkmak insanlara yapmak gibi kıymet mi verir
> Onu en çolpa herifler de emin ol becerir
> Sade sen gösteriver 'işte budur kubbe diye
> İki ırgat ile iner şimdi Süleymaniye
> Ama gel kaldıralım dendi mi heyhat o zaman
> Bir Süleyman daha lazım yeniden bir de Sinan[632]

[632] Mehmed Âkif Ersoy, *Safahat*, Ertuğrul Düzdağ (haz.), 5. Basım, (İstanbul: Çağrı Yayınları, 2013), s. 534.

KAYNAKÇA

ARŞİV BELGESİ

Atatürk Kitaplığı, Hrt_Gec_0002044.

İstanbul Vakıflar 1. Bölge Müdürlüğü Arşivi, (VGMA), M0630KL.

İstanbul Vakıflar 1. Bölge Müdürlüğü Arşivi, (VGMA), M1362DO.

İstanbul Vakıflar 1. Bölge Müdürlüğü Arşivi, (VGMA), M1436DO.

İstanbul Vakıflar 1. Bölge Müdürlüğü Arşivi, (VGMA), M1742DO.

İstanbul Vakıflar 1. Bölge Müdürlüğü Arşivi, (VGMA), M2732DO.

İstanbul Vakıflar 1. Bölge Müdürlüğü Arşivi, (VGMA), M3049ZA.

İstanbul Vakıflar 1. Bölge Müdürlüğü Arşivi, (VGMA), M3779DO.

İstanbul Vakıflar 1. Bölge Müdürlüğü Arşivi, (VGMA), M4366ZA.

İstanbul Vakıflar 1. Bölge Müdürlüğü Arşivi, (VGMA), M4742DO.

İstanbul Vakıflar 1. Bölge Müdürlüğü Arşivi, (VGMA), M6020DO.

İstanbul Vakıflar 1. Bölge Müdürlüğü Arşivi, (VGMA), M6931DO.

İstanbul Vakıflar 1. Bölge Müdürlüğü Arşivi, (VGMA), M7069DO.

İstanbul Vakıflar 1. Bölge Müdürlüğü Arşivi, (VGMA), M7070DO.

İstanbul Vakıflar 1. Bölge Müdürlüğü Arşivi, (VGMA), M7193DO.

Süleymaniye Kütüphanesi (SK), Süheyl Ünver Arşivi Dosya, 00240.

Süleymaniye Kütüphanesi (SK), Süheyl Ünver Defter, 00678.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi, (DA), A.}MKT.NZD. 398/19.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi, (DA), A.}MKT.NZD. 6/20.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi, (DA), İ..ŞD.. 118/7077.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi, (DA), İE.EV.. 25/2954 .

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi, (DA), MB.İ... 30/86.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi, (DA), MF.İBT. 256/57.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi, (DA), MF.MKT. 21/11.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi, (DA), ML.EEM. 914/27.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi, (DA), ML.EEM. 926/39.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi, (DA), MVL 336/3.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi, (DA), MVL 75/40.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi, (DA), MVL 857/3.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi, (DA), ŞD. 137/42.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi, (DA), ŞD. 140/63.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi, (DA), ŞD. 155/2.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi, (DA), ŞD. 163/28.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi, (DA), ŞD. 539/5.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi, (DA), ŞD. 539/5.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi, (DA), TS. MA.e 291/15.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi, (DA), TS. MA.e 291/16.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi, (DA), Y..MTV. 46/49.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi, (DA), Y..PRK.HH. . 9/53.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi, (DA), ZB. 357/148.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi, (DA), 30-10-0-0 Muamelat Genel Müdürlüğü, 81-534-10.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi, (DA), 30-18-1-2 Kararlar Daire Başkanlığı, 88-75-19.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi, (DA), A.{DVNSMHM.d... 102/81.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi, (DA), A.}DVN. 67/58.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi, (DA), A.}MKT.MHM. 129/17.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi, (DA), A.}MKT.MHM. 353/10.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi, (DA), A.}MKT.MHM. 434/10.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi, (DA), A.}MKT.MHM. 760/114.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi, (DA), A.}MKT.NZD. 398/19.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi, (DA), A.}MKT.NZD. 399/7.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi, (DA), A.}MKT.NZD. 399/7.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi, (DA), A.}MKT.NZD. 401/4.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi, (DA), A.}MKT.NZD. 401/4.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi, (DA), A.}MKT.UM.. 68/28.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi, (DA), AE.SMD.I.. 104/7413.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi, (DA), AE.SMD.I.. 125/9087.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi, (DA), BEO 2244/168228.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi, (DA), BEO 2851/213771.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi, (DA), BEO 3321/249009.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi, (DA), BEO 436/32685.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi, (DA), BEO 437/32753.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi, (DA), BEO 437/32754.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi, (DA), BEO 765/57245.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi, (DA), BEO 8/551.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi, (DA), C..EV.. 408/20684.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi, (DA), C..EV.. 438/22157.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi, (DA), C..EV.. 503/25418.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi, (DA), C..EV.. 509/25734.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi, (DA), C..EV..371/18802.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi, (DA), C..EV..569/28745.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi, (DA), C..MF.. 28/1352.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi, (DA), C..MF.. 37/1811.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi, (DA), DH. HMŞ. 2/14.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi, (DA), DH. HMŞ. 2/14.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi, (DA), DH. İD.. 173/8.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi, (DA), DH. UMVM 75/39.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi, (DA), DH.. 681/47488.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi, (DA), EV.d.. 11055/.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi, (DA), HH. d... 11648.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi, (DA), HH. d... 15010.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi, (DA), HH. d... 15013.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi, (DA), HH. İ... 107/31.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi, (DA), HH. İ... 109/20.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi, (DA), HH. İ... 110/42.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi, (DA), HH. İ... 124/53.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi, (DA), HH. İ... 136/16.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi, (DA), HH. İ... 171/40.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi, (DA), HH. İ... 180/49.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi, (DA), HH. İ... 67/26.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi, (DA), HH. İ... 80/8.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi, (DA), HH. İ...180/49.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi, (DA), HH. İ...203/10.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi, (DA), HH.İ... 72/88.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi, (DA), HR.MKT. 471/39.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi, (DA), HR.TO.. 450/62.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi, (DA), I..EV.. 3/31.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi, (DA), I..EV.. 34/52.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi, (DA), I..EV.. 48/39.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi, (DA), İ..DH. . 464/30969.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi, (DA), İ..DH. . 586/40807.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi, (DA), İ..EV.. 12/50.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi, (DA), İ..EV.. 35/35.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi, (DA), İ..MVL. 236/8305.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi, (DA), İ..MVL. 238/8460.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi, (DA), MB.İ... 31/18.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi, (DA), MF.İBT. 246/60.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi, (DA), MF.İBT.287/24.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi, (DA), MF.MKT. 21/161.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi, (DA), MF.MKT. 21/34.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi, (DA), ML.EEM. 1312/35.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi, (DA), MVL 857/3.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi, (DA), ŞD. 162/43.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi, (DA), ŞD. 176/2.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi, (DA), ŞD. 176/21.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi, (DA), ŞD. 187/64.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi, (DA), TS. MA.e 291/14.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi, (DA), TS. MA.e 291/17.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi, (DA), Y..MTV. 7/ 44.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi, (DA), Y..MTV.98/57.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi, (DA), Y..PRK.BŞK. 5/ 4.

Yıldız Albümü, 90547-0007.

Yıldız Albümü, 90546/0003.

Yıldız Albümü, 90821-0053.

KİTAP

Ahmet Refik. *Hicri On İkinci Asırda İstanbul Hayatı*. (İstanbul: Enderun Kitabevi, 1988).

Arseven, Celal Esad. *Türk Sanatı Tarihi*. (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, [t.y]).

Arslan, Neclâ. *Gravürlerde ve Seyahatnamelerde İstanbul*. (İstanbul: İstaanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, 1992).

Aslanapa, Oktay. *Osmanlı Devri Mimarisi*. (İstanbul: İnkılap Kitabevi, 1986).

Ayvansarayî, Hafız Hüseyin b. İsmail Hüseyin. *Hadîkatü'l-Cevâmî I-II*. (İstanbul: Matbaa-i Amire, 1281).

Ayvazoğlu, Beşir. *Yahya Kemal: Ansikolopedik Biyografi*. (İstanbul: Kopuş Yayıncılık, 2007).

Ayverdi, Ekrem Hakkı. *19. Asırda İstanbul Haritası*. (İstanbul: İstanbul Fethi Derneği İstanbul Enstitüsü, 1958).

Ayverdi, Ekrem Hakkı. *Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri III.* (İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti İstanbul Enstitüsü, 1973).

Ayverdi, Ekrem Hakkı. *Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri IV.* (İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti İstanbul Enstitüsü, 1974).

Bakır, Betül. *Mimaride Rönesans ve Barok: Osmanlı Başkenti İstanbul'da Etkileri*. (İstanbul: Nobel Yayın Dağıtım, 2003).

Barışta, Örcün. *İstanbul Çeşmeleri: Kabataş Hekimoğlu Ali Paşa Meydan Çeşmesi*. (Ankara: Kültür Bakanları Yayınları, 1993).

Barkan, Ömer Lutfi - E. Hakkı Ayverdi. *İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri: 953 (1546) Târihli*. (İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti İstanbul Enstitüsü, 1970).

Belge, Murat. *Boğaziçi'nde Yalılar*, *İnsanlar*. (İstanbul: İletişim Yayınları, 1997).

Bozdoğan, Sibel. *Modernizim ve Ulusun İnşası: Erken Cumhuriyet Türkiyesi'nde Mimari Kültür*. Tuncay Birkan (çev.). 5. Basım. (İstanbul: Metis, 2020).

Bulut, Nazlıgül. *Fatih'in Kayıp Çeşmeleri I*. (İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Koruma ve Denetim Müdürlüğü, 2010).

Can, Selman. *Bilinmeyen Aktörleri ve Olayları İle Son Dönem Osmanlı Mimarlığı*. (Erzurum: Erzurum İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2010).

Canatar, Mehmet. *İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri: 1009 (1600) Tarihli*. (İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti, 2004).

Cerasi, Maurice. *Divanyolu*. Ali Özdamar (çev.). 2. Basım. (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2014).

Cezar, Mustafa. *XIX. Yüzyıl Beyoğlusu*. (İstanbul: Ak Yayınları, 1991).

Cezar, Mustafa. *Osmanlı Başkenti İstanbul*. (İstanbul: Ak Yayınları, 1991).

Çelik, Zeynep. *19. Yüzyılda Osmanlı Başkenti Değişen İstanbul*. Selim Deringil (çev.). 4. Basım. (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2019).

Çorak, Reyhan. *İstanbul Semtleri: Beşiktaş*. (İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi, 2003).

Dağdelen, İrfan (haz.). *Alman Mavileri: 1913-1941. Dünya Savaşı Öncesi İstanbul Haritaları*. (İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlığı Kütüphane ve Müzeler Müdürlüğü, 2006).

Dalgalı, Fatih (ed.). *İstanbul'un Kaybolan Kültür Varlıkları I.* (İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür Varlıkları Daire Başkanlığı Tarihi Çevre Koruma Müdürlüğü, 2014).

Dalgalı, Fatih (ed.). *İstanbul'un Kaybolan Kültür Varlıkları II.* (İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür Varlıkları Daire Başkanlığı Tarihi Çevre Koruma Müdürlüğü, 2015).

Demir, A. Haki v.dgr. (haz.). *Fatih Camileri ve Diğer Tarihi Eserler*. (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Fatih Şubesi, 1991).

Denel, Serim. *Batılılaşma Sürecinde İstanbul'da Tasarım ve Dış Mekânlarda Değişim ve Nedenleri*. (Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi, 1982).

Develioğlu, Ferit. *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*. 30. Basım. (Ankara: Aydın Yayınları, 2013).

Doğan, Mehmet. *Doğan Büyük Türkçe Sözlük*. 19. Basım. (İstanbul: Pınar Yayınları, 2005).

Egemen, Affan. *İstanbul'un Çeşme ve Sebilleri*. (İstanbul: Arıtan Yayınevi, 1993).

Ergüder, Başak. *Galata Hanları (1868-1945)-Paranın Serüveni*. (İstanbul: SAV Sosyal Araştırmalar Vakfı, 2011).

Erkoç, Ethem. *Beşiktaş Muhafızı Yedi Sekiz Hasan Paşa ve Bir Devrin Hikâyesi*. 2. Basım. (Çorum: Çorum Belediyesi Kültür Yayını, 2015).

Ersoy, Mehmed Âkif. *Safahat*. Ertuğrul Düzdağ (haz.). 5. Basım. (İstanbul: Çağrı Yayınları, 2013).

Ertuğ, Nejdet (ed.). *İstanbul Tarihi Çeşmeler Külliyatı*. (İstanbul: İstanbul Su ve Kanalizasyon İdaresi, 2006).

Eyice, Semavi. *Eski İstanbul'dan Notlar*. 2. Basım. (İstanbul: Küre Yayınları, 2009).

Eyice, Semavi. *Tarih Boyunca İstanbul*. (İstanbul: Etkileşim Yayınları, 2006).

Glück, Heinrich. *Probleme desWölbungsbaues: die Baeder Konstantinopels und ihre Stellung in der Baugeschichte des Morgen und Abendlandes I*. (Wien: Universitat Wien, 1921).

Göncüoğlu, Süleyman Faruk. *Bir Semt-i Meşhur Tophane: Değişimin ve Yıkımın Hikayesi*. (İstanbul: İstanbul Şehri Kültür Tarihi Araştırmaları Merkezi, 2009).

Göncüoğlu, Süleyman Faruk. *İstanbul'un Semtleri: Fındıklı*. (İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi, 2003).

Göncüoğlu, Süleyman Faruk. *Yitik Mirasın Peşinden*. (İstanbul: İstanbul Şehir Kültür Tarihi Araştırmaları Merkezi, 2008).

Gurlitt, Cornelius. *İstanbul'un Mimari Sanatı*. Rezan Kızıltan (çev.). (Ankara: Enformasyon ve Dokümantasyon Hizmetleri Vakfı, 1999).

Güldal, Fatih. *İstanbul'un 100 Kaybolan Eseri*. (İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları, 2009).

Gülersoy, Çelik. *İstanbul: Tophane, Fındıklı, Kabataş*. [y.y., t.y].

Güran, Ceyhan. *Türk Hanlarının Gelişimi ve İstanbul Hanları Mimarisi*. (Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları,1976).

Haskan, Mehmet Nermi. *İstanbul Hamamları.* (İstanbul: Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Yayınları, 1995).

Hasol, Doğan. *Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü*. 13. Basım. (İstanbul: YEM Yayın, 2014).

İnciciyan, Pars. *XVII. Asırda İstanbul*, Hrand D. Andreasyan (çev.). (İstanbul: İstanbul Fetih Derneği Enstitüsü, 1956).

İstanbul Hanları: Alfabetik Rehberi. (İstanbul: Yerli Malı Propaganda ve Neşriyat Bürosu, [t.y.]).

İşli, Hayri Necdet-İsmail Büyükseçgin. *Osmanlı Devri İstanbul Camileri*. (İstanbul: Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu, 2017).

İşli, Necdet. *İstanbul'un Ortası Aksaray*. (İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş., 2008).

İşli, Necdet (haz.). *Süheyl Ünver'in Objektifinden I*, (İstanbul: Nakkaş Tezyini Sanatlar Merkezi, 2015).

Kahraman, Seyit Ali - Yücel Dağlı. *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi I*. (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2003).

Kayserilioğlu, Sertaç. *Dersaadet'ten İstanbul'a Tramvay*. (İstanbul: İETT Genel Müdürlüğü, 1998).

Konyalı, İbrahim Hakkı. *Mimar Koca Sinan*. (lkü Basımevi, 1950).

Kuban, Doğan. *İstanbul Bir Kent Tarihi*. Zeynep Rano (çev.). 3. Basım. (İstanbul: Türkiye İş Bankası, 2017).

Kuban, Doğan. *Osmanlı Mimarisi*. (İstanbul: YEM Yayın, 2007).

Kuban, Doğan. *Türk Barok Mimarisi Hakkında Bir Deneme*. (İstanbul: Pulhan Matbaası, İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, 1954).

Kumbaracılar, İzzet. *İstanbul Sebilleri*. (İstanbul: Devlet Basımevi, 1938).

Kütükoğlu, Mübahat. *Dârü'l-Hilâfeti'l-ʿAliyye Medresesi ve Kuruluş Arefesinde İstanbul Medreseleri*. (İstanbul: Edebiyat Fakültesi Matbaası, 1978).

Kütükoğlu, Mübahat. *XX. Asra Erişen İstanbul Medresleri*. (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2000).

Mango, Cyril. *Bizans Mimarisi*. Mine Kadiroğlu (çev.). [y.y., ty.].

Millingen, Alexander Van. *Konstantinopolis İstanbul*. Aykut Gürçağlar (çev.). (İstanbul: Alkım Yayınevi, 2003).

Müller-Wiener, Wolfgang. *İstanbul'un Tarihsel Topografyası*. Ülker Sayın (çev.). (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2001).

Osman Nuri. *Cumhuriyet ve İstanbul Mahalli İdaresi*, (İstanbul: Matbaacılık ve Neşriyat Türk Anonim Şirketi, 1933).

Önge, Yılmaz. *Türk Mimarisinde Selçuklu ve Osmanlı Dönemlerinde Su Yapıları*. (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1997).

Öz, Tahsin. *İstanbul Camileri I-II*. 4. Basım. (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2015).

Özdamar, Mustafa. *Dersaadet Dergâhları*. (İstanbul: Kırk Kandil, 2007).

Özden, Süleyman İlhami. *Geçmişten Günümüze, Dünden Bugüne Beşiktaş Camileri*. (Ankara: [y.y.], 2009).

Pervititch, Jacques. *Sigorta Haritalarından İstanbul*. (İstanbul: Tarih Vakfı, [t.y.]).

Raif, Mehmed. *Mir'ât-ı İstanbul*. (İstanbul: Alem Matbaası Ahmed İhsan ve Şükerası, 1314).

Sevengil, Refik Ahmet. *Türk Tiyatrosu Tarihi*. (İstanbul: Alfa Basım Yayım, 2014).

Şerifoğlu, Ömer Faruk. *Su Güzeli İstanbul Sebilleri*. (İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, 1995).

Tanışık, İbrahim Hilmi. *İstanbul Çeşmeleri I-II*. (İstanbul: Maarif Matbaası, 1943).

Tekin, Oğuz. *Byzas'tan Constantinus'a Kadar Eskiçağ'da İstanbul: (Byzantion)*. (İstanbul: Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları, 1996).

Tuğlacı, Pars. *İstanbul Ermeni Kiliseleri.* (İstanbul: Pars Yayın, 1991).

Tuğlacı, Pars. *Osmanlı Mimarlığında Batılılaşma Dönemi ve Balyan Ailesi*. İstanbul: İnkılâp ve Aka Kitabevleri, 1981.

Türker, Orhan. *Galata'dan Karaköy'e Bir Liman Hikâyesi*. (İstanbul: Sel Yayıncılık, 2000).

Ünver, Süheyl. *Hekimbaşı Ömer Efendi Hayatı ve Eserleri Hakkında*. (İstanbul, Dirim Laboratuarı, 1955).

Yüksel, İ. Aydın. *Osmanlı Devri Mimarisi: II. Bayezid, Yavuz Sultan Selim Devri*. (İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti Yahya Kemal Enstitüsü, 1983).

Yüngül, Naci. *Taksim Suyu Tesisleri*. (İstanbul: İstanbul Belediyesi Sular İdaresi, 1957).

Ziya, Mehmed. *İstanbul ve Boğaziçi II*. (İstanbul: Devlet Matbaası, 1928).

MAKALE

"Cumhuriyetten Buyana İstanbul'un Planlaması", *Mimarlık Dergisi*, 105, (1972), s. 67-108.

Akbatu, Şinasi. "İstanbul Hamamları". Bedi N. Şehsuvaroğlu (haz.). *Cumhuriyetin 50. Yılında İstanbul İl Yıllığı.* [y.y., t.y.]:485-6.

Akbatu, Şinasi. "İstanbul Tekkeleri Silsile-i Meşayihi I". *İslam Medeniyeti Mecmuası*. 4: ss. 51-96.

Aktürk, Engin. "İstanbul Beşiktaş-Karaköy Aksında 1950'li Yıllarda İmar Çalışmaları Nedeniyle Yıkılan ve Yeniden Yapılan Kültür Varlıkları". *Uluslararası Katılımlı 6. Tarihi Yapıların Korunması ve Güçlendirilmesi Sempozyumu*. (2–4 Kasım 2017): 341-50.

Arslan, Dursun. "Tarihsel Konumu ve Mimarisiyle Nusretiye Camii". Arış Dergisi. 13, (2018): 53-86.

Atalay Seçen, Emine. " Henri Prost'un İmar Planı Kararlarının Dolmabahçe Sarayı ve Yakın Çevresindeki Kültürel Miras Üzerine Etkileri". *Milli Saraylar Sanat-Tarih-Mimarlık Dergisi.* 11, (2013): 199-211.

Ayanoğlu, Fazıl İsmail. "Vakıflar İdaresince Tanzim Ettirilen Tarihi Makbereler". *Vakıflar Dergisi*. 2, (1942): 399-432.

Ayanoğlu, Fazıl. "İstanbul'da Yola Kalbedilen Camii Vesaire". *Vakıflar Dergisi.* 8, (1969): 329-46.

Aynur, Hatice. "Yer Değiştiren Yapılar: Dolmabahçe Bölgesinin Çeşme ve Sebilleri". *Dolmabahçe Mekânın Hafızası*. (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2016). 343-372.

Bilsel, Fatma Cânâ. "Geç Osmanlı Döneminden Cumhuriyet Çağdaş Şehir Düşüncesi ve İstanbul Planlaması". *Antik Çağ'dan 21.Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi*.

(İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş; Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 2015): VIII, 496-534.

Can, Selman. "Balyanlar ve Dolmabahçe Sarayı Mimarı Sorunu". *Milli Saraylar Kültür-Sanat-Tarih Dergisi*. 6, (2020): 23-30.

Çetin, Atilla. "İstanbul'daki, Tekke, Zaviye ve Hankahlar Hakkında 1199 (1784) Tarihli Önemli Bir Vesika". *Vakıflar Dergisi*. 13, (1981): 583-590.

Çiftçi, Aynur. "II. Mahmud'un İstanbul'da Yaptırdığı Askerî Yapılar". Coşkun Yılmaz (ed.). *II. Mahmud: Yeniden Yapılanma Sürecinde İstanbul*. (İstanbul: İstanbul 2010 Avrupa Kültür Başkenti, 2010): 163-77.

Ertem, Barış ve Mustafa Cevdet Altunel. "İstanbul İmarındaki Tarihi Eser Kaybının Tarih ve Turizm Açısından İncelenmesi: Karaköy-Kabataş Bölgesi". *ODÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi.* 2/4, (2011): 61-79.

Göncü, Cengiz. "Dolmabahçe Sarayı'nın Mimari Kadrosu, İnşa Süresi ve Maliyeti Üzerine Tespitler". *Milli Saraylar Sanat-Tarih-Mimarlık Dergisi*. 4, (2008): 59-72.

Gül, Murat. "Menderes Dönemi İstanbul'unda İmar Hareketleri ve Arka Planı". *Antik Çağ'dan 21.Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi*. (İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş; Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 2015): VIII, 536-55.

Gündüz, Ahmed. "Çelebi Mehmed'in Kızı Selçuk Hatun Vakıfları". *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 17/3[t.y]: 1154-73.

İgüs, Esma ve Hayriye İsmailoğlu. "Osmanlı Kenti İstanbul'u Yıkmak ve Yeniden Yapmak Paradoksu: Menderes Yıkımları". *Osmanlı İstanbul'u IV. Uluslararası Osmanlı İstanbul Sempozyumu, Bildiriler*. (İstanbul: İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi Yayınları, 2016): 115-58.

Karakaya, Enis. “Beşiktaş İskele Mescidi”. *Dünden Bugüne Beşiktaş*. Nuri Akbayar (ed.). (İstanbul: Beşiktaş Belediye Başkanlığı, 1998): 159.

Karakaya, Enis. “Köprübaşı Hamamı”. *Dünden Bugüne Beşiktaş*. Nuri Akbayar (ed.). (İstanbul: Beşiktaş Belediye Başkanlığı, 1998): 140-1.

Kargı, Haluk. “Hacı Ahmet Ağa Çeşmesi”. *Dünden Bugüne Beşiktaş*. Nuri Akbayar (ed.). (İstanbul: Beşiktaş Belediye Başkanlığı: Tarih Vakfı, 1998).

Kargı, Haluk. “Sinan Paşa Çeşmesi”. *Dünden Bugüne Beşiktaş*. Nuri Akbayar (ed.). (İstanbul: Beşiktaş Belediye Başkanlığı: Tarih Vakfı, 1998): 134-135.

Kiper, Nilgün. “Osmanlı İstanbul’unda Kentsel Mekânın Değişim Süreci”. *Antik Çağ’dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi*. (İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş; Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 2015): I, 428-54.

Köseoğlu, Neşet. “İstanbul Hamamları.” İstanbul: *Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Belleteni.* 128, (1952): 7-11.

Kuban, Doğan. “İstanbul’un Tarihi Yapısı”. *Mimarlık Dergisi*. 5, (1970): 26-48.

Orhonlu, Cengiz. “Fındıklı Semtinin Tarihi Hakkında Bir Araştırma”. *Tarih Dergisi*. 8/11-12 (1956): 51-70.

Ortaylı, İlber. “İstanbul’un Mekânsal Yapısının Tarihsel Evrimi”. *Amme İdaresi Dergisi*. 10/2 (1977): 77-97.

Öner, Sema. “Dolmabahçe Saray Kompleksini Oluşturan Yapıların Değerlendirilmesinde Yeni Bulgular”. *Milli Saraylar 1994/1995*. İstanbul: TBMM Milli Saraylar Daire Başkanlığı Yayını, (1996): 114-35.

Pırlanta, İsmail. “Ortaçağ İslam Şehirlerinde Mahallelerin Oluşumu (Nişabur Örneği)”. *İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1/2, (2010): 133-47.

Sav, Murat. “Deniz Abdal’da Mimar Şüca Camii Tarihçesi, Özellikleri ve Yıkım Süreci”. *T.C Başbakanlık Vakıflar Genel Müdürlüğü Restorasyon Yıllığı*. 8, (2014): 108-14.

Sav, Murat. “İhya Sürecinde Temel Araştırmasına Dönük Mescid Kazıları”. *Vakıf Restorasyon Yıllığı: Restorasyon, Konservasyon, Arkeoloji ve Sanat Yıllığı*. 2, (2011): 91-109.

Sayar, Zeki. “Laleli Camii Altındaki Kapalı Çarşı”. *Arkitekt Dergisi*. 372, (1978): 133-35.

Şehsuvaroğlu, Haluk Y. “Simkeşhane”. *Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Belleteni*. (Şubat1956): 3-4.

Şimşir, Nahide. “XVIII. Yüzyılın Ortalarında İstanbul ve Çevresindeki Hamamların Sosyal ve İkdisadi Özellikleri”. *XVI. Türk Tarih Kongresi.* 6, (20-24 Eylül 2010): 87-118.

Tanman, Baha. “İstanbul’un Ortadan Kalkan Tarihi Eserlerinden Fındıklı’da Hatuniye Külliyesi”. *Prof. Dr. Yılmaz Önge Armağanı*. (Konya: Selçuk Üniversitesi Selçuk Araştırma Merkezi, 1993): 139-161.

Uluengin, Mehmet Bengü - Ömer Turan. “İmparatorluğun İhtişamlı Arayışından Cumhuriyet’in Radikal Modernleşmesine: Türkiye’de Kentsel Planlamanın İlk Yüz Yılı”. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*. 3/6 [t.y.]: 353-436.

Uluskan, Seda Bayındır. “Atatürk Döneminde İstanbul’un İmar Meselesi ve Henri Prost Planının Basındaki Yankıları (1936-1939)”. *Erdem*. 16/48,(2007): 109-156.

Umur, Süha. “Abdülmecit, Opera ve Dolmabahçe Saray Tiyatrosu”. *Milli Saraylar Dergisi*. 12, (2014): 173-209.

Ünsal, Behçet. “İstanbul’un İmar ve Eski Eserler Kaybı”. *Türk Sanatı Tarihi Araştırma ve İncelemeleri*. İstanbul: Güzel Sanatlar Akademisi. 2, (1969): 6-61.

Yaşar, Ahmet. "İstanbul Hamamları" *Osmanlı İstanbul'u II, II. Uluslararası Osmanlı İstanbul'u Sempozyumu Bildirileri*. (İstanbul: 29 Mayıs Üniversitesi, 27-29 Mayıs 2014): 553-85.

Yazıcıoğlu, Lütfi. "İstanbul'da Su Yapıları ve Çeşmeler". *Tarihi İstanbul Çeşmeleri Kurtarılmalıdır: I. Seminer 1 Mart 1985 Pazartesi*. (İstanbul: Güneş Gazetesi: İstanbul Büyükşehir Belediyesi, 1985): 49-53.

Zobyan, Bedros. "Galata S. Lusavoriç Kilisesi". *Arkitekt Dergisi*. 325, (1967): 13-15.

ANSİKLOPEDİ MADDESİ

"Ahmed Paşa Çeşmeleri". *İKSA*. (İstanbul: Tercüman Gazetesi Kültür Yayını, 1985), I, 465.

"Laleli". *İKSA*. (İstanbul, Tercüman Gazetesi Kültür Yayını, 1985), IV, 2091-92.

"Oğlanlar Şeyhi İbrahim Efendi". *İKSA*. (İstanbul: Tercüman Gazetesi Kültür Yayını, 1985), IV, 2283-2284.

"Simkeşhâne". *DİA*. (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2009), XXXVII, 211-3.

Barışta, Örcün. "Silahdar Yahya Efendi". (*DBİA*. İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı,1994), VI, 552-3.

Batur, Afife. "Aziziye Karakolu". D*BİA*. (İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı, 1994), I, 510-1.

Batur, Afife. "Dolmabahçe Camii". *DBİA*. (İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı, 1994), III, 88-89.

Batur, Afife. "Karaköy Mescidi". *DBİA*. (İstanbul: Kültür Bakanlığı, Tarih Vakfı, 1994), IV, s. 456.

Batur, Afife. "Valide Camii". *DBİA*. (İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı, 1994), VII, 360-2.

Cantay, Gönül. “Hasan Paşa Hanı”. *DBİA*. (İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı, 1994), III, 566-7.

Cantay, Gönül. “Simkeşhane”. *DBİA*. (İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı, 1994), VI, 561.

Çeçen, Kazım. “Hamidiye Suyu”. *DİA*. (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1997), XV, 469-71.

Çiftçi, Aynur. “Karakol”. *DİA*. İstanbul: (Türkiye Diyanet Vakfı, 2001), XXIV,431-4.

Çobanoğlu, Ahmet Vefa. “Laleli Külliyesi”. *DİA*. (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı 2003), XXVII, 86-89.

Çobanoğlu, Ahmet Vefa. “Merzifon Kara Mustafa Paşa Külliyesi”. *DBİA*. (İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı,1994), V, 402-3.

Çobanoğlu, Ahmet Vefa. “Merzifon Kara Mustafa Paşa Külliyesi”. *DİA*. (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2004), XXIX, 249-50.

Demirsar, Belgin. “Abdülhamid II Çeşmesi”. *DBİA*. (İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı,1994), I, 43.

Erünsal, İsmail E. “Ragıp Paşa Kütüphanesi”. *DİA*. (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2007), XXXIV, 406-7.

Eyice, Semavi. “Atik Ali Paşa Camii”. *DİA*. (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1991), IV, 65-67.

Eyice, Semavi. “Hamam”. *DİA*. (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1997), XV, 402-30.

Eyice, Semavi. “Hekimbaşı Ömer Efendi Medresesi”. *DİA,* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1998), XVII, 165-6.

Eyice, Semavi. “Kılıç Ali Paşa Külliyesi”. *DİA*. (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2002), XXV, 412-4.

Eyice, Semavi. “Nusretiye Camii”. *DİA*. (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2007), XXXIII, 274-6.

Göktürk, Hakkı. “Denizabdal Mescidi”. *İA*. (İstanbul: İstanbul Ansiklopedisi ve Neşriyat, 1966), VIII, 4395-6.

İyianlar, Arzu. “Molla Çelebi Hamamı”. *DBİA.* (İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı,1994), V,484.

Kâhyaoğlu, Baha. “Aydınoğlu Dergâgı ve Mescidi”. *İA*. (İstanbul: İstanbul Ansiklopedisi ve Neşriyat Kollektif Şirketi, 1960), III, 1520-7.

Kargı, Haluk. “Sinan Paşa Çeşmesi”. *DBİA*. (İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı, 1994), VII, 1.

Koçu, Reşad Ekrem. “Ahmed Paşa Çeşmeleri”. *İA*. (İstanbul: İstanbul Ansiklopedisi ve Kollektif Şirketi, 1958), I, 434-5.

Koçu, Reşad Ekrem. “Aksaray Hamamı”. *İA*. (İstanbul: İstanbul Ansiklopedisi ve Neşriyat Kollektif Şirketi, 1953), I, 536.

Koçu, Reşad Ekrem. “Aksaray Karakolhanesi”. *İA*. (İstanbul: İstanbul Ansiklopedisi ve Neşriyat Kollektif Şirketi, 1958), I, 538.

Koçu, Reşad Ekrem. “Arabiskelesi Mescidi”. *İA*. (İstanbul: İstanbul Ansiklopedisi ve Neşriyat Kollektif Şirketi, 1959), II, 954.

Koçu, Reşad Ekrem. “Balıkpazarı İskele Mescidi”. *İA. (*İstanbul: İstanbul Ansiklopedisi ve Neşriyat Kollektif Şirketi, 1960), IV, 2027.

Koçu, Reşad Ekrem. “Bektaş Efendi Mescidi”. *İA*. (İstanbul: İstanbul Ansiklopedisi ve Neşriyat Kollektif Şirketi, 1961), V, 2442.

Koçu, Reşad Ekrem. “Beşiktaş Deresi”. *İA*. (İstanbul: İstanbul Ansiklopedisi ve Neşriyat Kollektif Şirketi, 1961), V, 2579.

Koçu, Reşad Ekrem. “Beşiktaş İskele Hamamı’nda Sel Vakası”. *İA*. (İstanbul: İstanbul Ansiklopedisi ve Neşriyat Kollektif Şirketi, 1961), V, 2581-2.

Koçu, Reşad Ekrem. “Beşiktaş İskele Hamamı”. *İA*. (İstanbul: İstanbul Ansiklopedisi ve Neşriyat Kollektif Şirketi, 1961), V, 2579-81.

Koçu, Reşad Ekrem. “Beşiktaş İskele Mescidi” *İA*. (İstanbul: İstanbul Ansiklopedisi ve Neşriyat Kollektif Şirketi, 1961), V, 2582.

Koçu, Reşad Ekrem. “Dolmabağçe Tekkesi”. *İA.* (İstanbul: Koçu Yayınları, 1968), IX, 4681.

Koçu, Reşad Ekrem. “Fındıklı Hamamı”. *İA*. (İstanbul: Koçu Yayınları, 1971), X, 5752-3.

Kuban, Doğan. “Akropolis”. *DBİA*. (İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı, 1994), I, 160-1.

Kuban, Doğan. “Bizantion”. *DBİA*. (İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı, 1994), II, 258-60.

Kuban, Doğan. “Kentin Gelişmesi”. *DBİA*. (İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı, 1994), IV, 527-47.

Kuban, Doğan. “Menderes ve İstanbul”. *DBİA*. (İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Kurumu, 1994), V, 389-92.

Kuban, Doğan. “Mese”. *DBİA*. (İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı, 1994), V, 404-5.

Kubilay, Ayşe Yetişkin. “Tophane-i Amire”. *DBİA*. (İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı, 1994), VII, 278-80.

Kurtbil, Zeynep Hatice, “Murad Paşa Külliyesi” *DİA*. (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2006), XXXI, 191-2.

Naza, Emine. “Selçuk Sultan Camii”. *DBİA.* (İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı, 1994), VI, 497-8.

Naza, Emine. “Şirmerd Çavuş Türbesi”. *DBİA.* (İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı, 1994), VII, s. 184.

Okçuoğlu, Tarkan. “Pertevniyal Valide Sultan Türbesi”. *DBİA*. (İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı, 1994), VI, 246.

Ödekan, Ayla. “Koca Yusuf Paşa Sebili”. *DBİA*. (İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı,1994), V, 35-36.

Özcan, Abdülkadir. “Istabl”. *DİA*. (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1999), XIX, 203-6.

Özcan, Abdülkadir. “Karakol”. *DİA*. (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2001), XXIV, 430-1.

Şehsuvaroğlu, Haluk Y. “Dolmabağçe Tiyatrosu”. *İA*. (İstanbul: Koçu Yayınları, 1968), IX, 4679-81.

Talasoğlu, Alin. “Hekimoğlu Ali Paşa Çeşmesi”. *DİA*. (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1998), XVII, 168-9.

Tanman, Baha “Laleli Baba Türbesi”, *DBİA*, (İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı, 1994). V, 189-190.

Tanman, Baha. “Deniz Abdal Mescidi ve Tekkesi”. *DBİA*. (İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı,1994), III, 22.

Tanman, Baha. “Keşfî Cafer Efendi Tekkesi”. *DBİA*. (İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı,1994), IV, 549-51.

Tanman, Baha. “Laleli Baba Türbesi”. *DBİA*. (İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı, 1994). c. V, ss. 189-190.

Tanman, Baha. “Molla Çelebi Camii”. *DBİA*. (İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı,1994), V, 483-4.

Tanman, Baha. “Murad Paşa Külliyesi”. *DBİA*. (İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı,1994), V, 518-9.

Tanyeli, Gülsün. “Laleli Külliyesi”. *DBİA*. (İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı, 1994), c. V, s. 190.

Tarkan Okçuoğlu, “Pertevniyal Valide Sultan Türbesi”, *DBİA*, (İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı, 1994), c. VI, s. 246.

Tokay, Hale. “Koca Ragıp Paşa Külliyesi”. *DBİA*. (İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı, 1994), V, 34-35.

Umur, Süha. “Dolmabahçe Sarayı Tiyatrosu”, *DBİA*, (İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı, 1994), III, 96-97.

Yüksel, İ. Aydın. “Atik Ali Paşa Külliyesi”. *DBİA*. (İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı, 1994), I, 403-406.

TEZ

Baytar, Lora. “Galata Surp Krikor Lusavoriç Kilisesi” (yüksek lisans tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi SBE, 2005).

Can, Cengiz. “İstanbul’da 19. Yüzyıl Batılı ve Levanten Mimarların Yapıları ve Koruma Sorunları” (doktora tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi FBE, 1993).

Cantemir, Bekir. “Çok Partili Hayata Geçiş Sürecinde İstanbul’un Mekân ve Sosyal Yapı Dönüşümü (1945-1960)” (doktora tezi, Marmara Üniversitesi TAE, 2013).

Coşkun, Hülya. “20. Yüzyılın İlk Yarısında Konut Sorununun Ele Alınış Yöntemleri ve Henri Prost İstanbul Örneği” (doktora tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi FBE, 2017).

Çelik, Gözde. “İstanbul’da 19. Yüzyıl Abdülmecid Camileri” (yüksek lisans tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi FBE, 2000).

Çiftçi, Aynur. “19. yy.’da Osmanlı Devleti’nde Askeri Mimari ve İstanbul’da İnşa Edilen Askeri Yapılar” (doktora tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi FBE, 2004).

Çiftçi, Aynur. “Son Dönem İstanbul Karakolları Anadolu Yakası ve Büyükdere Topçu Karakolu” (yüksek lisans tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi FBE, 1996).

Doğusan, Gül Neşe. “İstanbul’un İmarı: 1956-1960” (yüksek lisans tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi FBE, 2004).

Göncü, T. Cengiz. “Dolmabahçe Sarayı’nın İnşa Süreci, Mekan ve Teşkilatı” (doktora tezi, İstanbul Üniversitesi SBE, 2015).

Kartal, Yasemin. “İstanbul’da Etkin Bir Bani Ailesi Köprüler” (yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi SBE, 2004).

Meriç, Orhan. “Aksaray Pertevniyal Valide Sultan Camisi ve Külliyesi” (yüksek lisans tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi FBE, 1997).

Metin, Aslan Burak. “Beşiktaş’ın Kentsel Tarihi ve Barındırdığı Mimari Eserler” (yüksek lisans tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi SBE, 2010).

Neftçi, Aras. “Laleli Külliyesi’nin İnşaat Süreci” (doktora tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi SBE, 2002).

Özel, Sibel. “Dolmabahçe Bezm-i Alem Valide Sultan Camisi” (yüksek lisans tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi FBE, 2010).

Tanman, Baha. “İstanbul Tekkelerinin Mimari ve Süsleme Özellikleri Tipoloji Denemeleri” (doktora tezi, İstanbul Üniversitesi SBE, 1990).

Taşkömür, Himmet. “Osmanlı İmparatorluğunda Simkeşlik ve Tel Çekme” (yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi SBE, 1990).

Yalçın, Ö. Emre. “Planning and Construction in Istanbul in The Republican Period (1923-1960)” (yüksek lisans tezi, Boğaziçi Üniversitesi AİİTE, 1997).

Yavuz, Ünal. “Demokrat Parti İktidarı Döneminde İstanbul’a İlişkin İmar Politikaları ve Faaliyetleri” (yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi AİİTE, 2008).

GAZETE YAZISI

“Hristos hâdisesi devam ediyor.”. *Cumhuriyet*. 12 Mayıs 1958.

Cumhuriyet. 11 Mayıs 1958,

“Kanunlar”. *Resmî Ceride*. 13 Aralık 1925.

"Kanunlar". *Resmi Gazete*. 22 Kasım 1935.

ONLİNE KAYNAK

http://itfaiye.ibb.gov.tr/tr/istanbul-yanginlari.html (Erişim Tarihi: 12.09.2020).

http://www.hirkaiserifvakfi.com/TR/795/Tamamlanmis-Projeler/Kazasker-Abdurrahman-Efendi-Camii.aspx (Erişim Tarihi: 31.10.2020).

http://www.isted.org.tr/ihyasini-bekleyen-eserler/bektas-efendi-camii/detay (Erişim Tarihi: 23.01.2020).

http://www.isted.org.tr/ihyasi-suren-eserler/camcilar-mescidi-aksaray-1494/detay (Erişim Tarihi: 06.11.2020).

https://archives. saltresearch. org/handle/123456789/87872 (Erişim Tarihi: 15.08.2020).

https://lcivelekoglu.blogspot.com/2018/03/karakoy-merzifonlu-kara-mustafa-pasa.html (Erişim Tarihi: 15.05.2020).

https://mufity.blogspot.com/2018/07/istanbulun-kaybolan-camileri-civici.html (Erişim Tarihi: 22.01.2020).

https://twitter.com/Seda_Ozen/status/781577016814559232/photo/1 (Erişim Tarihi: 30.08.2020).

https://www.arkitera.com/haber/karakoy-mescidi-yapim-calismalarina-baslandi/ (Erişim Tarihi: 02.11.2020).

https://www.arkitera.com/haber/minareli-avmye-sorusturma-maksat-adi-yasasin/ (Erişim Tarihi: 07.10.2020).

https://www.haberturk.com/gundem/haber/858005-yok-boyle-restorasyon (Erişim Tarihi: 07.10.2020).

https://www.itohaber.com/haber/guncel/209561/ragip_pasa_kutuphanesi.html (Erişim Tarihi: 21.11.2020).

https://www.milliyet.com.tr/gundem/menderes-yiktirdi-ozel-sahsa-uymadi-1973142 (Erişim Tarihi: 02.11.2020).

FOTOĞRAF KAYNAKÇASI

Fotoğrf 1: Seda Özen, https://twitter.com/Seda_Ozen/status/781571482774364164/photo/1 (Eişim Tarihi: 30.03.2020).

Fotoğraf 2: Seda Özen, https://twitter.com/Seda_Ozen/status/781575346458099712/photo/2 (Eişim Tarihi: 30.03.2020).

Fotoğraf 3: Seda Özen, https://twitter.com/Seda_Ozen/status/781572162654203906/photo/2 (Eişim Tarihi: 30.03.2020).

Fotoğraf 4: Seda Özen, https://twitter.com/Seda_Ozen/status/781575346458099712/photo/1 (Eişim Tarihi: 30.03.2020).

Fotoğraf 5: Seda Özen, https://twitter.com/Seda_Ozen/status/781576107841683456/photo/1 (Eişim Tarihi: 30.03.2020).

Fotoğraf 6: Raziye Aksu

Fotoğraf 7: Eski İstanbul, http://www.eskiistanbul.net/115/sinan-pasa-hamami-besiktas-yil-1910-1934-arasi#lg=0&slide=0 (Erişim Tarihi: 30.08.2020).

Fotoğraf 8: Eski İstanbul, http://www.eskiistanbul.net/7238/besiktas-sinan-pasa-hamami#lg=0&slide=0 (Erişim Tarihi: 30.08.2020).

Fotoğraf 9: Eski İstanbul, http://www.eskiistanbul.net/7239/besiktas-sinan-pasa-hamami#lg=0&slide=0 (Erişim Tarihi: 30.08.2020).

Fotoğraf 10: Eski İstanbul, http://www.eskiistanbul.net/7240/besiktas-sinan-pasa-hamami-yikimi-sonrasi#lg=0&slide=0 (Erişim Tarihi: 30.08.2020).

Fotoğraf 11: Eski İstanbul, http://www.eskiistanbul.net/5613/dolmabahce (Erişim Tarihi: 30.08.2020).

Fotoğraf 12: Salt Galata, https://archives. saltresearch.org/handle/123456789/79790 (Erişim Tarihi: 13.08.2020).

Fotoğraf 13: Eski İstanbul, http://www.eskiistanbul.net/5431/dolmabahce-camii-ve-saray-tiyatrosu#lg=0&slide=0 (Erişim Tarihi: 03.09.2020).

Fotoğraf 14: Salt Galata, https://archives. saltresearch.org/handle/123456789/68077 (Erişim Tarihi: 13.08.2020).

Fotoğraf 15: Salt Galata, https://archives. saltresearch.org/handle/123456789/79790 (Erişim Tarihi: 13.08.2020).

Fotoğraf 16: Eski İstanbul, http://www.eskiistanbul.net/2881/dolmabahce-1942-fonds-henri-prost#lg=0&slide=0 (Erişim Tarihi: 03.09.2020).

Fotoğraf 17: Raziye Aksu

Fotoğraf 18: Raziye Aksu

Fotoğraf 19: Eski İstanbul, http://www.eskiistanbul.net/7217/dolmabahce-camii-pascal-sebah-fotografi#lg=0&slide=0 (Erişim Tarihi: 03.09.2020).

Fotoğraf 20: Eski İstanbul, http://www.eskiistanbul.net/6590/dolmabahce-camii-ve-cevresi-denizden-gorunumu-abdullah-freres-fotografi-1880-ler#lg=0&slide=0 (Erişim Tarihi: 03.09.2020).

Fotoğraf 21: Eski İstanbul, http://www.eskiistanbul.net/5878/dolmabahce-1919#lg=0&slide=0 (Erişim Tarihi: 03.09.2020).

Fotoğraf 22: Eski İstanbul, http://www.eskiistanbul.net/3010/dolmabahce-avusturya-macaristan-imparatorlugu-topcularihellip1-dunya-harbi-yillarihellipbunlar-macar-askerlerhellip#lg=0&slide=0 (Erişim Tarihi: 03.09.2020).

Fotoğraf 23: Eski İstanbul, http://www.eskiistanbul.net/5880/dolmabahcede-cephanelik-yangini-23051930#lg=0&slide=0 (Erişim Tarihi: 03.09.2020).

Fotoğraf 24: Eski İstanbul, http://www.eskiistanbul.net/3057/dolmabahce-isgal-yillari#lg=0&slide=0 (Erişim Tarihi: 03.09.2020).

Fotoğraf 25: Eski İstanbul, http://www.eskiistanbul.net/5613/dolmabahce#lg=0&slide=0 (Erişim Tarihi: 03.09.2020).

Fotoğraf 26: Salt Galata, https://archives. saltresearch.org/handle/123456789/71172 (Erişim Tarihi: 13.08.2020).

Fotoğraf 27: Yıldız Albümü, 90547-0007.

Fotoğraf 28: Eski İstanbul, http://www.eskiistanbul.net/5475/dolmabahce-saray-tiyatrosu (Erişim Tarihi: 02.05.2020).

Fotoğraf 29: Eski İstanbul, http://www.eskiistanbul.net/2449/dolmabahce-ve-saray-tiyatrosu-charles-gerard-1860-1880 (Erişim Tarihi: 02.05.2020).

Fotoğraf 30: Eski İstanbul, http://www.eskiistanbul.net/1939/dolmabahce-saray-tiyatrosu-ve-camii (Erişim Tarihi: 02.05.2020).

Fotoğraf 31: Eski İstanbul, http://www.eskiistanbul.net/4425/dolmabahce-saray-tiyatrosu-ve-burada-gecici-bir-sure-ikamet-eden-rus-devriminden-kacan-rus-gocmenler-1920-1923 (Erişim Tarihi: 02.05.2020).

Fotoğraf 32: Eski İstanbul, http://www.eskiistanbul.net/6681/mehmet-emin-aga-sebili-sebah-joaillier-fotografi#lg=0&slide=0 (Erişim Tarihi: 03.09.2020).

Fotoğraf 33: Salt Galata, https://archives. saltresearch.org/handle/123456789/77233 (Erişim Tarihi: 12.08.2020).

Fotoğraf 34: Raziye Aksu

Fotoğraf 35: Salt Galata, https://archives. saltresearch.org/handle/123456789/80891 (Erişim Tarihi: 18.10.2020).

Fotoğraf 36: . İşli, *Osmanlı Devri İstanbul Camileri II*, s. 92.

Fotoğraf 37: Mimarlık Dergisi, http://www.mimarlikdergisi.com/index.cfm?sayfa=mimarlik&DergiSayi=388&RecID=3324 (Erişim Tarihi: 04.09.2020).

Fotoğraf 38: Eski İstanbul, http://www.eskiistanbul.net/5855/dolmabahce#lg=0&slide=0 (Erişim Tarihi: 03.09.2020).

Fotoğraf 39: Tanışık, *İstanbul Çeşmeleri II*, s. 22.

Fotoğraf 40: Eski İstanbul, http://www.eskiistanbul.net/5855/dolmabahce#lg=0&slide=0 (Erişim Tarihi: 03.09.2020).

Fotoğraf 41: Eyice, *Eski İstanbul'dan Notlar*, s. 161.

Fotoğraf 42: Gülersoy, *İstanbul: Tophane, Fındıklı, Kabataş*, s. 120.

Fotoğraf 43: Yüngül, *Taksim Suyu Tesisleri,* s. 69.

Fotoğraf 44: Eski İstanbul, http://www.eskiistanbul.net/5855/dolmabahce#lg=0&slide=0 (Erişim Tarihi: 03.09.2020).

Fotoğraf 45: Raziye Aksu

Fotoğraf 46: Eski İstanbul, http://www.eskiistanbul.net/7094/7084-kabatas-sebah-ve-joaillier-fotografi (Erişim Tarihi: 13.08.2020).

Fotoğraf 47: Restorasyon Forum, https://www.restorasyonforum.com/istanbul/istanbul-eski-karakol-binalari-fotograf-galeri/ (Erişim Tarihi: 13.08.2020).

Fotoğraf 48: Salt Galata, https://archives. saltresearch.org/handle/123456789/194247 (Erişim Tarihi: 15.08.2020).

Fotoğraf 49: Raziye Aksu

Fotoğraf 50: https://www.picuki.com/media/2042186882586381550 (Erişim Tarihi: 8.11.2020).

Fotoğraf 51: Salt Galata, https://archives. saltresearch.org/handle/123456789/122292 (Erişim Tarihi: 13.08.2020).

Fotoğraf 52: Salt Galata, https://archives. saltresearch.org/handle/123456789/87619 (Erişim Tarihi: 13.08.2020).

Fotoğraf 53: Salt Galata, https://archives. saltresearch.org/handle/123456789/87619 (Erişim Tarihi: 13.08.2020).

Fotoğraf 54: Salt Galata, https://archives. saltresearch.org/handle/123456789/87619 (Erişim Tarihi: 13.08.2020).

Fotoğraf 55: Raziye Aku

Fotoğraf 56: Eski İstanbul, http://www.eskiistanbul.net/393/findikli-camii-ve-hamami (Erişim Tarihi: 22.03.2020).

Fotoğraf 57: *DİA, c.XXX, s. 244.*

Fotoğraf 58: Mehmet Dilbaz**,** https://mobile.twitter.com/mehmet_dilbaz/status/1187389961282162691/photo/1 (Erişim Tarihi: 30.10.2020).

Fotoğraf 59: Salt Galata, https://archives. saltresearch.org/handle/123456789/86761 (Erişim Tarihi: 13.08.2020).

Fotoğraf 60: Mehmet Dilbaz, https://mobile.twitter.com/mehmet_dilbaz/status/1187389961282162691/photo/2 (Erişim Tarihi: 30.10.2020).

Fotoğraf 61: Salt Galata, https://archives. saltresearch.org/handle/123456789/202279 (Erişim Tarihi: 30.05.2020).

Fotoğraf 62: VGMA, M3049ZA.

Fotoğraf 63: VGMA, M3049ZA.

Fotoğraf 64: VGMA, M3049ZA.

Fotoğraf 65: VGMA, M3049ZA.

Fotoğraf 66: İşli, *Osmanlı Devri İstanbul Camileri II*, s. 83.

Fotoğraf 67: VGMA, M3049ZA.

Fotoğraf 68: Tanman, "İstanbul'un Ortadan Kalkan Tarihi Eserlerinden Fındıklı'da Hatuniye Külliyesi", s. 157.

Fotoğraf 69: Tanman, "İstanbul'un Ortadan Kalkan Tarihi Eserlerinden Fındıklı'da Hatuniye Külliyesi", s. 158.

Fotoğraf 70: Tanman, "İstanbul'un Ortadan Kalkan Tarihi Eserlerinden Fındıklı'da Hatuniye Külliyesi", s. 159.

Fotoğraf 71: Tanman, "İstanbul'un Ortadan Kalkan Tarihi Eserlerinden Fındıklı'da Hatuniye Külliyesi", s. 159.

Fotoğraf 72: Tanman, "İstanbul'un Ortadan Kalkan Tarihi Eserlerinden Fındıklı'da Hatuniye Külliyesi", s. 160.

Fotoğraf 73: Tanman, "İstanbul'un Ortadan Kalkan Tarihi Eserlerinden Fındıklı'da Hatuniye Külliyesi", s. 160.

Fotoğraf 74: Tanman, "İstanbul'un Ortadan Kalkan Tarihi Eserlerinden Fındıklı'da Hatuniye Külliyesi", s. 160.

Fotoğraf 75: Eski İstanbul, http://www.eskiistanbul.net/5524/ustte-cihangir-camii-ve-altta-suheyl-bey-camii-findikli (Erişim Tarihi: 22.03.2020).

Fotoğraf 76: Hayalleme, https://hayalleme.com/guncel/suheyl-bey-camiinin-eski-fotograflari/attachment/suheyl_bey_camii-5/ (Erişim Tarihi: 22.03.2020).

Fotoğraf 77: Hayalleme, https://hayalleme.com/guncel/suheyl-bey-camiinin-eski-fotograflari/attachment/suheyl_bey_camii-1/ (Erişim Tarihi: 22.03.2020).

Fotoğraf 78: Hayalleme, https://hayalleme.com/guncel/suheyl-bey-camiinin-eski-fotograflari/attachment/suheyl_bey_camii-7/ (Erişim Tarihi: 22.03.2020).

Fotoğraf 79: Hayalleme, https://hayalleme.com/guncel/suheyl-bey-camiinin-eski-fotograflari/attachment/suheyl_bey_camii-6/ (Erişim Tarihi: 22.03.2020).

Fotoğraf 80: Hayalleme, https://hayalleme.com/guncel/suheyl-bey-camiinin-eski-fotograflari/attachment/suheyl_bey_camii-3/ (Erişim Tarihi: 22.03.2020).

Fotoğraf 81: Hayalleme, https://hayalleme.com/guncel/suheyl-bey-camiinin-eski-fotograflari/attachment/suheyl_bey_camii-4/ (Erişim Tarihi: 22.03.2020).

Fotoğraf 82: Hayalleme, https://hayalleme.com/guncel/suheyl-bey-camiinin-eski-fotograflari/attachment/suheyl_bey_camii-2/ (Erişim Tarihi: 22.03.2020).

Fotoğraf 83: Raziye Aksu

Fotoğraf 84: https://mufity.blogspot.com/2018/07/istanbulun-kaybolan-camileri-civici.html (Erişim Tarihi: 22.01.2020).

Fotoğraf 85: https://mufity.blogspot.com/2018/07/istanbulun-kaybolan-camileri-civici.html (Erişim Tarihi: 22.01.2020).

Fotoğraf 86: https://mufity.blogspot.com/2018/07/istanbulun-kaybolan-camileri-civici.html (Erişim Tarihi: 22.01.2020).

Fotoğraf 87: https://mufity.blogspot.com/2018/07/istanbulun-kaybolan-camileri-civici.html (Erişim Tarihi: 22.01.2020).

Fotoğraf 88: https://mufity.blogspot.com/2018/07/istanbulun-kaybolan-camileri-civici.html (Erişim Tarihi: 22.01.2020).

Fotoğraf 89: https://mufity.blogspot.com/2018/07/istanbulun-kaybolan-camileri-civici.html (Erişim Tarihi: 22.01.2020).

Fotoğraf 90: Eski İstanbul, http://www.eskiistanbul.net/3562/nusretiye-camii-ve-tophane-basile-kargopoulo-fotografi-1865-1875#lg=0&slide=0 (Erişim Tarihi: 19.11.2020).

Fotoğraf 91: Eski İstanbul, http://www.eskiistanbul.net/5773/tophane-ve-nusretiye-camii-muhtemelen-1960lar#lg=0&slide=0 (Erişim Tarihi: 19.11.2020).

Fotoğraf 92: Yıldız Albümü, 90546---00002.

Fotoğraf 93: Atatürk Kitaplığı, Alb_000159-01.

Fotoğraf 94: Yıldız Albümü, 90546---00003.

Fotoğraf 95: Yıldız Albümü, 90546---00004.

Fotoğraf 96: Yıldız Albümü, 90546---00005.

Fotoğraf 97: Raziye Asku

Fotoğraf 98: https://i.pinimg.com/originals/e5/a5/52/e5a55253fa1dec2695b0b4f500b9c37d.jpg (Erişim Tarihi: 04.02.2020).

Fotoğraf 99: Salt Galata, https://archives. saltresearch.org/handle/123456789/94063 (Erişim Tarihi: 13.08.2020).

Fotoğraf 100: Salt Galata, https://archives. saltresearch.org/handle/123456789/90498 (Erişim Tarihi: 13.08.2020).

Fotoğraf 101: Pinterest, https://www.pinterest.at/pin/475481673149672850/ (Erişim Tarihi: 04.02.2020).

Fotoğraf 102: Hayalleme, https://twitter.com/hayalleme/status/1068395452230328320 (04.02.2020).

Fotoğraf 103: İşli, *Osmanlı Devri İstanbul Camileri III*, s. 78.

Fotoğraf 104: Eski İstanbul, http://www.eskiistanbul.net/3846/kilic-ali-pasa-camii-sebah-amp-joaillier-1888-1910-loc-arsivi#lg=0&slide=0 (Erişim Tarihi: 20.08.2020).

Fotoğraf 105: Ünsal, "İstanbul'un İmarı ve Eski Eser Kaybı", s. 49.

Fotoğraf 106: Baytar, "Galata Surp Krikor Lusavoriç Kilisesi ve Ortaçağ Ermeni Mimarlığı İle İlişkisi", s. 47.

Fotoğraf 107: Raziye Aksu

Fotoğraf 108: *Cumhuriyet*, 11 Mayıs 1958.

Fotoğraf 109: *Cumhuriyet*, 12 Mayıs 1958.

Fotoğraf 110: Eski İstanbul, http://www.eskiistanbul.net/3984/kaybolan-eserlerden-bektas-mehmed-efendi-mescidi-karakoy#lg=0&slide=0 (Erişim Tarihi: 23.01.2020).

Fotoğraf 111: Salt Galata, https://archives. saltresearch.org/handle/123456789/120244 (Erişim Tarihi: 13.08.2020).

Fotoğraf 112: VGMA, M3989ZA.

Fotoğraf 113: VGMA, M3989ZA.

Fotoğraf 114: VGMA, M3989ZA.

Fotoğraf 115: Salt Galata, https://archives. saltresearch.org/handle/123456789/68442 (Erişim Tarihi: 13.08.2020).

Fotoğraf 116: Salt Galata, https://archives. saltresearch.org/handle/123456789/74330 (Erişim Tarihi: 13.08.2020).

Fotoğraf 117: Salt Galata, https://archives. saltresearch.org/handle/123456789/74330 (Erişim Tarihi: 13.08.2020).

Fotoğraf 118: Atatürk Kitaplığı, Krt_012347.

Fotoğraf 119: Salt Galata, https://archives. saltresearch.org/handle/123456789/117257 (Erişim Tarihi: 13.08.2020).

Fotoğraf 120: Salt Galata, https://archives. saltresearch.org/handle/123456789/93538 (Erişim Tarihi: 13.08.2020).

Fotoğraf 121: Salt Galata, https://archives. saltresearch.org/handle/123456789/117257 (Erişim Tarihi: 13.08.2020).

Fotoğraf 122: Salt Galata, https://archives. saltresearch.org/handle/123456789/115214 (Erişim Tarihi: 13.08.2020).

Fotoğraf 123: Salt Galata, https://archives. saltresearch.org/handle/123456789/115213 (Erişim Tarihi: 13.08.2020).

Fotoğraf 124: Salt Galata, https://archives. saltresearch.org/handle/123456789/109264 (Erişim Tarihi: 13.08.2020).

Fotoğraf 125: Pinterest, https://tr.pinterest.com/pin/383509724493698385/ (Erişim Tarihi: 22.02.2020).

Fotoğraf 126: Salt Galata, https://archives. saltresearch.org/handle/123456789/93537 (Erişim Tarihi: 13.08.2020).

Fotoğraf 127: Salt Galata, https://archives. saltresearch.org/handle/123456789/99512 (Erişim Tarihi: 13.08.2020).

Fotoğraf 128: Salt Galata, https://archives. saltresearch.org/handle/123456789/97583 (Erişim Tarihi: 13.08.2020).

Fotoğraf 129: Salt Galata, https://archives. saltresearch.org/handle/123456789/101550 (Erişim Tarihi: 13.08.2020).

Fotoğraf 130: İşli, *Osmanlı Devri İstanbul Camileri II*, s. 441.

Fotoğraf 131: Kültür Envanteri, https://kulturenvanteri.com/yer/balikpazari-iskele-mescidi/ (Erişim Tarihi: 13.08.2020).

Fotoğraf 132: *Kaybolan Kültür Varlıkları II*, s. 104.

Fotoğraf 133: Fikriyat, https://www.fikriyat.com/galeri/tarih/istanbulun-kaybolan-tarihi/2 (Erişim Tarihi: 30.05.2020).

Fotoğraf 134: Emine Aksu

Fotoğraf 135: Salt Galata, https://archives. saltresearch.org/handle/123456789/118956 (Erişim Tarihi: 15.08.2020).

Fotoğraf 136: Salt Galata, https://archives. saltresearch.org/handle/123456789/76333 (Erişim Tarihi: 15.08.2020).

Fotoğraf 137: Salt Galata, https://archives. saltresearch.org/handle/123456789/88227 (Erişim Tarihi: 15.08.2020).

Fotoğraf 138: Salt Galata, https://archives. saltresearch.org/handle/123456789/90591 (Erişim Tarihi: 15.08.2020).

Fotoğraf 139: Salt Galata, https://archives. saltresearch.org/handle/123456789/82757 (Erişim Tarihi: 15.08.2020).

Fotoğraf 140: Salt Galata, https://archives. saltresearch.org/handle/123456789/82757 (Erişim Tarihi: 15.08.2020).

Fotoğraf 141: Salt Galata, https://archives. saltresearch.org/handle/123456789/90591 (Erişim Tarihi: 15.08.2020).

Fotoğraf 142: Salt Galata, https://archives. saltresearch.org/handle/123456789/90591 (Erişim Tarihi: 15.08.2020).

Fotoğraf 143: Salt Galata, https://archives. saltresearch.org/handle/123456789/90591 (Erişim Tarihi: 15.08.2020).

Fotoğraf 143: Raziye Aksu

Fotoğraf 145: Salt Galata, https://archives. saltresearch.org/handle/123456789/75344 (Erişim Tarihi: 13.08.2020).

Fotoğraf 146: Kütükoğlu, *XX. Asra Erişen İstanbul Medreseleri*, s. 93.

Fotoğraf 147: Salt Galata, https://archives. saltresearch.org/handle/123456789/68009 (Erişim Tarihi: 13.08.2020).

Fotoğraf 148: Salt Galata, https://archives. saltresearch.org/handle/123456789/76798 (Erişim Tarihi: 13.08.2020).

Fotoğraf 149: Salt Galata, https://archives. saltresearch.org/handle/123456789/68009 (Erişim Tarihi: 13.08.2020).

Fotoğraf 15: Salt Galata, https://archives. saltresearch.org/handle/123456789/78320 (Erişim Tarihi: 13.08.2020).

Fotoğraf 151: Salt Galata, https://archives. saltresearch.org/handle/123456789/74329 (Erişim Tarihi: 13.08.2020).

Fotoğraf 152: Oldistanbuls, https://www.instagram.com/p/CD3OEwchssF/?igshid=1lqdk47c3m76h (Erişim Tarihi: 25.11.2020).

Fotoğraf 153: Salt Galata, https://archives. saltresearch.org/handle/123456789/78320 (Erişim Tarihi: 13.08.2020).

Fotoğraf 154: Salt Galata, https://archives. saltresearch.org/handle/123456789/86205 (Erişim Tarihi: 13.08.2020).

Fotoğraf 155: Salt Galata, https://archives. saltresearch.org/handle/123456789/78320 (Erişim Tarihi: 13.08.2020).

Fotoğraf 156: Salt Galata, https://archives. saltresearch.org/handle/123456789/76798 (Erişim Tarihi: 13.08.2020).

Fotoğraf 157: Salt Galata, https://archives. saltresearch.org/handle/123456789/76798 (Erişim Tarihi: 13.08.2020).

Fotoğraf 158: Salt Galata, https://archives. saltresearch.org/handle/123456789/100531 (Erişim Tarihi: 13.08.2020).

Fotoğraf 159: Emine Aksu

Fotoğraf 160: Emine Aksu

Fotoğraf 161: Salt Galata, https://archives. saltresearch.org/handle/123456789/79319 (Erişim Tarihi: 13.08.2020).

Fotoğraf 162: Cornelius, *İstanbul'un Mimari Sanatı*, s. LXXI.

Fotoğraf 163: Eski İstanbul, http://www.eskiistanbul.net/5323/hasan-pasa-hani-supurgeciler-hani-beyazit (Erişim Tarihi: 27.10.2020).

Fotoğraf 164: Emine Aksu

Fotoğraf 165: Emine Aksu

Fotoğraf 166: Eski İstanbul, http://www.eskiistanbul.net/314/laleli-koca-ragip-pasa-kutuphanesi-1950li-yillar#lg=0&slide=0 (Erişim Tarihi: 15.08.2020).

Fotoğraf 167: Kumbaracılar, *İstanbul Sebillleri*, s. 42.

Fotoğraf 168: Salt Galata, https://archives. saltresearch.org/handle/123456789/98549 (Erişim Tarihi: 15.08.2020).

Fotoğraf 169: Eski İstanbul, http://www.eskiistanbul.net/6485/laleli-camii-ve-sebili (Erişim Tarihi: 21.11.2020).

Fotoğraf 170: Eski İstanbul, http://www.eskiistanbul.net/6236/laleli-kulliyesi-girisi-ve-dukkanlar (Erişim Tarihi: 21.11.2020).

Fotoğraf 171: Emine Aksu

Fotoğraf 172: Pinterest, https://tr.pinterest.com/pin/473863192033521140/ (Erişim Tarihi: 01.12.2020).

Fotoğraf 173: Salt Galata, https://archives. saltresearch.org/handle/123456789/75388 (Erişim Tarihi: 13.08.2020).

Fotoğraf 174: Salt Galata, https://archives. saltresearch.org/handle/123456789/72612 (Erişim Tarihi: 13.08.2020).

Fotoğraf 175: Salt Galata, https://archives. saltresearch.org/handle/123456789/77787 (Erişim Tarihi: 13.08.2020).

Fotoğraf 176: İşli, *İstanbul'un Ortası Aksaray,* s. 99.

Fotoğraf 177: Salt Galata, https://archives. saltresearch.org/handle/123456789/75388 (Erişim Tarihi: 13.08.2020).

Fotoğraf 178: Emine Aksu

Fotoğraf 179: Kültür Envanteri, https://kulturenvanteri.com/yer/ahmed-pasa-cesmesi/ (Erişim Tarihi: 13.08.2020).

Fotoğraf 180: Fatih'in Kayıp Camileri, https://www.fatihinkayipcamileri.org.tr/camc%C4%B1lar-mescidi.html (Erişim Tarihi: 15.08.2020).

Fotoğraf 181: Fatih'in Kayıp Camileri, https://www.fatihinkayipcamileri.org.tr/camc%C4%B1lar-mescidi.html (Erişim Tarihi: 15.08.2020).

Fotoğraf 182: Emine Aksu

Fotoğraf 183: Kültür Envanteri, https://kulturenvanteri.com/yer/ahmed-pasa-cesmesi/ (Erişim Tarihi: 13.08.2020).

Fotoğraf 184: Kültür Envanteri, https://kulturenvanteri.com/yer/ahmed-pasa-cesmesi/ (Erişim Tarihi: 13.08.2020).

Fotoğraf 185: Kültür Envanteri, https://kulturenvanteri.com/yer/ahmed-pasa-cesmesi-2 (Erişim Tarihi: 13.08.2020).

Fotoğraf 186: Kültür Envanteri, https://kulturenvanteri.com/yer/ahmed-pasa-cesmesi-2 (Erişim Tarihi: 13.08.2020).

Fotoğraf 187: Kültür Envanteri, https://kulturenvanteri.com/yer/ahmed-pasa-cesmesi-2 (Erişim Tarihi: 13.08.2020).

Fotoğraf 188: Eski İstanbul, http://www.eskiistanbul.net/74/aksaray-karakolu#lg=0&slide=0 (Erişim Tarihi: 01.03.2020).

Fotoğraf 189: Tas İstanbul, http://www.tas-istanbul.com/portfolio-view/aksaray-eski-carsi-karakolu/ (Erişim Tarihi: 01.03.2020).

Fotoğraf 190: Tas İstanbul, http://www.tas-istanbul.com/portfolio/page/11/ (Erişim Tarihi: 01.03.2020).

Fotoğraf 191: *DİA*, c.XXXIII, s. 220.

Fotoğraf 192: İşli, *İstanbul'un Ortası Aksaray*, s. 51.

Fotoğraf 193: İşli, *İstanbul'un Ortası Aksaray*, s. 54.

Fotoğraf 194: VGMA, M4742DO.

Fotoğraf 195: VGMA, M4742DO.

Fotoğraf 196: VGMA, M4742DO.

Fotoğraf 197: VGMA, M4742DO.

Fotoğraf 198: Emine Aksu

Fotoğraf 199: Ayverdi, *Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri III,* s. 474.

Fotoğraf 200: Ayverdi, *Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri III,* s. 472.

Fotoğraf 201: Bulut, *Fatih'in Kayıp Çeşmeleri-I*, s. 122.

Fotoğraf 202: İşli, *Osmanlı Devri İstanbul Camileri*, s. 255.

Fotoğraf 203: Salt Galata, https://archives. saltresearch.org/handle/123456789/80254 (Erişim Tarihi: 12.08.2020).

Fotoğraf 204: Emine Aksu

Fotoğraf 205: Emine Aksu

Fotoğraf 206: İşli, *Osmanlı Devri İstanbul Camileri I*, s. 392.

Fotoğraf 207: İşli, *Osmanlı Devri İstanbul Camileri I*, s. 392.

Fotoğraf 208: Emine Aksu

Fotoğraf 209: Ünver, SK, Süheyl Ünver Defter, 00678.

Fotoğraf 210: Salt Galata, https://archives. saltresearch.org/handle/123456789/89190 (Erişim Tarihi: 12.08.20).

Fotoğraf 211: Ünver, SK, Süheyl Ünver Defter, 00678.

Fotoğraf 212: Ünver, SK, Süheyl Ünver Defter, 00678.

Fotoğraf 213: Ünver, SK, Süheyl Ünver Defter, 00678.

Fotoğraf 214: Ünver, SK, Süheyl Ünver Defter, 00678.

Fotoğraf 215: Ünver, SK, Süheyl Ünver Defter, 00678.

Fotoğraf 216: Salt Galata, https://archives. saltresearch.org/handle/123456789/205651 (Erişim Tarihi: 12.08.2020).

Fotoğraf 217: Ünver, SK, Süheyl Ünver Defter, 00678.

Fotoğraf 218: Emine Aksu

Fotoğraf 219: *Kaybolan Kültür Varlıkları II*, s. 233.

Fotoğraf 220: İşli, *Osmanlı Devri İstanbul Camileri I*, s. 235.

Fotoğraf 221: Emine Aksu

Fotoğraf 222: Ünver, Necdet, *Süheyl Ünver'in Objektifinden I*, s. 110.

Fotoğraf 223: Sav, "Deniz Abdal'da Mimar Şüca Camii Tarihçesi", s. 114.

Fotoğraf 224: *Kaybolan Kültür Varlıkları I*, s. 150.

Fotoğraf 225: Sav, "Deniz Abdal'da Mimar Şüca Camii Tarihçesi", s. 111.

Fotoğraf 226: Ünver, Necdet, *Süheyl Ünver'in Objektifinden I*, s. 184.

Fotoğraf 227: Sav, "Deniz Abdal'da Mimar Şüca Camii Tarihçesi", s. 111.

Fotoğraf 228: Emine Aksu

Fotoğraf 229: Yıldız Albümü, 90821-0053.

Fotoğraf 230: İşli, *Osmanlı Devri İstanbul Camileri I*, s. 254.

Fotoğraf 231: İşli, *Osmanlı Devri İstanbul Camileri I*, s. 254.

Fotoğraf 232: İşli, *Osmanlı Devri İstanbul Camileri I*, s. 254.

Fotoğraf 233: Kültür Envanteri, https://kulturenvanteri.com/yer/kurkcu-cesmesi-topkapi/ (Erişim Tarihi: 13.08.2020).

Fotoğraf 234: Tanışık, *İstanbul Çeşmeleri I*, s. 107.

PLAN KAYNAKÇASI

Plan 1: Ünsal, "İstanbul'un İmarı ve Eski Eser Kaybı", s. 59.

Plan 2: Ünsal, "İstanbul'un İmarı ve Eski Eser Kaybı", s. 59.

Plan 3: Ünsal, "İstanbul'un İmarı ve Eski Eser Kaybı", s. 51.

Plan 4: Ülgen, Tanman, "İstanbul'un Ortadan Kalkan Tarihi Eserlerinden Fındıklı'da Hatuniye Külliyesi", s. 152.

Plan 5: Reşad Sevinçsoy, *İA*, c. III, s. 1522.

Plan 6: Ayverdi, *Osmanlı Mimarisi V*, s. 164.

Plan 7: Ünsal, "İstanbul'un İmarı ve Eski Eser Kaybı", s. 37.

Plan 8: *DİA*, c. XXXVII, s. 212.

Plan 9: Cornelius, *İstanbul'un Mimari Sanatı*, s. 51.

Plan 10: Ünsal, "İstanbul'un İmarı ve Eski Eser Kaybı", s. 26.

Plan 11: Nejad Çetingöz, https://archives. saltresearch. org/handle/123456789/87872 (Erişim Tarihi: 13.08.2020).

Plan 12: Müller, *İstanbul'un Tarihsel Topografyası*. s. 446.

Plan 13: Glück, *Probleme desWölbungsbaues I.* s. 95.

Plan 14: Ünsal, "İstanbul'un İmarı ve Eski Eser Kaybı", s. 17.

Plan 15: Ünsal, "İstanbul'un İmarı ve Eski Eser Kaybı", s. 16.

Plan 16: Ünsal, "İstanbul'un İmarı ve Eski Eser Kaybı", s. 16.

Plan 17: *DİA*, c. XVII, s. 165.

Plan 18: Ünsal, “İstanbul’un Eski Eser Kaybı”, s. 13.

ÇİZİM KAYNAKÇASI

Çizim 1: Nezih, *İA*, c. V, s. 2580.

Çizim 2: Nezih, *İA*, c. V, s. 2580.

Çizim 3: Nezih, *İA*, c. V, s. 2581.

Çizim 4: Tuğlacı, *Osmanlı Mimarlığında Batılılaşma Dönemi ve Balyan Ailesi*, s. 186.

Çizim 5: S. Mallo Lopes, *İA*, c. X, s. 5760.

Çizim 6: DİA, https://islamansiklopedisi.org.tr/kilic-ali-pasa-kulliyesi (Erişim Tarihi: 20.05.2020).

Çizim 7: Raimondo D'Aronco, https://tr.pinterest.com/pin/523543525431957150/ (Erşim Tarihi: 02.11.2020).

Çizim 8: Reşad Sevinçsoy, *İA*, c. III, s. 1521.

Çizim 9: Nezih, *İA*. c. I, s. 538.

EKLER

EK 1: Eserlerin Detay Tablosu

Katalog No	Eserin Adı	Yeri	İnşa Tarihi	Banisi	Mimarı	Yıkılma/ Taşınma Tarihi	Yıkılma/ Taşınma Nedeni	Foto No	Plan/ Çizim No	Harita No	Türü	Günümüzdeki Durumu
6	Beşiktaş İskele Mescidi	Beşiktaş vapur iskelesi yakınında, Barbaros Hayrettin Paşa Türbesi'nin yanında	18. yy.	Mehmet Sadık Efendi	Bilinmiyor	1938/43 arası	Barbaros Hayrettin Paşa Meydanı'nı açmak	-	-	-	Mescit	Mevcut değil.
7	Arabiskelesi Mescidi	Beşiktaş vapur iskelesi yanında	17. yy.	Tekerlek Mustafa Efendi	Bilinmiyor	1938/43 arası	Barbaros Hayrettin Paşa Meydanı'nı açmak	-	-	-	Mescit	Mevcut değil.
14	Dolmabahçe Mescidi	Dolmabahçe Camii karşısında Mehmet Emin Ağa Sebili yanında	17. yy. sonu	Çakır Dede Hüseyin Ağa	Bilinmiyor	1958	Beşiktaş Caddesi yol genişletme çalışmaları	35-37	-	11	Mescit	Mevcut değil.
22	Hatuniye Mescidi	Fındıklı Mimar Sinan Üniversitesi yanında	1599	el-Hac Mehmed Ağa	Bilinmiyor	1957	Meclis-i Mebusan Caddesi genişletilmesi	61-74	4/-	19	Mescit	Mevcut değil.
23	Süheyl Bey Camii	Fındıklı'da Mimar Sinan Üniversitesi Binalarının karşısında	16. yy. 1873 2013	Süheyl Bey Sultan Abdülaziz	Bilinmiyor	1957	Meclis-i Mebusan Caddesi genişletilmesi	75-83	-	20	Mescit	Bulunduğu konumda aslına benzemeyen bir şekilde inşa edilmiş
24	Çivici Limanı Mescidi	Salıpazarı, Nusretiye Camii yakınında	17. yy. 1740	Mahmud Çavuş İzari Mehmed Efendi	Bilinmiyor	1957	Meclis-i Mebusan Caddesi genişletilmesi	84-89	-	21	Mescit	Mevcut değil.
27	Tophane Ocağı Mescidi	Tophane Kışlası'nın bünyesinde	16. yy.	Sultan I. Süleyman	Bilinmiyor	1957	Fındıklı Caddesi genişletilmesi	103	-	25	Mescit	Mevcut değil.
32	Bektaş Efendi Mescidi	Necati Bey Caddesi ile Gümrük Sokağı'nın birleştiği noktada	16. yy.	Bektaş Efendi	Bilinmiyor	1957	Necatibey Caddesi açılışı	110-114	-	30	Mescit	Yeniden inşası planlanıyor
33	Karaköy Mescidi	Karaköy Meydanı'nda	17. yy. 1904	Kara Mustafa Paşa Sultan II. Abdülhamid	Raimondo D'Aronco	1957	Karaköy Meydanının genişletilmesi	115-118	-/7	31	Mescit	Yeniden inşası planlanıyor
37	Balıkpazarı İskele Mescidi	Eminönü köprünün başında	17. yy. 1740.	- İzzed Mehmed Paşa Mehmed Said	Bilinmiyor	1940'lı yıllar	Eminönü Meydanı'nın açılması	130-131	-	35	Mescit	Mevcut değil.
39	Aydınoğlu Tekkesi	Sirkeci'den Sultanahmed'e giden tramvay yolu üzerinde	15. yy. 16. yy. 1683-84 19. yy.	Mehmed Çavuş Muhyiddin Mehmed Efendi Aydınzade Şeyh Mehmed Efendi	Bilinmiyor	1957	Sirkeci-Sultanahmed Tramvay Caddesi genişletilmesi	132-134	5/8	37	Tekke	Haziresi günümüze ulaşmıştır

Katalog No	Eserin Adı	Yeri	İnşa Tarihi	Banisi	Mimarı	Yıkılma/ Taşınma Tarihi	Yıkılma/ Taşınma Nedeni	Foto No	Plan No	Harita No	Türü	Günümüzdeki Durumu
43	Simkeşhane Mescidi	Beyazıd Caddesi Simkeşhane	1707	Başkadın Emetullah Hatun	Bilinmiyor	1957	Bayezid-Aksaray yol genişletmesi	-	8/-	42	Mescit	Mevcut değil.
49	Camcılar Mescidi	Aksaray tramvay caddesi üzerinde	15. yy. 1837	Gureba-i yemin ağası Hüseyin Ağa Hacı Mustafa Ağa	Bilinmiyor	1957	Vatan ve Millet Caddesi'nin açılması	179-182	11/-	47	Mescit	Yeniden inşası gerçekleşiyor.
52	Oğlanlar Tekkesi Mescidi	Aksaray Cerrahpaşa Caddesi ile Millet Caddesinin birleştiği noktada Aksaray Karakolunun arkasınında	1461 17. yy.	Sekbanbaşı Yakup Ağa Oğlan Şeyh İbrahim Efendi Prenses Mehveş Hanım	Bilinmiyor	1957	Millet Caddesi genişletilmesi	191-198	-	50	Tekke	Mevcut değil.
56	Şirmerd Çavuş Camii	Aksaray, Millet Caddesi üzerinde	1504	Şirimerd Çavuş	Bilinmiyor	1957	Millet Caddesi genişletilmesi	202	15/-	54	Cami	Mevcut değil.
57	Selçuk Sultan Camii	Aksaray, Millet Caddesi üzerinde	15. yy. 17. yy.	Selçuk Hatun Kızlarağası Abbas Ağa	Bilinmiyor	1957	Millet Caddesi genişletilmesi	205	-	55	Mescit	Mevcut değil.
60	Kazasker Abdurrahman Efendi Camii	Çapa'da, Millet Caddesi üzerinde	1506	Kadıasker Abdurrahman Efendi	Mimar Sinan	1957	Millet Caddesi genişletilmesi	216-218	18/-	58	Mescit	Mevcut değil.
61	Saraç Doğan Mescidi	Çapa'da, Millet Caddesi üzerinde	15. yy. 1975	Doğan Ağa -	Bilinmiyor Ali Saim Ülgen	1957	Millet Caddesi genişletilmesi	219-221	-	59	Mescit	Yeniden inşa dilmiştir.
62	Mimar Şüca Camii	Millet Caddesi üzerinde Deniz Abdal Sokak kesişiminde	15 yy.	Mimar İlyas b. Abdullah	Bilinmiyor	1957	Millet Caddesi genişletilmesi	222-223	-	60	Mescit	Mevcut değil.
62	Deniz Abdal Tekkesi	Mimar Şüca Camii'nin karşısında	15.yy	Bilinmiyor	Bilinmiyor	1957	Millet Caddesi genişletilmesi	225-228	-	-	Tekke	Mevcut değil.
64	Şehremini Camii	Şehremini'de Topkapı Caddesi üzerinde	15. yy.	Fatih Sultan Mehmed	Bilinmiyor	1957	Millet Caddesi genişletilmesi	230-232	-	64	Mescit	Mevcut değil.
2	Hacı Ahmet Ağa Çeşmesi	Barbaros Hayrettin Paşa Türbesinin avlu duvarında	1755/1756	Hacı Ahmet Ağa	Bilinmiyor	1938-1943 arası	Barbaros Hayrettin Paşa Türbesini ortaya çıkarmak	-	-	-	Duvar çeşmesi	Mevcut değil
5	Sinan Paşa Çeşmesi	Beşiktaş Sinan Paşa Camii karşısında	19. yy.	Bilinmiyor	Bilinmiyor	1940'lı yıllar	Barbaros Hayrettin Paşa Türbesini ortaya çıkarmak	2-6	-	3	Meydan çeşmesi	Harbiye Açık Hava Tiyatrosunun karşısında
13	Mehmed Emin Ağa Çeşmesi	Dolmabahçe Camii karşısında	1740/41	Sipahiler Ağası Mehmed Emin Ağa	Bilinmiyor	1957	Beşiktaş Caddesinin genişletilmesi	32-34	-	10	Çeşme	Eski yerinin güneyinde

Katalog No	Eserin Adı	Yeri	İnşa Tarihi	Banisi	Mimarı	Yıkılma/ Taşınma Tarihi	Yıkılma/ Taşınma Nedeni	Foto No	Plan No	Harita No	Türü	Günümüzdeki Durumu
15	Sadeddin Efendi Çeşmesi	Kabataş Set duvarında, merdivenlerin yanında	1629	Sadettin Efendi	Bilinmiyor	1957	Beşiktaş Caddesinin genişletilmesi	38-39	-	12	Duvar çeşmesi	Mevcut değil.
16	Esad Mehmed Efendi Çeşmesi	Kabataş Seddi üzerinde	1613	Esad Mehmed Efendi	Bilinmiyor	1957	Beşiktaş Caddesinin genişletilmesi	40-41	-	13	Duvar çeşmesi	Mevcut değil.
17	Silahdar Yahya Efendi Çeşmesi	Kabataş Set duvarı üzerinde	1788	Silahdar Yahya Efendi	Bilinmiyor	1957	Beşiktaş Caddesinin genişletilmesi	42-45	-	14	Duvar çeşmesi	Dolmabahçe Parkı'nın karşısında
19	Hekimoğlu Ali Paşa Çeşmesi	Kabataş İskelesi karşısında	1732	Hekimoğlu Ali Paşa	Bilinmiyor	1958	Beşiktaş Caddesinin genişletilmesi	48-49	-	16	Meydan çeşmesi	Kabataş iskelesinin yakınında
20	Koca Yusuf Paşa Sebil Çeşmesi	Fındıklı Camii önünde	1786	Sadrazam Koca Yusuf Paşa	Bilinmiyor	1957	Beşiktaş Caddesinin genişletilmesi	50-55	-	17	Çeşme	Kabataş Set duvarına monte edilmiştir.
22	Arap Ahmed Paşa Çeşme	Mimar Sinan Üniversitesi yanında, Hatuniye Külliyesi içinde	1587 öncesi	Arap Ahmed Paşa	Bilinmiyor	1957	Meclis-i Mebusan Caddesinin genişletilmesi	61, 64, 67	4	19	Duvar çeşmesi	Mevcut değil.
23	Salı Pazarı Çeşmesi	Süheyl Bey Camii altında	1873	Sultan Abdülaziz	Bilinmiyor	1957	Meclis-i Mebusan Caddesinin genişletilmesi	76-78	-	20	Duvar çeşmesi	Mevcut değil.
26	Sultan II. Abdülhamid Çeşmesi	Nusretiye Camii önünde	1901	Sultan II. Abdülhamid	Raimondo d'Aronco	1957	Dolmabahçe Fındıklı Caddesi'nin genişletilmesi	92-97	-	23	Meydan çeşmesi	Maçka Parkı'nda
47	Laleli Baba Çeşmesi	Laleli Camii yakınında	Bilinmiyor	Bilinmiyor	Bilinmiyor	1957	Millet Caddesi açılması	-	10/-	45	Çeşme	Mevcut değil.
50	Ahmed Paşa Çeşmesi 1	Camcılar Camii'nin ön ve arka cephelerinde	1740	Hacı Ahmet Paşa	Bilinmiyor	1957	Millet Caddesi açılması	183-184	-	48	Duvar çeşmeleri	Mevcut değil.
50	Ahmed Paşa Çeşmesi 2	Camcılar Camii'nin arka cephelerinde	1740	Hacı Ahmet Paşa	Bilinmiyor	1957	Millet Caddesi açılması	185-187	-	48	Duvar çeşmeleri	Mevcut değil.
52	Oğlanlar Tekkesi Çeşmesi	Aksaray Oğlanlar Tekkesi	1874	Mehveş Hanım	Bilinmiyor	1957	Millet Caddesi açılması	191-198	-	50	Çeşme	Murat Taş Camii avlusunda
54	Yusuf Paşa Çeşmesi	Millet Caddesinden Haseki Hastanesine çıkan caddenin köşesinde	1714	Yusuf Paşa	Bilinmiyor	1957	Millet Caddesi açılması	201	-	52	Duvar çeşmesi	Mevcut değil.
56	Şirmerd Çavuş Camii Çeşmesi	Aksaray, Şirmerd Çavuş Camii	1780/81	Divan Kâtibi Mustafa Efendi	Bilinmiyor	1957	Millet Caddesi açılması	202	15/-	54	Çeşme	Mevcut değil.
59	Hekimbaşı Ömer Efendi Çeşmesi	Molla Gürânî Haziresi'nin karşısında	1715	Hekimbaşı Ömer Efendi	Bilinmiyor	1957	Millet Caddesi açılması	210	17/-	57	Çeşme	Mevcut değil.

Katalog No	Eserin Adı	Yeri	İnşa Tarihi	Banisi	Mimarı	Yıkılma/ Taşınma Tarihi	Yıkılma/ Taşınma Nedeni	Foto No	Plan No	Harita No	Türü	Günümüzdeki Durumu
62	Çorlulu Ali Paşa Çeşmesi	Mimar Şüca Camii avlu duvarında	1709/10	Çorlulu Ali Paşa	Bilinmiyor	1957	Millet Caddesi açılması	224	-	60	Duvar çeşmeleri	Mevcut değil.
66	Ali Bey Çeşmesi	Topkapı, Taş Mektep Sokağı'nda	1706	Kara Kethüda Ali Bey	Bilinmiyor	1957	Millet Caddesi açılması	233-234	-	64	Duvar çeşmesi	Mevcut değil.
9	Bezm-i Âlem Valide Sultan Camii Sebili	Dolmabahçe Sarayı'nın karşısında	1855	Bezm-i Âlem Valide Sultan	Bilinmiyor	1938/42 arası	Dolmabahçe Meydan düzenlemesi	11-18	-	5-6	Sebil	Mevcut değil.
13	Mehmed Emin Ağa Sebili	Dolmabahçe Camii karşısında	1740/41	Sipahiler Ağası Mehmed Emin Ağa	Bilinmiyor	1957	Beşiktaş Caddesinin genişletilmesi	32-34	-	10	Sebil	Eski yerinin güneyinde
20	Koca Yusuf Paşa Sebili	Fındıklı Camii önünde	1786	Sadrazam Koca Yusuf Paşa	Bilinmiyor	1957	Beşiktaş Caddesinin genişletilmesi	50-55	-	17	Sebil	Kabataş Set duvarına monte edilmiştir.
41	Merzifoni Kara Mustafa Paşa Külliyesi Sebili	Çarşıkapı'da Divanyolu Caddesi üzerinde	1690	Merzifoni Kara Mustafa Paşa	Mimar Hamdi	1957	Divanyolu Caddesi genişletilmesi	138-144	7/-	38	Sebil	Külliyenin doğu yönündengeriye taşınmıştır.
43	Başkadın Sebili	Beyazıt Tramvay Caddesi üzerinde	1707	Mehmed Başkadın Emetullah Hatun	Bilinmiyor	1957	Beyazıt Meydan düzenlenmesi	147-160	8/-	42	Sebil	Mevcut değil.
45	Koca Ragıp Paşa Kütüphanesi Sebili	Laleli Camii karşısında	1762	Koca Ragıp Paşa	Bilinmiyor	1957	Divanyolu Caddesi genişletilmesi	166-167	-	42	Sebil	Yol seviyesinin altında kalmıştır
52	Oğlanlar Tekkesi Sebili	Aksaray Oğlanlar Tekkesi	Sebil 1871	Oğlan Şeyh İbrahim	Bilinmiyor	1957	Cadde genişletilmesi	191-198	-	50	Sebil	Murad Paşa Camii avlusunda
1	Ketenciler Hamamı	Beşiktaş, eski tramvay deposunun önünde	18. yy.	Bilinmiyor	Bilinmiyor	1936	Beşiktaş yol düzenlemesi	-	-	-	Hamam	Mevcut değil.
8	Sinan Paşa Hamamı	Beşiktaş Caddesi ile Hayrettin İskele Sokağı bitişiğinde	1555/56	Kaptan-ı Derya Sinan Paşa	Mimar Sinan	1957	Beşiktaş Caddesinin genişletilmesi	7-10	1-2/ 1-3	4	Hamam	Mevcut değil.
21	Molla Çelebi Hamamı	Molla Çelebi Camii yanında	1561/62	Mehmed Vusuli Efendi	Mimar Sinan	1957	Beşiktaş Caddesinin genişletilmesi	56-60	3/ 5	18	Hamam	Mevcut değil.
29	Karabaş Hamamı (Yamalı Baba)	Tophane'de Kılıç Ali Paşa Camii yakınında	1740/41	Bilinmiyor	Bilinmiyor	1957	Kemeraltı Caddesi açılışı	-	-	27	Hamam	Mevcut değil.
53	Murat Paşa Hamamı	Vatan-Millet Caddelerinin kesiştiği noktada	1471/72	Murad Paşa	Bilinmiyor	1930 1957	Millet Caddesi'nin açılması	199	12-14/-	51	Hamam	Mevcut değil.

Katalog No	Eserin Adı	Yeri	İnşa Tarihi	Banisi	Mimarı	Yıkılma/ Taşınma Tarihi	Yıkılma/ Taşınma Nedeni	Foto No	Plan No	Harita No	Türü	Günümüzdeki Durumu
55	Tevekkül Hamamı	Millet Caddesi ile Arap Manav Sokağı'nın birleşiminde	17.yy	Bilinmiyor	Bilinmiyor	1957	Millet Caddesi'nin açılması	-	-	53	Hamam	Mevcut değil.
3	Yedi-Sekiz Hasan Paşa Türbesi	Barbaros Hayrettin Paşa Türbesi'nin avlusunda	1905/06	Sultan II. Abdülhamid	Bilinmiyor	1938-43 arası	Barbaros Hayrettin Paşa Türbesi'ni ortaya çıkarmak	-	-	1	Türbe	Mevcut değil.
22	Perizad Hatun-Arab Ahmed Paşa Türbesi	Mimar Sinan Üniversitesi yanında Hatuniye Külliyesi içinde	1587	Bilinmiyor	Mimar Sinan	1956	Meclis-i Mebusan Caddesi'nin genişletilmesi	61-69	4/-	19	Türbe	Mevcut değil.
22	Keşfî Cafer Efendi Türbesi	Mimar Sinan Üniversitesi yanında Hatuniye Külliyesi içinde	1643	Bilinmiyor	Bilinmiyor	1956	Meclis-i Mebusan Caddesi'nin genişletilmesi	64, 67, 70-74	4	19	Türbe	Mevcut değil.
41	Merzifoni Kara Mustafa Paşa Külliyesi Türbesi	Çarşıkapı'da Divanyolu Caddesi üzerinde	1690	Merzifoni Kara Mustafa Paşa	Mimar Hamdi	1957	Divanyolu Caddesi genişletilmesi	138-144	7/-	39	Türbe	Dershane binasının doğu yönünden biraz geriye taşınmıştır
42	Kemankeş Mustafa Paşa Türbesi	Divanyolu Caddesi üzerinde	17. yy.	Bilinmiyor	Bilinmiyor	1957	Divanyolu Cadde genişletmesi	-	-	40-41	Türbe	Mevcut değil.
47	Laleli Baba Mezarı	Laleli Camii yakınında	18. yy.	Bilinmiyor	Bilinmiyor	1957	Yol çalışması	172	10/-	45	Türbe	Kemal Paşa Camii Haziresi'ne nakledildi.
48	Aksaray Valide Türbesi	Aksaray Valide Camii karşısında	1871	Pretvenihal Valide Sultan	Serkis-Agop Balyan	1957	Aksaray Caddesi yol genişletilmesi	176-178	-	46	Türbe	1968 yılında avlusuna küçük boyutta yeniden kurulmuştur
52	Yakup Ağa Türbesi	Oğlanlar Tekkesi içinde	1871	Oğlan Şeyh İbrahim	Bilinmiyor	1957	Millet Caddesi'nin açılması	191-192	-	50	Türbe	Murat Paşa Camii avlusunda
56	Şirmerd Çavuş Türbesi	Aksaray, Millet Caddesi üzerinde Şirmerd Çavuş Camii'nin bünyesinde	1514	Bilinmiyor	Bilinmiyor	1956	Yol genişletmesi	202-204	15-16/-	54	Türbe	Murad Paşa Camii avlusunda inşa dildi.
4	Beşiktaş Hasan Paşa Karakolu	Beşiktaş Sinan Paşa Camii karşısında, Sinan Paşa Çeşmesi'nin yanında	19. yy.	Bilinmiyor	Bilinmiyor	1938/43 arası	Barbaros Hayrettin Paşa Meydanı'nın düzenlenmesi	1	-	2	Karakol	Mevcut değil.

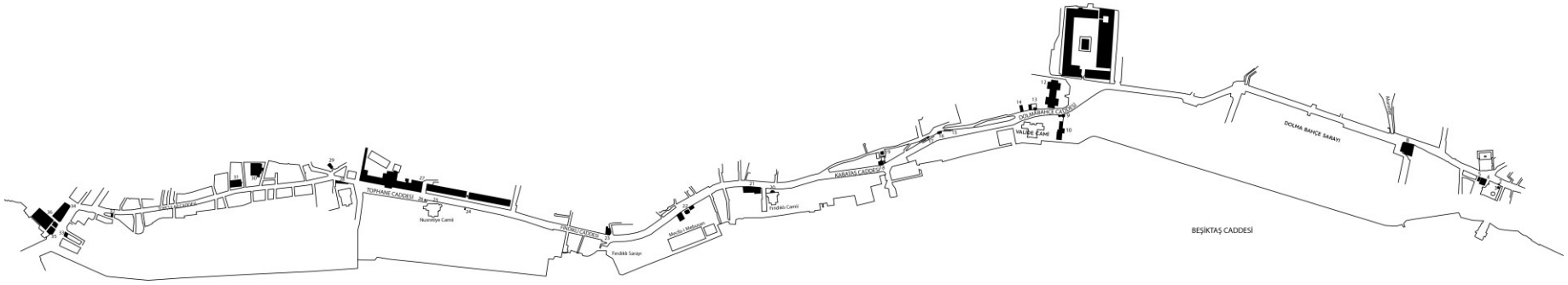
Katalog No	Eserin Adı	Yeri	İnşa Tarihi	Banisi	Mimarı	Yıkılma/ Taşınma Tarihi	Yıkılma/ Taşınma Nedeni	Foto No	Plan No	Harita No	Türü	Günümüzdeki Durumu
10	Dolmabahçe Karakolu	Dolmabahçe Valide Sultan Camii'nin yanında	19. yy.	Sultan Abdülmecid	Bilinmiyor	1938/43 arası	II. nolu park alanının düzenlenmesi	19-25	-	7	Karakol	Mevcut değil.
18	Kabataş Karakolu	Kabataş İskelesi, Set üstünde Hekimoğlu Ali Paşa Çeşmesi yanında	19. yy.	Bilinmiyor	Bilinmiyor	1940'lı yıllar	Fındıklı-Dolmabahçe Yolu'nun genişletilmesi	46-47	-	15	Karakol	Mevcut değil.
51	Aksaray Karakolu	Oğlanlar Tekkesi'nin bitişiğinde	1831	Sultan II. Mahmud	Bilinmiyor	1957	Vatan-Millet Caddesi yol açma	188-190	-/9	49	Karakol	Mevcut değil.
63	Şehremini Karakolu	Şehremini'de	19. yy.	Bilinmiyor	Bilinmiyor	1957	Vatan-Millet Caddesi yol açma	229	-	61	Karakol	Mevcut değil.
34	Borsa Hanı	Karaköy Meydanı	1918	Bilinmiyor	Bilinmiyor	1957	Karaköy Meydan genişletmesi	119-121	-	32	Han	Mevcut değil.
35	Seyr-i Sefain İdaresi Dairesi	Karaköy Meydanı	19. yy.	Bilinmiyor	Bilinmiyor	1957	Karaköy Meydan genişletmesi	122-123	-	33	Han?	Mevcut değil.
36	Mehmed Ali Paşa Hanı	Karaköy Meydanı	19. yy.	Mehmed Ali Paşa	Bilinmiyor	1957	Karaköy Meydan genişletmesi	124-129	-	34	Han	Mevcut değil.
38	Valide Han	Eminönü'nde Karaköy Köprüsü'nün sol başında	-	Bilinmiyor	Bilinmiyor	1940	Eminönü Meydan düzenlemesi	-	-	36	Han	Mevcut değil.
43	Simkeşhane-i Âmire	Beyazıt Tramvay Caddesi üzerinde	1463 1707	Fatih Sultan Mehmed Başkadın Emetullah Hatun	Bilinmiyor	1957	Divanyolu Caddesi genişletilmesi	147-160	8/-	42	Han	Yapının yarısı kesilmiştir
44	Hasan Paşa Hanı	Beyazıt-Vezneciler arasında, Simkeşhane'nin yanında	1740	Seyyid Hasan Paşa	Mustafa Çelebi	1957	Divanyolu Caddesi genişletilmesi	161-165	9/-	42	Han	Yapının kuzey kanadı kesilmiştir
42	Kemankeş Mustafa Paşa Medresesi	Çarşıkapı'da, Kaliçacı Hasan Camii karşısında	1641/42	Kemankeş Mustafa Paşa	Bilinmiyor	1957	Divanyolu Caddesi genişletilmesi	145-146	-	40-41	Medrese	Mevcut değil.
53	Murat Paşa Medresesi	Aksaray Murad Paşa Külliyesi içerisinde	1477	Mesih Paşa	Bilinmiyor	1930	Millet Caddesi açılışı	200	12/-	51	Medrese	Mevcut değil.
59	Hekimbaşı Ömer Efendi Medresesi	Millet Caddesi üzerinde Molla Gürani Haziresi karşısında	1715	Hekimbaşı Ömer Efendi	Bilinmiyor	1957	Millet Caddesi genişletilmesi	209-215	17/-	57	Medrese	Mevcut değil.
65	Dülbentçi Mehmed Efendi Medresesi	Topkapı Tramvay Caddesi üzerinde	Bilinmiyor	Dülbentçi Mehmed Efendi	Bilinmiyor	1957	Topkapı Caddesi genişletilmesi	-	-	63	Medrese	Mevcut değil.
13	Mehmed Emin Ağa Sebili-Mektebi	Dolmabahçe Mescidi ile Mehmed Emin Ağa Sebili'nin arasında dükkânın üstünde	1740/41	Sipahiler Ağası Mehmed Emin Ağa	Bilinmiyor	1957	Beşiktaş Caddesinin genişletilmesi	32-34	-	10	Mektep	Mevcut değil.

Katalog No	Eserin Adı	Yeri	İnşa Tarihi	Banisi	Mimarı	Yıkılma/ Taşınma Tarihi	Yıkılma/ Taşınma Nedeni	Foto No	Plan No	Harita No	Türü	Günümüzdeki Durumu
43	Başkadın Mektebi	Beyazıt Tramvay Caddesi Simkeşhane yakınında	1707	Başkadın Emetullah Gülnuş Valide	Bilinmiyor	1957	Beyazıt Meydan düzenlemesi	151, 160	8/-	42	Mektep	Mevcut değil.
66	Taş Mektep	Topkapı, Taş Mektep Sokağı'nda	1706	Kara Kethüda Ali Bey	Bilinmiyor	1957	Millet Caddesi açılması	233	-	64	Mektep	Mevcut değil.
30	Surp Krikor Lusavariç Ermeni Kilisesi	Kemeraltı Caddesi üzerinde	1431-1733 1961	Goms/Gozma Patrik Hovhannes Golod -	- Sarkis Kalfa Bedros Zobyan	1958	Kemeraltı Caddesi açılışı	106-107	-	28	Kilise	Yola giden arsandan geriye kalan bölümde yeniden inşa edildi
31	Galata, Sotiros Hristo Rum Kilisesi	Kemeraltı Caddesi üzerinde St. Benoit karşısında	16.-17. yy.	Bilinmiyor	Bilinmiyor	1958	Kemeraltı Caddesi açılışı	-	-	29	Kilise	Mevcut değil.
27	Tophane Kışlası	Tophane'de Nusretiye Camii karşısında	1453 1792 19. yy.	Fatih Sultan Mehmed Sultan III. Selim Sultan II. Mahmud	Bilinmiyor	1957	Meclis-i Mebusan Caddesi genişletmesi	98-103	-	24-25	Kışla	Mevcut değil.
22	Ahmed Paşa Kütüphanesi	Mimar Sinan Üniversitesi yanında Hatuniye Külliyesi içinde	1587'den öncesi	Arap Ahmed Paşa	Bilinmiyor	1956	Meclis-i Mebusan Caddesi genişletilmesi	-	-	-	Kütüphane	Mevcut değil.
12	Dolmabahçe Saray Tiyatrosu	Dolmabahçe Camii'nin karşısında	1853	Sultan Abdülmecid	Bilinmiyor	1940'lı yıllar	Taksim-Dolmabahçe yol genişletmesi	28-31	-/4	9	Tiyatro	Mevcut değil.
11	Dolmabahçe Sarayı Istabl-ı Amire	Dolmabahçe Camii'nin karşısında	1855	Sultan Abdülmecid	Bilinmiyor	1940/41	II Nolu Park yapım projesi	26-27	-	8	Ahır	Mevcut değil.
9	Bezm-i Âlem Valide Sultan Camii İhata Duvarı	Dolmabahçe Sarayı'nın karşısında	1855	Bezm-i Âlem Valide Sultan	Bilinmiyor	1938/42 arası	Dolmabahçe Meydan düzenlemesi	11-18	-	5-6	Duvar	Mevcut değil.
25	Nusretiye Camii İhata Duvarı	Meclis-i Mebusan Caddesi üzerinde	1826	Sultan II. Mahmud	Bilinmiyor	1958	Meclis-i Mebusan Caddesi genişletmesi	90-91	-	22	Duvar	Mevcut değil.
28	Kılıç Ali Paşa Camii İhata Duvarı	Meclis-i Mebusan Caddesi üzerinde	1580/81	Kılıç Ali Paşa	Bilinmiyor	1957	Meclis-i Mebusan Caddesi genişletmesi	104-105	-/6	26	Duvar	Geriye çekilerek yeniden yapılmıştır
39	Aydınoğlu Tekkesi İhata Duvarı	Sirkeci'de tramvay caddesi üzerinde	1683-84	Saçlı Emir Muhyiddin Mehmed Efendi	Biilinmiyor	1957	Tramvay caddesinin genişletilmesi	132-134	5/8	37	Duvar	Geriye çekilerek yeniden yapılmıştır

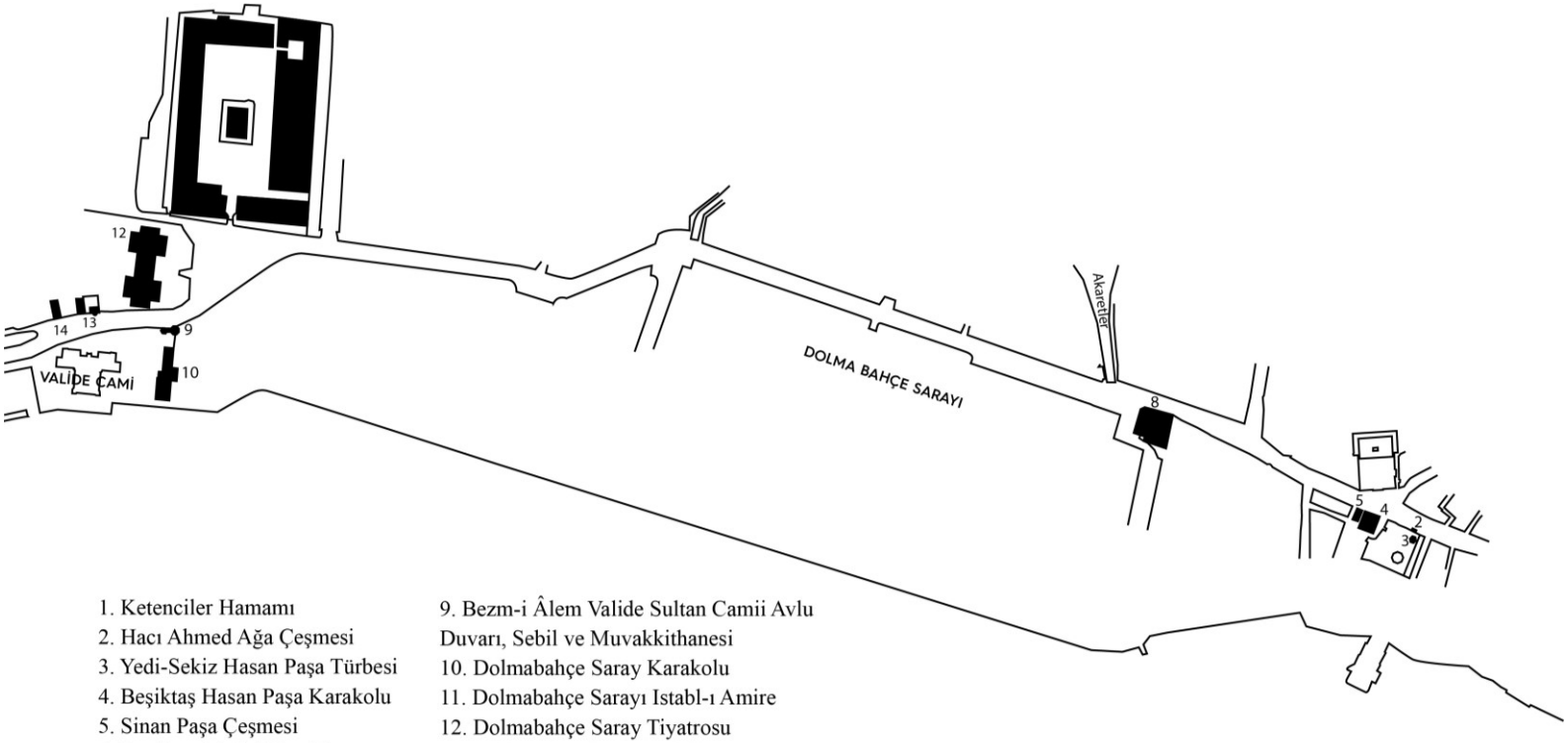
Katalog No	Eserin Adı	Yeri	İnşa Tarihi	Banisi	Mimarı	Yıkılma/ Taşınma Tarihi	Yıkılma/ Taşınma Nedeni	Foto No	Plan No	Harita No	Türü	Günümüzdeki Durumu
40	Atik Ali Paşa Camii İhata Duvarı	Çemberlitaş'ta	1496/97	Atik Ali Paşa	Bilinmiyor	1957	Divanyolu Caddesi genişletmesi	135-137	6/-	38	Duvar	Geriye çekilerek yeniden yapılmıştır
46	Laleli Camii İhata Duvarı	Laleli'de	1763	Sultan III. Mustafa	Kara Ahmed Ağa Mehmed Tahir Ağa	1957	Lalali Aksaray Caddesi genişletilmesi	168-171	-	44	Duvar	Geriye çekilerek daha sonra yıkılarak dükkânlar inşa edilmiştir
53	Murat Paşa Camii İhata Duvarı	Vatan-Millet Caddelerinin kesiştiği noktada	1471/72	Murad Paşa	Bilinmiyor	1930 1957	Millet Caddesi açılışı	-	12/-	51	Duvar	Geriye çekilerek yeniden yapılmıştır
9	Bezm-i Âlem Valide Sultan Camii Muvakkıthanesi	Dolmabahçe Sarayı'nın karşısında	1855	Bezm-i Âlem Valide Sultan	Bilinmiyor	1938/42 arası	Dolmabahçe Meydan düzenlemesi	11-18	-	5-6	Muvakkıthane	Caminin sahil tarafındaki avlusunda
48	Aksaray Valide Camii Muvakkıthanesi	Aksaray Valide Camii	1871	Pertevnihal Valide Sultan	Serkis-Agop Balyan	1957	Aksaray Caddesi genişletmesi	-	-	46	Muvakkıthane	Mevcut değil.
13	Mehmed Emin Ağa Sebili Haziresi	Dolmabahçe'de Mehmed Emin Ağa Sebili'nin arkasında	1740/41	-	-	1957	Beşiktaş Caddesinin genişletilmesi	32-34	-	10	Hazire	Eski yerinin güneyinde
22	Hatuniye Külliyesi Haziresi	Hatuniye Külliyesi içerisinde	1643'ten sonra	-	-	1957	Beşiktaş Caddesi genişletmesi	61	4/-	19	Hazire	Mevcut değil.
40	Atik Ali Paşa Camii Haziresi	Atik Ali Paşa Camii bünyesinde	1496'dan sonra	-	-	1957	Divanyolu Caddesi genişletmesi	135-137	6/-	38	Hazire	Kesilenler caminin sol tarafına istiflendi
41	Merzifonî Kara Mustafa Paşa Haziresi	Çarşıkapı, Divanyolu Caddesi Merzifonî Kara Mustafa Paşa Külliyesi bünyesinde	1690'dan sonra	-	-	1957	Divanyolu Caddesi genişletmesi	138-144	7/-	39	Hazire	Külliyenin doğusuna, hazirenin yanına taşındı
53	Murat Paşa Camii İhata Duvarı	Vatan-Millet Caddelerinin kesiştiği noktada	1471'den sonra	-	-	1957	Millet Caddesi açılışı	-	12/-	51	Hazire	Bir kısmı yola giden hazirenin diğer kısmı durmaktadır
58	Molla Gürani Camii Haziresi	Millet Caddesi üzerinde	1471'den sonra	-	-	1957	Topkapı Caddesi genişletilmesi	206-208	-	56	Hazire	Bir kısmı yola giden hazirenin diğer kısmı durmaktadır

Katalog No	Eserin Adı	Yeri	İnşa Tarihi	Banisi	Mimarı	Yıkılma/ Taşınma Tarihi	Yıkılma/ Taşınma Nedeni	Foto No	Plan No	Harita No	Türü	Günümüzdeki Durumu
59	Hekimoğlu Ömer Efendi Haziresi	Molla Gürani Camii karşısında	1715'ten sonra	-	-	1957	Topkapı Caddesi genişletilmesi	209-215	17/-	56	Hazire	Mevcut değil.
65	Dülbentçi Mehmed Efendi Medresesi Haziresi	Topkapı Tramvay Caddesi üzerinde	Bilinmiyor	-	-	1957	Topkapı Caddesi genişletilmesi	-	-	63	Hazire	Mevcut değil.
13	Mehmed Emin Ağa Sebili Dükkânı	Dolmabahçe'de Mehmed Emin Ağa Sebili'nin yanında	1740/41	Sipahiler Ağası Mehmed Emin Ağa	Bilinmiyor	1957	Beşiktaş Caddesinin genişletilmesi	32-34	-	10	Dükkân	Mevcut değil.
28	Kılıç Ali Paşa Külliyesi Dükkânları	Tophane'de Kılıç Ali Paşa Camii'nin önünde	1691	Bilinmiyor	Bilinmiyor	1957	Divanyolu Caddesi genişletmesi	-	-/6	26	Dükkân	Mevcut değil.
41	Merzifoni Kara Mustafa Paşa Külliyesi Dükkânları	Çarşıkapı'da Divanyolu Caddesi üzerinde	1690	Merzifoni Kara Mustafa Paşa	Mimar Hamdi	1957	Divanyolu Caddesi genişletmesi	142-143	-	39	Dükkân	Mevcut değil.

EK 2: Beşiktaş-Karaköy Güzergâhı'nın Genel Görüntüsü

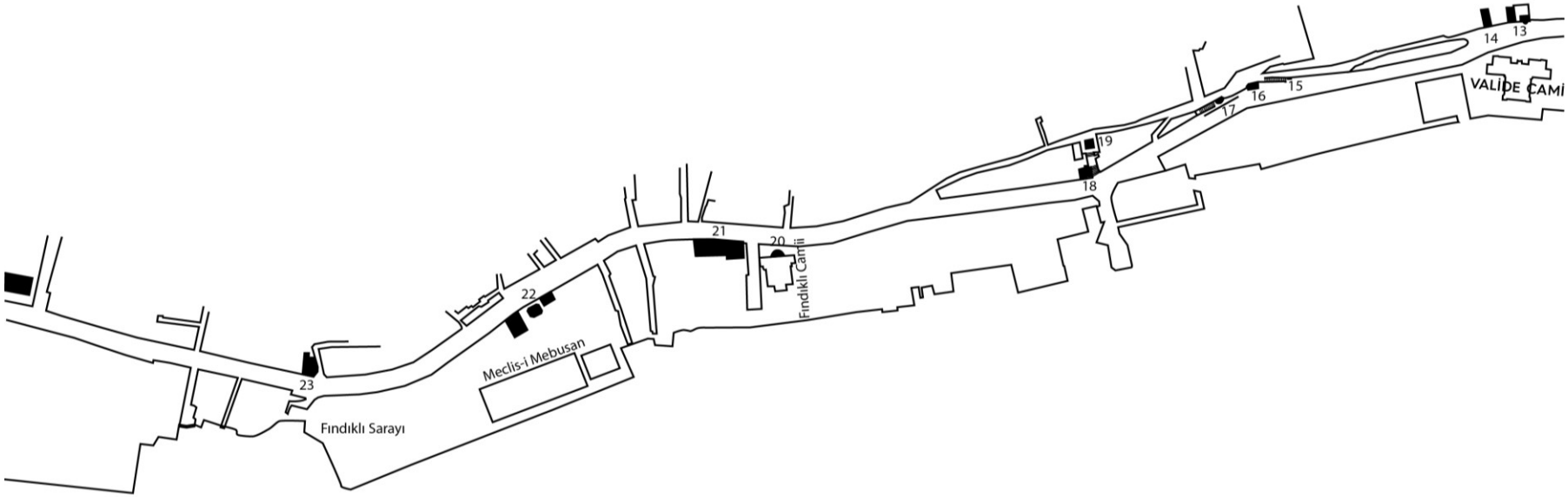
EK 3: Dolbahçe-Beşiktaş Arasındaki Caddenin Detaylı Görüntüsü

1. Ketenciler Hamamı
2. Hacı Ahmed Ağa Çeşmesi
3. Yedi-Sekiz Hasan Paşa Türbesi
4. Beşiktaş Hasan Paşa Karakolu
5. Sinan Paşa Çeşmesi
6. Beşiktaş İskele Mescidi
7.Arabiskelesi Mescidi
8. Sinan Paşa Hamamı
9. Bezm-i Âlem Valide Sultan Camii Avlu Duvarı, Sebil ve Muvakkithanesi
10. Dolmabahçe Saray Karakolu
11. Dolmabahçe Sarayı Istabl-ı Amire
12. Dolmabahçe Saray Tiyatrosu
13. Mehmed Emin Ağa Sebili
14. Dolmabahçe Mescidi

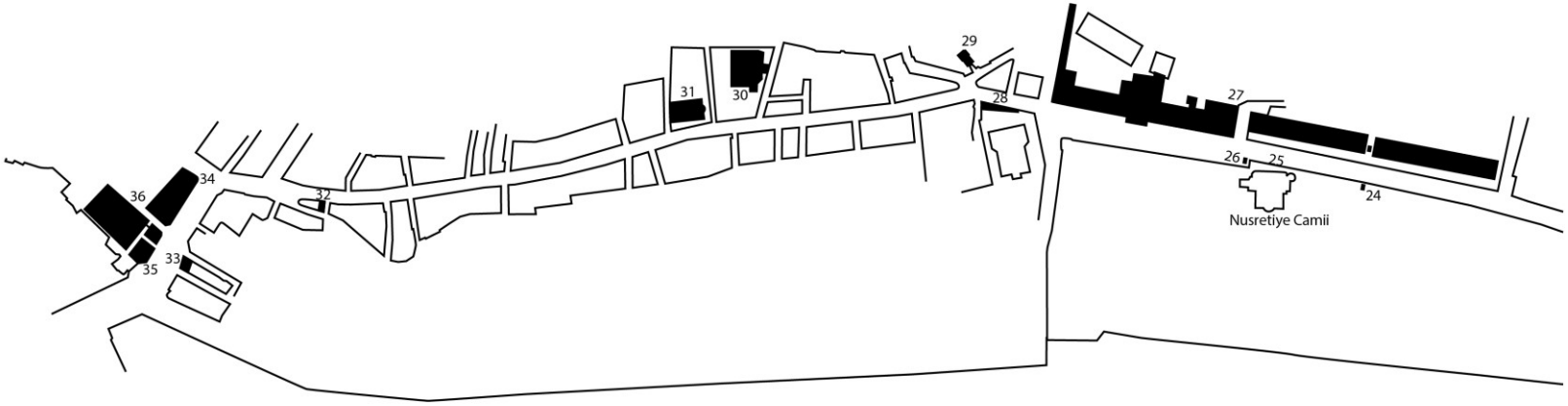
EK 4: Fındıklı-Dolmabahçe Arasındaki Caddenin Detaylı Görüntüsü

15. Sadeddin Efendi Çeşmesi
16. Esad Mehmed Efendi Çeşmesi
17. Silahdar Yahya Efendi Çeşmesi
18. Kabataş Karakolu
19. Hekimoğlu Ali Paşa Çeşmesi
20. Koca Yusuf Paşa Sebili
21. Molla Çelebi Hamamı
22. Hatuniye Külliyesi
23. Sühely Bey Camii Ve Salıpazarı Çeşmesi

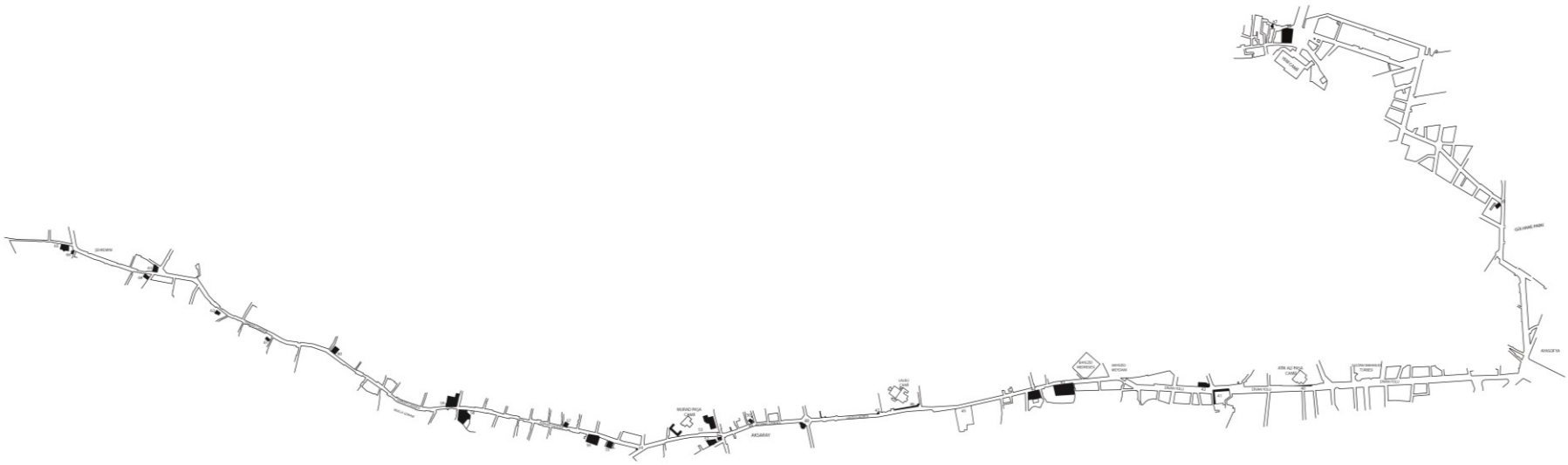

EK 5: Karaköy-Fındıklı Arasındaki Caddenin Detaylı Görüntüsü

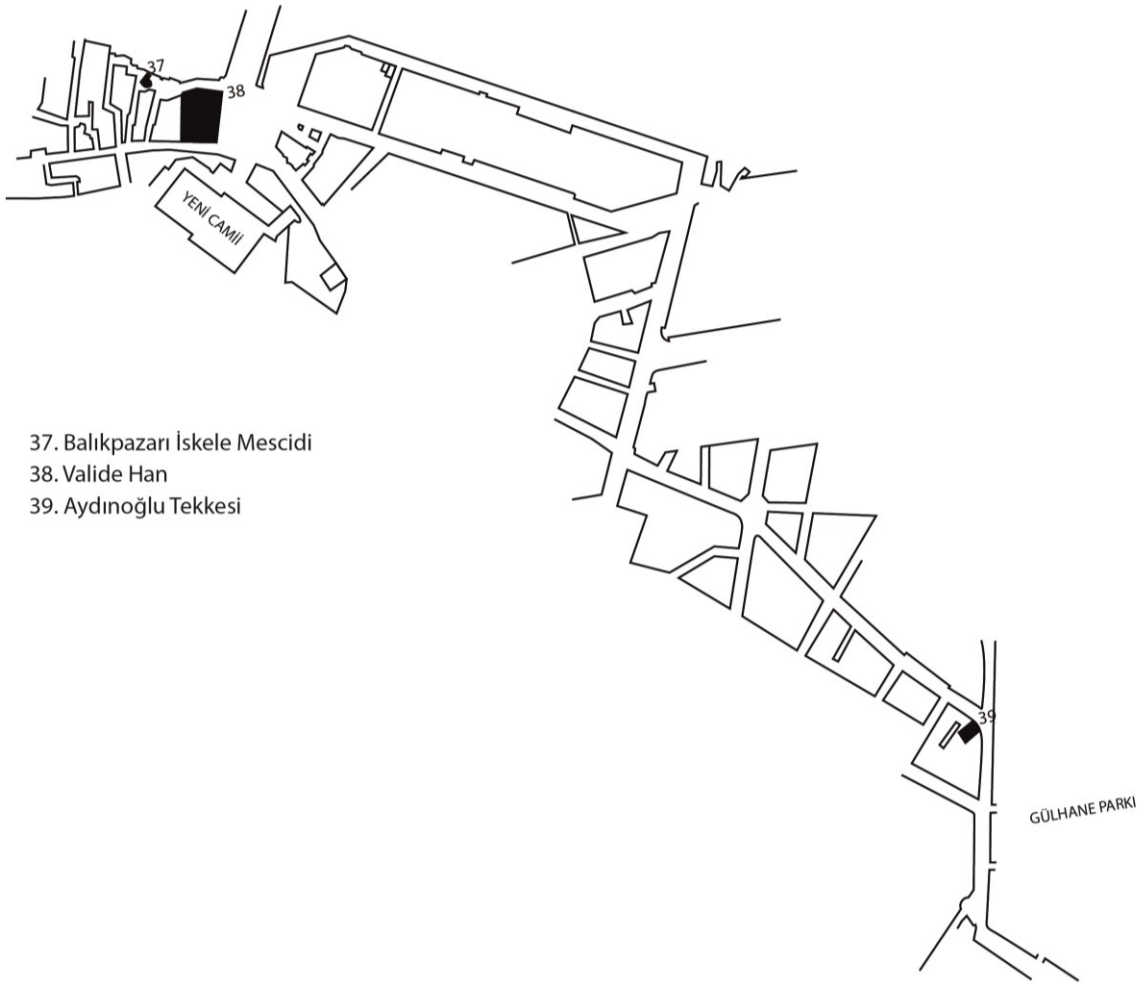
24. Çivici Limanı Mescidi
25. Nusretiye Camii İhata Duvarı
26. Sultan II. Abdülhamid Çeşmesi
27. Tophane Kışlası
28. Kılıç Ali Paşa Külliyesi Dükkanları ve İhata Duvarı
29. Karabaş Hamamı
30. Surp Krikor Lusavoriç Kilisesi
31. Sotiros Hristos Kilisesi
32. Bektaş Efendi Mescidi
33. Karaköy Mescidi
34. Borsa Hanı
35. Seyr-i Sefâin İdaresi Binası
36. Mehmed Ali Paşa Hanı

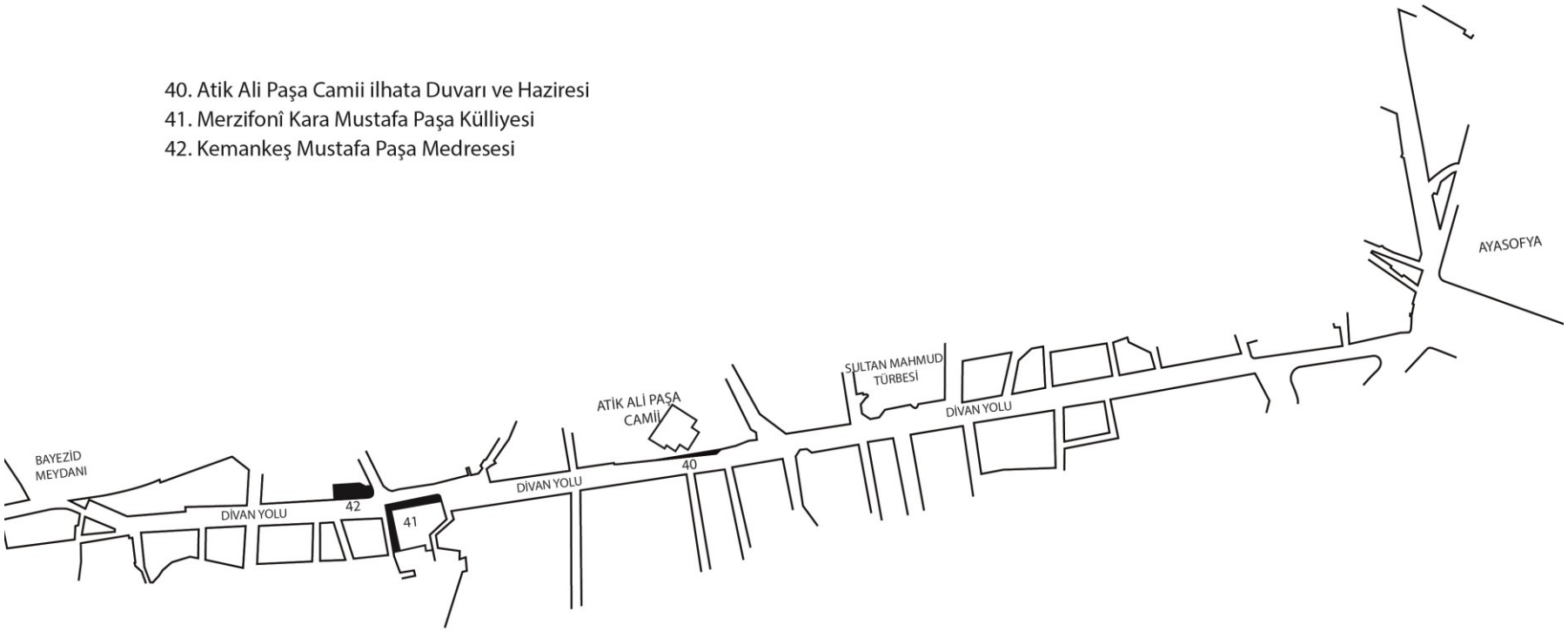
EK 6: Eminönü-Topkapı Güzergâhı'nının Genel Görüntüsü

EK 7: Eminönü-Gülhane Arasındaki Yolun Detaylı Görüntüsü

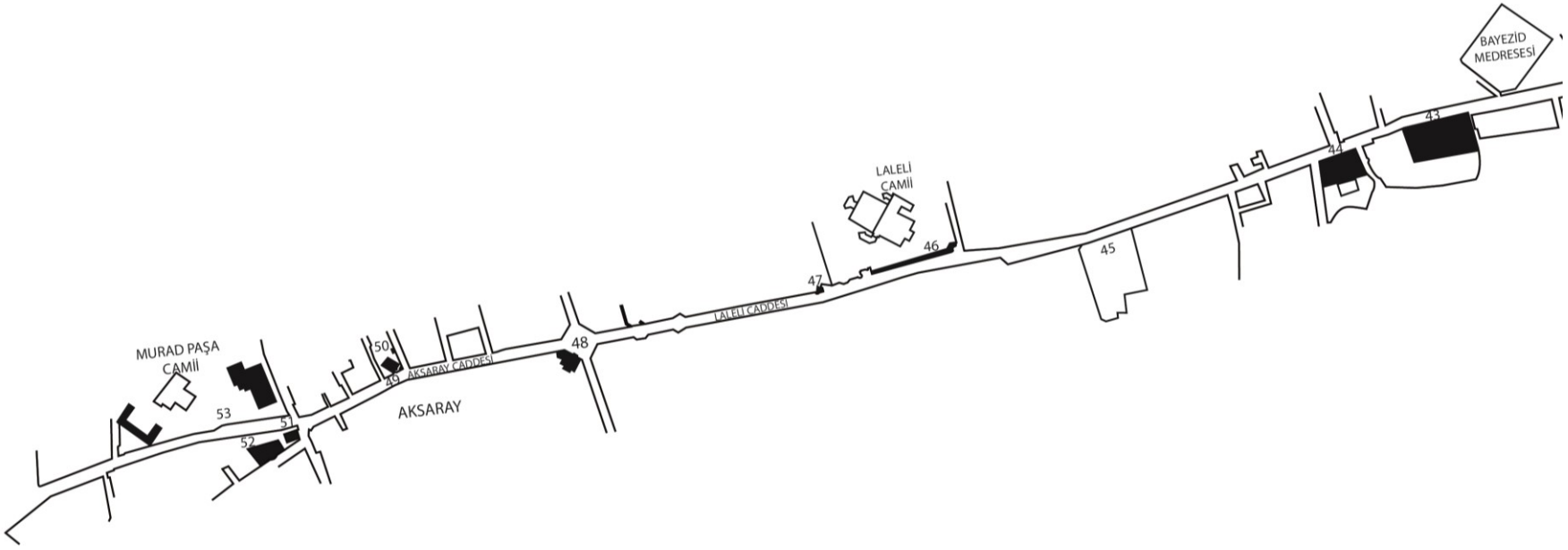

EK 8: Sultanahmed-Bayezid Arasındaki Yolun Detaylı Görüntüsü

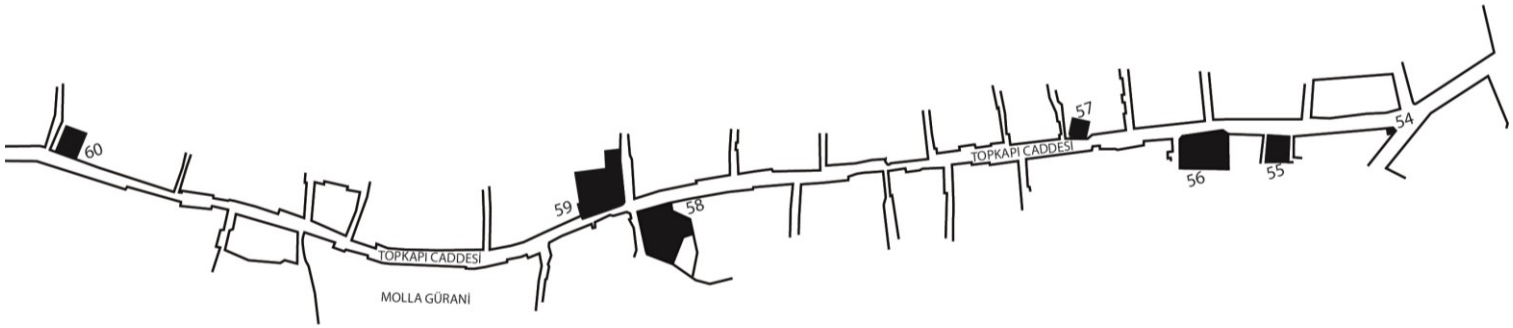
EK 9: Bayezid-Aksaray Arasındaki Yolun Detaylı Görüntüsü

43. Simkeşhâne-i Âmire
44. Hasan Paşa Hanı
45. Koca Râgıb Paşa Kütüphanesi Sebili
46. Laleli Camii İhata Duvarı
47. Laleli Baba Mezarı ve Çeşmesi
48. Aksaray Valide Sultan Külliyesi
49. Camcılar Mescidi
50.Ahmed Paşa Çeşmeleri
51. Aksaray Karakolu
52. Oğlanlar Tekkesi
53. Murad Paşa Külliyesi

EK 9: Aksaray- Arasındaki Yolun Detaylı Görüntüsü

54. Yusuf Paşa Çeşmesi
55. Tevekkül Hamamı
56. Şirmerd Çavuş Camii-Türbesi-Çeşmesi
57. Selçuk Sultan Camii
58. Molla Gürânî Camii Haziresi
59. Hekimbaşı Ömer Efendi Medresesi
60. Kazasker Abdurrahman Efendi Camii

EK 10: Molla Gürani-Topkapı Arasındaki Caddenin Detaylı Görüntüsü

61. Saraç Doğan Mescidi
62. Mimar Şüca Camii- Çorlulu Ali Paşa Çeşmesi ve Deniz Abdal Tekkesi
63. Şehremini Karakolu
64. Şehremini Camii
65. Dülbentçizâde Mustafa Efendi Medresesi
66. Taş Mektep ve Ali Ağa Çeşmesi

